

СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПІДГОТОВКИ
ЮРИДИЧНИХ КАДРІВ ДЛЯ СБ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНОГО ЮРИДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМ. ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ЗЛОЧИННА КОЛАБОРАЦІЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

*Практичний poradnik
з кримінально-правової оцінки
та розмежування*

*За загальною редакцією
кандидата юридичних наук
В. В. МАЛЮКА*

 ПРАВОВА
ЄДНІСТЬ
РЕДАКЦІЯ
ЮРИДИЧНИХ
ВИДАНЬ

Київ • Алерта • 2023

УДК 343.322(477)(072)
3-68

*Рекомендовано до видання:
Головним слідчим управлінням СБ України
(лист № 6/1930-С від 17 лютого 2023 року)*

*Вченою радою Інституту підготовки юридичних кадрів
для СБ України НЮУ імені Ярослава Мудрого
(протокол № 22 від 20 січня 2023 року)*

Рецензенти:

ПОНОМАРЕНКО Юрій Анатолійович – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

ФАЛЬЧЕНКО Сергій Леонідович – кандидат юридичних наук, доцент, офіцер з особливих доручень II категорії Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення СБ України, полковник.

3-68 Злочинна колаборація в умовах збройної агресії: практич. порадник з кримінально-правової оцінки та розмежування / за заг. ред. В. В. Малюка. Київ : Алерта, 2023. 312 с.

ISBN 978-617-566-760-6

Практичний порадник з особливостей кримінально-правової оцінки та розмежування кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 111, 111–1, 111–2, 114–2 та 436–2 Кримінального кодексу України, підготовлено з урахуванням судово-слідчої практики та позитивного досвіду практичних підрозділів Служби безпеки України. Докладно відповідно до теоретичних положень науки кримінального права та аналізу судових рішень у вказаній категорії проваджень роз'яснені положення вказаних вище статей КК України, проведено їх розмежування з діяннями, які мають суміжний склад.

Запропоноване видання зорієнтовано на практичне використання та вирішення суперечностей у кримінально-правовій оцінці кримінальних правопорушень, що утворюють підінститут злочинної колаборації. Робота розрахована на її використання співробітниками слідчих та оперативних підрозділів СБУ, судьями, працівниками інших правоохоронних органів. Може бути корисною для курсантів, студентів, аспірантів та викладачів закладів вищої освіти, науковців, сфери наукових інтересів яких стосується зазначена тематика.

УДК 343.322(477)(072)

© Олейніков Д. О., Швець А. З.,

Букрєєв О. І., Червякова О. В., 2023

© Видавництво «Алерта», оформлення, 2023

ISBN 978-617-566-760-6

Колектив авторів

О.І. Букрєєв – заступник начальника відділу Головного слідчого управління СБУ, полковник юстиції;

Д.О. Олєйніков – професор спеціальної кафедри № 4 Інституту підготовки юридичних кадрів для СБУ Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, полковник;

О.В. Червякова – доцентка кафедри військового права Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидатка юридичних наук;

А.З. Швець – т.в.о. начальника ГСУ СБУ, заслужений юрист України, полковник юстиції.

ЗМІСТ

КОЛЕКТИВ АВТОРІВ 3

ПЕРЕДМОВА 6

I. ЗМІСТ ПІДІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО УТВОРЮЮТЬ ЗЛОЧИННУ КОЛАБОРАЦІЮ, ТА ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЇХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ОЦІНКУ

- 1.1. Збройна агресія рф як причина і наслідок злочинної колаборації в сучасних умовах 9
- 1.2. Зміст, ознаки та складові злочинної колаборації. Аналіз окремих понять і категорій, спільних для форм злочинної колаборації..... 20
- 1.3. Загальні положення про кримінально-правову оцінку кримінальних правопорушень, що утворюють злочинну колаборацію 44

II. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО УТВОРЮЮТЬ ЗЛОЧИННУ КОЛАБОРАЦІЮ

- 2.1. Державна зрада (ст. 111 КК України)..... 58
- 2.2. Колабораційна діяльність (ст. 111–1 КК України) 102
- 2.3. Пособництво державі-агресору (ст. 111–2 КК України) 150
- 2.4. Несанкціоноване поширення військово значущої інформації (ст. 114–2 КК України) 162
- 2.5. Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436–2 КК України) 175

ІІІ. ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО УТВОРЮЮТЬ ПІДІНСТИТУТ ЗЛОЧИННОЇ КОЛАБОРАЦІЇ

- 3.1. Розмежування кримінальних правопорушень, що утворюють підінститут злочинної колаборації між собою, та їх відмежування від інших кримінальних правопорушень..... 196
- 3.2. Загальні засади притягнення до кримінальної відповідальності громадян держави-агресора за кримінальні правопорушення, пов'язані зі злочинною колаборацією з громадянами України..... 210
- 3.3. Підстави, умови і порядок звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду 214

ІV. РЕЗУЛЬТАТИ ОПРАЦЮВАННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ЧАСТИНІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ, ЯКІ УТВОРЮЮТЬ ПІДІНСТИТУТ ЗЛОЧИННОЇ КОЛАБОРАЦІЇ 229

ДОДАТКИ

- Додаток 1..... 260
- Додаток 2..... 275
- Додаток 3..... 278

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ..... 305

ВИРОКИ СУДУ ТА МАТЕРІАЛИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ 309

ПЕРЕДМОВА

Трагічну і водночас героїчну сторінку сучасної історії України відкрило 24 лютого 2022 року. Початок активної фази триваючої військової агресії, за задумом воєнних злочинців, які її розпочали, мав змусити Український народ відмовитись від подальшої боротьби та віддати свою незалежність агресору. Достеменно відомо, що російська федерація заздалегідь готувалася перемогти у найкоротші терміни та з мінімальними зусиллями, оскільки попередньо було накопичено значну кількість озброєння й військової сили і, як здавалось агресору, створено сприятливе підґрунтя в інформаційному, культурному та соціально-політичному середовищах. Численні проросійські партії, телевізійні та новинні канали, суспільно-політичні діячі в державному та інформаційному просторі України активно стримували євроінтеграційні процеси, намагаючись повернути рух нашої держави у зворотному напрямку.

На офіційному рівні зазначені процеси викликали занепокоєння, яке, на жаль, не було реалізовано в дієві та рішучі законодавчі рішення. Так, наприклад, автори законопроекту від 09.03.2017 № 6170 «Про заборону колабораціонізму» при внесенні його на розгляд Верховної Ради України зазначили наступне: «...станом на сьогодні українське суспільство все більше хвилює питання співпраці з російськими окупантами на території Кримського півострова та окремих районів Донецької і Луганської областей, які внаслідок гібридної війни, що її російська федерація веде проти України, тимчасово не контролюються українською владою. Склалася ситуація, коли наші військові ціною власного життя і здоров'я захищають суверенітет і територіальну цілісність на сході України, окремі громадяни успішно співпрацюють та ведуть бізнес з російською окупаційною владою, збільшуючи свої статки. Такий стан речей у сучасних умовах є неприпустимим».

Автори наступних ініціатив – проекту Закону України від 06.12.2019 № 2549 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм)» мотивували необхідність впровадження кримінальної відповідальності за колабораціонізм тим, що «війна, яку

з лютого 2014 року веде московія проти України, призвела до багатотисячних людських жертв, окупації значної частини території України, великих економічних втрат. Крім ворога зовнішнього, якого ціною власних життів стримують наші Герої, є ворог внутрішній, який б'є в спину Українській державі, завдаючи шкоду державному суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній та інформаційній безпеці України.

У цьому контексті окремим, не визначеним у законодавстві кримінальним злочином є колабораціонізм як особлива форма державної зради, який полягає у військовому, політичному, економічному, адміністративному, культурному, інформаційному, медійному співробітництві громадянина України з державою-агресором або її представниками, створеними чи підтримуваними нею незаконними збройними формуваннями».

На жаль, реалізоване усвідомлення того, що державна безпека України зазнала найбільших з часу проголошення Незалежності загроз, прийшло лише після початку повномасштабного вторгнення ворога на мирні землі. Кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність та інші форми злочинної колаборації (ст. ст. 111–2, 114–2, 436–2 КК України) було прийнято вже в умовах воєнного стану, тому слідчим підрозділам Служби безпеки України довелося розпочинати боротьбу з цим негативним явищем в обставинах, які суттєво відрізнялись за інтенсивністю подій, наявністю бойової обстановки та загальним оперативно-службовим навантаженням, зумовленим стрімким збільшенням кількості кримінальних проваджень.

Для впровадження дієвих стандартів застосування норм про кримінальну відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України, кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку Головним слідчим управлінням СБУ було налагоджено плідну співпрацю з науковими закладами і установами, зокрема Інститутом підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України та Військово-юридичним інститутом НЮУ ім. Ярослава Мудрого, Міжвідомчим науково-дослідним центром з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України, Науково-дослідним інститутом вивчення проблем злочинності ім. академіка В. В. Сташиса.

Оперативний супровід практичної діяльності необхідними методичними матеріалами та науковими висновками і напрацюваннями дозволив слідчим досягнути єдиного розуміння сутності злочинів колабораційного характеру та сформуванню досить потужну судово-слідчу практику. За позитивними результатами протидії колабораційній діяльності авторським колективом у складі співробітників ГСУ СБУ та Інституту підготовки юридичних кадрів для СБУ НЮУ ім. Ярослава Мудрого було підготовлено та направлено до підрозділів СБ України практичний poradnik «Колабораційна діяльність: загальні засади кримінально-правової кваліфікації».

Досить позитивним індикатором важливості та ефективності творчого тандему науковців і практиків стало те, що слідчі різних регіонів почали застосовувати вказаний вище практичний poradnik та звертатись із проблемними питаннями. Специфіка порушених питань обумовила необхідність поєднати в наступному виданні аналіз усіх кримінальних правопорушень, які авторський колектив визначив як «злочинна колаборація з ворогом», та врахувати слідчо-судову практику, напрацьовану з часу видання попереднього посібника.

Маємо надію, що оновлене видання стане у нагоді слідчим при вирішенні проблемних питань під час розслідування злочинів проти основ національної безпеки України, а також науковцям, одним із завдань яких є визначення напрямів подальшого удосконалення кримінально-правових засобів захисту нашої державності.

Слава Україні та її захисникам і захисницям!

Василь МАЛЮК,

*Голова Служби безпеки України,
кандидат юридичних наук, генерал-майор*

I. ЗМІСТ ПІДІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО УТВОРЮЮТЬ ЗЛОЧИННУ КОЛАБОРАЦІЮ, ТА ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЇХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ОЦІНКУ

1.1. Збройна агресія рф як причина і наслідок злочинної колаборації в сучасних умовах

На початку 2022 року через російське вторгнення слідчі Служби безпеки України зіткнулися з стрімким зростанням навантаження в порівнянні з минулим роком через збільшення майже в 10 разів кількості кримінальних проваджень за фактами вчинення кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності СБ України. З урахуванням вказаних тенденцій, а також значних законодавчих новацій, упроваджених у кримінальне законодавство після 24.02.2022, українською важливо слідчим підрозділам СБ України розробити єдині фахові підходи до кримінально-правової оцінки злочинів проти основ національної безпеки України, що, в свою чергу, обумовлює впровадження загальноконцептуальних основ кваліфікації кримінальних правопорушень в умовах війни рф проти України.

На цей час найбільше невирішених питань, пов'язаних з кваліфікацією, виникає у сфері оцінки колабораційної діяльності та інших злочинів, пов'язаних із злочинною співпрацею громадян України з представниками держави-агресора. Про це насамперед свідчить практика досудового розслідування слідчими СБ України у відповідних категоріях кримінальних проваджень. На адресу Головного слідчого управління Служби безпеки України від громадян та підприємств з тимчасово окупованих територій України надходять

численні звернення з приводу їх професійної діяльності, взаємовідносин з окупаційними органами держави-агресора, користування комунальними послугами, проведення розрахунків тощо, а також запити народних депутатів України з цих та інших питань. Чітких відповідей на вказані питання потребує наше суспільство саме тепер.

Відповіді на зазначені питання ґрунтуються на: а) детальному аналізі новел вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність у сфері протидії злочинам проти основ національної безпеки України; б) правозастосовчій практиці слідчих Головного слідчого управління та слідчих підрозділів регіональних органів Служби безпеки України; в) обов'язковому врахуванні відповідних рішень національних судових установ, міжнародного досвіду та норм міжнародного гуманітарного права.

Унаслідок розв'язання і ведення агресивної війни, в результаті стрімких наступальних дій збройними формуваннями РФ було тимчасово окуповано частини території Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Київської, Луганської, Миколаївської, Сумської, Харківської та Херсонської областей. Не варто забувати також про анексований Крим, який, як і всі інші захоплені ворогом території, чекає свого повернення під повний контроль української влади.

На окупованих територіях держава-агресор, починаючи ще з 2014 року, намагалася і на цей час не завершує, а навпаки тільки посилює спроби сформувати вкрай негативне ставлення наших громадян до української влади та Збройних Сил України. Така стратегія є однією з складових агресії РФ проти України, і мета країни-агресора в цьому випадку – забезпечення лояльності місцевого населення до її окупаційного режиму, формування та поширення викривленого погляду на російську воєнну агресію проти України.

Відстежується послідовне нагнітання РФ деструктивного інформаційного впливу на Україну, що неодноразово встановлювалось у значній кількості кримінальних проваджень, які розслідуються слідчими СБ України. Станом на цей час країною-агресором для ведення інформаційної війни застосовується широкий спектр методів, спрямованих на позбавлення наших громадян можливості отримувати правдиву інформацію, залишивши єдиним доступним джерелом брехливу російську пропаганду.

Так за даними Держспецзв'язку на номери українців було здійснене розсилання фейкових повідомлень про те, що нібито РНБО

України ухвалила рішення про припинення надання послуг українськими операторами у Запорізькій області, що, звісно, не відповідало дійсності.

Зазначене ще в більшу міру обумовлює необхідність чіткого визначення межі кримінально караного діяння з ознаками колабораційної діяльності та необхідністю забезпечення нашим громадянам, що з різних причин залишилися в окупації, своєї життєдіяльності на окупованих територіях.

Саме тому пропонуємо впровадити новий термін «злочинна колаборація», всебічно розкриваючи його зміст, значення та негативний вплив вказаного явища на суспільство і державу в умовах окупації рф частини території України та триваючу військову агресію рф проти нашої держави.

З огляду на історичні події та хронологію окупації рф території України перші масштабні прояви злочинної колаборації, у тому числі у формі добровільної участі громадян України в організації, проведенні псевдореферендумів за так званим кримським сценарієм, а у подальшому всіляких незаконних «виборів» на вже окупованій рф території України, значні негативні наслідки яких, на жаль, зазнала наша держава та суспільство, почали виникати в Автономній Республіці Крим.

Так, 06 березня 2014 року у приміщенні Верховної Ради Автономної Республіки Крим у порушення вимог ч. 3 ст. 2, ст. 73, п. 2 ч. 1 ст. 85, ст. 132 Конституції України та п. 2 ч. 3 ст. 3, ст. 6, 18, 27 Закону України «Про всеукраїнський референдум» Верховною Радою Автономної Республіки Крим прийнято незаконну постанову № 1702–6/14 «Про проведення загальнокримського референдуму» з визначенням дати такого «волевиявлення» 16.03.2014, на яке винесено питання про входження Автономної Республіки Крим до складу рф на правах суб'єкта федерації.

Крім того, в порушення зазначених вимог законодавства України Верховною Радою Автономної Республіки Крим 11.03.2014 прийнято незаконну постанову № 1727–6/14 «Про Декларацію про незалежність Автономної Республіки Крим і міста Севастополя», відповідно до якої «у разі, якщо в результаті прямого волевиявлення народів Криму, що має відбутися 16 березня 2014 року, буде ухвалене рішення про входження Криму, включаючи Автономну Республіку Крим до складу рф, Крим після референдуму буде оголошений незалежною й суверенною державою з республіканською формою

правління», «Республіка Крим як незалежна й суверенна держава у разі відповідних результатів референдуму звернеться до рф із пропозицією про прийняття Республіки Крим на основі відповідного міждержавного договору до складу рф як нового суб'єкта».

Відповідно до цих незаконних постанов 16.03.2014 проведено псевдореферендум, результатом якого стала тимчасова окупація території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя, а також їх входження до складу рф на правах суб'єкта федерації.

Крім того, Верховною Радою Автономної Республіки Крим 17.03.2014 прийнято постанову № 1745–6/14 «Про незалежність Криму», згідно з якою створено нелегітимне державне утворення «Республіка Крим».

У цей же день Верховною Радою Автономної Республіки Крим ухвалено постанову № 1748–6/14 «Про правонаступництво Республіки Крим», у пункті 1 якої вказано, що з моменту проголошення Республіки Крим як незалежної суверенної держави вищим органом влади Республіки Крим є Державна Рада Республіки Крим.

У подальшому 18.03.2014 між рф та представниками нелегітимного державного утворення «Республіка Крим» С.В. Аксьоновим, В.А. Константиновим та О.М. Чалим підписано договір про входження території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя до складу рф.

При цьому Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014, зокрема у ст. ст. 1–3, визначено, що сухопутна територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя є тимчасово окупованою внаслідок збройної агресії рф з 20 лютого 2014 року.

Разом з тим, відповідно до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 71/205 від 19.12.2016 «Положення у сфері прав людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна)» Генеральна Асамблея засудила тимчасову окупацію рф частини території України – Автономної Республіки Крим та міста Севастополя.

Згідно зі статтею 158 Звіту щодо дій з попереднього розслідування (2016 рік) Прокурора Міжнародного кримінального суду ситуація на території Криму і Севастополя рівнозначна міжнародному збройному конфлікту між Україною і рф. Цей міжнародний збройний конфлікт почався не пізніше 26 лютого, коли рф задіяла особовий склад своїх збройних сил для отримання контролю над

частинами території України без згоди уряду України. Право міжнародних збройних конфліктів можна застосувати і після 18 березня 2014 року в тій мірі, в якій ситуація на території Криму і Севастополя буде рівнозначна триваючому стану окупації. Встановлення факту правомірності початкової інтервенції, яка спричинила окупацію, не потрібно.

Крім того, Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 72/190 від 19.12.2017 «Положення у сфері прав людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна)» Генеральна Асамблея повторно засудила тимчасову окупацію рф частини території України – Автономної Республіки Крим та міста Севастополя.

Також відповідно до ст. 88 Звіту щодо дій з попереднього розслідування (2017 рік) Прокурора Міжнародного кримінального суду у 2016 році Канцелярія Прокурора опублікувала свою оцінку ситуації на території Криму і Севастополя, яку вона кваліфікувала як міжнародний збройний конфлікт між Україною і рф, що виник не пізніше 26 лютого 2014 року. Згідно з оцінкою Канцелярії Прокурора право міжнародних збройних конфліктів можна застосувати і після 18 березня 2014 року в тій мірі, в якій в Криму і Севастополі буде фактично зберігатися стан окупації. Незважаючи на попередній характер цієї оцінки, в ній визначається правова основа для поточного аналізу інформації про злочини, скоєні в контексті ситуації в Криму з 20 лютого 2014 року.

Стан розслідування вказаних злочинів, пов'язаних з незаконним проведенням на території АР Крим так званих «референдуму щодо приєднання АРК до російської федерації», «виборів до органів влади Республіки Крим», «виборів до державної думи рф», «виборів президента рф», а також вчинення інших діянь на шкоду конституційному ладу і територіальній цілісності України, постійно контролювався Головним слідчим управлінням Служби безпеки України.

За кожним окремим епізодом злочинної діяльності колишніх службових осіб органів державної влади і органів місцевого самоврядування України, які перейшли на службу до незаконних органів державної влади і місцевого самоврядування рф і забезпечували проведення «референдумів» і «виборів» на окупованій території, слідчими слідчого відділу Головного управління Служби безпеки України в Автономній Республіці Крим та прокуратурою АР Крим на підставі повідомлень оперативних підрозділів регіо-

нального органу СБУ та оперативних підрозділів Центрального управління СБУ, а також на підставі заяв громадян та громадських організацій розпочиналися кримінальні провадження за статтями 109, 110 та 111 КК України.

З огляду на специфіку розслідування кримінальних проваджень цієї категорії, пов'язану з тим, що кримінальні правопорушення були вчинені на тимчасово окупованій рф території АР Крим, а відповідно на цій же території знаходяться особи, причетні до вчинення злочинів, та свідки їхньої злочинної діяльності, проведення ефективного досудового розслідування значно ускладнювалося. Встановлення і проведення допитів свідків, слідчих експериментів, пред'явлення осіб для впізнання потребувало від слідчих впровадження нових дієвих заходів, спрямованих насамперед на встановлення місцезнаходження винних осіб, які постійно переховувались на тимчасово окупованій території АР Крим та території рф.

Так, одним із прикладів, коли слідчими вчасно вжито дієвих заходів щодо затримання особи, яка переховувалася, є резонансне кримінальне провадження за підозрою громадянки України О.М. Одновол у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 110 КК України. Хід досудового розслідування у цьому кримінальному провадженні та судовий розгляд привернули широку увагу багатьох національних та європейських ЗМІ, з огляду на що вважаємо за доцільне розглянути цей епізод як приклад злочинних наслідків та цілком очікуваного результату злочинної діяльності.

Встановлено, що з грудня 2016 року громадянка України О. М. Одновол очолювала незаконно створений кримський осередок неурядової всеросійської організації «Волонтеры победы». У січні 2018 року, діючи як керівник вказаної організації, О.М. Одновол забезпечила реалізацію офіційної процедури підготовки до проведення незаконних виборів президента рф на тимчасово окупованій території АР Крим, про що звітувала йому під час особистої зустрічі.

Путін в.в. з метою демонстрації народної підтримки вирішив використати механізм самовисування як кандидата в президенти рф. Щоб кандидатура самовисуванця була прийнята, з кожного суб'єкта федерації необхідно було зібрати підписи громадян рф на його підтримку. Судячи із залучених ресурсів, представників ЗМІ та зібранням кількох десятків тисяч підписів, до завдання О. М. Одновол поставилася досить серйозно.

*Пункт збору підписів та агітації на користь путіна в. в.
Під час перегляду цього фото в приміщенні слідчого відділу
ГУ СБУ в АР Крим пані Одновол мовчала і вже не посміхалась*

Діяльність О. М. Одновол мала велике значення для керівництва рф, що відобразилось у публічному схваленні та численних подяках на її адресу, а акаунти в соціальних мережах рясніли агітаційними та вдячними написами на адресу в.в.путіна. Діючого на той час президента рф вона називала «человеком года», кожне тематичне фото публікувала разом із агітацією за «крымскую весну». Кульмінацією такої життєвої позиції для пані Одновол стала

її особиста зустріч з військовим злочинцем та керівником держави-терориста в.в.путіним під час одного з візитів до м. москва для звітування про успішно виконане завдання збору підписів у підтримку останнього. Така її добровільна «волонтерська» активність на замовлення окупаційних органів влади не залишилась без уваги Служби безпеки України.

На фото – випуск новин, в якому висвітлюється «волонтерська» діяльність О. М. Одновол, яку вона так палко заперечувала в судових засіданнях

У квітні 2018 року громадянка України О. М. Одновол була затримана співробітниками ГУ СБУ в АР Крим (з дислокацією в м. Херсон), вказаній особі було обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Зазначені події викликали суспільний резонанс в Україні. Проте на території рф була вкрай невелика хвиля обурень, яка за кілька днів закінчилась. Інші реакції, заяви, спроби захисту, пропозиції обміну від рф не надходили. Роботу адвокатів сім'я її чоловіка О. М. Юревича оплатила самостійно. Весь час досудового розслідування О. М. Одновол перебувала під вартою в Херсонському слідчому ізоляторі. За словами адміністрації слідчого ізолятора, нагадування про зустріч з в. в. путіним чомусь не викликали у колаборантки теплих посмішок та позитивних емоцій.

Вона надала детальні та ґрунтовні свідчення стосовно організаторів проведення агітаційних заходів та кураторів псевдогромадських організацій на території АР Крим.

Суд, з урахуванням усіх обставин справи (вагітність підсудної, визнання нею своєї вини у вчиненні інкримінованого злочину) постановив обвинувальний вирок з призначенням покарання у виді трьох років і трьох місяців позбавлення волі. Тим самим вирокОм Одновол О.М. звільнено від відбуття покарання з іспитовим строком тривалістю три роки

Численні грамоти, подяки, інтерв'ю на найбільших телеканалах рф, поїздки до москви та зустрічі з високопосадовцями рф виявилися значно дешевшими, ніж паспорт громадянки України. Кожному необхідно усвідомити, що так звана «кримська весна» прийшла і пішла, а згадки про слідчий ізолятор, судові процеси та вирок суду створюють та залишають більш тривале емоційне враження.

Тенденція до збільшення проявів масової злочинної колаборації, від моменту окупації рф території АР Крим поступово загострювалася через подальше розгортання у 2014 року російської збройної агресії в Україні, анексію рф частини територій України,

створення т. зв. «ДНР/ЛНР» та діяльність спеціальних органів рф з метою отримання в Україні даних військового характеру. Про це красномовно свідчить аналіз статистичних показників результатів діяльності слідчих СБ України.

Так, упродовж 2012–2013 рр. слідчими СБ України досудове розслідування проводилось лише у 8 кримінальних провадженнях за ознаками злочину, передбаченого ст. 111 КК України, а у подальшому:

- у 2014 році вже більше 70 кримінальних провадженнях;
- у 2015 році більше 60 провадженнях;
- у 2016 році більше 80 провадженнях;
- у 2017 році більше 140 провадженнях;
- у 2018 році більше 240 провадженнях;
- у 2019 році більше 250 провадженнях;
- у 2020 році більше 280 провадженнях;
- у 2021 році більше 370 провадженнях.

У переважній більшості з вказаних кримінальних проваджень слідчими СБУ досліджувалися обставини вчинення громадянами України дій на користь військових та розвідувальних органів рф або підконтрольних їм структур, у тому числі Головного розвідувального управління Генерального штабу, Федеральної служби безпеки, терористичних організацій «ДНР/ЛНР».

За цих вкрай негативних обставин слідчі СБ України, вже маючи певний досвід розслідування подій, пов'язаних із захопленням та окупацією рф території АР Крим та окремих регіонів Донецької і Луганської областей, не мали права недооцінювати суспільно-небезпечні наслідки злочинної колаборації.

Наведемо окремі результати роботи слідчих СБ України в ході розслідування кримінальних проваджень вказаної категорії.

Так, Головним слідчим управлінням СБ України здійснювалось досудове розслідування у кримінальному провадженні за підозрою співробітника Кабінету Міністрів України С. С. Єжова у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111 КК України.

Вказана особа здійснювала збирання позиційних, інформаційно-аналітичних та інших матеріалів, які готувались Апаратом Прем'єр-міністра України та використовувались під час зустрічей керівництва держави з міжнародними партнерами з метою подальшої несанкціонованої передачі російській стороні.

Вироком Голосіївського районного суду м. Києва громадянина С. С. Єжова засуджено за вчинення державної зради до 3 років 28 днів позбавлення волі.

Також слідчими Головного слідчого управління СБ України здійснювалося досудове розслідування у багатьох інших складних багатоєпізодних кримінальних провадженнях, які мали надзвичайний суспільний резонанс, хід їх розслідування неодноразово висвітлювався в засобах масової інформації.

Вироком Шевченківського районного суду м. Києва визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 111 КК України, та засуджено до 9 років позбавлення волі громадянина України О. О. Лазаренка, який з жовтня 2014 року до 2019 року, діючи за завданням співробітника ГРУ ГШ ЗС рф, надавав допомогу в проведенні підривної діяльності проти України шляхом збирання та передачі відомостей щодо діяльності ДП «Мігремонт» (м. Запоріжжя) в частині ремонту, модернізації військової техніки, військово-технічного співробітництва підприємства за кордоном.

За результатами проведеного слідчими слідчих підрозділів регіональних органів СБ України досудового розслідування у кримінальних провадженнях судами винесено обвинувальні вироки щодо громадян України, які добровільно перейшли на сторону окупаційних органів рф.

Так, у кримінальному провадженні за підозрою Ф. І. Камалова у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 110 КК України, встановлено, що останній у 2015–2016 роках, обіймаючи так звані посади «заступника міністра спорту Республіки Крим» та «заступника голови Регіонального відділення ДОСААФ рф Республіки Крим з правової роботи» організував діяльність окупаційних органів влади, направлену на легалізацію анексії АР Крим та впроваджував заходи Всеросійського фізкультурно-спортивного комплексу «Готов к труду и обороне» (ГТО)», спрямовані на приховане схиляння громадян України мешканців АР Крим до проходження військової служби в рф. Крім того, Ф. І. Камалов схиляв громадян України з числа представників кримськотатарського народу до співпраці з фсб рф.

Дніпровським районним судом м. Києва затверджено угоду про визнання Ф. І. Камаловим винуватості та засуджено останнього до позбавлення волі на строк 3 роки 3 місяці з випробуванням.

Наведені приклади діяльності колаборантів та державних зрадників свідчать про потужний інформаційний вплив рф на свідомість наших громадян, розпочатий задовго до збройної агресії 2014 року, метою якого є формування толерантно-орієнтованого прошарку населення України, на який держава-агресор планувала спиратися для забезпечення успіху широкомасштабного вторгнення до України.

1.2. Зміст, ознаки та складові злочинної колаборації. Аналіз окремих понять і категорій, спільних для форм злочинної колаборації

Після Другої світової війни термін «колаборація» фактично став синонімом терміна «колабораціонізм» та сприймається винятково у негативному контексті. Разом з цим, буквально його значення в перекладі з французької мови можна визначити як добровільну та взаємовигідну співпрацю кількох суб'єктів (громадян, їх спільнот, організацій тощо), спрямовану на отримання спільного результату чи досягнення спільної мети. Так, наприклад, міжнародний стандарт «Системи управління знаннями» (ISO 30401:2018) визначає термін «колаборація» як свідомий підхід до спільної роботи над узгодженою спільною метою через обмеження, які можуть бути функціональними, організаційними, географічними або між організаціями.

Реально оцінюючи події сьогодення, пов'язані зі збройною агресією рф та окупацією частини українських територій, погоджуємось із тим, що переважна більшість мешканців окупованих територій, незалежно від ідеологічної позиції, взаємодіяли з окупаційним режимом, тобто вступали з ним в колаборацію з певних питань. Люди продовжували сплачувати податки, працювати, користуватися комунальними послугами, брати участь у повсякденному житті – усе це є способом виживання та налагодження принаймні елементарних умов існування та не завжди означає ідеологічну підтримку окупанта чи держави-агресора.

Досвід років війни та місяців повномасштабної збройної агресії дає підстави стверджувати, що усі форми колаборації (взаємодії) громадян України з окупаційним режимом та представниками держави-агресора можна поділити на злочинні та всі інші, які не утворюють склад жодного кримінального правопорушення, передбаченого Особливою частиною КК України.

Упереджуючи можливі сумніви щодо доцільності впровадження нового терміна «злочинна колаборація», який, на перший погляд, характеризує спільну участь громадян України та представників країни-агресора у вчиненні суспільно небезпечних діянь в умовах збройної агресії та окупації, зазначимо наступне:

1) відповідно до ст. 26 КК України співучастю у кримінальному правопорушенні є умисна спільна участь кількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення. Разом з цим, у більшості випадків дії представників держави-агресора на окупованих територіях не можуть бути кваліфіковані за жодною зі статей КК України, як, наприклад, запровадження окупаційної адміністрації, зарахування громадян України до незаконних правоохоронних чи судових органів, створених на окупованих територіях. І тому, на жаль, одним із небагатьох варіантів притягнення до кримінальної відповідальності представників окупаційної адміністрації, які є іноземними громадянами, як буде проаналізовано окремо, є застосування щодо них вимог ст. ст. 332-1–332-2 КК України. Отже, організація представником держави-агресора окремих форм злочинної колаборації не утворює співучасті у кримінальному правопорушенні, що відноситься до однієї з її форм.

Якщо допомога з боку громадянина України в проведенні підривної діяльності проти України кваліфікується за відповідною частиною ст. 111 КК України, то дії представника іноземної держави з організації та проведення такої діяльності в окремих випадках взагалі можуть не утворювати склад кримінального правопорушення;

2) низка складів кримінальних правопорушень, які передбачають кримінальну відповідальність за різні форми допомоги державі-агресору чи представникам окупаційної влади, сконструйовані з урахуванням спеціального суб'єкта – громадянина України. Відповідно представники іноземної держави в більшості випадків не можуть бути не тільки співучасниками, але і взагалі суб'єктами зазначених кримінальних правопорушень;

3) окремі форми злочинної колаборації можуть лише на перший погляд розглядатись навіть як суспільно корисна діяльність, наприклад, коли громадянин України на окупованих територіях добровільно обіймає посади в незаконних судових або правоохоронних органах. Разом з цим необхідно враховувати, що така співпраця певним чином легалізує на окупованих територіях владу держави-окупанта та нівелює поширення суверенітету України, оскільки після формування таких органів здійснюється відмова від нормативно-правового регулювання їх діяльності за законодавством України і впроваджується нормативно-правове регулювання за законодавством країни-агресора чи близьким до нього. *Саме це й утворює основний зміст суспільної небезпечності таких кримінальних правопорушень, а відтак зумовлює поміщення колабораційної діяльності до Розділу I Особливої частини КК України.*

Ураховуючи вказане вище, підкреслюємо, що саме термін «злочинна колаборація» характеризує сукупність кримінальних правопорушень, суттю яких є надання громадянином України допомоги державі-агресору, її представникам, збройним силам чи іншим воєнізованим формуванням, окупаційній адміністрації, оскільки ні термін «співучасть», ні термін «пособництво», які мають легальне визначення в чинному законодавстві про кримінальну відповідальність, не можуть бути у повну міру застосовані щодо таких кримінальних правопорушень.

При цьому врахуємо, що відповідно до положень ст. 17 Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. І хоча захист воєнної безпеки, яка в п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України № 2469-VIII від 21 червня 2018 року «Про національну безпеку України» визначається як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз», прямо не визначено в якості найважливішої функції держави, це презюмується, виходячи з положень окремих нормативно-правових актів. Згідно зі ст. 65 Конституції України захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Захист Вітчизни – це не лише її оборона.

Це і стан захищеності державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу.

Стратегія воєнної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021, наголошує на тому, що «воєнна безпека України є однією із засадничих умов реалізації права українського народу на самовизначення, збереження держави Україна та забезпечення її сталого розвитку на основі найвищих цінностей демократії, верховенства права, свободи, гідності, безпеки і процвітання громадян усіх національностей». Відповідно ж до п. 11 Воєнної доктрини України, затвердженої Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015 (втратила чинність), загрози воєнній безпеці України у разі їх реалізації можуть призвести до зміни конституційного ладу України, подальшої окупації України або її окремих територій, встановлення прямого або опосередкованого контролю над Україною та втрати нею державного суверенітету і територіальної цілісності.

Ураховуючи викладене вище, відзначимо, що взаємодія з країною-агресором та її військовими чи окупаційними формуваннями у значну міру шкодить воєнній безпеці України, проте, як вказувалось вище, окремі форми такої колаборації є вимушеними та важливими з огляду на необхідність виживання та підтримання хоча б мінімального рівня життєзабезпечення. Ось чому в контексті обраної теми необхідно відмежувати злочинне і незлочинне та концептуально визначитись з переліком кримінальних правопорушень, склади яких передбачають кримінальну відповідальність за вчинення форм злочинної колаборації (взаємодії) громадян України з державою-агресором, її представниками, у тому числі окупаційними органами на тимчасово захоплених територіях.

До загальних критеріїв, за якими кримінальне правопорушення може бути визначене як форма злочинної колаборації, відносяться такі:

а) діяння вчиняється в умовах збройної агресії іншої держави проти України або під час збройного конфлікту, в умовах воєнного стану чи в особливий період, під час окупації території України;

б) суб'єктом кримінального правопорушення виступає громадянин України;

в) об'єктивну сторону кримінального правопорушення утворюють дії, які вчиняються на користь чи за завданням держави-агресора, її представників чи окупаційних органів;

г) об'єктом злочинного посягання, крім іншого, є складові воєнної безпеки України, тобто вчинені громадянином України дії надають певні форми переваги чи вигод у відповідних сферах країни-агресору, її збройним формуванням чи створеній нею окупаційній владі;

д) вчиняючи кримінальне правопорушення, суб'єкт діє з прямим умислом чи, навіть, має на меті завдання шкоди державній безпеці України або окремим її складовим (воєнній, інформаційній, економічній тощо).

Не вдаючись до суто теоретичних обґрунтувань та пояснень, які в межах обраної форми практичного порадики не мають принципового значення, визначимо злочинну колаборацію як підінститут на межі поєднання таких інститутів Особливої частини КК, як злочини проти основ національної безпеки України та кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Тотожними та однорідними суспільними відносинами, які об'єднують кримінальні правопорушення в зазначений підінститут Особливої частини, є визначені законом форми злочинної взаємодії громадян України з країною-агресором під час збройної агресії чи правового режиму воєнного стану.

При цьому від форм злочинної колаборації необхідно відрізнити окремі кримінальні правопорушення, які, хоча зовні й відповідають наведеним критеріям, проте в класичному розумінні можуть вчинятись поза умовами збройної агресії, збройного конфлікту, воєнного стану чи особливого періоду, а також не в інтересах іноземної держави або її представників. Так, наприклад, диверсія, вчинена в умовах воєнного стану за завданням представників країни-агресора, не є формою злочинної колаборації. Нею є державна зрада, яка в наведеному випадку може утворювати сукупність злочинів з диверсією.

Також необхідно враховувати, що окремі види діяльності, які підпадають під запропоновані критерії, не можуть визнаватись злочинною колаборацією, оскільки прямо дозволені міжнародно-правовими актами, навіть на користь країни-агресора. Найбільш хрестоматійним прикладом такої діяльності можна навести медичну,

щодо якої в Додатковому протоколі до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів міжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року, є норми про те, що:

- ні за яких обставин жодна особа не може піддаватися покаранню за виконання нею медичних функцій, сумісних з медичною етикою, незалежно від того, в інтересах якої особи виконуються ці функції (ч. 1 ст. 10);
- з урахуванням національного законодавства жодна особа, яка виконує медичні функції, жодним чином не може бути піддана покаранню за відмову надати інформацію або за неподання інформації щодо поранених і хворих, які перебували чи перебувають під її піклуванням (ч. 4 ст. 10).

З урахуванням наведених критеріїв, на нашу думку, **перелік видів та форм злочинної колаборації, встановлених Кримінальним кодексом України, має наступний вигляд:**

- частина 1–2 ст. 111 – державна зрада;
- стаття 111–1 – колабораційна діяльність;
- стаття 111–2 – пособництво державі-агресору;
- частина 3 ст. 114–2 – несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням;
- стаття 436–2 – виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників.

Всі склади кримінальних правопорушень (за винятком ст. 436–2 КК України), які утворюють підінститут злочинної колаборації, об'єднує також те, що відповідно до ч. 5 ст. 49 КК України у разі їх вчинення давність не застосовується, тобто суб'єкта не може бути звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням жодних строків з дня вчинення кримінального правопорушення і до дня набрання вироком законної сили. Відповідно до ч. 2 ст. 216

Кримінального процесуального кодексу України досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 111, 111–1, 111–2, 114–2 та 436–2 КК України, здійснюється слідчими органів безпеки.

Так, якщо здійснити умовний розподіл усіх форм об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, що утворюють злочинну колаборацію, залежно від напрямку взаємодії представників держави-агресора та громадян України, то можна виділити такі категорії:

1. Злочинна колаборація в інформаційному просторі, спрямована на вирішення стратегічних завдань держави-агресора щодо формування викривленої оцінки та виправдання її злочинної агресії:

- публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України (ч. 1 ст. 111–1 КК України);
- здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України (ч. 3 ст. 111–1 КК України);
- організація та проведення заходів політичного характеру у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України (ч. 6 ст. 111–1 КК України);
- здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованої на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України (ч. 6 ст. 111–1 КК України);
- виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії росій-

- ської федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту (ч. 1 ст. 436–2 КК України);
- виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України (ч. 1 ст. 436–2 КК України);
 - глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію рф проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань рф, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих рф, а також представників окупаційної адміністрації рф, яку становлять її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних рф самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України (ч. 1 ст. 436–2 КК України);
 - виготовлення, поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії рф проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії рф проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію рф проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань рф, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих рф, а також представників окупаційної адміністрації рф, яку становлять її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних рф самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України (ч. 2 ст. 436–2 КК України).

2. Злочинна колаборація, спрямована на підтримку окупаційної влади, впровадженної державою-агресором на захоплених територіях, реалізацію її рішень та сприяння незаконній діяльності створених нею органів:

- публічні заклики громадянина України до: а) підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; б) співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора; в) невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окупованій території України (ч. 1 ст. 111–1 КК України);
- добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора (ч. 2 ст. 111–1 КК України);
- дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти (ч. 3 ст. 111–1 КК України);
- добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора (ч. 5 ст. 111–1 КК України);
- добровільне обрання до незаконних органів влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора (ч. 5 ст. 111–1 КК України);
- участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території (ч. 5 ст. 111–1 КК України);
- публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території (ч. 5 ст. 111–1 КК України);
- добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території (ч. 7 ст. 111–1 КК України);
- реалізація чи підтримка рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора (ч. 1 ст. 111–2 КК України).

3. Злочинна колаборація, спрямована на матеріальну та господарську взаємодію з окупаційною владою, впровадженню державою-агресором на захоплених територіях, і підтримку її збройних формувань:

- передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, утвореним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора (ч. 4 ст. 111–1 КК України);
- добровільне провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора (ч. 4 ст. 111–1 КК України);
- добровільний збір, підготовка та/або передача матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора (ч. 2 ст. 111–2 КК України).

4. Злочинна колаборація зі збройними формуваннями держави-агресора та участь на їх боці в бойових діях проти України:

- перехід на бік ворога в період збройного конфлікту (ч. 1 ст. 111 КК України);
- добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, утворених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора (ч. 7 ст. 111–1 КК України);
- надання незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, утвореним на тимчасово окупованій території, та/або збройним формуванням держави-агресора допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України (ч. 7 ст. 111–1 КК України).

5. Злочинна колаборація, спрямована на надання представнику держави-агресора необхідної допомоги чи інформації, які можуть бути використані для завдання шкоди охоронюваним законом інтересам:

- державна зрада у формі шпигунства (ч. 1 ст. 111 КК України);
- державна зрада у формі надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України (ч. 1 ст. 111 КК України);
- поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їх переміщення територією України, якщо така інформація не розміщувалася (не поширювалася) у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України, Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України чи Службою безпеки України або в офіційних джерелах країн-партнерів, учинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням (ч. 3 ст. 114–2 КК України);
- поширення інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, за можливості їх ідентифікації на місцевості, якщо така інформація не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України або іншими уповноваженими державними органами, учинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням (ч. 3 ст. 114–2 КК України).

З усіх наведених норм тільки ст. 111 КК України існувала задовго до початку збройної агресії РФ проти України. Іншими ж нормами про кримінальну відповідальність за злочинну колаборацію чинний КК України був доповнений з початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України. Зокрема:

а) Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 3 березня 2022 року № 2108-IX КК України доповнено статтею 111–1;

б) Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності

за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 3 березня 2022 року № 2110-IX КК України доповнено статтею 436–2;

в) Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану» від 24 березня 2022 року № 2160-IX КК України доповнено статтею 114–2;

г) Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» від 14 квітня 2022 року № 2198-IX КК України доповнено статтею 111–2 КК України.

Разом з цим необхідно зазначити, що й ст. 111 КК України зазнала змін з початком режиму воєнного стану. Нову редакцію статті було внесено в КК України Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» від 3 березня 2022 року № 2113-IX. Інакше кажучи, підінститут кримінальних правопорушень, визначених як злочинна колаборація, в теперішньому вигляді було сформовано в період з 3 березня по 14 квітня 2022 року.

Прийнятими статтями запроваджено окремі категорії, які раніше не використовувались у кримінальному законодавстві України: «здійснення збройної агресії проти України», «встановлення та утвердження тимчасової окупації», які в контексті кримінально-правової оцінки злочинної колаборації є наскрізними та повинні бути охарактеризовані докладно.

Агресія (від лат. *aggressio* – напад) – поняття міжнародного права, яке означає протиправне, пряме чи опосередковане застосування збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави. Про факт здійснення з 2014 року збройної агресії проти України свідчать такі нормативно-правові акти:

- Указ Президента України від 17 березня 2014 року № 303/2014 «Про часткову мобілізацію», яким констатовано, що *«суспільно-політична ситуація на Кримському півострові загострилася, мають місце неприхована агресія, захоплення російською стороною частини території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Незаконно створеними збройними формуваннями проросійського спрямування за підтримки військових підрозділів збройних сил Російської Федерації захоплюються та блокуються будівлі органів державної влади, органів влади в Автономній Республіці Крим, аеропорти, суходільні та морські транспортні комунікації, органи військового управління, військові частини та установи Збройних Сил України, що дислоковані на Кримському півострові»;*
- Заява Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подоланні її наслідків», схвалена Постановою Верховної Ради України від 15 квітня 2015 року № 337-VIII. У зазначеній Заяві Верховною Радою констатовано, що *«збройна агресія Російської Федерації проти України розпочалася 20 лютого 2014 року, коли були зафіксовані перші випадки порушення Збройними Силами Російської Федерації всупереч міжнародно-правовим зобов'язанням Російської Федерації порядку перетину державного кордону України в районі Керченської протоки та використання нею своїх військових формувань, дислокованих у Криму відповідно до Угоди між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 28 травня 1997 року, для блокування українських військових частин»;*
- Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 року № 2268-VIII (втратив чинність на підставі Закону України від 21 квітня 2022 року № 2217-IX), в якому визначено, що *«Російська Федерація чинить злочин агресії проти України та здійснює тимчасову окупацію частини її території за допомогою збройних формувань Російської Федерації, що складаються з регуляр-*

них з'єднань і підрозділів, підпорядкованих Міністерству оборони Російської Федерації, підрозділів та спеціальних формувань, підпорядкованих іншим силовим відомствам Російської Федерації, їхніх радників, інструкторів та іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також за допомогою окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та підконтрольні Російській Федерації самопроголошені органи, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України»;

- *постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України у зв'язку з визнанням Російською Федерацією незалежності незаконних самопроголошених утворень на тимчасово окупованих територіях окремих районів Донецької та Луганської областей України» від 22 лютого 2022 року № 2093-IX, в якій зазначено, що «21 лютого 2022 року Президент Російської Федерації визнав незалежність незаконних самопроголошених утворень на тимчасово окупованих частинах території України та наказав ввести війська Російської Федерації на територію України. Цим рішенням Російська Федерація здійснила акт чергової агресії та вкотре грубо порушила державний суверенітет і територіальну цілісність України в рамках міжнародно визнаних кордонів, а також низку міжнародно-правових актів багатостороннього і двостороннього характеру»;*
- *Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». Зазначений Указ як підставу введення воєнного стану в Україні зазначає військову агресію рф проти України;*
- *Укази Президента України від 14 березня 2022 № 133/2022, від 17 травня 2022 року № 341/2022, від 12 серпня 2022 року № 573/2022, від 07 листопада 2022 року № 757/2022, від 06 лютого 2023 року № 58 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні». Зазначені Укази як підставу продовження строку воєнного стану в Україні зазначають*

триваючу широкомасштабну збройну агресію російської федерації проти України;

- постанова Верховної Ради України «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейської Комісії, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, урядів та парламентів іноземних держав щодо невизнання незалежності незаконних утворень на тимчасово окупованих територіях окремих районів Донецької та Луганської областей» від 15 березня 2022 року № 2039-ІХ, в якій зазначено, що *«застосування Російською Федерацією збройної сили проти України становить злочин збройної агресії і цей факт визнається міжнародною спільнотою»*.

У ст. 47 Женевської конвенції IV йдеться: «Особи, що перебувають під захистом, які знаходяться на окупованій території, не будуть у жодному разі та жодним чином позбавлені переваг цієї Конвенції у зв'язку з будь-якими змінами, запровадженими стосовно керівних установ чи управління цією територією внаслідок її окупації, або у зв'язку з будь-якою угодою, укладеною між властями окупованої території та властями окупаційної держави, **або у зв'язку з анексією окупаційною державою всієї або частини окупованої території**». Отже, з погляду міжнародного права будь-яка територія, що стала об'єктом анексії, все одно вважається окупованою територією, на якій однозначно зберігається окупаційний режим з усіма гарантіями, наданими міжнародним гуманітарним правом населенню цієї території.

Крім того, рф не виконала рішення Міжнародного суду ООН від 16 березня 2022 року щодо обов'язку:

- негайно зупинити військові дії, які вона розпочала на території України 24 лютого 2022 року;
- негайно забезпечити припинення будь-яких заходів, що сприяють військовим операціям, зазначеним у пункті (1), та вживаються будь-якими військовими підрозділами або нерегулярними збройними формуваннями, які підконтрольні російській федерації або підтримуються нею, а також будь-якими організаціями та особами, які можуть перебувати під її контролем або керівництвом.

Таким чином, збройна агресія рф проти України є продовжуваним діянням, яке розпочалось 20 лютого 2014 року та триває дотепер.

Розпочинаючи збройну агресію проти України, рф порушила фундаментальні принципи та норми міжнародного права, зокрема ті, що містяться у:

- Статуті ООН 1945 року;
- Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі (Гельсінському Заключному акті) 1975 року;
- Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 року;
- Резолюції ГА ООН «Визначення агресії» 1974 року;
- Декларації про неприпустимість втручання у внутрішні справи держав, про убезпечення їх незалежності та суверенітету 1965 року;
- Декларації про неприпустимість інтервенції та втручання у внутрішні справи держав 1981 року;
- Декларації про посилення ефективності принципу утримання від погрози силою чи застосування сили у міжнародних відносинах 1987 року.

Також росія порушила низку двосторонніх та багатосторонніх договорів та угод, зокрема:

- Будапештський меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 року;
- Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і РФ 1997 року;
- Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон від 2003 року;
- Договір між Україною та РФ про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки 2003 року;
- Угоду між Україною та РФ про статус та умови перебування Чорноморського флоту РФ на території України 1999 року.

Окупація та подальша анексія росією Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, а також протиправні дії рф на Донбасі повністю підпадають під визначення агресії відповідно до пунктів а), b), c), d), e) і g) статті 3 додатка до резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» (3314(XXIX)). Такі дії є важ-

ким злочином проти міжнародного миру, який тягне за собою міжнародно-правову відповідальність російської федерації як держави та міжнародну кримінальну відповідальність її вищого керівництва.

Разом з цим необхідно враховувати, що республіку білорусь (далі за текстом – рб) також можна розглядати як державу-агресора. Так, відповідно до Резолюції 3314 агресією є використання збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави, або будь-яким іншим чином, що суперечить Статуту Організації Об'єднаних Націй. Крім загального визначення агресії Резолюція 3314 містить і перелік дій, які незалежно від оголошення війни кваліфікуються як акт агресії:

а) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави, або будь-яка військова окупація, який би тимчасовий характер вона не мала, що є результатом такого вторгнення або нападу, або будь-яка анексія території іншої держави або її частини із застосуванням сили;

б) бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави;

в) блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави;

г) напад збройними силами держави на сухопутні, морські чи повітряні сили або морські та повітряні флоти іншої держави;

д) застосування збройних сил однієї держави, що перебувають на території іншої держави за згодою з державою, що приймає, з порушенням умов, передбачених в угоді, або будь-яке продовження їхнього перебування на такій території після припинення дії угоди;

е) дія держави, що дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження іншій державі, використовувалася цією іншою державою для вчинення акту агресії проти третьої держави;

ж) засилання державою або від імені держави збройних банд, груп, іррегулярних сил або найманців, які вчиняють акти застосування збройної сили проти іншої держави, що мають такий серйозний характер, що це рівносильне переліченим вище актам.

Перелік вказаних вище дій інтегровано в вітчизняне законодавство у ст. 1 Закону України 6 грудня 1991 року № 1932-XII «Про оборону України».

У своїй резолюції «Агресія проти України» A/RES/ES-11/1 від 2 березня 2022 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй визнала, що росія вчинила агресію проти України, порушивши базові норми ООН, і висунула російській федерації вимогу припинити збройну агресію проти України, включаючи також деокупацію Криму та Донбасу, негайно, повністю та безумовно вивести всі свої збройні сили з території України в межах її міжнародно визнаних кордонів. Також Генеральна Асамблея ООН висловила жаль з приводу участі білорусі у цьому незаконному застосуванні сили проти України, закликавши її дотримуватися своїх міжнародних зобов'язань.

Ураховуючи зміст пунктів «e» та «f», можна стверджувати, що в контексті ст. ст. 111–1, 111–2 та 114–2 КК України республіка білорусь не є стороною збройного конфлікту між Україною та рф, проте відповідно до норм міжнародного гуманітарного права є державою-агресором на стороні рф у збройному конфлікті проти України.

На підтвердження наведеному вище висновку можна виділити такі форми використання території рб збройними силами рф:

- 1) **для нанесення ракетних ударів.** Перший запуск ракети з території рб був зафіксований о 6 год. 20 хв. 24 лютого 2022 року. За наявною інформацією, всього з початку військової агресії рф по нинішній час з території рб в Україну було запущено близько 660 ракет. Основні місця розміщення вогневих позицій зс рф – це суміжні з Україною адміністративні райони Гомельської області (Мозирський, Калінковичський та Хойникський райони). Також фіксували запуски ракет з території Світлогірського району, околиць аеродрома Зябрівка, Мозир (Гомельська область) та Лунинця (Берестейська область);
- 2) **розміщення авіації.** Військові аеродроми зс рб були задіяні від початку збройної агресії рф проти України. Аеродроми використовувалися для:
 - забезпечення матеріально-технічними засобами та озброєнням угруповання зс рф, дислокованого в рб, яке здійснювало наступ на київському напрямку;
 - завдання ударів по військових та цивільних об'єктах України фронтовою авіацією;
 - ведення повітряної розвідки;

- 3) **логістика.** Активно використовували зс рф залізничну інфраструктуру рб спочатку для перекидання військового угруповання (перед навчаннями «Союзна рішучість-2022»), і в подальшому – для перекидання підкріплень, постачання угруповання військ, яке вело наступ на київському напрямку, вивезення поранених, тіл загиблих, пошкодженої військової техніки та матеріальних цінностей, захоплених в Україні;
- 4) **надання медичної допомоги пораненим військовослужбовцям.** Так, медична допомога надавалася в таких закладах охорони здоров'я рб:
 - Республіканський науково-практичний центр радіаційної медицини та екології людини, м. Гомель;
 - Мозирська міська лікарня;
- 5) **використання цивільної інфраструктури для воєнних цілей.** Фіксувалися також непоодинокі факти використання об'єктів цивільної інфраструктури на користь зс рф. Наприклад:
 - на території Наровлянського РАЙПо було розгорнуто ділянку ремонту бронетанкового озброєння та техніки;
 - підприємство «Етанол» (м. Мозир) використовувалось як тимчасова база розміщення зс рф;
 - гуртожиток ПТУ № 68 (м. Мозир) використовувався для розквартирування військовослужбовців рф та ін.

З території рб в Україну вторглися тактичні групи зі складу 1 танкової армії (одинцово, московська область), 2 гвардійської загальновійськової армії (самара), 90 гвардійської танкової дивізії (чебаркуль, свердловська область), 35 окремої гвардійської мотострілецької бригади (алейськ, алтайський край), 36 окремої гвардійської мотострілецької бригади (борзя, забайкальський край), 55 окремої мотострілецької бригади (кизил, республіка тува), 64 окремої гвардійської мотострілецької бригади (князе-волконське, хабаровський край), 74 окремої гвардійської мотострілецької бригади (юрга, кемеровська область), 5 окремої гвардійської танкової бригади (улан-уде, бурятія), 37 окремої гвардійської мотострілецької бригади (кяхта, бурятія), 104 гвардійський десантно-штурмовий полк 76 гвардійської десантно-штурмової дивізії (черьоха, псковська область), 98 гвардійської повітрянодесантної дивізії (іваново, костромська область), 106 гвардійської повітрянодесантної дивізії (тула), 155 окремої гвардійської

бригади морської піхоти (владивосток, приморський край), 45 окремої гвардійської бригади спеціального призначення (кубинка, московська область), 14 окремої бригади спеціального призначення головного розвідувального управління гш зс рф (хабаровськ), ОМОН.

Використання інфраструктури рб дозволило російським військам:

1. Зменшити час підльоту літаків до цілей у західних і центральних регіонах України без необхідності проходження ешелонованої системи протиповітряної оборони, яка була розгорнута вздовж спільної ділянки державного кордону України з рф.

2. Використовувати оперативно-тактичні ракетні комплекси для завдання ударів по військових і стратегічних об'єктах у західних, центральних і північних областях України. Варто зауважити, що такі дії неможливі з території рф.

3. Забезпечити наземне вторгнення на територію Київської, Чернігівської та Сумської областей, що призвело до захоплення та взяття під контроль Чорнобильської АЕС, окупації ряду населених пунктів згаданих областей, а також спроби оточення та захоплення Києва.

Окупація (воєнна) – це тимчасове захоплення території (частини території) однієї держави збройними силами іншої держави і встановлення військової адміністрації на захопленій території. Воєнна окупація будь-якої території не означає її переходу під суверенітет держави, що захопила. Режим воєнної окупації регламентується законами і звичаями війни, зокрема Гаазькою конвенцією про закони і звичаї суходільної війни 1907 р., Женевськими конвенціями про захист жертв війни 1949 р. і додатковими протоколами I і II до них 1977 р.

Тимчасова окупація російською федерацією частини території України незалежно від її тривалості є незаконною і не створює для російської федерації жодних територіальних прав. Україна не несе відповідальності за дії російської федерації чи її окупаційних сил та окупаційних адміністрацій або за прийняті ними рішення. Діяльність окупаційних сил та окупаційних адміністрацій російської федерації, що суперечить нормам міжнародного права, є незаконною, а будь-який виданий у зв'язку з такою діяльністю акт є недійсним і не створює жодних правових наслідків, за винятком випадків, пов'язаних зі встановленням фактів народження, смерті, укладання та розірвання шлюбу на тимчасово окупованих територіях, а також кваліфікації правочинів.

Нормативно-правові акти окупаційних сил та окупаційних адміністрацій російської федерації є нікчемними, не створюють жодних правових наслідків. Нікчемність цих актів не підлягає оскарженню та не може бути скасована.

Деокупація – комплекс заходів державної політики, наслідком яких є повна відсутність на території України, що була тимчасово окупована, збройних формувань російської федерації і окупаційної адміністрації російської федерації та встановлення загального ефективного контролю України на цій території (повернення тимчасово окупованої території під загальну юрисдикцію України та відновлення конституційного ладу України на цій території (Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII).

Факт ***тимчасової окупації частини території України*** зафіксовано у таких нормативно-правових актах:

- Законі України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII, де зазначається: *«Перебування на території України підрозділів збройних сил інших держав з порушенням процедури, визначеної Конституцією та законами України, Гаазькими конвенціями 1907 року, IV Женевською конвенцією 1949 року, а також всупереч Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 року, Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією 1997 року та іншим міжнародно-правовим актам є окупацією частини території суверенної держави Україна та міжнародним протиправним діянням з усіма наслідками, передбаченими міжнародним правом»*. Згідно з ч. 2 ст. 1 вказаного Закону датою початку тимчасової окупації Російською Федерацією окремих територій України є 19 лютого 2014 року; Автономна Республіка Крим та місто Севастополь є тимчасово окупованими Російською Федерацією з 20 лютого 2014 року; окремі території України, що входять до складу Донецької та Луганської областей, є окупованими Російською Федерацією (у тому числі окупаційною адміністрацією Російської Федерації) починаючи з 7 квітня 2014 року.

Тимчасово окупована рф територія України (тимчасово окупована територія) – це частини території України, в межах яких збройні формування російської федерації та окупаційна адміністрація російської федерації встановили та здійснюють фактичний контроль або в межах яких збройні формування російської федерації встановили та здійснюють загальний контроль з метою встановлення окупаційної адміністрації російської федерації (п. 7 ст. 1–1 Закону України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII).

Відповідно ж до ст. 3 Закону України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII тимчасово окупованою територією визначається:

1) сухопутна територія тимчасово окупованих російською федерацією територій України, водні об'єкти або їх частини, що знаходяться на цих територіях;

2) внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого до узбережжя континентального шельфу України, внутрішні морські води, прилеглі до сухопутної території інших тимчасово окупованих російською федерацією територій України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України;

3) інша сухопутна територія України, внутрішні морські води і територіальне море України, визнані в умовах воєнного стану тимчасово окупованими Кабінетом Міністрів України;

4) надра під територіями, зазначеними у пунктах 1, 2 і 3, і повітряний простір над цими територіями.

Межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях, визначаються Президентом України за поданням Міністерства оборони України, підготовленим на основі пропозицій Генерального штабу Збройних Сил України. Зокрема, Указ Президента України від 07 лютого 2019 року № 32/2019 визначає межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях.

Відповідно до Постанови КМУ від 06 грудня 2022 року № 1364 «Деякі питання формування переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією» *перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тим-*

часово окупованих російською федерацією, затверджується Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій за погодженням з Міністерством оборони на підставі пропозицій відповідних обласних, Київської міської військових адміністрацій.

Актуальні дані щодо меж окупованих територій містяться в Наказі Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 № 309 «Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією» (попередній наказ від 25.04.2022 № 75 втратив чинність). На сьогодні територіальні громади, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), знаходяться на території семи областей України, а саме: Донецької, Запорізької, Луганської, Миколаївської, Сумської, Харківської та Херсонської.

У постанові Верховної Ради України «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейської Комісії, Європейського Парламенту, Ради Європи, Організації з безпеки та співробітництва в Європі та їх парламентських асамблей, урядів і парламентів держав світу щодо невизнання організації та проведення окупаційними адміністраціями Російської Федерації псевдореферендумів на тимчасово окупованих територіях України» від 29 липня 2022 № 2484-ІХ *Верховна Рада України рішуче засудила будь-які намагання окупаційних адміністрацій держави-агресора – російської федерації організувати та провести псевдореферендуми на тимчасово окупованих територіях України. Крім того, вона закликала жителів тимчасово окупованих територій України не брати участі у провокативних і незаконних псевдореферендумах, які має намір провести держава-агресор, таким чином продемонструвавши єдність Українського народу та непорушність кордонів України.*

Отже, тимчасово окупованими територіями України російською федерацією за законодавством України вважаються:

- 1) у період з 19 лютого 2014 року до 24 лютого 2022 року – окремі райони Донецької і Луганської областей України, межі та перелік яких визначено відповідним Указом Президента України;
- 2) з 20 лютого 2014 року – території АР Крим та міста Севастополя;
- 3) з 24 лютого 2022 року – територіальні громади Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Луганської, Миколаївської, Сумської,

Харківської, Херсонської та Чернігівської областей, на території яких ведуться (лишь) воєнні (бойові) дії, або які перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), перелік яких визначено Наказом № 75 Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, погодженим Міністром оборони України.

Відповідно до п. 6 ч. 1–1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» № 1207-VII від 15 квітня 2014 року **окупаційна адміністрація російської федерації** – сукупність державних органів і структур російської федерації, функціонально відповідальних за управління тимчасово окупованими територіями та підконтрольних російській федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних повноважень на тимчасово окупованих територіях та які виконували чи виконують властиві органам державної влади чи органам місцевого самоврядування функції на тимчасово окупованій території України, в тому числі органи, організації, підприємства та установи, включаючи правоохоронні та судові органи, нотаріусів та суб'єктів адміністративних послуг.

Що стосується терміна «державо-агресор», то його визначення наведено в ст. 3 Закону України від 13 січня 1998 року № 9/98-ВР «Про кінематографію», де державою-агресором вважається держава, яка у будь-який спосіб окупувала частину території України або яка вчиняє агресію проти України, визнана Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом. З початку збройної агресії проти України поняття «державо-агресор» було використано щодо РФ у постанові Верховної Ради України від 27 січня 2015 року № 129-III «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором». У ній зазначено, що беручи до уваги Статут ООН та Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 3314 «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 року, Верховна Рада України визнає російську федерацію державою-агресором, що всебічно підтримує тероризм та блокує діяльність Ради Безпеки ООН, чим ставить під загрозу міжнародний мир і безпеку, а так звані «ДНР» і «ЛНР» визнає терористичними організаціями.

Завершуючи аналіз основних понять, що стосуються різних аспектів злочинної колаборації, зазначимо, що відповідно до ч. 4 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» встановлення зв'язків та взаємодія органів державної влади України, їх посадових осіб, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб з незаконними органами (посадовими особами), створеними на тимчасово окупованій території, допускається *винятково з метою забезпечення національних інтересів України, захисту прав і свобод громадян України, виконання міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, сприяння відновленню в межах тимчасово окупованої території конституційного ладу України*. Це положення стосується посадових осіб органів державної влади України та органів місцевого самоврядування, проте встановлює відповідний стандарт та межі вимушеної взаємодії з державою-агресором та її представниками. Оцінюючи дії посадових осіб, які взаємодіяли з незаконними органами на тимчасово окупованих територіях, необхідно враховувати вказані вище вимоги.

1.3. Загальні положення про кримінально-правову оцінку кримінальних правопорушень, що утворюють злочинну колаборацію

Кримінально-правова оцінка вчиненого особою діяння полягає у з'ясуванні всіх його кримінально-правових (юридично значимих) ознак, визначенні кримінально-правової норми, що підлягає застосуванню, та встановленні відповідності (тотожності, ідентичності) ознак вчиненого діяння конкретному складу злочину, передбаченому КК України, за відсутності фактів чи підстав, що виключають злочинність діяння чи дають підстави для звільнення від кримінальної відповідальності.

Традиційно до етапів (стадій) кримінально-правової оцінки діяння відносять: а) встановлення всіх фактичних (об'єктивних

і суб'єктивних) обставин вчиненого діяння, які мають кримінально-правове значення; б) встановлення кримінально-правової норми (статті, частини, пункту статті КК), яка найбільш повно й точно передбачає відповідальність за вчинене особою діяння; в) констатація відповідності ознак вчиненого діяння (фактичних обставин справи) ознакам елементів складу кримінального правопорушення, передбаченого нормою закону про кримінальну відповідальність, та формулювання такого висновку у відповідному процесуальному документі.

Таким чином, важливо в процесі кримінально-правової оцінки на етапі констатації відповідності ознак вчиненого діяння ознакам елементів складу кримінального правопорушення, передбаченого нормою закону про кримінальну відповідальність, правильно розуміти зміст відповідних елементів складу кримінального правопорушення та не допускати їх розширеного чи неоднакового трактування в різних випадках. На сьогодні проблема охоплення різних форм допомоги ворогу в умовах збройної агресії при сформованому підінституті злочинної колаборації вже не стоїть. Навпаки, більш проблемним є встановлення кримінально-правової норми, яка найбільш повно й точно передбачає відповідальність за вчинене особою діяння, оскільки між окремими складами кримінальних правопорушень виникла певна конкуренція, яка буде більш детально проаналізована далі.

Головною обставиною, яку необхідно враховувати у ході вирішення питання про застосування відповідної норми КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за певну форму злочинної колаборації, є наявність чи відсутність збройної агресії на час вчинення діяння з ознаками відповідного кримінального правопорушення, а також яка саме країна виступає державою-агресором. Це обумовлює наступні обмеження:

1. Діяння не може бути кваліфіковане за ст. 436–2 КК України у разі, коли не рф є державою-агресором.

Логіка впровадження кримінальної відповідальності за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікацію її учасників та поміщення складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436–2, до Розділу XX Особливої частини КК України полягає в наступному.

Законом України від 22 травня 2022 року № 2265-IX «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» визначено, що метою політичного режиму росії, крім інших, є геноцид Українського народу, фізичне знищення, масові вбивства громадян України, вчинення міжнародних злочинів проти цивільного населення, використання заборонених методів війни, руйнування цивільних об'єктів та об'єктів критичної інфраструктури, штучне створення гуманітарної катастрофи в Україні або окремих її регіонах. Політичний режим російської федерації є нацистським за своєю суттю і практикою та ідеологічно наслідує націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарний режим.

На підтвердження цього висновку, який було закладено в основу вказаного вище Закону ще в травні минулого року, необхідно відзначити, що події останніх місяців досить чітко вкладаються в логіку дій держави-терориста. Для досягнення своєї злочинної мети, яку конвенційними методами досягнути неможливо, рф перестала рахуватись з засобами та формами, поступово відмовляючись від регульованих міжнародним гуманітарним правом законів та правил ведення війни, підсилюючи руйнівний вплив відверто терористичними методами. До таких методів відносяться зокрема:

- артилерійські обстріли, авіаційні та ракетні удари по об'єктах цивільної інфраструктури, спрямовані на: а) спричинення максимальної шкоди ефективному механізму забезпечення основних базових потреб цивільного населення; б) створення атмосфери терору та страху внаслідок неконтрольованих та необумовлених воєнними цілями актів невинуватої агресії; в) прагнення розхитати суспільно-політичну ситуацію в Україні, підвищити рівень критичного незадоволення населенням наслідками бойових дій та спровокувати масові заворушення всередині країни аж до повалення державної влади; г) створення загрози екоциду, масової загибелі цивільного населення внаслідок загрози руйнування об'єктів підвищеної небезпечності (ТЕЦ, атомні електростанції, дамби гідроелектростанцій);
- створення на окупованих територіях відверто злочинного маріонеткового режиму, побудованого на: а) безкарному

- терорі місцевого населення; б) залякуваннях; в) позасудових стратах громадян з проукраїнською позицією, колишніх військових, правоохоронців, учасників бойових дій на Донбасі, всіх тих, хто на думку окупаційної влади здатен чинити спротив насадженню ворожої ідеології; г) використанні цивільних осіб як живого щита від ударів ЗСУ;
- фактичне винищення Українського народу шляхом: а) злочинного й примусового залучення населення окупованих територій – громадян України до участі в бойових діях на боці ворога, що прямо заборонено Женевськими конвенціями; б) масових примусових евакуації та депортації громадян України на територію країни-агресора, не викликаних необхідністю забезпечення безпеки населення; в) насильницьким запровадженням на окупованих територіях освітніх програм країни-агресора, які нав'язують молодшому поколінню українців чужі цінності та викривлене уявлення про вітчизняну історію та її видатних постатей, знищенням освітнього простору України.

Ураховуючи вказане вище, Законом України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» на офіційному рівні російську федерацію визнано державою-терористом (ч. 1 ст. 2), яка «відкрито, з використанням власних збройних сил, інших збройних формувань, або приховано, з використанням збройних формувань, що діють від імені та (або) в інтересах такої держави, вчиняє терористичні акти, акти міжнародного тероризму» (п. 1 ч. 1 ст. 1).

Парламентська асамблея Ради Європи 13 жовтня 2022 року за результатами термінових дебатів на тему «Нове загострення агресії російської федерації проти України» ухвалила резолюцію, в якій оголосила режим рф терористичним. Отже Асамблея заклікала держави-члени Ради Європи:

- підтвердити свою непохитну підтримку незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів і що мирні переговори можуть відбутися лише на умовах, визначених Україною;

- однозначно засудити так звані «референдуми», проведені в Луганській, Донецькій, Запорізькій та Херсонській областях України з 23 по 27 вересня 2022 року, та визнати їх такими, що не мають наслідків;
- засудити спробу анексії Луганської, Донецької, Запорізької та Херсонської областей російською федерацією як порушення міжнародного права та серйозну загрозу міжнародному миру та безпеці та не визнати жодних її наслідків;
- бути твердими та єдиними у здійсненні максимального тиску на російську федерацію з метою негайного припинення її агресії;
- фінансово підтримувати відбудову України і забезпечити необхідні системи ППО;
- створити комплексну систему відповідальності за серйозні порушення міжнародного права внаслідок агресії, здійсненої російською федерацією проти України, активно співпрацюючи з українською владою з цього питання, і у цьому контексті:
- оголосити нинішній режим російської федерації терористичним;
- прискорити створення спеціального (ad hoc) міжнародного трибуналу для переслідування злочину агресії проти України;
- створити систему перегляду заходів для забезпечення притягнення винних до відповідальності;
- створити комплексний міжнародний механізм компенсації, включаючи міжнародний реєстр збитків, і активно співпрацювати з українською владою з цього питання;
- уважати російські політичні партії, які в минулому голосували за незаконні рішення, що підривають суверенітет і територіальну цілісність України та інших країн, групами та організаціями, які підтримують зовнішню агресію, а тому поділяють всю відповідальність за наслідки цієї агресії.

Парламентська асамблея НАТО 21 листопада 2022 року закликала створити спеціальний Міжнародний трибунал щодо агресії рф проти України та визнала рф державою-терористом.

Європарламент 23 листопада 2022 року прийняв резолюцію щодо визнання рф державою-спонсором тероризму. Зокрема, авторами резолюції було:

- наголошено, що цілеспрямовані напади та звірства, здійснювані російською федерацією проти цивільного населення України, руйнування цивільної інфраструктури та інші серйозні порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права становлять акти терору проти українського населення та є воєнними злочинами;
- висловлено своє беззастережне обурення і засуджено ці напади і звірства та інші акти, які росія вчиняє для досягнення деструктивних політичних цілей в Україні та на території інших країн;
- у світлі зазначеного визнано росію державою-спонсором тероризму та державою, яка використовує засоби тероризму.

Прагнучи прискорити досягнення своїх злочинних цілей з поглинання України та знищення української культури й самоідентичності, враховуючи вкрай низьку мотивованість та ефективність збройних сил рф, військово-політичне керівництво росії на постійній основі, за грошові кошти (частина яких виділяється з державного бюджету) залучає до збройної агресії в Україні приватні військові компанії (далі за текстом – ПВК), зокрема ПВК «Вагнер», «Редут» та ін. При цьому необхідно враховувати, що задіяння ПВК як рушійної сили в збройному конфлікті на території України відбулось ще в 2014 році.

Як зазначають автори Постанови Верховної Ради України № 3735 від 24.06.2020 «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОЧЕС, урядів і парламентів держав світу про визнання російських приватних військових компаній терористичними організаціями», найманці приватних військових компаній забезпечували прикриття регулярних підрозділів російської армії в боях на Донбасі, зокрема у районі Дебальцевого та Луганського аеропорту, а також виконували ліквідацію ватажків бойовиків, діяльність яких не задовольняла керівництво російської федерації, брали участь в інших військових операціях на території України. Зазначену Постанову прийнято 06.02.2023.

Проте на сьогодні залучення ПВК до збройної агресії в Україні набуло ознак масовості та відкритості, значної ідеологічної та матеріальної підтримки з державних фондів рф. Особливу занепокоєність викликає той факт, що на території країни-агресора відбувається тотальна кампанія щодо масового залучення до складу ПВК

на території рф, а також за даними з відкритих джерел – на території Узбекистану та країн африканського континенту, осіб з місць позбавлення волі, особливо тих, що засуджені за вчинення тяжких, особливо тяжких насильницьких злочинів. При цьому таке залучення супроводжується повним забезпеченням членів ПВК зброєю, боєприпасами, іншими засобами ведення бою, підтримкою з боку авіації, артилерії та броньованої техніки.

Зазначена обставина наводить на кілька висновків: 1) військово-політичне керівництво рф, яке розв'язало агресивну війну в Україні, продовжує систематично та цинічно порушувати норми міжнародного гуманітарного права щодо законів та звичаїв війни, оскільки здійснює підготовку та навчання членів ПВК винятково в контексті загальної бойової та терористичної підготовки; 2) при залученні до лав ПВК осіб, засуджених за вчинення насильницьких злочинів, очевидно що розраховується на те, що отримані злочинні навички останні будуть реалізовувати як під час ведення бойових дій, так і у ході здійснення терору над цивільним населенням на окупованих територіях.

Додатково доцільно наголосити, що автори проекту Постанови № 7519 від 04.07.2022 «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОЧЕС, урядів і парламентів держав світу про визнання збройних сил Російської Федерації та російських приватних військових компаній терористичними організаціями» підкреслюють, що крім військових злочинів, скоєних бойовиками російських приватних компаній (ПВК «Wagner», E.N.O.T., Cossacks, SlavCorps, ATKGroup, Centre R, MS Group, MAP, RSB Group) в Україні та інших країнах світу, вони здійснюють торгівлю зброєю, займаються відмиванням коштів та контрабандою матеріальних та культурних цінностей, а враховуючи той факт, що їх діяльність не регламентується законодавством російської федерації, вони вже давно мають знаходитись у переліку глобальних терористичних організацій світу.

Постановою Верховної Ради України від 1 грудня 2022 року № 2787-IX «Про Заяву Верховної Ради України щодо визнання російського режиму терористичним, нелегітимності перебування російської федерації в Організації Об'єднаних Націй і її реформування, відповідальності членів російських політичних партій, що

підтримують агресію» наголошено на тому, що «вищі посадові особи російської федерації, уповноважені на здійснення державних функцій, своєю безпосередньою участю або опосередковано підтримуючи злочинні дії, делегітимізували політичне керівництво російської федерації, де-факто перетворивши політичні інституції держави на організоване злочинне угруповання, зокрема шляхом планування, підготовки, розв'язання та ведення агресивної війни, публічними закликами до розв'язання агресивної війни, впровадженням репресивних законодавчих та підзаконних актів проти громадян російської федерації, які виступають проти війни, створенням, підготовкою та озброєнням незаконних збройних формувань – так званих «приватних військових компаній» (ПВК), участю зазначених ПВК у складі збройних формувань для ведення агресивної війни, наданням згоди на найм зазначеними ПВК злочинців в обмін на їх амністію, направленням всупереч чинному законодавству призовників у зону бойових дій за межами території російської федерації, придушенням громадських протестів, політичними вбивствами і репресіями проти опозиції та правозахисників».

На сайті Міністерства фінансів США зазначається, що «Wagner Group» бере участь у підтримуваних кремлем бойових операціях по всьому світу на підтримку війни путіна проти України. Поки російська армія бореться на полі бою, путін покладається на Wagner Group, щоб на свій вибір продовжувати війну. Wagner Group також втручалась у внутрішні справи та дестабілізувала країни Африки, вчиняючи масові порушення прав людини та вимагаючи природні ресурси у місцевого населення. Сьогодні компанія Wagner Group перейменовується відповідно до виконавчого наказу (Е.О.) 13581 із поправками, внесеними Е.О. 13863, за те, що є іноземною особою, яка є значною транснаціональною злочинною організацією. Співробітники «Вагнера» брали участь у постійній системі серйозної злочинної діяльності, включаючи масові страсти, зґвалтування, викрадення дітей і фізичне насильство в Центральноафриканській Республіці (ЦАР) і Малі.

У світлі трансконтинентальної загрози, яку представляє Wagner Group, Міністерство фінансів одночасно змінює назву Wagner Group відповідно до Е.О. 13667 за відповідальність, співучасть або участь у нападах на жінок, дітей чи будь-яких цивільних осіб шляхом вчинення актів насильства, викрадення, примусового переміщення чи нападів на школи, лікарні, релігійні місця чи місця там,

де цивільні особи шукають притулку, або через поведінку, яка може становити серйозне порушення прав людини або порушення міжнародного гуманітарного права стосовно ЦАР. Ці дії також сприяють виконанню «Меморандуму президента Байдена щодо сприяння відповідальності за сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (CRSV)», який наказує федеральним агентствам використовувати існуючі органи для санкцій, щоб притягнути до відповідальності винних у CRSV і боротися з повною безкарністю за ці кричущі дії.

OFAC 20 червня 2017 року включив Wagner Group до списку за те, що відповідно до Е.О. 13660 її члени причетні до дій чи політики, які загрожують миру, безпеці, стабільності, суверенітету чи територіальній цілісності України, або брали участь у них, прямо чи опосередковано. 15 листопада 2022 року Державний департамент відповідно до Е.О. 14024 констатував діяльність Wagner Group в оборонному і пов'язаному з ним секторі економіки російської федерації. Wagner Group також потрапила під санкції Австралії, Канади, Японії, Великої Британії та Європейського Союзу.

Верховною Радою України 06 лютого 2023 року з метою консолідації зусиль України та міжнародного співтовариства щодо справедливого відновлення миру, забезпечення міжнародного правопорядку в світі та в Україні, невідворотного покарання всіх осіб, винних у порушенні міжнародного гуманітарного права, було прийнято Постанову № 8497 «Про визнання приватної військової компанії «Вагнер» міжнародною злочинною організацією». Як зазначають автори Постанови, з 2014 року ПВК «Вагнер» безпосередньо причетна до реалізації агресивної політики росії на шкоду миру, стабільності, суверенітету і територіальній цілісності України. ПВК «Вагнер» перебуває під повним контролем російської держави і є одним з інструментів неспровокованої збройної агресії рф проти України та геноциду українського народу.

Члени ПВК «Вагнер» у своїй діяльності на території України використовують злочинні методи, які мають невибірковий характер і несуть загрозу життю і здоров'ю цивільного населення, мають ознаки масового порушення міжнародного гуманітарного права. Члени ПВК «Вагнер» відповідальні за численні випадки неправомірного і необґрунтованого воєнною необхідністю застосування зброї проти мирного населення України, акти жорстокості і жорстокого поводження, примусового переміщення цивільних осіб, зґвалту-

вання, викрадення дітей, масові страти, збройні напади на заклади освіти, охорони здоров'я, культові споруди тощо.

За вказаними фактами правоохоронні органи України розслідують відповідні кримінальні провадження, зокрема за статтями про тероризм.

Міжнародний характер злочинної діяльності ПВК «Вагнер» підтверджується неспростовними доказами її дій з дестабілізації, порушення прав людини та незаконних операцій з природними ресурсами у країнах Африки (ЦАР, Малі, Лівія) та Близького Сходу (Сирія). Члени ПВК «Вагнер» причетні до тяжких кримінальних правопорушень, у тому числі масових позасудових страт, тортур, звалтувань, викрадень, утримання заручників тощо.

Ураховуючи наведені вище факти та їх оцінку як на рівні вітчизняного законодавства, так і на рівні рішень іноземних держав та міжнародних інституцій, відзначимо, що збройна агресія РФ проти України здійснюється тоталітарним злочинним режимом цієї країни-терориста переважно із порушенням законів та звичаїв війни, із застосуванням форм та методів міжнародного тероризму, і супроводжується низкою інших кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також злочинів терористичного характеру. Саме тому до кримінальної відповідальності за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікацію її учасників можна буде притягувати осіб, які вчинили зазначені дії навіть після припинення збройної агресії РФ проти України перемогою нашої держави у війні.

2. У разі відсутності збройного конфлікту на момент вчинення кримінального правопорушення, воєнного або надзвичайного стану дії особи можуть бути кваліфіковані лише за ч. 1 ст. 111 КК України у формі шпигунства чи надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, ч. 1 ст. 111–1 КК України у формі публічного заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, або ст. 436–2 КК України (про що вказувалося вище).

Всі інші норми, що передбачають кримінальну відповідальність за злочинну колаборацію, не можуть бути застосовані, оскільки містять або пряму обов'язкову ознаку обстановки вчинення

злочину (наявність збройного конфлікту, військовий чи надзвичайний стан), або такі обставини вбачаються безпосередньо із змісту диспозиції відповідної статті КК України чи її частини.

Визначення збройного конфлікту як виду воєнного конфлікту наведено в п. 7 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України», де під збройним конфліктом розуміється збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт).

У ч. 1 ст. 2 Конвенції «Про захист цивільного населення під час війни» від 12 серпня 1949 р. зазначається, що збройний конфлікт може виникнути між двома чи більше сторонами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни.

Відповідно до ст. 1 Закону України від 12 травня 2015 року № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Метою введення воєнного стану є створення умов для здійснення органами державної влади, військовим командуванням, військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування наданих їм повноважень у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. Отже, воєнний стан проголошується в період часу, коли існує реальна загроза національній безпеці України, в умовах якої перелічені вище суб'єкти повинні, реалізуючи надані їм повноваження, дати відсіч такій загрозі. Кожен факт сприяння громадянином України агресору в таких умовах є надзвичайно вразливим фактором та потенційно здатен призвести до досить серйозних ускладнень.

Воєнний стан в Україні або в окремих її місцевостях уводиться Указом Президента України, який підлягає затвердженню Верховною Радою України протягом двох днів з моменту звернення Президента України. Указ Президента України про введення воєнного стану, затверджений Верховною Радою України, негайно оголошується через засоби масової інформації або оприлюднюється в інший спосіб. Пропозиції щодо введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях Президенту України подає Рада національної безпеки і оборони України.

Воєнний стан на всій території України або в окремих її місцевостях припиняється після закінчення строку, на який його було введено. До закінчення строку, на який було введено воєнний стан, та за умови усунення загрози нападу чи небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності Президент України може прийняти указ про скасування воєнного стану на всій території України або в окремих її місцевостях, про що має бути негайно оголошено через засоби масової інформації.

Таким чином, періодом воєнного стану, тобто часовим проміжком, протягом якого діють умови воєнного стану, необхідно визнати період часу від оголошення воєнного стану указом Президента України, затвердженим Верховною Радою України, який оголошено через засоби масової інформації, до його припинення після закінчення строку, на який його було введено, чи скасування воєнного стану Указом Президента України, який оголошено через засоби масової інформації.

В Указі Президента України про введення воєнного стану зазначаються: 1) обґрунтування необхідності введення воєнного стану; 2) межі території, на якій вводиться воєнний стан, час введення і строк, на який він вводиться; 3) завдання військового командування, військових адміністрацій, органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо запровадження і здійснення заходів правового режиму воєнного стану; 4) завдання суб'єктам забезпечення цивільного захисту щодо приведення єдиної державної системи цивільного захисту, її функціональних та територіальних підсистем у готовність до виконання завдань за призначенням в особливий період; 5) вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб

із зазначенням строку дії цих обмежень; б) інші питання, що випливають із Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Якщо аналізувати співвідношення збройного конфлікту та правового режиму воєнного стану, можна дійти висновку, що збройний конфлікт може бути, а може і не бути передумовою введення правового режиму воєнного стану на території України чи окремих місцевостей. Разом з цим воєнний стан може бути введено і до початку збройного конфлікту, наприклад, у разі загрози нападу. Так що ці категорії не мають обумовленої взаємозалежності та повинні розглядатися у своїй реальній послідовності.

Що стосується надзвичайного стану, то у ст. 1 Закону України 16 березня 2000 року № 1550-III «Про правовий режим надзвичайного стану» він визначається як особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Метою введення надзвичайного стану є усунення загрози та якнайшвидша ліквідація особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, нормалізація обстановки, відновлення правопорядку при спробах захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства, для відновлення конституційних прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, створення умов для нормального функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інших інститутів громадянського суспільства. Умовами введення правового режиму надзвичайного стану є: 1) виникнення особливо

тяжких надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру (стихійного лиха, катастроф, особливо великих пожеж, застосування засобів ураження, пандемій, панзоотій тощо), що створюють загрозу життю і здоров'ю значних верств населення; 2) здійснення масових терористичних актів, що супроводжуються загибеллю людей чи руйнуванням особливо важливих об'єктів життєзабезпечення; 3) виникнення міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, блокування або захоплення окремих особливо важливих об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування; 4) виникнення масових безпорядків, що супроводжуються насильством над громадянами, обмежують їх права і свободи; 5) спроби захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства; 6) масовий перехід державного кордону з території суміжних держав; 7) необхідність відновлення конституційного правопорядку і діяльності органів державної влади.

Під час дії правового режиму надзвичайного стану відсутня злочинна колаборація, оскільки відсутня збройна агресія з боку інших держав.

3. Громадяни країни-агресора не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 111, 111–2 КК України.

Якщо розглядати положення ч. 4 та ч. 6 ст. 111–1 КК України, то саме в них не вказано, що суб'єктом зазначених форм колабораційної діяльності можуть бути винятково громадяни України, проте сама сутність колабораційної діяльності як взаємодія громадян певної держави з країною-агресором свідчить про нелогічність притягнення до кримінальної відповідальності за неї громадян іншої держави. Так, вбачається абсолютно абсурдним притягнення до кримінальної відповідальності всіх суб'єктів господарювання рф за «проведення господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором».

Саме з огляду на останній висновок злочинна колаборація буде розглядатися винятково в контексті її здійснення громадянами України, аналіз форм та обставин вчинення кримінальних правопорушень, визначених нами як злочинна колаборація, іноземними громадянами чи особами без громадянства, здійснюватися не буде.

II. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВOPOPУШЕНЬ, ЩO УТВОРЮЮТЬ ЗЛОЧИННУ КОЛАБОРАЦІЮ

2.1. Державна зрада (ст. 111 КК України)

Стаття 111. Державна зрада

1. Державна зрада, тобто діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, –

карається позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

2. Ті самі діяння, вчинені в умовах воєнного стану, –

караються позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна.

3. Звільняється від кримінальної відповідальності громадянин України, якщо він на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників ніяких дій не вчинив і добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок з ними та про отримане завдання.

1. Загальні положення. Криміналізація злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111 КК України, заснована на вимогах ст. 65 Конституції України, згідно з якою захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України... є обов'язком громадян України. Захист Вітчизни – це не лише її оборона. Це і захищеність державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу. Прагнення громадянина України свідомо надавати допомогу в розвідувальній, підривній діяльності чи збройній агресії проти України, є зрадою інтересів держави і суспільства.

Зрада державі – це по суті своєрідний спеціальний різновид співучасті, у ході якої громадянин держави сприяє зовнішньому супротивникові, діючи у контакті, зв'язку та взаємодії з ним. У будь-якій формі державної зради громадянин здійснює ворожу діяльність на користь іноземної держави спільно з представниками цієї держави. Важливість цього положення полягає у тому, що в кожному конкретному випадку розслідування державної зради повинні бути встановлені психічні моменти, які стосуються усвідомлення суб'єктом того, що він діє: а) на шкоду своїй державі; б) на користь іншої держави; г) у взаємодії з представниками іноземної держави.

У цілому суспільна небезпечність державної зради у будь-якій формі полягає у тому, що громадянин України всупереч конституційному обов'язку захищати Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України з будь-яких мотивів вступає у злочинну змову з представником іноземної держави, що проводить об'єктивно шкідливу для охоронюваних законом інтересів діяльність проти України, надаючи йому допомогу в проведенні такої діяльності. При цьому шкода, якої може бути завдано спільними діями представника іноземної держави та громадянина України, може бути набагато більшою за шкоду, якої можуть завдати зазначені суб'єкти окремо. Ця шкода є навіть вищою, якщо до зради держави залучається громадянин, на якого покладені певні функції чи обов'язки, пов'язані із забезпеченням функціонування суспільних відносин, що пов'язані із забезпеченням державної безпеки (секретноносій, співробітник правоохоронного органу, військовослужбовець і т. ін.).

2. Об'єкт злочину. Родовим об'єктом злочину є суспільні відносини, які забезпечують непохитність основ конституційного ладу України та стале функціонування системи зовнішньої безпеки держави.

Безпосередній об'єкт, на який посягає злочинне діяння, прямо передбачений у диспозиції статті. Так, відповідно до ч. 1 ст. 111 КК України державна зрада – це діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. Таким чином, залежно від форми державної зради, безпосереднім об'єктом злочину може виступати суверенітет, територіальна цілісність та недоторканність, обороноздатність, державна, економічна чи інформаційна безпека України.

Декларацією про державний суверенітет України від 16.07.1990 № 55-ХІІ державний суверенітет України визначено як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах. Суверенітет держави необхідно розглядати у внутрішньому та зовнішньому контекстах. Так, у внутрішньому контексті під суверенітетом потрібно розуміти безперешкодну реалізацію державної влади, яка належить народу України та делегується ним органам державної влади, на території України, здатність апарату державної влади самостійно приймати рішення та вільно реалізовувати їх на всій території України. Під зовнішнім суверенітетом розуміється право нашої країни виступати повноправним учасником міжнародних відносин та мати гарантії зовнішнього невтручання в її внутрішні справи.

Виходячи із змісту суверенітету держави, діянням, учиненим громадянином України на шкоду суверенітету, необхідно визнавати сприяння представникам іноземної держави чи іноземної організації, а особливо – військовому ворогові України, в їх посяганнях на верховенство України у внутрішніх та зовнішніх справах нашої держави. Таке сприяння може бути вчинене громадянином України шляхом надання іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам відповідної інформації, виток якої є шкідливим для України, участь у конкретних актах підривної чи розвідувальної діяльності чи вчинення дій, спрямованих на технічне, матеріальне, інтелектуальне чи інше сприяння такої діяльності.

Територіальна цілісність – це складова внутрішнього державного суверенітету, яка характеризує стале існування території держави відповідно до форми, закріпленої в Конституції України, та полягає у: 1) функціонуванні державної системи розподілу території між територіальними громадами в складі України без отримання ними самостійного статусу та з підпорядкуванням територіальним органам державної влади; 2) відсутності внутрішніх загроз від'єднання окремих територій нашої держави в окремі утворення чи з подальшою передачею до складу інших держав.

Територіальна недоторканність – це складова зовнішнього державного суверенітету, яка полягає у:

1) визнанні іншими суб'єктами міжнародно-правових відносин існуючих меж території України та кордонів, які позначають ці межі;

2) відсутності зовнішніх загроз посягання на певну частину території України чи державу в цілому.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про оборону України» **обороздатність** – це здатність держави до захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Вона складається з матеріальних і духовних елементів та є сукупністю воєнного, економічного, соціального та морально-політичного потенціалу у сфері оборони та належних умов для його реалізації. Воєнна організація держави – сукупність органів державної влади, військових формувань, утворених відповідно до законів України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем з боку суспільства і безпосередньо спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх та внутрішніх загроз. Ступінь обороздатності складається з рівня розвинутості таких складових: військового потенціалу (кількість та якість Збройних Сил України та інших військових формувань, кількість та якість сучасного військового обладнання, озброєння, військової техніки), матеріально-тилового потенціалу (оборонні підприємства, система мобілізаційної готовності, транспортні та логістичні можливості країни), морально-психологічного рівня населення. Обороздатність передбачає також забезпечення належного рівня безпеки державного кордону.

Державна безпека – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру.

Інформаційна безпека України у Стратегії інформаційної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/202, визначається як складова національної безпеки України, стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване

розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом.

Доктриною Інформаційної безпеки України, затвердженою Указом Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017, актуальними загрозами національним інтересам та національній безпеці України в інформаційній сфері визначені наступні:

- здійснення спеціальних інформаційних операцій, спрямованих на підри्व обороноздатності, деморалізацію особового складу Збройних Сил України та інших військових формувань, провокування екстремістських проявів, підживлення панічних настроїв, загострення і дестабілізацію суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації, розпалювання міжетнічних і міжконфесійних конфліктів в Україні;
- проведення державою-агресором спеціальних інформаційних операцій в інших державах з метою створення негативного іміджу України у світі;
- інформаційна експансія держави-агресора та контрольованих нею структур, зокрема шляхом розширення власної інформаційної інфраструктури на території України та в інших державах;
- інформаційне домінування держави-агресора на тимчасово окупованих територіях;
- недостатня розвиненість національної інформаційної інфраструктури, що обмежує можливості України ефективно протидіяти інформаційній агресії та проактивно діяти в інформаційній сфері для реалізації національних інтересів України;
- неефективність державної інформаційної політики, недосконалість законодавства стосовно регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері, невизначеність стратегічного наративу, недостатній рівень медіа-культури суспільства;
- поширення закликів до радикальних дій, пропаганда ізоляціоністських та автономістських концепцій співіснування регіонів в Україні.

Родовим об'єктом державної зради у формі шпигунства є зовнішня безпека України як складова національної безпеки, її суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність, обороноздатність, державна, економічна чи інформаційна безпека.

Безпосереднім об'єктом державної зради у формі шпигунства є відносини у сфері охорони державної таємниці як складова інформаційної безпеки. Під охороною державної таємниці розуміється комплекс організаційно-правових, інженерно-технічних, криптографічних та оперативних-розшукових заходів, спрямованих на запобігання розголошенню секретної інформації та втратам її матеріальних носіїв.

Предметом державної зради у формі шпигунства є відомості, що становлять державну таємницю. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державну таємницю» державна таємниця – це вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому вказаним Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою.

Інформація належить до державної таємниці із часу прийняття (державним експертом з питань таємниць) рішення про віднесення категорії відомостей або окремих відомостей до державної таємниці з установленням ступеня їх секретності шляхом обґрунтування та визначення можливої шкоди національній безпеці України у разі розголошення цих відомостей, включенням цієї інформації до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, та з опублікуванням цього Зводу, змін до нього. Таким чином, державною таємницею є інформація, яка після проходження вказаної вище процедури була включена до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю (акт, у якому зведено переліки відомостей, що згідно з рішеннями державних експертів з питань таємниць становлять державну таємницю у визначених Законом України «Про державну таємницю» сферах) та опублікована в ньому.

Звід відомостей, що становлять державну таємницю, формує СБ України на підставі рішень державних експертів з питань таємниць. Зазначений Звід та зміни до нього набирають чинності з моменту опублікування в офіційних виданнях України. Зміни до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, вносяться не пізніше трьох місяців з дня одержання СБ України відповідного рішення державного експерта з питань таємниць.

На підставі та в межах Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, з метою конкретизації та систематизації даних

про секретну інформацію державні органи створюють галузеві або відомчі розгорнуті переліки відомостей, що становлять державну таємницю, а також можуть створювати міжгалузеві або міжвідомчі розгорнуті переліки відомостей, що становлять державну таємницю. Підприємства, установи та організації незалежно від форм власності, що провадять діяльність, пов'язану із державною таємницею, за ініціативою та погодженням із замовником робіт, пов'язаних з державною таємницею, можуть створювати власні розгорнуті переліки відомостей, що становлять державну таємницю. Такі переліки погоджуються із СБ України, затверджуються державними експертами з питань таємниці та реєструються у СБ України.

Інформація, яка містить державну таємницю, характеризується таким критерієм, як ступінь секретності – категорією, яка характеризує важливість секретної інформації, ступінь обмеження доступу до неї та рівень її охорони державою. За ступенем секретності таємна інформація поділяється на інформацію із грифом «особливої важливості» (найвищий ступінь секретності), «цілком таємно», «таємно» (найнижчий ступінь секретності). Конкретні відомості можуть бути віднесені до державної таємниці за ступенями секретності «особливої важливості», «цілком таємно» та «таємно» лише за умови, що вони належать до категорій, зазначених у ч. 1 ст. 8 Закону України «Про державну таємницю», і їх розголошення завдаватиме шкоди інтересам національної безпеки України та з дотриманням вимог ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації». До державної таємниці у порядку, встановленому Законом України «Про державну таємницю», відповідно до ч. 1 ст. 8 цього Закону належить інформація:

1) у сфері оборони:

- про зміст стратегічних і оперативних планів та інших документів бойового управління, підготовку та проведення військових операцій, стратегічне та мобілізаційне розгортання військ, а також про інші найважливіші показники, які характеризують організацію, чисельність, дислокацію, бойову і мобілізаційну готовність, бойову та іншу військову підготовку, озброєння та матеріально-технічне забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань;
- про дислокацію, характеристики пунктів управління, зміст заходів загальнодержавного та регіонального, у разі не-

- обхідності міського і районного рівня, щодо приведення у готовність єдиної державної системи цивільного захисту населення і територій до виконання завдань в особливий період та про організацію системи зв'язку (оповіщення) в особливий період, можливості населених пунктів, регіонів і окремих об'єктів щодо евакуації, розосередження населення і забезпечення його життєдіяльності; забезпечення виробничої діяльності об'єктів національної економіки у воєнний час;
- про геодезичні, гравіметричні, картографічні та гідрометеорологічні дані і характеристики, які мають значення для оборони країни;
 - про застосування систем озброєння, підготовку та проведення військових операцій;
 - про винаходи, дослідження і розробку нових зразків озброєння в інтересах забезпечення національної безпеки і оборони та про результати таких досліджень і розробок;
 - про заходи та показники розвитку Збройних Сил України та їх спроможностей;
 - про склад, завдання та матеріально-технічне забезпечення розвідувального органу Міністерства оборони України та зібрану і створену ним інформацію в результаті його діяльності;
 - про особовий склад Сил спеціальних операцій Збройних Сил України, а також осіб, які співпрацюють або раніше співпрацювали на конфіденційній основі із Силами спеціальних операцій Збройних Сил України, фінансування та матеріально-технічне забезпечення руху опору, засоби, зміст, плани, організацію, завдання, форми, методи і результати ведення руху опору, оперативний резерв та мережу осередків руху опору;
- 2) у сфері економіки, науки і техніки:
- про зміст мобілізаційних планів державних органів та органів місцевого самоврядування, мобілізаційні потужності, заходи мобілізаційної підготовки і мобілізації та обсяги їх фінансування, запаси та обсяги постачання стратегічних видів сировини і матеріалів, а також зведені відомості про номенклатуру та рівні накопичення, загальні обсяги поставок,

- відпуску, закладення, освіження, розміщення і фактичні запаси державного матеріального резерву;
- про використання транспорту, зв'язку, потужностей інших галузей та об'єктів інфраструктури держави в інтересах забезпечення її безпеки;
 - про плани, обсяги та інші найважливіші характеристики добування, виробництва та реалізації окремих стратегічних видів сировини і продукції;
 - про державні запаси дорогоцінних металів монетарної групи, коштовного каміння, валюти та інших цінностей, операції, пов'язані з виготовленням грошових знаків і цінних паперів, їх зберіганням, охороною і захистом від підроблення, обігом, обміном або вилученням з обігу, а також про інші особливі заходи фінансової діяльності держави;
 - про наукові, науково-дослідні, дослідно-конструкторські та проєктні роботи, предметом яких є створення новітніх складних зразків озброєння, військової або спеціальної техніки та інші роботи, що мають важливе оборонне чи економічне значення або суттєво впливають на зовнішньоекономічну діяльність та національну безпеку України;
 - про найменування, загальну кількість, вартість озброєння, військової техніки, боєприпасів, запасних частин та матеріалів до них, що закуповуються для потреб військових формувань (правоохоронних органів);
 - про кількість, строки поставок військовим формуванням чи правоохоронним органам, спеціальним формуванням Міністерства внутрішніх справ України для забезпечення їх боєздатності основних видів пального (мастильних матеріалів), речового майна та продовольства;
 - про факт та предмет закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення для забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань та правоохоронних органів (крім випадків, якщо окрема інформація про закупівлю таких товарів, робіт і послуг оборонного призначення, що закуповуються відповідно до Закону України «Про оборонні закупівлі», становить державну таємницю. У такому разі окрема інформація розміщується у додатку до тендерної документації).

Інформація не може бути повторно віднесена до державної таємниці після розсекречення та оприлюднення;

3) у сфері зовнішніх відносин:

- про директиви, плани, вказівки делегаціям і посадовим особам з питань зовнішньополітичної і зовнішньоекономічної діяльності України, спрямовані на забезпечення її національних інтересів і безпеки;
- про військово-науково-технічне та інше співробітництво України з іноземними державами, якщо розголошення відомостей про це завдаватиме шкоди національній безпеці України;
- про експорт та імпорт озброєння, військової і спеціальної техніки, окремих стратегічних видів сировини і продукції;
- про зміст секретної інформації, що отримується від іноземної держави чи міжнародної організації;

4) у сфері державної безпеки та охорони правопорядку:

- про особовий склад органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність або розвідувальну чи контррозвідувальну;
- про засоби, зміст, плани, організацію, фінансування та матеріально-технічне забезпечення, форми, методи і результати оперативно-розшукової, розвідувальної і контррозвідувальної діяльності; про осіб, які співпрацюють або раніше співпрацювали на конфіденційній основі з органами, що проводять таку діяльність; про склад і конкретних осіб, що є негласними штатними працівниками органів, які здійснюють оперативно-розшукову, розвідувальну і контррозвідувальну діяльність;
- про організацію та порядок здійснення охорони адміністративних будинків та інших державних об'єктів, посадових та інших осіб, охорона яких здійснюється відповідно до Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»;
- про систему урядового та спеціального зв'язку;
- про організацію, зміст, стан і плани розвитку криптографічного захисту секретної інформації, зміст і результати наукових досліджень у сфері криптографії;
- про системи та засоби криптографічного захисту секретної інформації, їх розроблення, виробництво, технологію виготовлення та використання;

- про державні шифри, їх розроблення, виробництво, технологію виготовлення та використання;
- про організацію режиму секретності в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, державні програми, плани та інші заходи у сфері охорони державної таємниці;
- про організацію, зміст, стан і плани розвитку технічного захисту секретної інформації;
- про результати перевірок, здійснюваних згідно з законом прокурором у порядку відповідного нагляду за додержанням законів, та про зміст матеріалів оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування та судочинства з питань, зазначених у цій статті сфер;
- про інші засоби, форми і методи охорони державної таємниці.

При цьому згідно із частинами 3–4 ст. 8 Закону України «Про державну таємницю» конкретні відомості можуть бути віднесені до державної таємниці за ступенями секретності «особливої важливості», «цілком таємно» та «таємно» лише за умови, що вони належать до категорій, зазначених у ч. 1 ст. 8 Закону України «Про державну таємницю», і їх розголошення завдаватиме шкоди інтересам національної безпеки України та з дотриманням вимог ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Забороняється віднесення до державної таємниці будь-яких відомостей, якщо цим будуть звужуватися зміст і обсяг конституційних прав та свобод людини і громадянина, завдаватиметься шкода здоров'ю та безпеці населення.

Не відноситься до державної таємниці інформація:

- про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, про вплив товару (роботи, послуги) на життя та здоров'я людини;
- про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, які сталися або можуть статися і загрожують безпеці громадян;
- про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення;

- про факти порушень прав і свобод людини і громадянина;
- про незаконні дії державних органів, органів місцевого самоврядування та їх посадових і службових осіб;
- інша інформація, доступ до якої відповідно до законів та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не може бути обмежено.

3. Об'єктивна сторона державної зради розкривається у ч. 1 ст. 111 КК України через вказівку на її форми: 1) перехід на бік ворога в період збройного конфлікту; 2) шпигунство; 3) надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України.

1. Перехід на бік ворога в період збройного конфлікту становить собою умисні дії громадянина України, вчинені в період збройного конфлікту з наміром сприяти військовому противнику України в спричиненні шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України шляхом ведення бойових дій на його боці або вчинення інших дій воєнного характеру в його інтересах.

Необхідною ознакою об'єктивної сторони державної зради у першій формі є наявність збройного конфлікту. Поняття «збройний конфлікт» має самостійне правове значення для кваліфікації до або після припинення дії воєнного стану, оскільки такий конфлікт може відбуватися поза межами воєнного стану, до його оголошення або взагалі у мирний час. Як вказувалось вище, пунктом 7 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» збройний конфлікт визначається як збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт)

За великим рахунком збройний конфлікт становить собою фактичне ведення бойових дій локального характеру із застосуванням зброї підрозділами Збройних Сил України, воєнізованими формуваннями, правоохоронними органами із озброєними угрупованнями іноземної держави, іноземної організації. Кваліфікація дій суб'єкта як державної зради у формі переходу на бік ворога в умовах збройного конфлікту можлива лише за умови, що такий

конфлікт має міжнародний характер. При цьому необхідно врахувати, що, виходячи із самої сутності державної зради, збройний конфлікт може виникнути внаслідок збройної агресії, під якою, як вже вказувалось, відповідно до Закону України «Про оборону України» розуміється застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти України.

Контакт із представниками ворожої сторони є необхідною умовою кваліфікації дій особи як закінченого складу державної зради в формі переходу на бік ворога в період збройного конфлікту. Це положення містить у собі логіку конструювання складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111 КК України, оскільки для наявності в діях суб'єкта закінченого злочину, передбаченого зазначеною статтею, недостатньо самих намірів та бажань особи. Саме вороже ставлення особи до своєї країни та бажання надати допомогу військовому ворогові України без вступу в контакт із відповідними органами чи представниками ворога та вчиненням певних дій за загальним правилом не може розглядатись як закінчений злочин. Разом з цим, залежно від обставин справи дії громадянина України, вчинені в інтересах військового супротивника та з наміром в подальшому встановити контакт з ним, можна розглядати як готування до державної зради у формі переходу на бік ворога в період збройного конфлікту.

Державна зрада у формі переходу громадянина України на бік ворога в період збройного конфлікту є закінченим злочином з моменту, коли особа вступає на службу чи входить до складу певного воєнізованого чи збройного формування іноземної держави, яка знаходиться в збройному конфлікті з Україною та веде проти неї бойові дії, або з моменту виконання відповідних воєнних дій проти України, за винятком тих, що утворюють склади кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 111–1 та 111–2 КК України, за завданням представників іноземної держави чи іноземної організації. При цьому в більшості випадків необхідною умовою кваліфікації є встановлення реальної можливості особи вести бойові дії чи в інший спосіб спричинити шкоду зовнішній безпеці України.

Дії суб'єкта, безпосередньо спрямовані на вчинення державної зради у формі переходу на бік ворога в період збройного конфлікту, до встановлення контакту із військовим ворогом України потрібно кваліфікувати як незакінчений замах на державну зраду в формі

переходу на бік ворога (чи готування залежно від встановлених обставин злочинного діяння).

Перехід на бік ворога в період збройного конфлікту може бути вчинено як шляхом дії (фактично, всі наведені вище приклади можливих дій суб'єкта зводились до активних цілеспрямованих дій), так і шляхом бездіяльності. Прикладом бездіяльності можна навести ситуацію, коли, наприклад, громадянин України у складі збройного формування України отримує наказ на передислокацію, проте не виконує його з метою контакту із збройними формуваннями ворога, які мають зайняти район його місцезнаходження.

Контакт громадянина України із іноземним представником може бути як безпосереднім – шляхом особистої зустрічі, так і шляхом спілкування в електронних мережах, месенджерах, шляхом поштового листування, телефонних розмов чи через посередника. Головним критерієм такого контакту є отримання можливістю іноземним представником визначати та коригувати діяльність громадянина України або давати відповідні завдання, отримувати зворотний зв'язок у вигляді доповідей про виконання поставленого завдання і т. ін. У деяких випадках будь-яка конкретна ідентифікація іноземного представника може бути неможливою.

Перехід на бік ворога в період збройного конфлікту може бути фізичним або інтелектуальним. Фізичний перехід на бік ворога – перехід через лінію фронту на бік ворожого війська, добровільна здача в полон з метою сприяння ворогові і служба в армії супротивника й інших військових, розвідувальних і каральних формуваннях на території супротивника чи території іноземної держави, виконання у складі збройних сил іноземної держави спеціальних завдань терористичного, розвідувального чи диверсійного характеру; під інтелектуальним переходом на бік ворога слід розуміти дії, не пов'язані з фізичним переміщенням злочинця через лінію фронту – залишення супротивнику сил та засобів ведення війни з метою сприяння, участь в оборонних роботах з тією ж метою, виконання різноманітних завдань військового супротивника, сприяння на території України діяльності диверсійних, розвідувальних формувань шляхом укриття, надання необхідної інформації (навіть і неконфіденційного характеру).

2. Об'єктивну сторону державної зради у формі шпигунства утворюють такі дії:

- передача іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю;
- збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю.

Передача відомостей, що становлять державну таємницю, полягає в активних умисних діях суб'єкта, спрямованих на те, щоб зазначені відомості стали відомими чи доступними представникам іноземної держави, іноземної організації. Такі дії можуть виражатись в усному озвученні відповідної інформації безпосередньо або через засоби комунікації, надсиланні її поштовим зв'язком, нарочним, через електронні засоби спілкування (Skype, Viber, e-mail), залишення предметів та документів, що містять таємну інформацію, у заздалегідь обумовлених місцях та схованках, створення інших умов для візуального, аудіального чи письмового зашифрованого оприлюднення відомостей, що становлять державну таємницю, у засобах масової інформації (публікація в газеті оголошення загального змісту, в якому шляхом шифрування закладено прихований зміст).

Державна зрада у формі шпигунства, вчинена шляхом передачі відомостей, що становлять державну таємницю, є закінченим злочином з моменту, коли суб'єктом злочину виконані всі відповідні дії, спрямовані на те, щоб зазначені відомості стали відомими чи доступними представникам іноземної держави, іноземної організації. Тобто закінченим є, наприклад, усне повідомлення таємної інформації іноземному представнику, залишення відповідної інформації у заздалегідь обумовленому місці, надсилання текстової, графічної, аудіо чи візуальної інформації електронним e-mail листом. При цьому для кваліфікації злочину як закінченого не важливо, чи змогли іноземні представники фактично заволодіти відомостями, що становлять державну таємницю, чи така їх злочинна діяльність була попереджена співробітниками правоохоронних органів шляхом, наприклад, виявлення та вилучення закладення, перехоплення чи перекручення тексту електронного повідомлення чи відправлення.

Збирання відомостей, що становлять державну таємницю, – активна, умисна та цілеспрямована діяльність суб'єкта злочину,

яка полягає в пошуці, добуванні, придбанні, заволодінні, виділенні та накопиченні вказаних відомостей. Фактично збирання відомостей, що становлять державну таємницю, у загальному вигляді полягає в заволодінні ними як з використанням різноманітних технічних засобів негласного отримання інформації, так і без їх використання. Така діяльність може здійснюватися шляхом:

- опитування (вивідування);
- придбання чи обміну таємною інформацією;
- отримання та дослідження змісту предметів та документів, що містять відомості, які становлять державну таємницю (у тому числі шляхом фотографування, виготовлення копій, здійснення виписок, тимчасове вилучення носія відповідної інформації).

Предмети та документи можуть досліджуватися як у місці їх постійного зберігання (службових приміщеннях, державних архівах і т.п.), так і в місцях, куди суб'єкт переміщує їх для більш детального дослідження;

- спостереження (візуального, аудіального, за допомогою необхідних засобів);
- незаконного встановлення засобів негласного отримання інформації у місцях, де законно здійснюється обіг такої інформації (встановлення прослуховуючого пристрою в приміщенні режимно-секретного підрозділу підприємства і т.п.);
- несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, у тому числі з подоланням засобів захисту інформації, з копіюванням у необхідних випадках інформації на дискету, диск, інші види зйомних пристроїв зберігання інформації, а також шляхом друкування на принтері чи фотографування з монітора електронно-обчислювальної машини;
- вербування осіб, які мають доступ до відомостей, що становлять державну таємницю; вимагання таємної інформації у таких осіб шляхом залякування, погроз, шантажу чи обману.

Державна зрада у формі шпигунства, вчинена шляхом збирання відомостей, що становлять державну таємницю, є закінченим

злочином у разі отримання суб'єктом будь-якого обсягу таємної інформації. У тому випадку, коли суб'єкт виконав усі дії, які вважав необхідними для отримання відомостей, що становлять державну таємницю, проте не зміг їх отримати з причин, що не залежали від його волі (під виглядом таємної інформації отримав інформацію, яка не є таємною), вчинене необхідно кваліфікувати як замах на злочин.

Необхідно враховувати, що дії суб'єкта, який збирає відомості, що становлять державну таємницю, необхідно кваліфікувати за ч. 1–2 ст. 111 КК України лише в тому випадку, коли він має намір передати ці відомості іноземному представникові. При цьому ініціатива вчинення зазначених дій може належати як представнику іноземної держави, за завданням якого діє суб'єкт, так і самому суб'єкту, що не впливає на кваліфікацію. В тому випадку, коли особа збирає відомості, що становлять державну таємницю, з будь-якою іншою метою (цікавість, помста, інша особиста зацікавленість), її дії не утворюють державної зради у формі шпигунства.

При цьому вся послідовність злочинної діяльності суб'єкта може утворювати відразу обидві форми шпигунства. Так, наприклад, якщо суб'єкт, отримавши від представника іноземної організації злочинне завдання на збирання та передачу відомостей, що становлять державну таємницю, вчиняє конкретні дії на їх збирання та згодом передає такі відомості іноземному адресату, в його діях вбачаються ознаки державної зради у формі шпигунства, вчиненого шляхом збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю, та державної зради у формі шпигунства, вчиненого шляхом передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю. Тобто фактично ми маємо кілька епізодів державної зради у формі шпигунства, вчиненої у різних формах.

Якщо ж особа, наприклад, отримавши від представника іноземної держави завдання на передачу їй конкретних відомостей, що становлять державну таємницю, передає відомості, які їй відомі, на місці, або ті, що зберігаються у неї, наприклад, на цифровому носіїві інформації, то в цьому випадку збирання буде відсутнє.

Не можуть бути визнаними злочинними дії суб'єкта, вчинені на території України, спрямовані на збирання з метою передачі чи

передачу представникам іноземної держави, іноземної організації відомостей, що становлять державну таємницю іншої країни.

3. Державна зрада у формі надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України охоплює найрізноманітніші способи надання допомоги іноземній державі (за умови, що ця держава не є країною-агресором), іноземній організації або їх представникам (за умови, що вони не належать до країни-агресора) у проведенні підривної діяльності проти України, за винятком тих, які утворюють склади державної зради у формі шпигунства або переходу на бік ворога в період збройного конфлікту. По суті вона є загальною формою державної зради, а перехід на бік ворога і шпигунство, зазначені окремо у статті, є її більш поширеними різновидами, а тому державна зрада у формі надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України має місце лише тоді, коли відсутні ознаки її названих різновидів. Так, законодавець обмежився вказівкою на ті моменти, які є конструктивними її ознаками: а) діяння полягає в наданні допомоги іноземній державі, іноземній організації або їх представникам; б) допомога перерахованим вище адресатам надається в їх підривній діяльності проти України; в) така підривна діяльність, як і будь-яка інша форма державної зради, спрямована на заподіяння шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, що прямо закріплено в тексті ч. 1 ст. 111 КК України.

Іноземною державою в контексті ст. 111 КК України є будь-яка інша держава незалежно від характеру взаємовідносин з Україною. Іноземною організацією є будь-яка державна чи недержавна установа, підприємство, об'єднання іншої країни, у тому числі організація із іноземною часткою капіталу. До зазначених організацій також належать правоохоронні, розвідувальні органи, збройні формування, благодійні, дослідницькі, комерційні та ін. центри та організації, розташовані як на території іноземної держави, так і на території України.

Представниками іноземних організацій виступають їх керівники чи працівники. Представниками іноземної держави чи іноземної організації виступають працівники дипломатичних чи консуль-

ських установ, співробітники спеціальних служб, правоохоронних органів, військових чи невійськових розвідувальних органів, керівники чи працівники наукових, соціальних, державних, недержавних і інших фондів, місій та установ. Представники іноземної держави чи організації, які уповноважені підтримувати зв'язок із суб'єктом, здійснюють свою діяльність як на території України, куди вони прибувають як дипломати, бізнесмени, туристи, члени делегацій, так і за кордоном – на території держави, яка планує здійснення підривної діяльності проти України, так і на території третіх країн.

Підривною у загальному вигляді визнається така діяльність:

а) у зовнішньополітичній сфері: інспірація та організація посягань на державний суверенітет України та її територіальну цілісність; втручання у внутрішні справи України з боку інших держав чи іноземних організацій; створення умов для воєнно-політичної нестабільності, організація, підтримання чи матеріальне забезпечення регіональних та локальних збройних конфліктів у різних регіонах світу, а саме поблизу кордонів України;

б) у сфері державної безпеки: проведення розвідувальної діяльності іноземними спеціальними службами; організація посягань з боку окремих груп та осіб на державний суверенітет, територіальну цілісність, економічний, науково-технічний і оборонний потенціал України, права і свободи громадян; поширення корупції в органах державної влади, зрощення бізнесу і політики, організованої злочинної діяльності; інспірування злочинної діяльності проти миру і безпеки людства, а саме поширення міжнародного тероризму; створення можливості незаконного ввезення в країну зброї, боєприпасів, вибухових речовин і засобів масового ураження, радіоактивних і наркотичних засобів, створення умов для незаконного обігу зазначених предметів та засобів; спроби створення і функціонування незаконних воєнізованих збройних формувань та намагання використати всупереч інтересам держави діяльність військових формувань і правоохоронних органів держави; підтримка та провокація сепаратизму, підтримка автономізації за етнічною ознакою окремих регіонів України;

в) у воєнній сфері та сфері безпеки державного кордону України: організація нелегальної міграції як фактора дестабілізації соціальної та політичної ситуації в країні; втягування України

в регіональні збройні конфлікти чи у протистояння з іншими державами; створення умов для зниження рівня забезпечення військовою та спеціальною технікою й озброєнням нового покоління Збройних Сил України, інших військових формувань, що загрожує зниженню їх боєздатності;

г) в інформаційній сфері. Так, з 2014 року і до цього часу чітко відстежується послідовне нагнітання рф деструктивного інформаційного впливу на Україну, що підтверджується матеріалами кримінальних проваджень. Проти України російською федерацією ведеться повномасштабна інформаційна війна, яка є однією з складових російської збройної агресії. При цьому така інформаційна агресія насамперед спрямована на ураження свідомості населення України з метою формування з 2014 року викривленого сприйняття реальних подій, які фактично свідчать про організацію державою окупантом злочинної діяльності терористичних організацій «ДНР/ЛНР», у тому числі масових вбивств, катувань мирних громадян та військовослужбовців України, руйнувань інфраструктури і споруд, захоплен будівель, а також анексії території України, що вчиняються їх збройними формуваннями.

З метою ведення інформаційної війни рф створено навіть війська інформаційних операцій у складі збройних сил, про що офіційно заявив міністр оборони рф.

Одним із варіантів ідеологічного забарвлення та, по суті, маскування постійного розгортання військової агресії рф на території України є різноманітні варіації так званої концепції «русского мира», з метою просування якої на території України державою-агресором витрачаються колосальні грошові кошти та інші ресурси, що було підтверджено в ході розслідування багатьох кримінальних проваджень.

Так, слідчими слідчого відділу ГУ СБ України в Автономній Республіці Крим було закінчено досудове розслідування у резонансному кримінальному провадженні за підозрою К. В. Вишинського у вчиненні низки кримінальних правопорушень, у тому числі злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111 КК України.

Досудовим розслідуванням встановлено, що К. В. Вишинський з 28.02.2014 по 17.03.2017, діючи як керівник незареєстрованого представництва російської урядової організації МІА «росія сьогодні» в Україні, через підконтрольний йому Інтернет-ресурс «PIA Новини Україна» організував

розповсюдження у мережі Інтернет більше ніж 70 статей антиукраїнського спрямування, в яких містились заклики до зміни форми державного устрою України та створення на території України, у тому числі шляхом введення російських військ в Україну, нової держави «Новоросії». Антиукраїнська діяльність К. В. Вишинського підтримувалась вищим керівництвом рф та фінансувалась зазначеною російською урядовою організацією шляхом перерахування грошових коштів у загальній сумі більше 2 млн євро на рахунок створеного останнім підприємства через компанії, зареєстровані на території інших держав.

За свою діяльність на шкоду Україні К. В. Вишинський особисто неодноразово нагороджувався державними нагородами президентом та міністром оборони рф. Розслідування кримінального провадження за підозрою К. В. Вишинського привернуло увагу багатьох міжнародних інформаційних агентств та постійно висвітлювалось у ЗМІ.

З метою впливу та перешкодження у проведенні досудового розслідування у кримінальному провадженні за підозрою К. В. Вишинського слідчим комітетом РФ порушено «замовну кримінальну справу» щодо нібито «перешкодження законній журналістській діяльності» (ст. 144 КК РФ) та «незаконного притягнення до кримінальної відповідальності» (ст. 299 КК РФ) щодо на той час керівника досудовим розслідуванням у вказаному кримінальному провадженні.

Також слідчими ГСУ СБУ повідомлено про підозру у вчиненні державної зради громадянину України А. А. Шарію, який будучи достатньо відомим блогером, у період 2013–2014 років, перебуваючи за межами України, вступив у змову з представниками рф та надавав їм допомогу в проведенні підривної діяльності проти України шляхом умисного та цілеспрямованого поширення через соціальні мережі, електронні ЗМІ та російські телевізійні канали викривленої інформації щодо подій в Україні, у тому числі на сході країни. Зазначену інформацію та виступи активно використовували російські ЗМІ, зокрема телеканали «Звезда», «Россия 1» та «Россия 24».

Таким чином, інформаційна безпека, особливо з урахуванням наростаючої агресії рф та «інформаційної війни» проти України (конкретне підтвердження чітко простежується в матеріалах наведених вище кримінальних проваджень), стає однією із найважливіших складових національної безпеки України та потребує застосування, насамперед дієвих заходів захисту кримінально-правового характеру.

Вичерпний перелік діянь, які можна визнати підривною діяльністю, навести досить складно, оскільки завдати шкоди державним інтересам можливо у різний спосіб. Єдиним критерієм визнання

діяльності підривною є те, що її проведення суперечить національним інтересам, об'єктивно здатне спричинити суспільно небезпечні наслідки, завдати шкоди національній безпеці України в цілому чи окремим її складовим.

Національні інтереси України – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян.

Національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

Для притягнення до кримінальної відповідальності не має значення обсяг шкоди, яка має бути чи була завдана підривною діяльністю іноземного представника та громадянина України. Проте обсяг та розмір такої шкоди повинні бути встановлені в обов'язковому порядку.

Дії громадянина України з надання допомоги іноземній державі, іноземній організації або їх представникам у проведенні підривної діяльності проти України здійснюються обов'язково у взаємодії з представником іноземної держави і, як правило, за його завданням, оскільки без присутності іноземного адресата такі дії, за умови наявності у суб'єкта ворожої мети, можуть утворювати склад злочину, передбачений, наприклад, ст. 112 чи ст. 113 КК України.

Надаючи допомогу в підривній діяльності іноземних адресатів проти України, суб'єкт підтримує з ними зв'язок особисто чи через посередників. За загальним правилом представниками іноземної держави можуть бути як її офіційні особи, так і інші суб'єкти, що діють в інтересах цих посадових осіб. Представниками іноземної держави чи іноземної організації виступають працівники дипломатичних чи консульських установ, співробітники спеціальних служб, правоохоронних органів, військових чи невійськових розвідувальних органів, керівники чи працівники наукових, соціальних, державних, недержавних і інших фондів, місій та установ. Представники іноземної держави чи організації, які уповноважені підтримувати зв'язок із суб'єктом, здійснюють діяльність як на території України (у тому числі тимчасово окупованій), куди вони прибувають як дипломати, бізнесмени, туристи, члени делегацій, так і за кордоном –

на території держави, яка планує і здійснює підривну діяльність проти України, а також на території третьої країни.

Іноземною державою є будь-яка інша держава незалежно від характеру взаємовідносин з Україною. В окремих випадках, коли, наприклад, представники самопроголошених утворень у складі України проводять підривну діяльність проти України, необхідно встановити, чи не діють вони за завданням та в інтересах іншої іноземної держави. В позитивному випадку дії таких представників можуть підпадати під ознаку складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111 КК України. В іншому ж випадку, залежно від обставин, їх дії необхідно кваліфікувати за ст. 110 КК України або як відповідний вид терористичної діяльності.

При цьому необхідно враховувати, що представником іноземної держави чи іноземної організації може бути як іноземний громадянин або особа без громадянства, так і громадянин України, який працює в іноземній організації чи за дорученням іноземних громадян, які представляють іноземну державу чи організацію, виконуює в їх інтересах заздалегідь обумовлені дії. Так, наприклад, громадянин України А, який є працівником закордонної зовнішньоекономічної компанії, діючи в її інтересах та за вказівкою керівництва компанії, може збирати компрометуючу інформацію чи вчинити інші дії для зриву зовнішньоекономічного контракту, однією із сторін якого є державна компанія України, залучивши для цієї діяльності громадян України – працівників вказаної компанії. При цьому, безумовно, для громадянина А представником іноземної організації є керівник компанії, в якій перший працює, для громадян же України, яких громадянин А втягнув у злочинну підривну діяльність, саме він і буде представником іноземної організації, навіть якщо він є громадянином України.

Значних зусиль представники іноземних спецслужб можуть докласти для різкого загострення політичної ситуації в Україні та дискредитації її перед світовим співтовариством чи іншими країнами. Така діяльність, без жодного сумніву, повинна визнаватись підривною.

У загальному вигляді державна зрада у формі надання допомоги іноземній державі, іноземній організації або їх представникам в проведенні підривної діяльності проти України передбачає реалізацію таких етапів діяльності іноземного представника та суб'єкта – громадянина України:

1. Підшукання іноземним представником співучасника – громадянина України в тій галузі, шляхом негативного впливу на яку планується завдати шкоди охоронюваним законом інтересам. Зрозуміло, що насамперед зацікавленість для іноземного адресата становлять особи, які мають допуск та доступ до службової інформації, можуть впливати на технологічні, політичні, суспільні, інформаційні процеси, на прийняття важливих рішень у вказаних процесах. При цьому також бажано, щоб суб'єкт мав ідеологічні погляди, які б відповідали інтересам іноземного представника, або якого можна було б схилити до відповідної діяльності в інтересах іноземної держави або іноземної організації матеріальною винагородою чи компрометуючими даними.

2. Контакт із суб'єктом – громадянином України та висловлення йому пропозиції щодо вчинення дій, які необхідно виконати в інтересах іноземної держави або іноземної організації. При цьому залежно від мотивів суб'єкта представник іноземної держави може запропонувати як виконання очевидно злочинної діяльності (терористичних актів, диверсій, масових заворушень, розпалювання сепаратизму тощо), так і дій, які самі по собі можуть не утворювати складу злочину, проте в комплексі дій, вчинюваних іншими суб'єктами, здатні потенційно спричинити шкоду охоронюваним законом державним інтересам (збирання чутливої несекретної інформації воєнного, економічного, соціального, політичного змісту, вербування агентів, їх забезпечення, розповсюдження неправдивої інформації, використання інформаційного простору України на шкоду державним інтересам чи інтересам суспільства).

3. Отримання згоди суб'єкта – громадянина України на надання допомоги іноземній державі, іноземній організації або їх представникам у проведенні підривної діяльності проти України. Для визнання наявності змови достатньо лише факту встановлення злочинної угоди суб'єкта з іноземним представником та їх взаємної згоди на проведення підривної діяльності проти України. Якщо ініціатива у встановленні злочинного зв'язку із суб'єктом виходить від іноземного представника, змову можна вважати завершеною в момент прийняття суб'єктом, який усвідомлює, що саме від нього вимагається, пропозиції про участь у підривній діяльності проти України. Це може виражатись в наданні суб'єктом згоди на вербувальну пропозицію, у вступі на службу в розвідувальні чи інші ор-

гани іноземної держави, вступі в іноземну організацію та ін. У загальному вигляді надання згоди на допомогу в проведенні підривної діяльності проти України не утворює закінченого складу злочину, передбаченого ч. 1–2 ст. 111 КК України у відповідній формі, а залежно від обставин може розцінюватись або як готування до злочину, або як замах на його вчинення.

4. Надання суб'єктом представнику іноземної держави або іноземної організації допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. На цьому етапі громадянин України виконує дії, які були предметом домовленості між ним та іноземним представником. З моменту початку виконання суб'єктом відповідних дій за завданням іноземного представника державна зрада у формі надання допомоги іноземній державі, іноземній організації або їх представникам у проведенні підривної діяльності проти України є закінченою.

Державна зрада у формі надання іноземному представнику допомоги в проведенні підривної діяльності проти України в більшості випадків полягає як у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, які, як відомо, є найбільш небезпечними злочинними актами проти нашої держави, так і у вчиненні інших кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена відповідними розділами Особливої частини КК України. Можливі ситуації, коли суб'єкт, розуміючи, що його дії є складовою загальної системи протиправної підривної чи розвідувальної діяльності іноземного представника, діючи, не вчиняє жодного із злочинів, передбаченого КК України, тобто вчиняє дії, які, хоча й є підривною діяльністю проти України, проте не підпадають під ознаки жодного із злочинів, передбачених Особливою частиною КК України.

Державна зрада у формі надання іноземному представнику допомоги у проведенні підривної діяльності проти України може бути вчинена шляхом бездіяльності у тому випадку, коли громадянин України зобов'язаний вчиняти певну діяльність, невчинення якої за задумом представника іноземної держави є необхідним для реалізації відповідного епізоду підривної діяльності, і, діючи у злочинній змові з останнім та за його завданням, суб'єкт ухиляється від вчинення невідповідних дій.

4. Суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1–2 ст. 111 КК України, тобто державної зради у будь-якій із її форм, може бути винятково

фізична осудна особа – громадянин України, яка на момент вчинення злочину досягла 16-річного віку. Громадянином України є особа, яка набула громадянства України в порядку, передбаченому законами України і міжнародними договорами України. Закон України «Про громадянство України» передбачає вичерпний перелік категорій осіб, які належать до громадян України.

Ключовим аспектом щодо співвідношення моменту вчинення злочину та громадянства суб'єкта є те, що фактично до кримінальної відповідальності може бути притягнута тільки та фізична особа, яка, досягнувши віку, з якого настає кримінальна відповідальність за державну зраду, вчинила вказаний злочин, будучи громадянином України. З одного боку, особу без громадянства, яка вчинила дії, що за об'єктивними ознаками утворюють державну зраду, а тільки після цього набула громадянства України, не можна притягати до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 111 КК України. З іншого боку, якщо особа вчинила злочин, передбачений ч. 1 ст. 111 КК України, будучи громадянином України, проте згодом припинила громадянство України, ця обставина не виключає можливості притягнення такої особи до кримінальної відповідальності за державну зраду.

У той же час, коли суб'єкт тривалий час передавав іноземним представникам відомості, що становлять державну таємницю, та при цьому, наприклад, починав злочинну діяльність у статусі громадянина України, а згодом, продовжуючи її, змінив громадянство, дії такого суб'єкта залежно від періоду вчинення кожного епізоду кваліфікуються відповідно за ч. 1 ст. 111 та ч. 1 ст. 114 КК України.

Принциповим питанням суб'єктного складу державної зради є те, що вона практично завжди вчиняється у взаємодії, де обов'язковим суб'єктом є громадянин України, який діє в інтересах іноземного представника. В більшості випадків таким представником може бути іноземний громадянин, який діє від імені іноземної держави чи іноземної організації. В інших випадках таким представником є громадянин України або особа без громадянства, які також можуть діяти від імені іноземної держави чи іноземної організації, або, у свою чергу, діють від імені конкретного представника іноземної держави чи іноземної організації, яким вони були залучені до, наприклад, розвідувальної, вербувальної чи підривної діяльності.

Теоретично можливі випадки, коли громадянин України здійснює збирання відомостей, що становлять державну таємницю,

з метою їх подальшої передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам не за завданням іноземного представника, а з власної ініціативи, попередньо не встановивши з ним контакт та не отримавши злочинне завдання від нього. В такому випадку досить складним є застосування до суб'єкта спеціальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду, також до такого суб'єкта не можуть бути застосовані положення про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із добровільною відмовою при незакінченому злочині, оскільки шпигунство у формі збирання відомостей, що становлять державну таємницю, є закінченим, наприклад, з моменту отримання таких відомостей чи вчинення інших дій, спрямованих на таке отримання.

5. Суб'єктивна сторона. Усі форми державної зради об'єднує той факт, що вони умисно вчиняються громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. Усвідомлення суб'єктом того факту, що він діє на шкоду певним охоронюваним законом державним інтересам, є однією із характеристик інтелектуального елементу умислу суб'єкта, яка підкреслює завідомість для особи певних обставин, усвідомлення яких є обов'язковим для цього виду злочину. Завідомість певних обставин є результатом психічного відображення останніх, тобто знанням суб'єкта про їх наявність на протигагу необізнаності з ними, знанням достовірним, таким, що не викликає сумніву. Термін «завідомість» означає, що особа знає про ці обставини завчасно, до початку вчинення діяння, яке утворює об'єктивну сторону конкретного складу злочину.

Перехід на бік ворога в період збройного конфлікту може бути вчинено тільки з прямим умислом, який характеризується конкретним усвідомленням суб'єкта, що він добровільно встановлює злочинний зв'язок із ворогом (військовим супротивником України) в період збройного конфлікту, і його дії завідомо спрямовані на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, що характеризує інтелектуальний момент прямого умислу особи. З урахуванням цієї обставини слідчі підрозділи СБ України у кожному конкретному випадку притягнення особи до кримінальної відповідальності за державну зраду у формі пе-

реходу на бік ворога повинні ретельно встановлювати в діях злочинця не тільки інтелектуальний момент, але і вольовий – бажання спричинити шкоду охоронюваним законом інтересам України або сприяти ворогові у веденні бойових дій проти України.

Специфіка переходу громадянина України на бік ворога в період збройного конфлікту полягає в тому, що особа з певних міркувань умисно вступає в контакт із військовим супротивником України для того, щоб своїми активними діями надавати допомогу у веденні бойових дій проти України. При цьому зміст прямого умислу суб'єкта полягає в тому, що він усвідомлює, що своїми діями, які полягають у наданні допомоги ворогу, спричиняє шкоду зовнішній безпеці України та бажає спричинення такої шкоди з будь-яких мотивів.

Обов'язковому встановленню підлягає злочинний намір особи під час переходу громадянина України на бік ворога, який характеризує зміст вольового моменту прямого умислу, – сприяння ворогові в спричиненні шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, а у відповідних випадках – і аналогічна мета злочину. Тобто, якщо особа діє з мотивів, які мають явний ворожий характер, та має на меті спричинення шкоди зазначеним у ч. 1 ст. 111 КК України державним інтересам, то відповідно метою її злочину і буде спричинення шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України шляхом ведення бойових дій на боці воєнного супротивника України в умовах воєнного стану (ч. 2 ст. 111 КК України) або в період збройного конфлікту (ч. 1 ст. 111 КК України). Так, якщо здача ворогові начальником ввірених йому військових сил, а також не зумовлене бойовою обстановкою залишення ворогові укріплень, бойової та спеціальної техніки чи інших засобів ведення війни, вчиняються з метою сприяння ворогові, то їх потрібно кваліфікувати не за ст. 427, а за ч. 1 ст. 111 КК України.

Оцінюючи дії суб'єкта, які за зовнішніми ознаками схожі на перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, необхідно встановити факт його обізнаності із тим, що на території України чи в окремій місцевості оголошено воєнний стан, оскільки інтелектуальний момент прямого умислу суб'єкта охоплює усвідомлення обов'язкових ознак об'єктивної сторони під час вчинення злочину, а умови воєнного стану – це не оцінне поняття, яке може бути встановлене

за наявності критеріїв самої події. Так, дії особи, яка надавала допомогу військовому супротивнику України, не усвідомлюючи, що вона діє в умовах воєнного стану, залежно від обставин необхідно кваліфікувати як державну зраду у формі надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. А відсутність такого усвідомлення може бути викликана об'єктивними обставинами, наприклад, припиненням доступу громадянина України до засобів масової інформації України. Якщо ж цей злочин вчиняється як продовжуваний, у той момент, коли суб'єкт усвідомив наявність воєнного стану з іноземним представником, в інтересах якого він виконує відповідні дії, з цього моменту його дії необхідно кваліфікувати вже як державну зраду у формі переходу на бік ворога в період збройного конфлікту.

Мотиви злочинного діяння можуть мати як ворожий, так і нейтральний характер, що не впливає на кваліфікацію вчиненого, проте підлягає обов'язковому дослідженню в ході досудового слідства і може впливати на призначення покарання. В будь-якому випадку мотиви повинні відповідати меті. При державній зраді у формі переходу на бік ворога мотиви злочинної поведінки можуть бути різноманітні: боягузтво, корисливість, ненависть до України та її народу, бажання збагатитися, зберегти життя тощо, що на кваліфікацію злочину не впливає.

Обов'язковою умовою кваліфікації дій особи як державної зради у формі надання допомоги іноземній державі, іноземній організації або їх представникам у проведенні підривної діяльності проти України є те, що суб'єкт чітко усвідомлював, що він встановлює зв'язок із представниками іноземної держави чи організації, які здійснюють підривну діяльність проти України, а також те, що його допомога надається саме у проведенні підривної діяльності представниками іноземної держави (організації). До змісту умислу особи, яка вчиняє державну зраду у цій формі поряд із усвідомленням тих аспектів його діяння, які є характерними для всіх форм зради, необхідно виділити усвідомлення нею тієї обставини, що дії, які вона вчиняє, сприяють іноземним «адресатам» у проведенні ворожої діяльності на шкоду охоронюваним законом інтересам.

У деяких випадках як представники іноземної держави можуть виступати співробітники іноземної спецслужби чи її агенти, які, встановлюючи зв'язок із громадянином України, маскують свою

належність до спецслужб, у зв'язку з чим винна особа не завжди має повне уявлення про їх дійсний статус, мету та завдання, тим більше, що як представник іноземної держави чи організації може виступати і громадянин України, який не афішує своєї належності. Як правило, такий зв'язок може бути встановлено також співробітниками СБ України, які видають себе за представників іноземної держави, після отримання та перевірки інформації про те, що громадянин України ініціативно підшукує можливість вийти на контакт з представником іноземної держави з метою сприяння йому в проведенні розвідувальної чи підривної діяльності проти України.

Проте для притягнення до кримінальної відповідальності винної особи за вчинення державної зради у формі надання допомоги в проведенні підривної діяльності проти України цілком достатньо встановити усвідомлення суб'єкта, що особа, з якою вона вступає в змову чи в чийх інтересах вона діє, є представником іноземної держави чи іноземної організації. При цьому чи відомо суб'єкту про належність представника іноземної держави або організації до конкретних видів чи підрозділів іноземної спецслужби (армії, поліції тощо) встановлювати не обов'язково.

У випадку ж помилки в особі представника іноземної держави чи іноземної організації, тобто коли суб'єкт вважає, що надає допомогу особі, яка не є представником іноземної держави чи організації, та за обставинами, встановленими у ході досудового розслідування, слідство не має доказів того, що йому відомо про особу іноземного адресата, кримінальна відповідальність за ч. 1–2 ст. 111 КК України виключається. Суб'єкт може бути притягнутий до кримінальної відповідальності тільки у випадку, якщо фактично вчинене ним діяння містить склад іншого злочину, передбаченого Особливою частиною КК України, при цьому кваліфікація повинна бути надана також наявній співучасті осіб.

Якщо ж суб'єкт вважає, що діє в інтересах іноземної держави та за завданням її представника, проте згодом виявляється, що співучасник першого не є іноземним представником, згідно із правилами кваліфікації суб'єктивної помилки суб'єкт повинен бути притягнутий до кримінальної відповідальності за закінчений замах на державну зраду у формі надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, тобто за ч. 2 ст. 15 та ч. 1–2 ст. 111 КК України.

Мотивами діяльності особи може бути помилкове сприйняття своєї діяльності як нешкідливої, а іноді навіть корисної для суспільства та держави в цілому. Необхідно звернути увагу на той факт, що іноземні держави, іноземні організації або їх представники з метою залучення якнайбільшої кількості громадян України до участі у підривній діяльності можуть створювати передумови політичної кризи шляхом загострення політичної ситуації у країні, поширення ненависті чи незадоволення діяльністю існуючого уряду, створення осередків соціальної напруги, національної неприязні чи ненависті тощо.

Прикладом останнього положення є політична ситуація в нашій країні 2014–2022 років, яка характеризувалась наявністю інспірованого РФ локального конфлікту на території двох східних областей. Очевидно, що зазначений конфлікт є продуктом підривної діяльності спецслужб РФ, спрямованої на посилення та поширення сепаратистських настроїв серед населення означених регіонів. Продовжуючи свою підривну діяльність, співробітники спецслужб залучають до конфіденційного співробітництва осіб, які під впливом антиукраїнської пропаганди сформували у себе вороже ставлення до української влади, вважаючи її злочинною (незаконно обраною), а свою діяльність корисною для населення Луганської та Донецької областей.

Конфіденційне співробітництво також винагороджується матеріальними благами. Отже, суб'єкт може мати безліч мотивів, які досить легко «уживаються» поряд.

Державна зрада у формі надання допомоги в проведенні підривної діяльності проти України на цьому етапі втратила гостре соціальне антидержавне наповнення та може бути вчинена і не ідейними супротивниками нашої держави, а особами, які іноді навіть не досить чітко усвідомлюють загальний характер та соціально-правові наслідки своїх дій чи отримують перекручене уявлення про їх соціально-політичний зміст під впливом осіб, які професійно ідеологічно і фактично проводять підривну діяльність проти України.

Встановлення мотивів та мети державної зради у формі надання допомоги іноземній державі, іноземній організації або їх представникам у проведенні підривної діяльності проти України є надзвичайно важливим для правильної кваліфікації та є запорукою призначення особі справедливого покарання.

Як і будь-яка інша форма державної зради, державна зрада у формі шпигунства може бути вчинена тільки з прямим умислом. При вчиненні шпигунства з власної волі чи за завданням іноземних розвідок, винний повинен усвідомлювати суспільно небезпечний характер своїх дій (передачі, викрадення чи збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації чи їх агентурі відомостей, які складають державну чи військову таємницю) передбачати їх суспільно небезпечні наслідки (спричинення шкоди обороноздатності держави чи іншим її інтересам) і бажати настання цих наслідків. При цьому необхідно враховувати, що бажаними є не тільки ті наслідки, до яких винний прагне як до кінцевої мети своєї діяльності, але і ті наслідки, які є проміжною метою, засобом чи невідворотним супутником досягнення цих бажаних результатів.

Непрямий умисел можливий лише в тих випадках, коли злочинний результат хоча й реальний, проте, певною мірою, проблематичний. Він може наступити чи не наступити, і його настання суб'єкту злочину байдуже чи в будь-якому випадку він припускає, що цей результат не наступить. Суб'єкт, передаючи відомості, що становлять державну таємницю, представникам іноземної держави, усвідомлює, для чого ці відомості передаються – для того, щоб піддати небезпеці, ослабити обороноздатність держави, оскільки іноземна держава отримує державні секрети, які можливо використати на шкоду, і особа це усвідомлює. Проте, усвідомлюючи невідворотність такої шкоди, не можна одночасно її не бажати, а тільки припускати.

Проте інтелектуальний і вольовий моменти цього злочину мають певні особливості, обумовлені відповідно особливостями об'єктивної сторони. Виходячи із цього, зміст інтелектуального моменту прямого умислу полягатиме в усвідомленні особою того, що: 1) її діяння має суспільно небезпечний характер і спричиняє чи здатне спричинити шкоду зовнішній безпеці України та відповідним охоронюваним законом інтересам; 2) вона надає допомогу іноземній державі, іноземній організації або їх представникам; 3) ця допомога надається в умовах здійсненої або подальшої змови, яка планується з представниками іноземної держави або іноземної організації; 4) надання допомоги іноземній державі, іноземній організації або їх представникам, яке здійснюється в їх розвідувальній діяльності проти України, спричиняє або здатне спричинити шкоду

суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України; 5) надання допомоги здійснюється шляхом передачі відомостей, що становлять державну таємницю.

Співпрацюючи з представниками іноземної держави та передаючи їм відомості, що становлять державну таємницю, особа передбачає суспільно небезпечні наслідки свого діяння (наслідки першого порядку – отримання відомостей, що становлять державну таємницю, представниками іноземної держави, та наслідків другого порядку – використання останніми отриманої інформації на шкоду нашій державі). При вчиненні шпигунства, за умови, якщо особа чітко усвідомлює всі обставини свого діяння, немає жодних аргументів на користь того, що особа не передбачає суспільно небезпечні наслідки своїх дій у вигляді шкоди, яка завдається зовнішній безпеці держави.

Для встановлення прямого умислу особи при вчиненні шпигунства необхідно встановити значний перелік обставин, які мають бути адекватно відображені в її свідомості. Проте уявлення особи про фактичні об'єктивні обставини вчинюваного діяння із суб'єктивних чи об'єктивних причин можуть бути помилковими, з огляду на що слідчому чи оперативному співробітнику необхідно правильно кваліфікувати діяння. При вчиненні державної зради та шпигунства можливі помилки в об'єкті, предметі посягання, способі вчинення злочину, засобах його вчинення, причинному зв'язку та в обставинах, що пом'якшують чи обтяжують покарання.

Помилка в предметі посягання характеризується хибним уявленням щодо об'єктів матеріального світу в межах тих суспільних відносин благ та інтересів, які утворюють об'єкт злочину. Ця помилка може виявлятися в посяганні на предмет, який відсутній, або у посяганні на предмет, який не відповідає характеристикам, що існують у свідомості винного. Помилка в предметі при вчиненні шпигунства чи державної зради у формі шпигунства може мати місце у випадку, коли особа, яка збирає з метою передачі або передає іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомості, що містять державну таємницю, помилково вважає, що передає відомості, які не містять державної таємниці, або навпаки, передаючи відомості, які не містять державної таємниці, вважає, що передає представнику іноземної держави державну таєм-

ницю. У першому випадку, залежно від обставин, може йти мова про відсутність у діях особи складу шпигунства, тоді як у другому випадку особа підлягає кримінальній відповідальності за замах на шпигунство з урахуванням обставин справи.

Аналогічну кримінально-правову оцінку мають отримати дії суб'єкта, який передає відомості, що становлять державну таємницю, особі, що помилково сприймається ним за представника іноземної держави. У випадку, коли суб'єкт передає іншій особі, яку вважає представником іноземної держави або організації, проте яка не є таким представником, а діє в інтересах СБ України з метою виявлення, попередження, припинення або розкриття шпигунства, то мова йде про суб'єктивну помилку. У тому випадку, якщо суб'єкт злочину спеціально зібрав відомості, що містять державну таємницю, з метою подальшої передачі представникам іноземної держави, або організації, то вчинене слід кваліфікувати як закінчене шпигунство у формі збирання відомостей, що містять державну таємницю. В іншому ж випадку, коли суб'єкт зібрав відомості, що містять державну таємницю, для особистих потреб, проте згодом вирішив передати її за винагороду представнику іноземної держави або іноземної організації, та у ході проведення оперативної закупки, чи у ході проведення «підстави» передав ці відомості громадянину України, якого вважав представником іноземної держави або іноземної організації, то такі дії необхідно кваліфікувати як закінчений замах на шпигунство.

Іншим прикладом суб'єктивної помилки, проте вже у засобах вчинення злочину, яку допускає особа в результаті контрольованого постачання, можна назвати випадок, коли особа, яка для збирання відомостей, що містять державну таємницю, підшукує собі спеціальну техніку, призначену для негласного отримання інформації (мікрофотоапарат для фотографування секретних документів, аудіозаписуючий пристрій для аудіозапису секретних переговорів), передають під виглядом такої техніки пристрої, які неможливо використати за таким призначенням. Якщо ж особа, наприклад, діючи за попередньою домовленістю, намагається зібрати відомості, що містять державну таємницю, з метою передачі їх представникам іноземної держави або іноземної організації, та використовує при цьому непридатні засоби, то такі дії суб'єкта утворюють склад закінченого замаху на державну зраду у формі шпигунства або шпигунство.

Вказані ситуації можуть скластися як внаслідок помилки особи, так і бути створені штучно в процесі оперативно-розшукової діяльності органів СБ України коли особі, яка підозрюється в шпигунській діяльності, передаються документи, які, на думку такої особи, містять державну таємницю, що не відповідає реальному стану справ. Аналогічно, особі, що має намір реалізувати свої шпигунські задуми, шукаючи осіб з боку іноземців, яких би зацікавила державна таємниця України, замість іноземця в процесі оперативно-розшукової діяльності «підставляється» громадянин України, якого винний сприймає як іноземця.

У випадку проведення контрольованого постачання, і у випадку проведення оперативної закупівлі, а також у ході проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій (контроль за вчиненням злочину), оперативними та слідчими підрозділами СБ України штучно створюється така ситуація, коли суб'єкт шпигунства не має можливості усвідомити, що певні обставини, які, на його думку, він сприймає реально та адекватно, насправді мають іншу природу і дещо «зрежисовані» для того, щоб виявити його злочинне спрямування. Збільшення ступеня перекручення реальних подій у свідомості особи, яка бере в них участь або спричинює їх, знижує і ступінь її вини, а за певного (високого) рівня такого перекручення (помилки) буде означати і повну відсутність вини. Проте перекручення певних фактів під час проведення контрольованого постачання чи оперативної закупівлі не дає підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Коли оперуповноважений має достатньо інформації про те, що певні особи мають намір передати представнику іноземної держави чи іноземної організації відомості, що містять державну таємницю, він може спланувати здійснення оперативної закупки із залученням під виглядом представника іноземної держави або організації громадянина України. Необхідність проведення цього оперативного заходу може бути викликана тим, що особа із певних мотивів планує передати відомості, що містять державну таємницю, саме представнику іноземної держави або організації.

Як свідчить практика, використання контрольованого постачання та оперативної закупівлі з метою виявлення та документування фактів вчинення шпигунства, є надзвичайно ефективним засобом виявлення, попередження, припинення і розкриття вказаного

злочину. Практична значущість використання цих заходів полягає у тому, що суб'єкт злочину, який має стійке спрямування на вчинення злочину, непомітно для себе ніби «ізолюється» від реальних обставин, у яких він здатний спричинити шкоду охоронюваним законом інтересам. При цьому він виявляє свої злочинні наміри без ризику для спричинення шкоди національній безпеці України. Отже, контрольоване постачання та оперативна закупівля є досить дієвими засобами протидії особам, які здійснюють діяльність, пов'язану із збиранням з метою передачі або передачею іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю.

Шпигунством визнається не будь-яке збирання відомостей, які містять державну таємницю, а збирання, вчинене для подальшої їх передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам. В тому випадку, коли відомості, які містять державну таємницю, збираються не з метою наступної їх передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам, такі дії не можуть бути підставою притягнення особи до кримінальної відповідальності. Для того щоб відмежувати збирання як форму шпигунства від збирання, яке здійснюється для наукових досліджень, колекціонування, помсти особі, яка є відповідальною за їх збереження, законодавцем введено спеціальну ознаку – мету передачі. І, якщо в особи, яка збирала відомості, що містять державну таємницю, відсутній подальший намір передачі їх іноземній державі, іноземній організації або їх представникам, то, виходячи зі змісту ч. 1 ст. 114 КК України, в її діях відсутній склад шпигунства. Зважаючи на те, що будь-яка свідома діяльність особи є мотивованою і обов'язково спрямована на досягнення певної мети, необхідно визнати, що злочинець, який збирає і в подальшому передає відомості, що становлять державну таємницю, керується конкретними мотивами і переслідує відповідні їм цілі (ворожі, корисливі чи будь-які інші). Не випадково в процесі розслідування шпигунства обов'язково повинні бути встановлені мотиви та цілі цього злочину (збирання чи передачі відомостей) та з'ясовані питання: чому та навіщо злочинець передав відомості або мав намір це зробити.

Мету передачі відомостей, які містять державну таємницю, слід вважати саме злочинним наміром шпигунства, а не метою злочину, що необхідно враховувати при встановленні суб'єктивної сто-

рони шпигунства в ході досудового розслідування. Що стосується мотивів шпигунства, то вони можуть бути різноманітними, від корисливого мотиву до мотиву помсти. Мотиви шпигунства кваліфікуючого значення не мають, однак у кожному кримінальному провадженні підлягають установленню для більш глибокого з'ясування змісту умислу, а також повного і всебічного дослідження обставин вчиненого злочину.

6. Відмежування від схожих злочинів. До запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність (ст. 111–1 КК України) та пособництво державі-агресору (ст. 111–2 КК України) частина форм об'єктивної сторони вказаних кримінальних правопорушень охоплювалась ознаками державної зради у формі переходу на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту (в редакції Закону України № 1689-VII від 07.10.2014) або надання допомоги іноземній державі, іноземній організації чи їхнім представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України.

Так, наприклад, така форма колабораційної діяльності, як добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України (ч. 7 ст. 111–1 КК України), вчинена в період з 24.02.2022 до 15.03.2022 кваліфікується як державна зрада у формі переходу на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту (ч. 1 ст. 111 КК України). Досить цікавим та таким, що заслуговує на увагу, є приклад притягнення до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 111 КК України (в редакції Закону № 1689-VII від 07.10.2014) громадянина України, який добровільно обійняв посаду голови незаконно створеного Київського районного суду м. Сімферополя Республіки Крим.

Так, реалізуючи свій злочинний умисел, направлений на вчинення державної зради, ОСОБА І, займаючи посаду судді Київського районного суду м. Сімферополя АР Крим (відповідно до Указу Президента України № 1299/2004 від

22 жовтня 2004 року), маючи достатній рівень освіти, спеціальних знань і життєвого досвіду для розуміння факту окупації російською федерацією території АР Крим та м. Севастополя, усвідомлення проведення активної підривної діяльності проти України представниками спецслужб, правоохоронних та інших органів державної влади російської федерації, бажаючи допомогти в проведенні цієї підривної діяльності та зробити свій особистий внесок в утворення та функціонування в АР Крим та м. Севастополі системи органів державної влади російської федерації, у тому числі судової, з метою становлення і зміцнення окупаційної влади та недопущення контролю української влади на півострові, в порушення вимог ст. 65 Конституції України, якою передбачено обов'язок громадян України щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, порушуючи присягу судді, діючи добровільно та умисно на шкоду суверенітетові та територіальній цілісності України упродовж березня – грудня 2014 року, перебуваючи за місцем розташування Київського районного суду м. Сімферополя АР Крим по вул. Воронського, 16, м. Сімферополь АР Крим, діючи в інтересах російської федерації, використовуючи теоретичні знання і практичні навички, отримані в Україні, продовжив здійснювати правосуддя на підставі ч. 5 ст. 9 «Федерального Конституційного Закону» Російської Федерації № 6-ФКЗ «Про прийняття в Російську Федерацію Республіки Крим та утворення в складі Російської Федерації нових суб'єктів Республіки Крим та міста федерального значення Севастополя», до створення та початку діяльності на зазначених окупованих територіях України судів російської федерації, з винесенням рішень за російським матеріальним та процесуальним правом, як суддя незаконно створених на тимчасово окупованій території України судових органів російської федерації, чим забезпечив посилення тимчасової окупації півострова Крим та функціонування незаконно створеної судової системи країни-агресора.

Продовжуючи реалізацію свого злочинного умислу, упродовж березня – листопада 2014 року суддя Київського районного суду м. Сімферополя АР Крим, громадянин України ОСОБА 1, перебуваючи на території АР Крим, з метою мати можливість продовжити надавати допомогу іноземній державі, а саме російській федерації, у проведенні підривної діяльності проти України та забезпечити подальшу окупацію території АР Крим, свідомо та умисно підготував та подав до Вищої кваліфікаційної колегії суддів російської федерації особисту заяву про рекомендацію на вакантну посаду голови незаконно створеного Київського районного суду м. Сімферополя Республіки Крим та необхідний для цього пакет документів, передбачений ч. 6 ст. 5 Закону російської федерації «Про статус суддів в Російській Федерації».

Після цього ОСОБА 1 за власноруч складеною заявою, взяв участь у проведенні конкурсу на заміщення вказаної посади судді рф на окупованій тери-

торії АР Крим і подав наступні документи: копію документа, що посвідчує особу претендента як громадянина рф; копію документа, підтверджуючого отримання вищої юридичної освіти; копії трудової книжки, інших документів, підтверджуючих трудову діяльність; власноруч заповнену та підписану анкету, яка містить біографічні відомості та відомості про доходи, про майно, яке належить йому на праві власності, та обов'язки майнового характеру, а також відомості про доходи подружжя та про неповнолітніх дітей претендента, про майно, яке належить їм на праві власності, та обов'язки майнового характеру подружжя та неповнолітніх дітей претендента, чим підтвердив особисту згоду сприяти виконанню функцій представника судової влади країни, яка окупувала АР Крим.

Унаслідок зазначених свідомих та умисних дій ОСОБА 1, спрямованих на спричинення шкоди суверенітету та територіальній цілісності України, які виразились у наданні допомоги державним органам російської федерації у проведенні підривної діяльності проти України та продовженні окупації частини її території, тобто державної зради, за результатами проведеного державними органами російської федерації конкурсу, Указом президента російської федерації від 19 грудня 2014 № 786, діючий суддя судової влади України, громадянин України ОСОБА 1 призначений на посаду голови Київського районного суду м. Сімферополя Республіки Крим на окупованій території АР Крим та продовжив здійснення правосуддя вже як суддя Київського районного суду м. Сімферополя Республіки Крим рф.

На думку слідства та згідно з вироком суду, своїми діями, які виразилися у забезпеченні діяльності на окупованій території України органу судової влади як невід'ємної частини федеральних органів влади російської федерації, що, в свою чергу, призводить до зміцнення окупаційної влади та недопущення контролю української влади на півострові, завдяки чому окупація триває, ОСОБА 1 вчинив державну зраду.

До змін в законодавство про кримінальну відповідальність така форма об'єктивної сторони державної зради, як перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, охоплювала значно ширший перелік діянь, які могли бути поставлені в вину як відповідна форма державної зради. Після ж запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність та пособництво державі-агресору обсяг способів вчинення переходу на бік ворога значно звузився та може бути визначений тільки з урахуванням об'єктивної сторони складів вказаних вище кримінальних правопорушень.

З іншого боку, державна зрада у формі переходу на бік ворога за об'єктивною стороною подібна до низки злочинів проти вста-

новленого порядку несення військової служби. Проте державна зрада у формі переходу на бік ворога є злочином проти основ національної безпеки України і спрямована на спричинення шкоди її складовим саме завдяки наміру суб'єкта вести бойові дії на боці ворога. В цьому і полягає її головна відмінність від злочинів проти встановленого порядку несення військової служби. Відмежовувати державну зраду у формі переходу на бік ворога від схожих за об'єктивною стороною злочинів проти встановленого порядку несення військової служби потрібно саме за ознаками суб'єктивної сторони – наміром сприяти військовому ворогові у веденні бойових дій проти України, а також за ознаками об'єктивної сторони. Це основна риса державної зради у формі переходу на бік ворога в період збройного конфлікту, яка відрізняє її від схожих злочинів, відповідальність за які передбачена, наприклад, ст. 430 «Добровільна здача в полон» та ст. 431 КК України «Злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні». Разом із тим необхідно враховувати, що за наявності певних обставин державна зрада може бути вчинена у сукупності із названими злочинами.

Не може бути кваліфікована як державна зрада добровільна участь військовослужбовця, який перебуває в полоні, у роботах, що мають військове значення, або в інших заходах, які завідомо можуть завдати шкоди Україні або союзним з нею державам, якщо особа не має наміру на завдання шкоди охоронюваним законом інтересам України, хоча й усвідомлює, що така шкода може наступити, проте ці злочини можуть бути вчиненими у сукупності.

Що стосується державної зради у формі шпигунства, то вона за об'єктивними ознаками абсолютно ідентична шпигунству, кримінальна відповідальність за яке передбачена у ч. 1 ст. 114 КК України. Єдиним критерієм відмежування зазначених злочинів є громадянство суб'єкта. За одні й ті ж дії, пов'язані із передачею або збиранням з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю, громадянин України несе кримінальну відповідальність за ч. 1 ст. 111 КК України, а іноземний громадянин або особа без громадянства – за ч. 1 ст. 114 КК України.

Окремі форми підривної діяльності за зовнішніми ознаками можуть збігатися із ознаками складів інших злочинів або навіть злочинів проти основ національної безпеки України, передбаче-

них іншими статтями, крім ст. 111 КК України. Так, наприклад, дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади, посягання на життя державного діяча тощо можуть визнаватися підривною діяльністю і кваліфікуватися відповідно за ч. 1 ст. 111 КК України тільки в тому випадку, якщо вчинені вони громадянином України для надання допомоги іноземній державі, іноземній організації або їх представникам у проведенні підривної діяльності проти України.

Якщо суб'єкт, діючи за завданням іноземного представника, вчиняє посягання на державного чи громадського діяча, диверсію або інший злочин проти основ національної безпеки України (чи злочин, передбачений іншою статтею Особливої частини КК України), суб'єктивна сторона якого містить обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони, обов'язковому встановленню підлягає факт усвідомлення суб'єктом цієї ознаки. Якщо обов'язковою ознакою складу злочину, передбаченого розділом I Особливої частини КК України, є відповідна мета, то слідчий у ході досудового розслідування повинен встановити точну обізнаність виконавцем, який діє в інтересах організатора чи підбурювача злочину, про дійсні мотиви та мету останніх. У випадку, коли безпосередній виконавець усвідомлює цю мету та спрямовує свої зусилля на її досягнення, навіть якщо він діє з інших мотивів, його дії необхідно кваліфікувати за відповідною статтею, що передбачає кримінальну відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України. Тобто, наприклад, якщо суб'єкт вчиняє вибух у приміщенні підприємства, яке має важливе народногосподарське значення, де на час вибуху знаходиться документація щодо важливого винаходу, який є предметом комерційних контрактів України з іншою державою, проте іноземний представник, за завданням якого діє громадянин України, і який переслідує мету ослаблення держави, йому про це не повідомляється, то кваліфікація їх дій може бути різною. Безпосередній виконавець залежно від обставин буде нести кримінальну відповідальність за ч. 1 ст. 111 та ч. 2 ст. 194 КК України, в той час як дії іноземного представника містять ознаки складу злочину, передбаченого ст. 113 КК України.

7. Питання сукупності злочинів. Поширеним видом підривної діяльності іноземних спецслужб проти України є підбурювання у соціальних мережах осіб до ухилення від мобілізації в рамках цілої

інформаційної програми, розпочатої російською федерацією з метою зриву плану мобілізації в Україні. Дії суб'єкта, який за завданням іноземного представника вчиняє зазначену діяльність, становлять сукупність злочинів, передбачених ч. 1 ст. 111 та ч. 4 ст. 27 і ст. 336 КК України.

Якщо суб'єкт, діючи за завданням іноземного представника, вчиняє дії з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу України або захоплення державної влади, посягає на територіальну цілісність і недоторканність України, його дії становлять сукупність ч. 1 ст. 111 КК України з відповідною частиною статей 109 та 110 КК України, якщо ж громадянин України вчиняє диверсію, реалізуючи спільний злочинний умисел із іноземним представником на ослаблення держави, його дії необхідно кваліфікувати також і за ст. 113 КК України.

Вироком Гоцанського районного суду Рівненської області від 31.03.2022 громадянина України ОСОБА 1 визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111, ч. 2 ст. 15, ст. 113 КК України. Так, обвинувачений, діючи з прямим умислом, усвідомлюючи протиправний характер свого діяння, передбачаючи його суспільно-небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, з метою надання допомоги у проведенні розвідувально-підривної діяльності на шкоду державній безпеці України, в період з червня 2020 року по 12 вересня 2020 року встановив співробітництво з особою, яка позиціонувала себе представником Федеральної служби безпеки Російської Федерації, та протягом липня 2020 року передав останньому військово значущу інформацію розвідувального характеру про розташування окремих підрозділів ЗСУ, а також 08 вересня 2020 року, перебуваючи у м. Одеса, власноручно написав добровільне зобов'язання про співробітництво з федеральною службою безпеки російської федерації щодо виконання поставлених йому завдань на шкоду інтересам України, та отримав від вказаної особи 5000 грн для подальшого прямування в м. Рівне на виконання попередньої домовленості щодо проведення підривної діяльності на шкоду державній безпеці України шляхом вчинення диверсії у вигляді здійснення вибуху на об'єкті, який має важливе народногогосподарське значення.

Так, ОСОБА 1, діючи з прямим умислом, з метою ослаблення держави України, усвідомлюючи протиправний характер свого діяння, передбачаючи його суспільно-небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, будучи громадянином України, на підтвердження згоди, попередньо наданої 08 вересня 2020 року особі, яка позиціонувала себе співробітником федеральної служби безпеки російської федерації, 12 вересня 2020 року близько 06 год. 00 хв., неза-

конно проник на територію комплексу водозабірних та очисних споруд Горбаківського-Гориньградського водозабору Рівненського обласного виробничого комунального підприємства водопровідно-каналізаційного господарства «Рівнеоблводоканал», який розташований за адресою: Рівненська область, Гоцанський район, с. Горбаків, вул. Центральна, 46, де на даху станції зворотної подачі води помістив раніше отриманий вибуховий пристрій з дистанційним способом підриву.

У подальшому ОСОБА 1 цього ж дня, перебуваючи в м. Рівне на території гаражних приміщень, здійснив усі дії, які вважав необхідними для приведення до дії закладений ним напередодні вибуховий пристрій, а саме близько 07 год. 36 хв. здійснив дзвінок з мобільного телефону марки «Ergo» на мобільний телефон «Samsung», функціонально підключений до вибухового пристрою.

Об'єктивна сторона державної зради, як було проаналізовано вище, передбачає три різні форми, які в окремих випадках можуть бути вчинені однією й тією ж особою за різних обставин. При цьому кваліфікуюча ознака «повторність», якою відповідно до ст. 32 КК України визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України, в диспозиції ст. 111 КК України відсутня, з огляду на що таку повторність відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 69 КК України необхідно визнавати обставиною, що обтяжує покарання. Також необхідно звернути увагу на те, що відсутність належної диференціації дій особи, яка, наприклад, перейшовши на бік ворога, виконує в його інтересах дії на шкоду охоронюваним законом інтересам України, а потім, діючи за завданням іноземного представника, збирає та передає йому відомості, що становлять державну таємницю, є неправильною. Ці дії повинні бути кваліфіковані як державна зрада у формі переходу на бік ворога в період збройного конфлікту та державна зрада у формі шпигунства. Зрозуміло, що вони охоплюються ч. 1 ст. 111 КК України, проте в повідомленні особі про підозру та в обвинувальному акті обидві форми державної зради повинні бути конкретизовані та деталізовані.

В умовах планування розв'язування збройної агресії проти України спецслужби країни-агресора можуть проводити широкомасштабну підривну діяльність, спрямовану на те, щоб схилити частину населення певної території чи місцевості до колабораційної діяльності, підтримки своїх збройних сил чи розвідувально-диверсійних підрозділів. Розпалюючи ненависть до існуючого суспільно-політичного

устрою України, чинного уряду, формується атмосфера, в якій громадяни України, що піддалися ворожій пропаганді та маніпулюванню, можуть вчиняти публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а також виготовляти матеріали із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюджувати такі матеріали. Вказані вище дії, крім ст. 111 або 111–1 КК України, залежно від обставин вчиненого, містять також ознаки складу злочину, передбаченого ст. 436 КК України «Пропаганда війни».

Матеріали слідчої практики свідчать про випадки, коли підривно-діяльність проти України полягала в організації за участю громадян України нападів на службові приміщення осіб, які мають міжнародний захист, з метою міжнародних ускладнень. Такі дії, якщо вони були вчинені громадянином України на виконання завдання іноземного представника, містять ознаки складу злочину, передбаченого ст. 444 КК України.

Дії суб'єкта, який є службовою особою, та, надаючи допомогу іноземному представнику, використовує службове становище, перевищує його чи зловживає ним, повинні бути додатково кваліфіковані за відповідною статтею КК України, що передбачає кримінальну відповідальність за злочини у сфері службової діяльності.

Найбільшу кількість різновидів сукупності державна зрада у формі переходу на бік ворога в період збройного конфлікту може утворювати із злочинами проти встановленого порядку несення військової служби (військовими злочинами). Причина полягає у тому, що в період збройного конфлікту до відбиття агресії іноземної держави залучаються військовослужбовці Збройних Сил України, СБ України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом, які під впливом тих або інших мотивів стають на шлях вчинення злочину, переслідуючи, наприклад, ворожу стосовно України мету, чи рятуючи своє життя шляхом вступу до лав збройних сил іншої держави.

Так, наприклад, якщо вказані вище дії, вчинені в бойовій обстановці – в період збройного конфлікту, супроводжувались самовільним залишенням військової частини або місця служби з метою ухилитися від військової служби, а також нез'явленням з тією самою

метою на службу у разі призначення, переведення, з відрядження, відпустки або з лікувального закладу, їх додатково необхідно кваліфікувати за ч. 4 ст. 408 КК України.

Якщо ж перехід на бік ворога супроводжувався умисним знищенням чи пошкодженням майна, здачею або залишенням ворогові засобів ведення війни, самовільним залишенням поля бою або відмовою діяти зброєю, добровільною здачею в полон (після чого особа перейшла на бік ворога), такі дії додатково кваліфікуються за відповідною частиною статей 411, 427, 429, 430 КК України.

2.2. Колабораційна діяльність (ст. 111–1 КК України)

Стаття 111–1. Колабораційна діяльність

1. Публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України –

караються позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

2. Добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, –

карається позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

3. Здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незаконно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, –

караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

4. Передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора, –

караються штрафом до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна.

5. Добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

6. Організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах –

караються позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

7. Добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання та-

ким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровільних формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, – караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

8. Вчинення особами, зазначеними у частинах п'ятій – сьомій цієї статті, дій або прийняття рішень, що призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків, –

карається позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

Примітка. 1. У частині першій цієї статті публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації.

2. У частині шостій цієї статті під заходами політичного характеру розуміються з'їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо.

3. У частині шостій цієї статті під здійсненням інформаційної діяльності розуміється створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації.

4. Тяжкими наслідками у частині восьмій цієї статті вважається шкода, що в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

1. Загальні положення. До прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 3 березня 2022 року № 2108-IX, яким КК України доповнено статтю 111–1, окрім форми колабораційної діяльності підпадали під ознаки складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111 КК України (наприклад, добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровільних

формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, підпадає під ознаки державної зради у формі переходу на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту), а окремі форми взагалі не утворювали складу жодного кримінального правопорушення (наприклад, добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора).

Ураховуючи викладене вище, а також керуючись вимогами ч. 2 ст. 4 КК України щодо того, що кримінальна протиправність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час вчинення цього діяння, за ст. 111–1 КК України можливо кваліфікувати лише діяння, вчинені після 15 березня 2022 року. Діяння, вчинені до цього часу, якщо вони не підпадають під ознаки іншого складу кримінального правопорушення, не є підставою для притягнення суб'єкта до кримінальної відповідальності. Так, наприклад, добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території Луганської області, вчинене в 2014–2021 роках, не утворює складу кримінального правопорушення.

2. Родовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111–1 КК України, є суспільні відносини у сфері національної безпеки, а саме державна, інформаційна та воєнна безпеки як її складових.

Безпосередній об'єкт, на який посягає колабораційна діяльність, це державний лад, суверенітет, обороноздатність та інші охоронювані законом інтереси, поставлені під охорону засобів кримінально-правової юстиції. Ураховуючи досить широкий та різноманітний спектр форм колабораційної діяльності, безпосередній об'єкт у кожному конкретному випадку визначається залежно від конкретної форми.

Додатковий об'єкт кримінального правопорушення, що аналізується, також визначається залежно від способу його вчинення.

Так, наприклад, додатковим об'єктом колабораційної діяльності у формі дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, є освітня система відповідної окупованої місцевості як складова системи освіти України.

3. Об'єктивна сторона колабораційної діяльності передбачає досить широкий перелік форм. Зокрема, до них відносяться такі (нумерацію наведено з урахуванням відповідної частини статті 111–1 КК України та послідовності викладення форми у відповідній частині):

1.1. Публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України.

Під **публічним запереченням** необхідно розуміти відкрите звернення до невизначеного кола осіб чи відкрите висловлення своїх особистих думок чи переконань, які полягають у невизнанні окремих фактів чи подій. Відкритим є звернення чи висловлення, коли особа, яка його здійснює, усвідомлює можливість невизначеного кола осіб вільно та повно сприймати висловлену інформацію.

Відповідно до п. 1 Примітки у частині першій коментованої статті публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації. Разом з цим, необхідно враховувати, що публічним буде також і заперечення, вчинене, наприклад, на мітингу, зібранні людей чи інших масових заходах.

У цьому випадку відповідні публічні заперечення є кримінально караними діями, оскільки свідомо й публічно заперечуються (спростовуються або будь-яким чином применшуються), в певному сенсі виправдовуються серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, зокрема міжнародний злочин збройної агресії однієї держави проти іншої суверенної держави, а також інші «воєнні злочини».

Предметом публічного заперечення виступають:

- факти збройної агресії проти України;
- факти встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України.

Якщо предметом заперечення виступають інші факти, то такі дії не утворюють аналізовану форму колабораційної діяльності.

Склад кримінального правопорушення у цій формі є формальним і не передбачає настання обов'язкових шкідливих наслідків таких діянь.

Частина 1 ст. 111–1 КК України належить до кримінальних проступків, оскільки її санкція передбачає основне покарання у вигляді позбавлення права обіймати посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років.

1.2. Публічні заклики громадянином України до:

- підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора;
- співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора;
- невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України.

Вказані публічні заклики є кримінально караними, тому що вони спрямовані загалом до співробітництва, співпраці з окупантом.

З огляду на теорію мовленнєвих актів у будь-якому з них важливо встановлювати такі його властивості, як:

1. Локуціон – це аспект мовленнєвого акту, в якому щось озвучується.

2. Іллокуціон – це інформаційний аспект мовленнєвого акту.

3. Перлокуціон – це аспект мовленнєвого акту, який містить очікування певної реакції на передану інформацію.

Таким чином, заклик як інформаційний акт полягає в озвучуванні певної інформації протиправного характеру у вигляді фонетичних звуків, демонстрації зображення тощо.

У ч. 1 ст. 111–1 КК України локуціон публічних закликів полягає у тому, що зловмисник ретично висловлює, зображує, розповсюджує певну інформацію про: 1) необхідність підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; 2) необхідність співпраці з псевдовладними утвореннями на тимчасово окупованих територіях чи збройними формуваннями держави-агресора; 3) необхідність повалення інститутів державного суверенітету на окупованих територіях чи поширення на них території іншого суб'єкта державної чи псевдодержавної влади.

Іллокутивний аспект полягає у тому, що такі висловлювання повинні мати інформаційну складову протиправного характеру від-

повідного спрямування. Саме іллокутивний компонент публічних закликів до протиправних діянь стає предметом лінгвістичної експертизи у кримінальних провадженнях. Наприклад, ілокутійон публічних закликів, кримінальна відповідальність за які передбачена ч. 1 ст. 111–1 КК України, може виглядати таким чином:

- «треба підтримати дії тимчасової адміністрації, бо це вбереже наше місто від безглузких втрат»;
- «давайте допомагати російським військам звільнити наше місто від націоналістичних організацій»;
- «досить виконувати забаганки київської влади, треба брати владу в свої руки».

Перлокутивний компонент публічних закликів передбачає певні очікування від адресатів, які сприймають (можуть сприймати) інформацію відповідного змісту. Що стосується конкретних складів злочинів, у яких публічні заклики виступають суспільно небезпечним діянням, то очікування винуватого залежать від контексту відповідного складу злочину. Саме враховуючи перлокутивний компонент публічних закликів, відповідне діяння визнається законодавцем суспільно небезпечним, і за нього передбачено кримінальну відповідальність. При цьому публічні заклики на відміну від підбурювання полягають у тому, що адресат не схиляє конкретного адресанта вчинити відповідний злочин.

Очікування зловмисника полягають в тому, що, доводячи певну інформацію, він не орієнтується на конкретних осіб, він очікує, що частина слухачів сповнитися бажанням вчинити дії, висловлені в іллокутиві. При цьому не обов'язково встановлювати, чи висловив хтось зі слухачів бажання вчинити дії, до яких закликав суб'єкт.

Аналіз дій, до яких може закликати суб'єкт колабораційної діяльності, дає підстави розуміти їх наступним чином:

а) підтримка рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора – схвалення конкретних ініціатив чи добровільне виконання рішень держави-агресора, незаконних збройних формувань (у тому числі сформованих із громадян України), що діють на її боці, чи запроваджених державою-агресором під виглядом окупаційної адміністрації псевдовладних органів, до складу яких, у тому числі, можуть входити громадяни України, *за умови, якщо такі рішення та/або дії не направлені на виконання державою-агресором сво-*

їх обов'язків, передбачених міжнародним гуманітарним правом. Так, наприклад, відповідно до ст. 56 Конвенції про захист цивільного населення під час війни *окупаційна держава зобов'язана за допомогою всіх наявних засобів та в співробітництві з державними та місцевими органами влади забезпечувати та підтримувати діяльність медичних та лікарняних установ, а також забезпечити та підтримувати на окупованій території умови задовільні з погляду охорони здоров'я та санітарії, зокрема, вдаючись до вживання та проведення профілактичних та запобіжних заходів, необхідних для запобігання поширенню інфекційних захворювань та епідемії. Медичному персоналу усіх категорій буде дозволено виконувати свої обов'язки.* Зрозуміло, що підтримка дій держави-агресора, спрямованих на виконання своїх обов'язків перед населенням окупованої території, не утворює склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111–1 КК України.

При цьому інші рішення держави-агресора можуть стосуватись як загальних питань (воєнна агресія під виглядом спеціальної воєнної операції, створення псевдодержавних утворень на окупованих територіях, анексія АР Крим), так і локальних (участь у призначенні конкретних членів окупаційної адміністрації, участь у нормотворчій діяльності, яка суперечить чинному законодавству, тощо).

Підтримка рішень може вчинятись як у вигляді конкретних дій, так і бездіяльності (утримання від допомоги Збройним Силам України, визнання легітимності сформованих державою агресором владних повноважень, визнання прерогативи псевдонормативних актів тимчасової окупаційної адміністрації над законними рішеннями органів місцевої влади України та їх посадових осіб). Не можна вважати добровільною підтримкою рішень дії, вчинені під примусом чи такі, які викликані бажанням зберегти своє життя в окупації в умовах крайньої необхідності згідно зі ст. 39 КК України (дотримання комендантської години і т. п.), якщо такі дії не містять складу іншого злочину, передбаченого Особливою частиною КК України;

б) співпраця з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора – узгоджена сукупність добровільно вчинюваних громадянином України дій в інтересах та/або спільно з державою-агресором, не-

законними збройними формуваннями (у тому числі сформованими із громадян України), що діють на її боці, чи запровадженими державою-агресором під егідою окупаційної адміністрації псевдовладними органами, до складу яких, у тому числі, можуть входити громадяни України, **за умови, якщо така співпраця не направлена на виконання державою-агресором своїх обов'язків, передбачених міжнародним гуманітарним правом.**

Співпраця може вчинятись у вигляді фінансової чи матеріальної допомоги, організаційної чи волонтерської діяльності або мати характер інтелектуальної допомоги (надання порад щодо реалізації окремих потреб, інструкторська чи нормотворча діяльність).

Разом з цим необхідно враховувати, що за ч. 1 ст. 111–1 КК України кваліфікуються лише публічні заклики до співпраці, яка може вчинятись і у вигляді матеріальної допомоги. Сама ж передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, має кваліфікуватись за ч. 4 ст. 111–1 КК України;

в) невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України – висловлювання чи дії: 1) спрямовані на сприяння утвердженню суверенітету країни-агресора; 2) вчинені з метою ускладнення реалізації суверенітету України на окупованих чи інших територіях в інтересах держави-агресора.

Верховенство державної влади полягає в тому, що вона визначає весь механізм правових відносин у державі, встановлює загальний правопорядок, правоздатність, права й обов'язки державних органів, громадських об'єднань, посадових осіб і громадян. Яскравим виразом верховенства державної влади є обов'язковість на всій території держави Конституції України та інших законів, що видаються вищим законодавчим органом. Верховенство державної влади України як ознака суверенітету закріплене в ст. 8 Конституції України, яка свідчить, що в Україні визнається та діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони й інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України та повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Верховенство державної влади робить її єдиною політичною владою, виключаючи тим са-

мим можливість існування разом із суверенною державною владою будь-якої іншої політичної влади.

Згідно зі ст. 43 IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатку до неї Положення про закони і звичаї війни на суходолі, з фактичним переходом до рук окупанта повноважень легітимної влади він вживає всіх залежних від нього заходів для того, щоб, по можливості, відновити і забезпечити громадський порядок і безпеку, *дотримуючись існуючих у країні законів*, за винятком, коли це абсолютно неможливо.

9 квітня 2014 року Парламентська Асамблея Ради Європи ухвалила Резолюцію № 1988 «Розвиток останніх подій в Україні: загроза функціонуванню демократичних інститутів», в якій підтвердила свою «підтримку незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України». 27 березня 2014 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію № 68/262 «Територіальна цілісність України», в якій хоча і відсутня юридична оцінка дій росії, однак підтверджено визнання суверенітету, політичної незалежності, єдності та територіальної цілісності України в її міжнародно визнаних кордонах.

У контексті ст. 111–1 КК України термін «сприяння» вживається у загальному значенні, яке охоплює створення відповідних умов для здійснення, виконання чого-небудь. *Сприяння утвердженню суверенітету країни-агресора* може полягати в участі в формуванні органів місцевої влади на тимчасово окупованих чи інших територіях нашої держави, підпорядкування законодавству іншої країни-агресора на території України.

Ускладнення реалізації суверенітету України на окупованих чи інших територіях в інтересах держави-агресора може полягати в невиконанні законних рішень органів державної влади України, перешкоджанні реалізації їх повноважень і т. п.

Як правило, перші дві форми об'єктивної сторони колабораційної діяльності, передбачені ч. 1 ст. 111–1 КК України, можуть вчинятись послідовно чи одночасно.

Бердичівським міськрайонним судом Житомирської області визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111–1 КК України, громадянина України ОСОБА_1, який 19.03.2022 близько 10.00 год., перебуваючи в публічному місці, а саме неподалік будинку культури, що знаходиться за адресою: Житомирська область, Бердичівський район, Семенівська територіальна громада, с. Сингаївка, вул. Ватутіна, 2, в присутності ОСОБА_2, ОСОБА_3,

ОСОБА_4 та інших нестановлених слідством осіб, які в той час перебували неподалік будинку культури, висловлювався наступними фразами: «основна ціль спецоперації росії – це денацифікація та демілітаризація України, розбросання національних батальйонів та знищення нациків»; «я надіюсь, що цих уродів ОСОБА_5 та ОСОБА_6 приведуть в суд, вони повинні відповісти за кров та наказ ввести війська на Донбас»; «я вважаю Крим російським, ніякий він не український»; «України як держави скоро не буде, ОСОБА_7 є справжнім президентом в порівнянні з ОСОБА_6, і після того, як росія захочить Україну, російський президент винищить всіх українських націоналістів та наведе порядок», чим публічно заперечував здійснення збройної агресії проти України, висловив повну підтримку дії агресора та публічно закликав до підтримки рішень дій держави-агресора.

2.1. Добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора.

Коментована форма об'єктивної сторони колабораційної діяльності містить у собі відразу кілька рівнів ознак діяльності громадянина України, які обов'язково необхідно встановити для притягнення його до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 111–1 КК України. По-перше, суб'єкт займає посаду у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора. По-друге, ця посада не пов'язана з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій.

Відповідно до ст. 5 Конституції України носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Це засадниче положення конкретизується приписом статті 69 Конституції України про те, що народне волевиявлення здійснюється через вибори. Органами ж влади можна визнати органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Наказом Державного комітету з питань технічного регулювання та споживчої політики «Про затвердження національних стандартів України, державних класифікаторів України, національних змін до міждержавних стандартів, внесення зміни до наказу Держспоживстандарту України від 31 березня 2004 р. № 59 та скасування нормативних доку-

ментів» від 28.05.2004 № 97, визначено зміст поняття «орган державної влади». Так, державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України.

Вищим органом у системі органів виконавчої влади є Кабінет Міністрів України, який спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади.

До системи центральних органів виконавчої влади України входять міністерства, державні комітети (державні служби) та центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом. Центральні органи виконавчої влади можуть мати свої територіальні органи, що утворюються, реорганізуються і ліквідуються в порядку, встановленому законодавством.

До системи місцевих органів виконавчої влади входять місцеві державні адміністрації, які здійснюють виконавчу владу в областях, районах, районах Автономної Республіки Крим, у містах Києві та Севастополі.

Місцева державна адміністрація в межах своїх повноважень здійснює виконавчу владу на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, а також реалізує повноваження, делеговані їй відповідною радою.

Що стосується структури місцевого самоврядування, то вона в загальному вигляді охарактеризована у ст. 5 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. Так, система місцевого самоврядування включає:

- територіальну громаду;
- сільську, селищну, міську раду;
- сільського, селищного, міського голову;
- виконавчі органи сільської, селищної, міської ради;
- районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст;
- органи самоорганізації населення.

Згідно з ч. 2 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» будь-які органи, їх посадові та службові особи на тимчасово окупованій території і їх діяльність вважаються незаконними, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені у порядку, не передбаченому законом.

У принципі положення цієї норми ґрунтуються на змісті ст. 43 IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі, підписаної 18.10.1907 (дата набрання чинності для України 24.08.1991), де вказується, що з фактичним переходом до рук окупанта повноважень легітимної влади він вживає всіх залежних від нього заходів для того, щоб по можливості відновити і забезпечити громадський порядок і безпеку, дотримуючись існуючих у країні законів, за винятком, коли це абсолютно неможливо.

Підтвердженням вказаного вище положення є вимоги ч. 1–2 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», де зазначається, що державні органи та органи місцевого самоврядування, утворені відповідно до Конституції та законів України, їх посадові та службові особи на тимчасово окупованій території діють лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. ***Будь-які органи, їх посадові та службові особи на тимчасово окупованій території та їх діяльність вважаються незаконними, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені у порядку, не передбаченому законом.***

Таким чином, якщо держава-окупант у порушення ст. 43 Конвенції створює на окупованих територіях свої органи влади, які діють не від імені України чи не за її законодавством, створює окупаційну адміністрацію або змушує посадових осіб органів влади України в своїй діяльності застосовувати законодавство держави-агресора чи нормативну базу, сформовану на окупованих територіях, такі органи згідно з законодавством України є незаконними, а їх рішення нікчемними.

Що стосується виконання організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, Пленум Верховного Суду України в Постанові від 26 квітня 2002 року № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво» визначив, що ***організаційно-розпорядчими обов'язками*** є обов'язки щодо здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних або

приватних підприємств, установ та організацій, їхні заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідувачі відділами, лабораторіями, кафедрами), їхні заступники, особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконроби, бригадири та ін.).

Під *адміністративно-господарськими обов'язками* розуміють обов'язки щодо управління або розпорядження державним, колективним або приватним майном (встановлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). Такі повноваження в тому чи іншому обсязі мають начальники планово-господарських, постачальницьких, фінансових відділів і служб, завідувачі складами, магазинами, майстернями, ательє, їхні заступники, керівники відділів підприємств, відомчі ревізори та контролери та ін.

Зазначеною постановою Пленуму Верховного Суду України передбачено, що особа є службовою не тільки тоді, коли вона здійснює відповідні функції або виконує обов'язки постійно, але й тоді, коли вона робить це тимчасово або за спеціальним повноваженням за умови, що згадані функції або обов'язки покладені на неї правомочним органом або правомочною службовою особою.

Добровільне зайняття посади громадянином передбачає його влаштування на роботу чи вступ на службу до незаконного органу влади, створеного на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційну адміністрацію держави-агресора, вчинені без примусу та за власною волею, а також перебування на такій посаді в реорганізованому органі влади, який в результаті організаційно-штатних змін став незаконним.

Частина 2 ст. 111–1 КК України відноситься до кримінальних проступків, оскільки її санкція передбачає покарання у вигляді позбавлення права обіймати посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років з конфіскацією майна або без такої.

3.1. Здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утворенню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України.

У тому випадку, коли йдеться про уникнення державою-агресором відповідальності за збройну агресію проти України, цього

результату можна досягнути як за рахунок активності представників держави агресора, так і за рахунок дій осіб – громадян держави, територія якої була окупована. В другому випадку держава-агресор прагне створити у світової спільноти (мешканців неокупованих територій, громадян держави-окупанта) хибне уявлення про те, що саме населення окупованих територій (громадяни держави, територія якої була окупована) сприймає факт окупації чи збройної агресії як благо, формуючи при цьому викривлену аргументацію таких дій.

Здійснення пропаганди – це цілеспрямоване та активне поширення спеціально підібраних аргументів, фактів, думок, тверджень та інших інформаційних форм для ідеологічного впливу на суспільну думку та формування у відповідних верств населення, соціальних, національних чи інших груп осіб певних поглядів та переконань. При цьому пропаганда відрізняється від, наприклад, закликів, заздалегідь сформованою та узгодженою з представниками держави-агресора чи окупаційної адміністрації концепцією думок, які необхідно ідеологічно просунути, певною програмою та, можливо, наявністю відповідних матеріалів.

У контексті ч. 3 ст. 111–1 КК України метою пропаганди є: 1) сприяння здійсненню збройної агресії проти України; 2) встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України; 3) уникнення відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 111–1 КК України, є місце вчинення злочину – заклад освіти (незалежно від типів та форм власності). П. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII визначає заклад освіти як юридичну особу публічного чи приватного права, основним видом діяльності якої є освітня діяльність. Типи закладів освіти (ст. 9):

- заклад вищої освіти відповідного типу, що провадить освітню, наукову, науково-технічну, інноваційну та методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, а також наукові установи, що здійснюють навчання здобувачів вищої освіти на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти;
- професійно-технічний навчальний заклад відповідного типу, що забезпечує задоволення потреб громадян у профе-

сійно-технічній освіті, оволодінні кваліфікацією з відповідної професії, спеціальності відповідно до їх інтересів, здібностей та стану здоров'я;

- загальноосвітній навчальний заклад відповідного типу незалежно від підпорядкування і форми власності, який належить до системи загальної середньої освіти;
- дошкільний навчальний заклад відповідного типу незалежно від підпорядкування і форми власності, який належить до системи дошкільної освіти.

Досить цікавим є приклад рішення суду, де, незважаючи на те, що обвинувачена здійснювала колабораційну діяльність у закладі освіти, її дії були кваліфіковані за ч. 1 ст. 111–1 КК України.

Богунським районним судом м. Житомира визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111–1 КК України громадянку України ОСОБА_1, яка 10.05.2022 приблизно у період часу з 10 год. по 12 год., перебуваючи на робочому місці у відкритій аудиторії № 37 загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 8 м. Житомира, що є громадським місцем та знаходиться за адресою: м. Житомир, майдан Згоди, 5, під час засідання методичного об'єднання вчителів української мови при відкритих дверях, що давало змогу іншим особам, які знаходяться в школі, чути розмову, в присутності своїх колег голосно, публічно виправдовувала перед присутніми та перехожими повз кабінет особами дії збройних сил російської федерації, переконуючи присутніх та сторонніх осіб, що на території України відбувається «спеціальна військова операція» збройних сил російської федерації, а не війна, направлена на надання допомоги братському українському народу у відстоюванні своїх конституційних прав. Крім того, ОСОБА_1 переконувала про необхідність відновлення дружніх відносин України з російською федерацією та вказувала на безперспективність опору населення України та її збройних сил військам російської федерації, цинічно переконувала у нездатності українських військ захистити український народ. ОСОБА_1 доводила своїм колегам, що українські засоби інформації дезінформують населення про наслідки окупації російськими військами частин території України, штучно створюючи «постановочні» відеосюжети, які не відповідають дійсності, зокрема, про наслідки незаконних дій збройних сил російської федерації в м. Буча Київської області.

Таким чином, як вказав суд, ОСОБА_1 як громадянка України публічно заперечувала здійснення збройної агресії проти України, виправдовувала дії військово-політичного керівництва країни-агресора, її збройних формувань, а також невизнання поширення державного суверенітету України на її тимчасово окупованій території.

Ураховуючи зазначену позицію суду, в кожному конкретному випадку, де місцем вчинення кримінального правопорушення є заклад освіти, необхідно досить детально досліджувати всі аспекти протиправної діяльності суб'єкта на предмет з'ясування, чи мала ця діяльність ознаки пропаганди.

3.2. Дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти.

Дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, охоплюють будь-які дії, що входять до процесу відмови в закладах освіти України від вітчизняних стандартів освіти з одночасним чи поступовим переходом на стандарти освіти країни-агресора.

Аналіз проблемних аспектів застосування ч. 3 ст. 111–1 КК України засвідчив, що така форма вчинення колабораціонізму, як «впровадження у закладах освіти стандартів освіти держави-агресора», тлумачиться неоднаково, з огляду на що потребує окремих роз'яснень.

Зокрема, неоднаковим є тлумачення обсягу та характеру дій, сукупність яких є «впровадженням», а також визначення кола осіб, які є суб'єктами цього кримінального правопорушення.

Означене породжує головне питання – чи **охоплюється ознаками ч. 3 ст. 111–1 КК України безпосереднє викладання вчителями (викладачами) предметів на основі вже впроваджених стандартів освіти держави-агресора** на окупованих територіях.

З метою надання чіткої відповіді на вказане питання проведено окреме дослідження із залученням науковців Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого та Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, за висновками якого констатовано наступне.

Оскільки диспозиція ч. 3 ст. 111–1 КК України містить поняття «стандарт освіти держави-агресора», його тлумачення викликає складну правозастосовчу проблему, адже, з одного боку, при визначенні цього поняття недоцільно посилатися на норми законодавства України, а з іншого боку, немає підстав посилатися і на законодавство держави-агресора, адже в Україні воно не діє.

Об'єктом колабораційної діяльності у вигляді впровадження стандартів освіти держави-агресора є відносини у сфері національної безпеки України, які стосуються формування національного ос-

вітнього простору. Мета стандартів полягає в модернізації системи дошкільної та повної загальної середньої освіти, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти, приведенні освітніх стандартів до потреб суспільного розвитку України та до найкращих світових зразків.

Предметом цього кримінального правопорушення є стандарти освіти держави-агресора.

Зауважимо, що поняття «стандарт освіти держави-агресора» не є видом поняття «стандарт освіти», визначеного у статті 32 Закону України «Про освіту», і становить собою визначені цією державою, формалізовані у вигляді програм, переліків, вказівок, доручень, рекомендацій тощо, вимоги до змісту навчання, обсягів навчального навантаження, інших складових навчання.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111–1 КК України, полягає у вчиненні дій, спрямованих на впровадження цих стандартів освіти в закладах освіти. Такими є дії працівників та службових осіб незаконних органів влади у сфері освіти, керівництва закладів освіти, ініціативних груп педагогічних працівників щодо забезпечення навчання відповідно до стандартів освіти держави-агресора: розробка стандартів освіти для тимчасово окупованих територій, розробка типових освітніх програм, типових навчальних планів, їх затвердження, забезпечення контролю виконання цих стандартів, планів, програм. Інакше кажучи, впровадження стандартів освіти варто розуміти як діяльність із забезпечення реалізації певних вимог до змісту освітньої діяльності.

Тобто йдеться про забезпечення відповідності певного рівня освіти стандартам освіти держави-агресора **через участь у розробленні** навчального плану або/та освітньої програми (відповідних складників), **їх затвердження, надання вказівок щодо їх реалізації**. У зв'язку із цим потрібно звернути увагу на те, що суб'єктом впровадження у вказаних закладах стандартів освіти держави-агресора є не лише службові особи таких закладів, які виконують відповідні організаційно-розпорядчі функції (директори шкіл, ректори, завучі, проректори та інші уповноважені особи), але й ті вчителі та інші педагогічні працівники, які могли сприяти окупаційній владі у розробленні навчального плану або/та освітньої програми держави-агресора.

Отже, на підставі зазначеного можна дійти таких висновків:

1) вчителі (викладачі), які не виконують організаційно-розпорядчі обов'язки та за своїми функціональними обов'язками не залучені до впровадження освітніх стандартів, не можуть вважатися суб'єктами впровадження стандартів освіти держави-агресора;

2) безпосереднє викладання вчителями (викладачами) предметів на основі вже впроваджених стандартів освіти держави-агресора на окупованих територіях **не підпадає під ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111–1 КК України, у формі впровадження стандартів освіти держави-агресора.**

Таким чином, **безпосереднє викладання вчителями (викладачами) предметів на основі вже впроваджених відповідними службовими особами стандартів країни-агресора на окупованих територіях не утворює об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого частиною 3 статті 111–1 КК України, у формі «дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора».** Викладання не є забезпеченням реалізації вимог до змісту освіти.

Водночас необхідно зауважити, що в окремих випадках дії викладачів, які з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, уникнення відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України цілеспрямовано та активно здійснювали пропаганду у закладах освіти, можуть утворювати склад іншої форми кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111–1 КК України.

Частина 3 ст. 111–1 КК України відноситься до нетяжких злочинів, оскільки її санкція передбачає покарання у вигляді виправних робіт на строк до двох років або арешту на строк до шести місяців, або позбавлення волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

4.1. Передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора.

Визначення збройних та воєнізованих формувань міститься в примітці до ст. 260 КК України.

Під **воєнізованими** слід розуміти формування, які мають організаційну структуру військового типу, а саме: єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну, і в яких проводиться військова або стрійова чи фізична підготовка.

Під **збройними формуваннями** слід розуміти воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю.

Незаконними є ті воєнізовані або збройні формування, створення та участь у яких не передбачена ні Конституцією, ні будь-яким іншим законом України, а отже вони не належать до жодного із законних воєнізованих або збройних формувань (їх створення та діяльність може не мати жодної нормативно-правової основи або ж вони можуть бути створені на підставі підзаконних нормативно-правових актів, наприклад, актів органів місцевого самоврядування).

Створення незаконного збройного чи воєнізованого формування на тимчасово окупованій території означає комплектування такого формування в межах тимчасово окупованої території як з мешканців цієї території, так і з інших осіб, які вступають до таких формувань. При цьому вступ до вже укомплектованого формування, яке виконує злочинні завдання на інших територіях, також охоплюється складом злочину, передбаченого ч. 7 ст. 111–1 КК України.

Відповідно до Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» (п. 6) **матеріальні ресурси** (виробничі запаси) становлять собою запаси предметів праці, що призначені для виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, обслуговування виробництва та адміністративних потреб, і наявність яких є необхідною умовою ритмічної роботи підприємства

У контексті ч. 4 ст. 111–1 КК України **матеріальні ресурси** – це предмети матеріального світу, відповідні приміщення та будівлі, матеріальні чи інші послуги, енергоресурси, обладнання, устаткування, техніка тощо, необхідні для вирішення матеріальних потреб незаконних збройних чи воєнізованих формувань, створених на тимчасово окупованій території, та/або збройних чи воєнізованих формувань держави-агресора.

Передача передбачає надання наявних у суб'єкта матеріальних ресурсів представникам держави-агресора, її збройним формуван-

ням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора. Прикладом правильної кваліфікації за фактом передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, можна навести обставини, встановлені Путивльським районним судом Сумської області у судовому провадженні № 1-кп/712/522/22 по обвинуваченню громадянина ОСОБА_1 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 111–1 КК України.

З 24 лютого 2022 року по 3 квітня 2022 року збройними силами російської федерації окуповано с. Юр'єве Конотопського району Сумської області. При цьому представниками окупаційних військ російської федерації на в'їздах-виїздах з території вказаного села були обладнані ворожі блокпости, введено спеціальний режим переміщення місцевого населення окупованою територією.

Наприкінці лютого 2022 року, більш точної дати в ході досудового розслідування встановити не виявилось можливим, громадянин України ОСОБА_1, проживаючи у період окупації у будинку АДРЕСА_1, достовірно знаючи про перебування збройних формувань та окупаційних військ російської федерації на території вказаного села, підтримуючи збройну агресію російської федерації проти України, діючи умисно, добровільно вступив в контакт з представниками збройних, воєнізованих формувань держави-агресора. Під час спілкування ОСОБА_1 повідомив, що має спеціальні технічні знання, навички у сфері ремонту легкових та вантажних транспортних засобів, а також відповідне приміщення, обладнання та інструменти для проведення ремонтних робіт, і на прохання представників держави-агресора оглянув військову техніку військовослужбовців збройних сил російської федерації, яка вийшла з ладу під час руху по території України. В ході діагностики ОСОБА_1 встановив причини несправності та в подальшому особисто, добровільно та з власної ініціативи, використовуючи належне йому обладнання та інструменти, здійснив ремонт військової техніки збройних сил російської федерації, змінивши частину маточини колеса середнього мосту автомобіля КАМАЗ (деталь для приведення в рух колеса), чим забезпечив її використання ворожими воєнізованими формуваннями для здійснення подальшої агресії проти України.

Не відмовляючись від свого злочинного умислу, направленого на колабораційну діяльність, переслідуючи мету надання допомоги збройним силам російської федерації, протягом березня 2022 року ОСОБА_1 ініціативно підтримував стосунки та співпрацював зі збройними формуваннями країни-агресора, забезпечував їх матеріальними ресурсами та надавав технічну допомогу в ремонті військової техніки збройних сил російської федерації, у зв'язку з чим мав привілеї перед іншими місцевими мешканцями та міг безперешкодно

переміщуватись по території окупованого с. Юр'єве Конотопського району Сумської області.

Так, у період з 29 березня по 2 квітня 2022 року (до моменту звільнення території с. Юр'єве Конотопського району Сумської області від окупаційних військ російської федерації) ОСОБА_1, діючи умисно, з власної ініціативи та підтримуючи збройну агресію рф на території України, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, маючи постійний зв'язок з представниками країни-агресора рф, добровільно передавав матеріальні ресурси, обладнання, інструменти збройним формуванням держави-агресора російської федерації, що перебували на території тимчасово окупованого с. Юр'єве Конотопського району Сумської області, а також надавав послуги зі здійснення ремонтних робіт з метою подальшого використання військової техніки зс рф за призначенням.

Зокрема, 31 березня 2022 року, більш точної дати в ході досудового розслідування встановити не виявилось можливим, ОСОБА_1, прийшов до обладнаного окупаційними військами російської федерації блокпосту в с. Юр'єве Конотопського району Сумської області поблизу будинків № 54 та № 111 по вул. Миколаївка, де тимчасово проживали збройні, воєнізовані формування держави-агресора та перебувала їх військова техніка, ініціативно запропонував військовослужбовцям збройних сил російської федерації послуги з ремонту їх військової техніки – вантажного автомобіля «УРАЛ», який вийшов з ладу. Оглянувши транспортний засіб, ОСОБА_1 діагностував відсутність заряду в акумуляторній батареї, визначив її потужність та добровільно передав необхідної потужності обладнання, а саме зарядний пристрій, що дозволило після заряду акумулятора використати вказану військову техніку за призначенням, та після закінчення окупації с. Юр'єве Конотопського району Сумської області військовослужбовці збройних сил російської федерації на відремонтованій військовій техніці покинули територію України.

Передача ресурсів означає не тільки надання матеріальних ресурсів у беззвідворотне (їжа, боєприпаси) чи постійне (транспортні засоби, обмундирування) користування з переходом права володіння до незаконних збройних чи воєнізованих формувань, створених на тимчасово окупованій території, та/або збройних чи воєнізованих формувань держави-агресора. Передачею матеріальних ресурсів можна вважати також надання права тимчасово користуватись ними. Прикладом зразкового рішення в цьому випадку, на нашу думку, є вирок Путивльського районного суду Сумської області, яким громадянина України ОСОБА_1 визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 4 ст. 111–1 КК України. Судом встановлено, що в період з 24 лютого по 3 квітня 2022 року збройними силами рф окуповано с. Юр'єве Конотоп-

ського району Сумської області. При цьому представниками окупаційних військ РФ на в'їздах-виїздах з території вказаного села були обладнані ворожжі блокпости, введено спеціальний режим переміщення місцевого населення окупованою територією, розміщено військово-адміністративний штаб керівництва збройних воєнізованих формувань РФ у приміщенні Юр'ївської загальноосвітньої школи. З метою розміщення військово-адміністративного штабу керівництва збройних воєнізованих формувань РФ останні звернулись до ОСОБА_1 з пропозицією допомогти в підборі приміщення, на що останній дав згоду.

ОСОБА_1, проживаючи у період окупації у будинку АДРЕСА_1, незважаючи на зобов'язання щодо неухильного дотримання Конституції та законів України, діючи умисно, усвідомлюючи протиправність своїх дій та бажаючи настання негативних наслідків, з мотивів непогодження з політикою представників української державної влади, підтримуючи ідеї проросійської спрямованості, у т. ч. щодо подальшого розвитку України, виходячи з геополітичних інтересів РФ, які передбачають перебування України у сфері її впливу, будучи обізнаним про факт ведення вказаною державою агресивної війни проти України, наприкінці березня 2022 року, більш точної дати під час досудового розслідування встановити не виявилось можливим, встав на шлях вчинення злочину проти основ національної безпеки – колабораційної діяльності, що виразилось у передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави – агресора.

Так, ОСОБА_1, будучи колишнім вчителем Юр'ївського навчально-виховного комплексу: загальноосвітньої школи I–II ступенів-дошкільний навчальний заклад Новослобідської сільської ради (далі Юр'ївський НВК: ЗОШ I–II ст. – ДНЗ), достовірно володіючи відомостями про керівництво, матеріально відповідальних осіб та посадові обов'язки працівників навчального закладу, 31 березня 2022 року, добровільно та ініціативно, користуючись статусом депутата Новослобідської сільської ради, зателефонував директору Юр'ївського НВК: ЗОШ I–II ст. – ДНЗ ОСОБА_2, та в телефонному режимі, використовуючи своє службове становище та авторитет, наказав останньому негайно прибути до Юр'ївської загальноосвітньої школи, що розташована по вул. Шкільна, 1А у с. Юр'єве Конопотського району Сумської області, відкрити приміщення школи та передати представникам незаконних збройних чи воєнізованих формувань, створених на тимчасово окупованій території с. Юр'єве Конопотського району Сумської області, для розміщення та використання у забезпеченні діяльності відповідних формувань.

У подальшому, не відмовляючись від свого злочинного умислу, направлено-го на колабораційну діяльність, що полягала у незаконній передачі приміщення комунального закладу у володіння представникам незаконних збройних чи

воєнізованих формувань, створеним на тимчасово окупованій території, ОСОБА_1, отримавши категоричну відмову від директора школи ОСОБА_2, користуючись статусом депутата Новослобідської сільської ради та зателефонував старості третього Старостинського округу Новослобідської сільської ради ОСОБА_3, та наказав останній з використанням належних їй владних повноважень, надати вказівку сторожу-кочегару Юр'ївського НВК: ЗОШ І-ІІ ст. – ДНЗ ОСОБА_4, відкрити приміщення вказаної школи, при цьому наголосив, що приміщення школи буде передане представникам збройних воєнізованих формувань держави-агресора за будь-яких обставин, а також зазначив, що супротив його вимогам щодо незаконної передачі приміщення школи у володіння представником незаконних збройних, воєнізованих формувань, створеним на тимчасово окупованій території, призведе до залякування місцевих мешканців веденням активних бойових дій або до захоплення важливих об'єктів критичної інфраструктури, що забезпечують життєдіяльність місцевого населення.

У подальшому ОСОБА_1 1 квітня 2022 року, продовжуючи злочинний умисел щодо передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним, воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території с. Юр'єве Конотопського району Сумської області, з метою використання їх у забезпеченні діяльності відповідних формувань, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій та бажаючи настання негативних наслідків, з використанням різних аргументів та власного авторитету, перебуваючи біля будівлі Юр'ївського НВК: ЗОШ І-ІІ ст. – ДНЗ, розташованого по вул. Шкільна, 1А у с. Юр'єве Конотопського району Сумської області, повторно зателефонував ОСОБА_2 та ОСОБА_3, а також сторожу-кочегару Юр'ївської загальноосвітньої школи ОСОБА_4 та під час особистого спілкування з ними наказав прибути до навчального закладу, віддати йому ключі від будівлі для подальшої передачі приміщення освітнього закладу представникам окупаційних збройних формувань держави-агресора для розміщення там військово-адміністративного штабу їх керівництва та особового складу. Так, 1 квітня 2022 року, на виконання вказівок ОСОБА_1, сторож-кочегар ОСОБА_4 прибув до будівлі школи та відкрив вхідні двері до приміщення школи.

На виконання своїх злочинних намірів щодо передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним, воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території с. Юр'єве Конотопського району Сумської області, з метою використання їх у забезпеченні діяльності відповідних формувань, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій та бажаючи настання негативних наслідків, у супереч Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» ОСОБА_1 передав приміщення Новослобідської сільської ради Конотопського району Сумської області Юр'ївського НВК: ЗОШ І-ІІ ст. – ДНЗ, розташованого

по вул. Шкільна, 1А у с. Юр'єве Конотопського району Сумської області, незаконним збройним, воєнізованим формуванням держави-агресора, які останні використовували у період з 1 квітня 2022 року по 3 квітня 2022 року для створення та розміщення військово-адміністративного штабу керівництва та особового складу, зберігання зброї, розставлення ворожих бойових позицій по периметру будівлі та на даху, а також розміщення ворожої військової техніки та зведення тимчасових оборонних споруд.

Крім того, збройним, воєнізованим формуванням держави-агресора були передані всі матеріальні ресурси школи, наявні в ній приладдя та технічні засоби з метою забезпечення окупаційної діяльності та побуту відповідних формувань.

При цьому необхідно враховувати, що надання медичних послуг незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора жодним чином не можна ототожнювати з передачею матеріальних ресурсів. На це вказують положення ст. 51 Конвенції про захист цивільного населення, де передбачається право окупаційної держави залучати до примусової роботи, яка є необхідною для забезпечення потреб окупаційної армії або для належного забезпечення населення окупованої країни комунальними послугами, продуктами харчування, житлом, одягом, транспортом та медичними послугами, осіб, що перебувають під захистом, і яким виповнилося 18 років.

З іншого боку, ст. 56 вказаної Конвенції зобов'язує окупаційну державу за допомогою всіх наявних засобів та в співробітництві з державними та місцевими органами влади забезпечувати та підтримувати діяльність медичних та лікарняних установ, а також забезпечити та підтримувати на окупованій території умови задовільні з погляду охорони здоров'я та санітарії, зокрема, вдаючись до вживання та проведення профілактичних та запобіжних заходів, необхідних для запобігання поширенню інфекційних захворювань та епідемій. **Медичному персоналу усіх категорій дозволено виконувати свої обов'язки.**

Організаційні ж дії головних лікарів щодо керівництва відповідними закладами охорони здоров'я загалом та їх трудовими колективами зокрема, хоча і є виконанням ними своїх організаційно-розпорядчих функцій у розумінні ст. 364 КК України, не можуть бути оцінені як кримінально-протиправні, оскільки не становлять

суспільної небезпеки. Така діяльність відповідних суб'єктів спрямована не на заподіяння шкоди охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам, а навпаки на їх упорядкування, врегулювання, а конкретно – на забезпечення можливості функціонування відповідних закладів, що є запорукою надання медичної допомоги пацієнтам, що, в свою чергу, спрямовано на поліпшення стану їхнього здоров'я (або на недопущення чи, принаймні, мінімізацію шкоди для нього). Це дає підстави для оцінки їх поведінки як суспільно корисної, а не суспільно небезпечної (як того вимагає закон – ч. 2 ст. 1 КК України). Те саме стосується й виконання головними лікарями та керівниками аптек своїх адміністративно-господарських функцій.

Дії медичного персоналу (організаційні, у тому числі головних лікарів), які полягають у виконанні своїх безпосередніх обов'язків, якщо вони не містять складу іншого кримінального правопорушення, не можуть бути кваліфіковані за ст. 111–1 КК України. До наведених аргументів також треба додати положення статті 16 Додаткового Протоколу I (далі Протокол) від 8 червня 1977 року до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року (Протокол ратифіковано Указом Президії Верховної Ради УРСР № 7960-XI від 18.08.89): «Ні за яких обставин жодна особа не може бути піддана покаранню за виконання нею медичних функцій, сумісних з медичною етикою, незалежно від того, в інтересах якої особи виконуються ці функції».

4.2. Добровільне провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора.

Оцінюючи зміст та характер господарської діяльності на окупованій території, необхідно перш за все враховувати вимоги, що пред'являються до особливостей її здійснення, у ст. 13 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (наведено в Додатку 3).

Визначення та зміст господарської діяльності наведено в ст. 3 Господарського кодексу України від 16 січня 2003 року № 436-IV. Так, під *господарською діяльністю* у цьому Кодексі розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, ви-

конання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

Господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти підприємництва – підприємцями. Господарська діяльність може здійснюватись і без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність).

Відповідно до п.п. 14.1.36. п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України *господарська діяльність* – це діяльність особи, що пов'язана з виробництвом (виготовленням) та/або реалізацією товарів, виконанням робіт, наданням послуг, спрямована на отримання доходу і проводиться такою особою самостійно та/або через свої відокремлені підрозділи, а також через будь-яку іншу особу, що діє на користь першої особи, зокрема за договорами комісії, доручення та агентськими договорами.

Відповідно ж до ст. 55 Господарського кодексу України *суб'єктами господарювання* визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

Суб'єктами господарювання є:

1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Разом з цим необхідно відмежовувати суб'єкта цього кримінального правопорушення та суб'єкта господарювання (вони можуть збігатися, проте це не обов'язково), оскільки в контексті ч. 4 ст. 111–1 КК України провадження господарської діяльності необхідно розглядати у широкому розумінні. Так, наприклад, якщо громадянин України зареєструвався на окупованій території приватним підприємцем, відповідно до правил, встановлених окупаці-

йною адміністрацією, за законодавством України він не є суб'єктом господарювання. Разом з цим, він провадить діяльність, яка має всі ознаки господарської, і якщо він здійснює її у взаємодії з державою-агресором, то таку діяльність необхідно кваліфікувати як колабораційну.

У проєкті Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування суб'єктів господарювання, пов'язаних економічними зв'язками з державою-агресором» наводиться перелік суб'єктів господарювання, що пов'язані економічними зв'язками з державою-агресором:

а) юридична особа – резидент України (її філії, представництва та інші відокремлені підрозділи з місцезнаходженням на території України), що здійснює свою діяльність відповідно до законодавства України на її території, засновником (учасником, акціонером) або кінцевим бенефіціарним власником (контролером) якої прямо або опосередковано станом на 23 лютого 2022 року є резидент держави-агресора (фізична або юридична особа) та/або в якій держава-агресор прямо або опосередковано чи юридичні особи, засновником (учасником, акціонером) або кінцевим бенефіціарним власником (контролером) яких є держава-агресор та/або громадяни держави-агресора, та/або у яких держава-агресор та/або громадяни держави-агресора прямо або опосередковано мають частку у статутному (складеному) капіталі, акції, паї, інше членство (участь у будь-якій формі) в юридичній особі;

б) юридична особа – резидент України (її філії, представництва та інші відокремлені підрозділи з місцезнаходженням на території України), яка отримує дохід у будь-якій формі з джерелом походження з держави-агресора, чи яка прямо або опосередковано має частку у статутному (складеному) капіталі, акції, паї, інше членство (участь у будь-якій формі) в юридичній особі – резиденті України чи іноземній юридичній компанії, організації – нерезиденті України, яка, в свою чергу, отримує дохід з джерелом походження з держави-агресора чи здійснює господарські операції, які, виходячи з їх юридичного змісту, можуть призводити до отримання доходу;

в) юридична особа – резидент України (її філії, представництва та інші відокремлені підрозділи з місцезнаходженням на території України), яка є учасником міжнародної групи компаній, якщо мате-

ринська компанія або будь-який інший учасник такої міжнародної групи компаній отримує дохід з джерелом походження з держави-агресора чи здійснює господарські операції, які виходячи з їх юридичного змісту можуть призводити до отримання доходу (в тому числі якщо такий дохід отримується або може бути отримано внаслідок діяльності материнської компанії або учасника міжнародної групи компаній, яка призводить до утворення постійного представництва нерезидента в державі-агресорі), або у яких виникають чи можуть виникати фінансові зобов'язання перед резидентами держави-агресора чи перед якими у резидентів держави-агресора виникають чи можуть виникати фінансові зобов'язання (в тому числі у результаті надання банківської гарантії, здійснення операцій за акредитивами);

г) юридична особа – резидент України (її філії, представництва та інші відокремлені підрозділи з місцезнаходженням на території України), яка є учасником міжнародної групи компаній, якщо материнська компанія або будь-який інший учасник такої міжнародної групи компаній забезпечують економічну підтримку держави-агресора (в тому числі якщо така підтримка забезпечується внаслідок діяльності материнської компанії або учасника міжнародної групи компаній, яка призводить до утворення постійного представництва нерезидента в державі-агресорі).

Умови, визначені підпунктами «б»-«г» цього підпункту для визнання юридичних осіб-резидентів України такими, що мають статус суб'єкта господарювання, що пов'язані економічними зв'язками з державою-агресором, застосовуються також при визначенні такого ж статусу у нерезидентів, діяльність яких утворює постійне представництво в Україні.

Таким чином, *провадження господарської діяльності* в контексті ч. 4 ст. 111–1 КК України – це добровільна, з власної волі діяльність громадянина України (особисто або через створену ним господарську організацію), що провадиться у взаємодії з державою-агресором, і яка пов'язана з виробництвом (виготовленням) та/або реалізацією товарів, виконанням робіт, наданням послуг, спрямована на отримання доходу. Така господарська діяльність визнається одним із видів колабораційної діяльності, оскільки здійснюється у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора.

Взаємодія може полягати в тому, що господарська діяльність:

- вчиняється суб'єктом господарювання в інтересах одного з контрагентів, вказаних вище;
- вчиняється спільним підприємством України та держави-агресора чи окупаційної влади;
- вчиняється під керівництвом громадянина України у складі підприємства держави-агресора чи підприємства, створеного на окупованій території.

У контексті ч. 4 ст. 111–1 КК України вираз «у взаємодії з державою-агресором» не є тотожним виразу «у взаємодії з суб'єктом господарювання держави-агресора», оскільки на відміну від органів влади суб'єкти господарювання не є виконавцями функцій та офіційними представниками держави-агресора. Тому в кожному випадку до визначення взаємодії суб'єкта господарювання з державою-агресором необхідно підходити виважено та об'єктивно оцінювати всі істотні обставини справи.

Україна не має покладатись суто на обов'язки держави-окупанта за міжнародним гуманітарним правом щодо забезпечення окупованих територій. Загальновідомим фактом є сумнівна цінність зобов'язань російської федерації та паперу, на якому такі зобов'язання зафіксовані. Натомість Україна має максимально зберігати свою присутність на територіях, які фактично окуповані після 24.02.2022, таким чином демонструючи невідворотність деокупації, яка має відбутись у короткостроковій перспективі. Не забуваючи при цьому про неприпустимість пособництва державі-агресору, яке має переслідуватись та каратись.

Водночас на перспективу необхідно враховувати положення підготовленого Мінреінтеграції за участю ГСУ СБУ проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» щодо особливостей діяльності на тимчасово окупованій території України», яким передбачено:

- перелік дозволеної на тимчасово окупованій території діяльності суб'єктів господарювання (зокрема, медичне обслуговування, виробництво, торгівля лікарськими засобами, гуманітарна допомога, житлово-комунальні послуги, діяльність на ринках електричної енергії, у нафтогазовій, вугільній галузях, перевезення вантажів та пасажирів, ді-

- яльність у сфері торгівлі, громадського харчування, послуг тощо);
- повноваження Кабінету Міністрів України визначати особливості та встановлювати обмеження здійснення більшості з таких видів діяльності, а також порядок проведення оплати за товари, роботи, послуги на тимчасово окупованій території.

Від провадження господарської діяльності необхідно відрізнити інші дії, за рахунок яких держава-агресор, незаконні органи влади, створені на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційна адміністрація держави-агресора, намагаються отримати кошти для підтримання окупаційної влади чи незаконних збройних формувань, створених на окупованих територіях. До таких дій можна віднести сплату податків, обов'язкових платежів, інших зборів.

Згідно зі ст. 43 IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатку до неї – Положення про закони і звичаї війни на суходолі, якщо на окупованій території окупант стягує визначені такою державою податки, мита і збори, він здійснює це по можливості відповідно до чинних правил оподаткування та їхньої сфери дії, внаслідок чого на нього покладається обов'язок нести витрати з управління окупованою територією у ту саму міру, як це був зобов'язаний робити законний уряд.

Ураховуючи вказане правило, зазначимо, що міжнародне право не розглядає стягнення податків державою-окупантом (відповідно і сплату податків) як незаконну діяльність. Крім того, сплата податків не є господарською діяльністю, оскільки господарська діяльність може провадитись тільки визначеним переліком суб'єктів, а сплата податків покладається на всіх осіб.

На тимчасово окупованих територіях, на яких агресором на цей час вже створено незаконні органи влади, без взаємодії з такими органами неможливо проводити будь-яку господарську діяльність, наприклад, виготовлення на місцевих підприємствах хліба, інших продуктів харчування чи товарів першої необхідності та інших товарів народного вжитку, їх перевезення до торговельних закладів тощо.

У зв'язку з цим під санкцію статті 111–1 КК України на цей час підпадає значне коло осіб, які проживають на територіях, що тимчасово захоплені агресором.

З урахуванням вказаного та численних звернень від підприємств, організацій та державних органів щодо організації подальшої діяльності на окупованих територіях України в умовах широкомасштабної збройної агресії РФ безумовно констатуємо про необхідність удосконалення вказаної норми та всебічного висвітлення всіма можливими засобами у формі, що передбачає однозначне її сприйняття та тлумачення, а також запровадження ефективних організаційних заходів режимного характеру.

Головним слідчим управлінням СБ України вироблено загальну позицію Служби щодо необхідності внесення змін та доповнень до ч. 4 ст. 111–1 КК України (провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором), що врахована робочою групою, створеною на базі Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України в ході підготовки таких змін. Зазначену позицію взято за основу Комітетом Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності при висуванні законопроекту № 7647 від 08.08.2022.

У частині 4 ст. 111–1 КК України йдеться про нетяжкі злочини, оскільки її санкція передбачає покарання у вигляді штрафу до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна.

5.1. Добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора.

Коментована форма колабораційної діяльності є аналогічною тій, що передбачена ч. 2 ст. 111–1 КК України, за винятком характеру посади, яку обіймає суб'єкт. За ч. 5 кваліфікується добровільне зайняття громадянином України посади у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, якщо вона **пов'язана з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій**. Тому для правильної кваліфікації дій суб'єкта за діяння, вчинене у цій формі об'єктивної сторони, існує потреба вилучення (отримання) даних про організаційно-штатну

побудову підрозділу та про функціональні обов'язки суб'єкта на займаній посаді.

Так, наприклад, досудовим розслідуванням у к/п № 220220800000XXXX встановлено, що громадянка України Щ, перебуваючи у смт. Чернігівка Бердянського району Запорізької області, територія якого з 01.04.2022 по теперішній час знаходиться під окупацією представників збройних сил російської федерації (далі за текстом – зс рф), будучи депутатом Чернігівської селищної ради Бердянського району Запорізької області 8 скликання від політичної партії «ОПЗЖ» та обіймаючи посаду секретаря зазначеної селищної ради, не пізніше 03.04.2022 (точна дата та час органом досудового розслідування не встановлена), на пропозицію невістановлених представників військової окупаційної адміністрації рф Бердянського району Запорізької області, в тому числі коменданта військової окупаційної адміністрації рф у смт. Чернігівка громадянина рф Ельдарова Аюба Ельдаровича, командира батальйону військової частини 6780 (96 полк оперативного призначення, місце постійної дислокації м. гудермес чеченської республіки рф) 46 окремої бригади оперативного призначення національної гвардії рф, добровільно зайняла посаду в.о. мера Чернігівського муніципального утворення Бердянського району, пов'язану із виконанням організаційно-розпорядчих функцій у самопроголошеному, незаконному та підконтрольному окупаційній адміністрації рф органі влади – Чернігівському муніципальному утворенні Бердянського району, створеному на тимчасово окупованій території смт. Чернігівка Бердянського району Запорізької області, та використовуючи надані їй владні повноваження, очолила діяльність та здійснює відповідні організаційно-розпорядчі функції у зазначеному незаконному органі влади.

Відповідно до займаної посади на громадянку Щ покладено обов'язки щодо виконання представницьких функцій на території смт. Чернігівка Бердянського району Запорізької області та здійснення організації та керівництва роботи з:

- формування структури та комплектації штату підпорядкованого їй органу;
- контролю за виконанням обов'язків підлеглими їй працівниками;
- організації заходів щодо ліцензування та провадження підприємницької діяльності, системи оподаткування для наповнення місцевого бюджету;
- співпраці із засобами масової інформації різних форм власності на території смт. Чернігівка Бердянського району Запорізької області.

5.2. Добровільне обрання до незаконних органів влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора.

Коментована форма застосовується в тому випадку, коли суб'єкт не призначається на посаду безпосередньо, а бере участь у виборах, добровільно виставляючи свою кандидатуру, та за результатами цих виборів обіймає посаду в незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора.

Зрозуміло, що закінченою ця форма об'єктивної сторони колабораційної діяльності буде з моменту безпосереднього початку виконання обов'язків по виборній посаді. Сама участь у виборах як кандидата на посаду до незаконних органів влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, залежно від інших обставин справи, може розглядатись як замах на вчинення злочину, передбаченого ч. 5 ст. 111–1 КК України.

Саму участь у виборах до незаконних органів влади у такому випадку необхідно оцінювати як замах на вчинення злочину (закінчений чи незакінчений – залежно від обставин справи).

5.3. Участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території.

За загальним правилом під час проведення виборів Президента України, народних депутатів України, всеукраїнського референдуму голосування громадян України на тимчасово окупованій території не організовується і не проводиться. Громадянам України, які проживають на тимчасово окупованій території, створюються умови для вільного волевиявлення під час виборів Президента України, народних депутатів України та всеукраїнського референдуму на іншій території України.

Що ж стосується виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад, сільських, селищних, міських голів, будь-яких інших виборів і референдумів, проведених на тимчасово окупованій території, у тому числі за сприяння чи за участю державних органів і органів місцевого самоврядування, утворених відповідно до Конституції та законів України, то необхідно враховувати, що вони відповідно до ч. 5 ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» є недійсними і не створюють правових наслідків.

Вибори – це процес реалізації прямого народовладдя, який полягає в тому, що шляхом голосування формуються представницькі органи державної влади та місцевого управління (самоврядування).

Референдум – прийняття громадянами країни рішень, що стосуються конституційних, законодавчих, внутрішньополітичних чи зовнішньополітичних питань шляхом голосування.

Зрозуміло, що коли вказані вище процеси реалізації народовладдя здійснюються на підставі чинного законодавства України та без чинників, які можуть вплинути на об'єктивність результату (проведення виборів чи референдуму «під дулами автоматів» збройних формувань країни-агресора чи/або в умовах воєнного стану), їх результати є легітимними. В іншому випадку такі вибори чи референдум незаконні, а їх результати нікчемні.

У загальному значенні термін «організовувати» має наступні складові:

- створювати, засновувати що-небудь, залучаючи до цього інших, спираючись на них;
- здійснювати певні заходи громадського значення, розробляючи їх підготовку і проведення;
- згуртовувати, об'єднувати кого-небудь з певною метою;
- чітко налагоджувати, належно впорядковувати що-небудь.

Відповідно **організація виборів чи референдуму** передбачає сукупність активних дій з їх початку, підготовки, розробки, проведення, забезпечення та оголошення результатів, вчинених із залученням інших осіб як до вказаних дій, так і до участі у заході.

Проведення виборів чи референдуму передбачає сукупність дій, спрямованих на забезпечення ефективної реалізації порядку денного заходу та досягнення заходом своїх цілей. «Проведення заходу» за своїм змістом є вужчим, ніж «організація заходу» та може бути його складовою. Так, проведення заходу можливе після його початку та до його закінчення. Організація заходу ж розпочинається раніше.

Участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів передбачає активні дії, спрямовані на їх організацію чи проведення. Під участю в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території мається на увазі участь в органах, що проводять незаконні вибори, референдуми, а саме: виборчих комісіях чи інших аналогічних ор-

ганах, інша участь у проведенні виборів, наприклад, як кандидата, спостерігача від кандидата, учасника передвиборної агітації.

5.4. Публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території.

Зазначена форма колабораційної діяльності полягає в тому, що суб'єкт публічно закликає (див. *коментар форми, передбаченої п. 1.2.*) до проведення незаконних виборів чи референдумів на тимчасово окупованій території (див. *коментар форми, передбаченої п. 5.3.*). Злочин є закінченим з моменту проголошення суб'єктом відповідних закликів. При цьому відповідальність має наступати незалежно від того, чи відбулися після цього незаконні вибори або референдум, чи ні.

Частина 5 ст. 111–1 КК України належить до тяжких злочинів, оскільки її санкція передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

6.1. Організація та проведення заходів політичного характеру у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України.

Політика – це цілісна сфера суспільних відносин, які виникають у процесі здобуття, утримання та використання публічної влади з метою узгодження та задоволення індивідуальних, групових та загальносуспільних інтересів (з метою упорядкування життя суспільства). Відповідно до п. 2 Примітки до ст. 111–1 КК України під заходами політичного характеру розуміються з'їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо.

Таким чином, *захід політичного характеру* – вільне, публічне вираження політичної позиції осіб, при якому можливе висловлення вимог, прийняття резолюцій, інших звернень з різноманітних питань суспільного життя, на доступному кожному зібранні, що проводиться у формі з'їздів, зборів, нарад, мітингу, походу, демонстрації, пікетування, конференції, круглого столу або у будь-якому різному поєднанні цих форм, порядок денний яких передбачає упорядкування життя суспільства у сфері політики, за ініціативою фізичних чи юридичних осіб

Частина форм, у яких може бути проведений політичний захід, розкрита в проєкті Закону України «Про порядок організації і проведення мирних заходів»:

1) демонстрація – специфічний вид мітингу, що проводиться, як правило, у вигляді організованого пересування учасників за задалегідь визначеним маршрутом та передбачає використання плакатів, транспарантів та інших засобів наочної агітації;

2) збори – мирний захід, що проводиться, як правило, у спеціально відведеному і пристосованому для цього місці з метою колективного обговорення і вирішення будь-яких професійних, організаційних, соціально-побутових та інших питань;

3) мітинг – мирний захід, що проводиться для підтримки вимог, резолюцій, інших звернень у задалегідь визначеному відкритому місці;

4) пікетування – специфічний вид мітингу поблизу будинку, споруди чи іншого об'єкта, в яких розміщені підприємства, установи, організації, органи державної влади чи органи місцевого самоврядування, які, на думку учасників заходу, можуть сприяти вирішенню висловлених ними вимог;

5) похід – мирний захід у вигляді масового організованого руху вулицями та дорогами за задалегідь визначеним маршрутом.

Відповідно *організація заходу політичного характеру* передбачає сукупність активних дій з його створення, заснування, підготовки, розробки, проведення, забезпечення, вчинених із залученням інших осіб як до вказаних дій, так і до участі у заході.

Проведення заходу передбачає сукупність дій, спрямованих на забезпечення ефективної реалізації порядку денного заходу та досягнення заходом своїх цілей. «Проведення заходу» за своїм змістом є вужчим, ніж «організація заходу» та може бути її складовою. В контексті ч. 6 ст. 111–1 КК України проведення заходу – це етап, який починається з його відкриттям та завершується закриттям заходу, охоплюючи саму змістовну, активну та публічну його частину.

Заходи політичного характеру, організація, проведення, а також активна участь в яких (що буде охарактеризовано нижче), є кримінально караним діянням, мають відповідати наступним ознакам:

- захід має політичний характер;
- захід організується чи проводиться у співпраці (*див. коментар форми, передбаченої п. 1.2.*) з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією;

- порядок денний такого заходу передбачає загальні чи спеціальні питання підтримки держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань (*див. коментар форми, передбаченої п. 1.2.*) та/або уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України (*див. коментар форми, передбаченої п. 3.1.*).

6.2. Здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованої на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України.

Що стосується **інформаційної діяльності**, то під нею необхідно розуміти специфічну професійну, політичну чи громадську діяльність відповідних суб'єктів, яка полягає в: а) інформаційній взаємодії з органами влади, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами; б) створенні та організації доступу до публічної інформації; в) впорядкуванні інформаційних ресурсів; г) формуванні інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, засобів зв'язку та засобів інформаційної безпеки.

Частина 3 Примітки до коментованої статті пропонує розуміти під здійсненням інформаційної діяльності створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації.

Зрозуміло, що **предметом інформаційної діяльності** в контексті ч. 6 ст. 111–1 КК України, є інформація, зміст якої спрямовано на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України.

6.3. Активна участь у заходах політичного характеру, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України.

Активна участь у заходах політичного характеру – це вид діяльності, який свідчить про залученість суб'єкта до процесів, що відбуваються під час організації та проведення заходів політичного характеру, його взаємодію з учасниками процесу, та може виражатись у діях, спрямованих на відкриту та активну підтримку порядку денного чи реалізацію прийнятих рішень, резолюцій, висновків

тощо, зайнятті відповідних посад, виконанні поставлених завдань та іншому сприянні.

Також *активна участь у заходах політичного характеру* може проявлятися у виконанні завдань, поставлених організатором, агітації, забезпеченні певного етапу такого заходу, надання приміщень, спікерів, аудиторії для його проведення, підтримка головуючого, участь у дебатах, висунення ініціатив, формування пропозицій, резолюцій тощо. Сама присутність на заході політичного характеру без учинення вказаних вище та інших активних дій не утворює склад злочину, передбаченого ч. 6 ст. 111–1 КК України.

Важливим є розуміння того, що кримінальна відповідальність за ч. 6 ст. 111–1 КК України настає за відсутності ознак державної зради.

Частина 6 ст. 111–1 КК України відноситься до особливо тяжких злочинів, оскільки її санкція передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

7.1. Добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території.

Аналіз першої форми об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 7 ст. 111–1 КК України, зумовлює необхідність аналізу понять «незаконний судовий орган» та «незаконний правоохоронний орган».

Так, правосуддя – це специфічний вид державної діяльності, що здійснюється судом на підставі закону у встановленому ним порядку, полягає у розгляді та вирішенні судових справ з метою забезпечення гарантованих Конституцією України та законами України прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави, і завершується постановленням правосудного судового рішення, яке має загальнообов'язковий характер.

Судова влада в Україні реалізується шляхом здійснення правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також конституційного судочинства.

Відповідно до ст. 54 Конвенції про захист цивільного населення під час війни окупаційній державі забороняється змінювати статус

посадових осіб чи суддів на окупованих територіях або вживати стосовно них будь-яких заходів примусу, якщо вони утримуватимуться від виконання своїх обов'язків з міркувань совісті. Інакше кажучи, судові органи на окупованих територіях можуть функціонувати, проте мають здійснювати правосуддя за законодавством України і від її імені.

З метою створення видимості впорядкування справ та здійснення правосуддя на окупованих територіях державою-агресором можуть формуватися квазісудові органи на кшталт судових органів України чи держави-агресора. *Судові органи, створені всупереч законодавству України, є нікчемними так само, як і постановлені ними рішення. При цьому не має різниці рівень чи сфера вирішення питань незаконно створеного суду.*

Правоохоронний же орган – це юрисдикційний орган, уповноважений державою виконувати в установленому законом порядку функції або завдання з охорони права, охорони правопорядку, розслідування або запобігання порушень права, відновлення порушеного права, захист національної (державної) безпеки, підтримання правопорядку, забезпечення стану законності. Відповідно до «Договору про порядок перебування та взаємодії співробітників правоохоронних органів на територіях держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав», підписаного 04.06.1999 і такого, що має статус «чинний» на офіційному сайті Верховної Ради України, *«правоохоронні органи – це державні органи, які відповідно до національного законодавства Сторін забезпечують безпеку держави, суспільства, громадян та ведуть боротьбу зі злочинністю».*

Для визначення приблизного переліку органів, які можна визнати як аналог правоохоронних, необхідно звернутись до їх визначення у законодавстві України. У ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ зазначено, що «правоохоронні органи – це органи прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції».

У цьому випадку також необхідно згадати положення ст. 43 IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі в частині того, що з фактичним переходом до рук окупанта повноважень легітимної влади він вживає всіх залежних від нього заходів для того, щоб по можливості відновити і забезпечити громадський порядок і безпеку, дотримуючись існуючих у країні законів, за винятком, коли це абсолютно неможливо. Таким чином міжнародне законодавство передбачає необхідність існування відповідних правоохоронних органів країни, частина території якої окупована, та здійснення ними діяльності відповідно до законодавства цієї країни.

Цей перелік не є вичерпним, тому що він змінюється залежно від утворення, ліквідації, реорганізації органів.

Отже, за принципом взаємності **незаконними правоохоронними (квазіправоохоронними) органами** будуть визнаватись органи, які виконують на тимчасово окупованих територіях функції, аналогічні органам, що визнаються Україною правоохоронними. При цьому не має значення назва чи точна відповідність усіх функцій чи завдань квазіправоохоронного органу, створеного державою-агресором на тимчасово окупованих територіях. Необхідно враховувати, що при створенні незаконних судових чи правоохоронних органів держава-агресор може сформувати окрему нормативну базу, що регулює їх діяльність, або створити квазіоргани, використовуючи свою нормативну базу.

У другому випадку такі органи також будуть незаконними, оскільки навіть на тимчасово окупованій території не розповсюджується суверенітет іншої держави, з огляду на що її посадові особи не можуть приймати жодних рішень, обов'язкових для виконання.

Добровільне зайняття посади громадянином передбачає його влаштування на роботу чи вступ на службу до відповідного органу, закладу, установи, вчинені без примусу та з власної волі, а також перебування на такій посаді в реорганізованому органі, закладі, установі, які в результаті проведених представниками держави-агресора чи окупаційної адміністрації організаційно-штатних змін стали незаконними.

Так, наприклад, залишення судді на посаді в судовому органі, який було реорганізовано та влаштовано в систему окупаційної

влади, буде кримінально караним, оскільки держава Україна гарантує суддям, які працювали в судах України, розташованих на тимчасово окупованій території України, і виявили бажання переїхати у зв'язку з її тимчасовою окупацією російською федерацією, право на переведення на посаду судді до суду на іншій території України. Разом з цим у судді, який не виявив бажання переїхати на неокуповану частину України, є можливість звільнитись з незаконного судового органу та не здійснювати колабораційну діяльність.

При цьому необхідно враховувати, що кримінально караним є добровільне зайняття посади в незаконних судових або правоохоронних органах, оскільки сам факт їх існування вказує на активні дії окупаційної влади, спрямовані на встановлення суверенітету іншого суб'єкта на українських територіях, а вступ громадянина України до вказаних незаконних органів є підтримкою держави-агресора та посяганням на суверенітет України. Добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах є закінченим з моменту фактичного прийняття громадянина України на службу чи на роботу до незаконних судових чи правоохоронних органів.

Як приклад можна навести обставини, встановлені у ході досудового розслідування у кримінальному провадженні № 2202208000000XXX2, за підозрою громадянина України К у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 7 ст. 111–1 КК України. Так, досудовим розслідуванням встановлено, що не пізніше 03.05.2022 (більш точна дата та час органом досудового розслідування не встановлені), знаходячись на території тимчасово окупованого зс рф м. Токмак Запорізької області, громадянин К, колишній співробітник органів МВС України, який має відповідний досвід роботи в правоохоронних органах, діючи умисно, всупереч вимог діючого законодавства України, прийняв пропозицію не встановлених досудовим розслідуванням осіб із числа представників окупаційної влади м. Токмак, та добровільно зайняв посаду керівника незаконного правоохоронного органу – так званої «народної міліції», створеного представниками держави-агресора на території тимчасово окупованого м. Токмак Запорізької області, який має назву «Межрайонное управление МВД Запорожской области в г. Токмак» та розташовується за адресою вул. Центральна, буд. 43. Обіймаючи зазначену посаду з 03.05.2022, громадянин К, здійснюючи свою протиправну діяльність в інтересах держави-агресора та з метою підтримання окупаційної влади у м. Токмак Запорізької області, крім іншого, схилив місцевих мешканців із числа колишніх і діючих співробітників органів Національної поліції та МВС України до незаконного співробітництва

з окупаційною владою шляхом вступу до лав очолюваного ним незаконного правоохоронного органу, яку останній займає по теперішній час.

7.2. Добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора.

Участю в незаконному воєнізованому або збройному формуванні (див. коментар форми, передбаченої п. 4.1.) є вступ до цього злочинного об'єднання, перебування в ньому та подальше виконання в його складі будь-яких дій в інтересах держави-агресора. Вступ до незаконного воєнізованого або збройного формування полягає в тому, що особа надає згоду на свою участь у ньому. Її можуть призначити на певну посаду, видати їй зброю, перепустку, військову форму, надати позивний, роз'яснити функціональні обов'язки у складі формування, вона може прийняти присягу, дати підписку тощо.

Добровільність участі передбачає відсутність при прийнятті особою рішення про таку участь примусу, який би виключав вільне волевиявлення (погрози, шантаж тощо).

Необхідно враховувати, що відповідно до ст. 51 Конвенції про захист цивільного населення під час війни окупаційна держава не має права примушувати осіб, що перебувають під захистом, служити в її збройних чи допоміжних силах. З огляду на це в кожному конкретному випадку необхідно встановлювати обставини участі громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, з метою встановлення такої ознаки складу злочину, передбаченого ч. 7 ст. 111–1 КК України, як добровільність.

Судова практика останніх років свідчить про те, що участю в незаконному воєнізованому чи збройному формуванні здебільшого визнаються такі дії: чергування на блокпосту; патрулювання міста; супровід автомобілів; перевезення учасників незаконних формувань, зброї, бойових припасів, військової техніки, продуктів харчування тощо; приготування їжі для учасників незаконних формувань; облаштування та укріплення окопів, бліндажів, блокпостів; ремонт військової техніки; проходження навчання з вогневої підготовки; здійснення розвідувальних заходів; спостереження за переміщенням військовослужбовців ЗС України; вербування та набір учасників не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань;

висвітлення в соціальних мережах позитивних моментів діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (здійснення агітаційних заходів); зупинка транспортних засобів, перевірка документів водія, пасажирів, вантажу; охорона будівель, військової техніки; чищення зброї; виявлення та залякування осіб, які підтримують діючу владу в Україні; збір і передача інформації про дислокацію та переміщення військової техніки, військовослужбовців Збройних Сил і Національної гвардії України та інших даних, необхідних для успішного функціонування не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань; проведення занять із фізичної, вогневої, бойової та спеціальної підготовки.

Відповідно до ч. 3 ст. 14 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» громадяни, які проходять військову службу в утворених відповідно до законів України військових формуваннях чи службу в правоохоронних органах України, і щодо яких отримано документальне підтвердження про їх зарахування до збройних формувань російської федерації або спеціальних служб чи правоохоронних органів російської федерації, виключаються із списків особового складу відповідного військового формування чи правоохоронного органу України, а їх служба призупиняється в установленому порядку.

7.3. Надання незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним формуванням держави-агресора допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України.

У контексті ч. 7 ст. 111–1 КК України *ведення бойових дій* – активність воєнізованих чи збройних формувань, спрямована на знищення живої сили, бойової техніки і військових споруд Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, заволодіння територією, яку вони займали, надання протидії їх наступу, відбиття їх ударів й утримання захопленої своїми військами території. Можуть бути

оборонними, наступальними (контрнаступальними) чи агресивними (захоплення чужих територій). У разі агресивних бойових дій ураженню можуть піддаватися цивільні та інфраструктурні споруди, а також мирні люди.

Допомога у веденні бойових дій полягає у вчиненні суб'єктом в інтересах військового супротивника України дій, які: 1) полегшують чи роблять можливими, більш ефективними бойові дії незаконних збройних чи воєнізованих формувань, створених на тимчасово окупованій території, чи збройних формувань держави-агресора; 2) ускладнюють, унеможливають чи знижують ефективність бойових дій Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України.

Положення ст. 51 Конвенції про захист цивільного населення під час війни передбачають право окупаційної держави залучати до примусових робіт лише осіб, що перебувають під захистом, яким виповнилося 18 років, і лише до такої роботи, яка необхідна для забезпечення потреб окупаційної армії або для належного забезпечення населення окупованої країни комунальними послугами, продуктами харчування, житлом, одягом, транспортом та медичними послугами. ***Особи, що перебувають під захистом, не можуть бути примушені виконувати будь-яку роботу, що передбачала б їхню участь у воєнних операціях. Окупаційна держава не може вимагати від осіб, що перебувають під захистом, застосовувати силу для забезпечення безпеки приміщень, де вони виконують доручену їм роботу.***

Робота повинна виконуватись лише в межах окупованої території, на якій знаходяться ці особи. Кожна така особа, наскільки це дозволяють обставини, повинна бути залишена на своєму звичайному місці роботи. Робота повинна належним чином оплачуватись та відповідати фізичним та інтелектуальним можливостям робітників. Дія чинного в окупованій країні законодавства, яким регулюються умови та гарантії праці, зокрема що стосується зарплатні, робочих годин, обладнання, попередньої підготовки та компенсації за виробничі травми та хвороби, поширюватиметься на осіб, що перебувають під захистом, залучених до роботи зазначеної в цій статті.

У жодному разі примусове залучення до праці не повинно передбачати участь робітників в організаціях військового або напіввійськового характеру.

Відмінність добровільної участі громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора від добровільної допомоги полягає в тому, що під час участі суб'єкт попередньо вступає до вказаних формувань та діє в їх складі, а під час допомоги – діє поза складом таких формувань як приватна особа.

Частина 7 ст. 111–1 КК України відноситься до категорії особливо тяжких злочинів, оскільки її санкція передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

4. Суб'єктивні ознаки колабораційної діяльності. Сама суть колабораціонізму полягає в тому, що допомога державі-агресору здійснюється громадянином держави, щодо якої здійснюється військова агресія. Хоча буквальный зміст ст. 111–1 КК України вказує на те, що злочин може бути вчиненим винятково спеціальним суб'єктом – громадянином України, пряма вказівка на це відсутня в ч. 4 та ч. 6 цієї статті. Разом з цим, елементарна логіка вказує на абсурдність застосування ч. 4 ст. 111 КК України, наприклад, щодо всіх господарюючих суб'єктів на території рф, які «проводять господарську діяльність у взаємодії з державою-агресором».

На наше переконання, суб'єкт колабораційної діяльності у всіх без винятку формах цього кримінального правопорушення є спеціальним за ознакою громадянства, а саме громадянин України. Разом з цим розглянемо окремі особливості суб'єкта колабораційної діяльності.

Фактично за вчинення всіх форм об'єктивної сторони, крім форми 4.2., кримінальній відповідальності підлягає осудний громадянин України, якому на момент вчинення злочину виповнилося 16 років. Хоча теоретично не всі форми колабораційної діяльності можуть бути вчинені особою, яка не досягла 18 років (наприклад, добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністратив-

но-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів), проте відповідальність за вчинення будь-якої з форм колабораційної діяльності дає підстави для притягнення громадянина України до кримінальної відповідальності саме з 16 років.

Також необхідно погодитись із тим, що у разі встановлення фактів здійснення добровільної господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, необхідно визначати, хто діяв і приймав рішення від імені такого суб'єкта господарювання. Це буде перш за все керівник, особа, що виконує його обов'язки, або інша особа, яка діяла від імені суб'єкта господарювання (під час переговорів, укладення й підписання договору, поставки товарів, робіт, послуг). Особи, що виконували технічні функції (продавці, комірники), залежно від їх умислу можуть бути пособниками в такому злочині, або їх діяння може не підпадати під ознаки об'єктивної сторони злочину (здійснення господарської діяльності).

Будь-яка з форм колабораційної діяльності може бути вчинена лише умисно, при цьому умисел може бути тільки прямий, коли суб'єкт усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачає його суспільно небезпечні наслідки у вигляді посилення спроможностей або розширення певних можливостей держави-агресора, окупаційної влади чи збройних формувань, які беруть участь у збройній агресії проти України, і бажає настання таких наслідків.

Частина 3 ст. 111–1 КК України сконструйована з урахуванням введення в диспозицію статті обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони – спеціальної мети злочину, а саме сприяння: 1) здійсненню збройної агресії проти України; 2) встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України; 3) уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України.

У контексті ч. 3 ст. 111–1 КК України термін «сприяння» також необхідно розуміти у загальному значенні, яке охоплює створення відповідних умов для здійснення, виконання чого-небудь.

Категорії «здійснення збройної агресії проти України» та «встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України» визначено вище.

Уникнення відповідальності – це цілеспрямоване створення суб'єктом умов для того, щоб унеможливити чи ускладнити застосування щодо нього покарання (відповідної міри примусу) за вчинене правопорушення. В контексті ч. 6 ст. 111–1 КК України **уникнення державою-агресором відповідальності за збройну агресію проти України** необхідно розглядати як цілеспрямоване створення представниками держави-агресора чи залученими до цього іншими особами умов для того, щоб ускладнити притягнення: 1) держави-агресора до міжнародно-правової (політичної, матеріальної) відповідальності за вчинення міжнародного-правового делікту, яким є збройна агресія проти України; 2) військово-політичного керівництва держави-агресора до кримінальної відповідальності за збройну агресію проти України і супутні злочини проти миру та безпеки людства.

5. Кваліфікуючі ознаки колабораційної діяльності

Ч. 8 ст. 111–1 КК України містить 2 кваліфікуючі ознаки, які стосуються дій, передбачених ч. 5–7 цієї статті. До таких ознак відносяться такі:

- вчинення особами дій або прийняття рішень, що призвели до загибелі людей;
- вчинення особами дій або прийняття рішень, що призвели до настання інших тяжких наслідків.

Під загибеллю людей у контексті ст. 111–1 КК України необхідно розуміти спричинення смерті хоча б одній людині (або кільком) у результаті вчинення суб'єктом злочинів, передбачених ч. 5, 6, 7 ст. 111–1 КК України. Означене твердження ґрунтується на положеннях п. 21 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 № 7 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва», де вказується, що загибель людей – це випадки смерті однієї або кількох осіб.

При цьому необхідно встановити прямий взаємозв'язок між діями чи рішеннями особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ч. 5–7 ст. 111–1 КК України, та загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками. Відповідно до ч. 4 Примітки до ст. 111–1 КК України тяжкими наслідками у частині восьмій цієї статті вважається шкода, що в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Неоподатковуваний мінімум доходів громадян, вказаний у диспозиції норм для настання адміністративної і кримінальної відповідальності, встановлюється на рівні податкової соціальної пільги – 1/2 прожиткового мінімуму для працездатних осіб станом на 1 січня поточного року. Неоподатковуваний мінімум доходів громадян у розмірі соціальної пільги на 2022–2023 роки становить наступні суми:

- з 01 січня 2022 року 1240.5 грн.
- з 01 липня 2022 року 1254 грн.
- з 01 грудня 2022 року 1294,5 грн.
- з 01 січня 2023 року 1342 грн.

Ураховуючи, що Приміткою визначене конкретне значення терміна «тяжкі наслідки» для ст. 111–1 КК України, інші види шкоди (завдання тяжкої шкоди здоров'ю тощо) не утворюють підстав для кваліфікації кримінального правопорушення за ч. 8 ст. 111–1 КК України. Разом з цим, у випадку завдання під час дій чи рішень особи, що охоплюються ознаками складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 5–7 КК України, інших видів шкоди, необхідно розглядати питання про наявність сукупності відповідних кримінальних правопорушень.

2.3. Пособництво державі-агресору (ст. 111–2 КК України)

Стаття 111–2. Пособництво державі-агресору

1. Умисні дії, спрямовані на допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, вчинені громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства, за винятком громадян держави-агресора, з метою завдання шкоди Україні шляхом: реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора -

караються позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

1. Загальні положення. Кримінальна відповідальність за пособництво державі-агресору була впроваджена Законом України № 2198-IX від 14 квітня 2022 року «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки». Тобто кваліфікувати за ст. 111–2 реалізацію чи підтримку рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; добровільний збір, підготовку та/або передачу матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора можливо тільки за умови, якщо вони вчинені з 14 квітня 2022 року.

2. Об'єкт злочину. Автори проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливості застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» в пояснювальній записці наголосили на тому, що пособництво державі-агресору як явище підриває національну безпеку України та становить безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційного ладу та іншим національним інтересам України, а тому повинне нести за собою відповідальність, встановлену законом. Отже, *родовим об'єктом злочину*, передбаченого ст. 111–2 КК України, є суспільні відносини у сфері національної безпеки України, а саме ті, які утворюють сукупність суспільних відносин у сфері державного суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу, воєнної безпеки України та інших охоронюваних законом національних інтересів України.

Предметом злочину, передбаченого ст. 111–2 КК України, у формі добровільного збору, підготовки та/або передачі є матеріальні ресурси чи інші активи.

Матеріальні ресурси – це частина економічних ресурсів (у матеріально-речовій формі), які використовують для досягнення конкретних економічних цілей. У широкому розумінні поняттям «ресурси» (є одним із базових в економічній науці) позначають певний запас або сукупність засобів, що дозволяють за допомогою визна-

чених трансформацій (економічних процесів) досягнути бажаного результату (задоволення потреб людини і суспільства): виготовлення продукції, виконання робіт чи надання послуг, безпосереднє споживання чи використання за призначенням.

Активи – майнові та немайнові ресурси, якими підприємства та окремі особи розпоряджаються для отримання прибутку. Термін «активи» охоплює близькі за значенням поняття «засоби», «фонди», «майно» тощо.

3. Об'єктивна сторона. Незважаючи на те, що в диспозиції статті **обстановка вчинення злочину** не вказана як обов'язкова ознака, вона є такою конструктивно, оскільки вчиняти дії, які утворюють об'єктивну сторону складом злочину, передбаченого ст. 111–2 КК України, можливо лише в умовах збройної агресії з боку іншої держави чи за наявності окупованих територій, на яких державою-агресором встановлено окупаційні адміністрації. При цьому факт оголошення воєнного стану не впливає ні на визнання відповідних дій злочинними, ні на їх кваліфікацію, а тільки може бути враховано обставиною, яка обтяжує покарання, відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України.

Іншим питанням, яке потребує уваги, є окремі аспекти визначення на момент вчинення злочину держави-агресора. Так, як вказувалось вище, державою-агресором згідно зі ст. 3 Закону України «Про кінематографію» визнається держава, яка у будь-який спосіб окупувала частину території України або яка вчиняє агресію проти України, визнана Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом. Формально, виходячи з вказаного визначення, для того, щоб офіційно вважати державу, яка окупувала частину території нашої держави чи вчинила проти неї агресію, необхідно визнання такої держави державою-агресором Верховною Радою України. Разом з цим, держава є агресором з моменту, коли вчиняє акт збройної агресії чи окупує частину території України.

У ст. 1 Закону України «Про оборону України» збройна агресія визначається як застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти України.

Збройною агресією проти України вважається будь-яка з таких дій:

- вторгнення або напад збройних сил іншої держави або групи держав на територію України, а також окупація або анексія частини території України;

- блокада портів, узбережжя або повітряного простору, порушення комунікацій України збройними силами іншої держави або групи держав;
- напад збройних сил іншої держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти України;
- засилення іншою державою або від її імені озброєних груп регулярних або нерегулярних сил, що вчиняють акти застосування збройної сили проти України, які мають настільки серйозний характер, що це рівнозначно переліченим в абзацах п'ятому – сьомому ст. 1 Закону України «Про оборону України» діям, у тому числі значна участь третьої держави у таких діях;
- дії іншої держави (держав), яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження третій державі, використовувалася цією третьою державою (державами) для вчинення дій, зазначених в абзацах п'ятому – восьмому цієї статті;
- застосування підрозділів збройних сил іншої держави або групи держав, які перебувають на території України відповідно до укладених з Україною міжнародних договорів, проти третьої держави або групи держав, інше порушення умов, передбачених такими договорами, або продовження перебування цих підрозділів на території України після припинення дії зазначених договорів.

При цьому подальше офіційне визнання держави, яка вчинила будь-яку з вказаних вище дій, державою-агресором здійснюється паралельно із вжиттям заходів до оборони та відбиття агресії. Пособництво державі, яка вчинила акт збройної агресії проти України, проте не була офіційно визнана державою-агресором, все одно утворює склад злочину, передбаченого ст. 111–2 КК України.

Об'єктивна сторона складу злочину фактично не конкретизована та в диспозиції наведена в загальних виразах як «умисні дії, спрямовані на допомогу (пособництво)», проте законодавцем визначені наступні її форми:

I. Реалізація рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора.

Реалізація рішення полягає в організації виконання рішення, аналізі і контролю процесу виконання, здійсненні зворотного зв'яз-

ку, що необхідно для його втілення в життя. Тобто реалізація рішення – процес багатоетапний і передбачає узгоджену сукупність дії певної кількості виконавців. Участь суб'єкта у будь-якому етапі реалізації рішення та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора незалежно від того, чи було воно реалізовано, утворює склад злочину, передбаченого ст. 111–2 КК України.

Реалізація дій – це один із етапів виконання рішення, заради якого ці дії вчиняються.

Реалізація рішення відрізняється від виконання, оскільки передбачає організаційний аспект забезпечення виконання такого рішення іншими особами.

II. Підтримка рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора.

Підтримка рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора – схвалення конкретних ініціатив, сприяння їм чи добровільне виконання рішень держави-агресора, незаконних збройних формувань (у тому числі сформованих із громадян України), що діють на її боці, чи запроваджених державою-агресором під виглядом окупаційної адміністрації псевдовладних органів, до складу яких можуть також входити громадяни України.

При цьому рішення держави-агресора можуть стосуватись як загальних питань (воєнна агресія під виглядом спеціальної воєнної операції, створення псевдодержавних утворень на окупованих територіях, анексія АР Крим), так і локальних (участь у призначенні конкретних членів окупаційної адміністрації, участь у нормотворчій діяльності, яка не відповідає чинному законодавству, тощо).

Підтримка рішень може вчинятись як у вигляді конкретних дій, так і бездіяльності, може мати як інтелектуальний, так і організаційний характер. Не можна вважати добровільною підтримкою рішень дії, вчинені під примусом чи такі, які викликані бажанням зберегти своє життя в окупації (дотримання комендантської години тощо), якщо такі дії не містять іншого складу злочину, передбаченого Особливою частиною КК України.

У контексті перших двох форм об'єктивної сторони пособництва державі-агресору доцільно розглянути певні практичні ас-

пекти кримінально-правової оцінки окремих форм злочинної колаборації громадян України з окупаційною владою чи збройними формуваннями держави-агресора на окупованих територіях.

Звільнення окупованих територій України від збройних формувань та терористичних угруповань російської федерації та подальше проведення фільтраційних і стабілізаційних заходів дозволило виявити окремі форми злочинної колаборації мешканців окупованих територій з окупаційною владою, впровадженою рф чи її збройними формуваннями.

Так, з метою попередження руху опору на окупованій території одними з найпершочерговіших дій представників країни-агресора в захоплених населених пунктах було виявлення громадян України наступних категорій:

а) ветеранів бойових дій, учасників АТО чи ООС на сході України;

б) пенсіонерів Збройних Сил України чи правоохоронних органів або їх колишніх працівників;

в) колишніх учасників Революції Гідності;

г) учасників громадських організацій або політичних течій патріотичного проукраїнського напрямку;

д) осіб з яскраво вираженою проукраїнською позицією та патріотичними поглядами тощо.

У переважній більшості випадків у разі виявлення на окупованих територіях осіб з вказаних категорій представники збройних формувань рф здійснювали їх захоплення, незаконно позбавляли волі, катували та в низці випадків застосовували позасудові страти.

Так, слідчими слідчого відділу Управління СБ України в Запорізькій області повідомлено про підозру громадянам рф, військовослужбовцям підрозділу Махачкалінського ОМОН Управління росгвардії по республіці Дагестан у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 28 ч. 1 ст. 438 КК України. Слідчими встановлено, що вказані особи, використовуючи незаконно узурповані внаслідок збройної агресії рф владні повноваження на тимчасово окупованій території Запорізької області, систематично залякували цивільне населення, проводили викрадання та незаконно позбавляли волі патріотично налаштованих мешканців Василівського району Запорізької області, які своєю активною громадянською позицією заважали впровадженню та реалізації

окупаційної політики держави-агресора. Пособництво вказаним військовослужбовцям рф надавали громадяни України.

До наших патріотично налаштованих громадян, у тому числі жінок, систематично застосовувалися заборонені міжнародними нормативними актами методи фізичного та психологічного примусу, а саме насилля над життям, честю та гідністю особи, завдання каліцтва, катування й тортури, биття електрострумом, проливання на відкриті ділянки шкіри агресивних хімічних реактивів, які заподіюють пошкодження епідермісу, вставлення гострих металевих предметів під нігтеві пластини пальців рук.

Незаконне утримання наших громадян проводилося вказаними нелюдами з обмеженням в їжі і воді, за відсутністю облаштованого санвузла та засобів гігієни, а також будь-якого обладнаного місця для відпочинку, з подальшим проведенням чисельних допитів у нічний час, супроводжуваних позбавленням сну.

За цих вкрай негативних факторів співробітники СБ України не мають права недооцінювати суспільно-небезпечні наслідки вказаної злочинної діяльності.

Ураховуючи потребу представників країни-агресора в повній оперативній інформації про осіб із зазначених вище категорій, їх місцезнаходження з метою попередження виникнення руху опору та інші питання соціально-політичного життя захопленого регіону, до надання такої інформації залучаються місцеві мешканці, які з певних міркувань та мотивів вступають у злочинну колаборацію з ворогом. Досить часто такі пособники окупантів з власної ініціативи з особистих, корисливих чи інших міркувань звертаються до представників збройних формувань ворога та добровільно допомагають у встановленні та захопленні громадян України, які створюють потенційну загрозу окупаційному режиму своєю громадянською позицією та патріотичними переконаннями.

Так, наприклад, слідчими СВ УСБУ в Миколаївській області розслідуванням кримінального провадження встановлено, що громадянка України ОСО-БА І у період з 04 по 16 березня 2022 року з корисливих мотивів, за продукти харчування, грошові кошти та можливість вільно пересуватись по окупованій території, повідомила військовослужбовцям зс рф, які тимчасово окупували с. Каширо-Миколаївка Баитанського району Миколаївської області про місце проживання колишнього учасника АТО С. С. Кучерешка, в результаті чого останній та його побратим В. В. Сєдінін були вбиті військовослужбовцями зс рф.

З метою належної кримінально-правової оцінки вказаної вище форми злочинної взаємодії з ворогом доцільним є виділення її основних складових:

1. Суб'єктом злочинних дій є громадянин України, який, діючи з прямим умислом, надає допомогу державі-агресору, її збройним формуванням чи створеній нею окупаційній адміністрації.

2. Характер допомоги полягає в наданні інформації про осіб, щодо яких в державі-агресора є рішення про нейтралізацію, знищення чи перешкоджання їх можливого супротиву збройній агресії чи впровадженню окупаційної влади, місце проживання чи перебування, засоби зв'язку з такими особами, їх місцезнаходження.

3. Усвідомлюючи наявність у представників держави-агресора мети - завдати шкоду Україні шляхом нейтралізації чи ослаблення протестного потенціалу на окупованих територіях, громадянин України (посібник окупаційного режиму), надаючи допомогу в її досягненні, розділяє таку мету разом з агресором.

Аналіз складу кримінального правопорушення «колабораційна діяльність» дозволяє дійти чіткого та безапеляційного висновку щодо відсутності підстав кваліфікувати вказані вище дії за ст. 111–1 КК України, оскільки диспозиція цієї статті не містить жодної з форм колабораційної діяльності, яка б охоплювала надання інформації збройним формуванням рф або окупаційній владі.

З метою вироблення єдиних підходів до належної оцінки зазначеної форми злочинної колаборації Головним слідчим управління та фахівцями ІШЮК для СБ України НЮУ ім. Ярослава Мудрого із залученням науковців Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України проведено дослідження, в якому проаналізовано можливість кримінально-правової кваліфікації злочинної взаємодії з ворогом за ст. 111–2 КК України. За результатами проведеного аналізу були підтверджені наступні висновки.

Описану вище допомогу доцільно розглянути в контексті пособництва державі-агресору, тобто кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111–2 КК України. На нашу думку, дії громадянина України, який умисно надає допомогу представникам держави-агресора чи окупаційній владі у встановленні осіб, потенційно небезпечних з погляду можливості вчинення ними супротиву

державі-окупанту, можуть бути кваліфіковані за ст. 111–2 КК України залежно від обставин події.

Разом з цим, необхідно враховувати, що кримінальна відповідальність за пособництво державі-агресору (ст. 111–2 КК України) введена Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» від 14 квітня 2022 року № 2198-ІХ. До прийняття цього Закону та виділення вказаного способу вчинення державної зради у формі переходу на бік ворога в період збройного конфлікту в окреме кримінальне правопорушення дії суб'єкта, що надавав інформацію про громадян України, яких представники держави-агресора чи окупаційної влади в подальшому захоплювали та катували чи вбивали, необхідно кваліфікувати за ч. 1 ст. 111 КК України (до 06 березня 2022 року включно) або за ч. 2 ст. 111 КК України (після 07 березня, але до 22 квітня 2022 року включно).

З іншого боку, якщо внаслідок наданої суб'єктом допомоги особу «з числа неблагонадійних», яка по суті відноситься до категорії цивільного населення, було виявлено та захоплено, а в подальшому піддано катуванню чи позасудовій страті, обставини події додатково необхідно розглядати в контексті ст. 438 КК України, як:

1) вчинення у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом чи збройним конфліктом неміжнародного характеру щодо однієї або кількох осіб, що перебувають під захистом згідно з міжнародним гуманітарним правом: а) умисного заподіяння серйозної шкоди їх здоров'ю, каліцтва або сильних страждань; б) катування або нелюдського поводження; в) діяння, що посягає на людську гідність, зокрема образливого чи принижуючого поводження; г) захоплення або тримання особи як заручника;

2) вчинення у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом чи збройним конфліктом неміжнародного характеру вбивства однієї або кількох осіб, що перебувають під захистом згідно з міжнародним гуманітарним правом.

Якщо суб'єкт надав інформацію про потерпілого та особисто не брав участі в подальших злочинних діях проти нього, такого суб'єкта можна розглядати не як співвиконавця, а залежно від обставин події як пособника злочину, передбаченого ст. 438 КК України.

При цьому необхідно враховувати, що належна кваліфікація пособництва у вчиненні воєнних злочинів, зокрема вбивства вказаної категорії цивільних осіб, також обумовлює необхідність встановлення певних обставин, сукупність яких складається з наступних елементів:

- усвідомлення суб'єктом злочину факту військової агресії рф проти України та відповідно своєї безпосередньої співучасті в ній шляхом пособництва державі-агресору взагалі та пособництва у вчиненні воєнного злочину зокрема;
- істотного впливу представників держави-агресора на здатність особи здійснювати пособництво у вчиненні воєнних злочинів;
- наявності безпосереднього зв'язку між здійсненням рф військової агресії проти України та пособництвом у вчиненні воєнного злочину;
- усвідомлення зазначеною категорією осіб наслідків своїх протиправних дій, що полягають у катуванні, спричиненні шкоди здоров'ю чи позбавленні життя цивільних осіб, які знаходяться під захистом системи норм міжнародного гуманітарного права.

Таким чином, підсумовуючи викладене вище, вважаємо, що дії осіб, які виразились у наданні допомоги у встановленні та захопленні на окупованих територіях громадян, що створюють потенційну загрозу окупаційному режиму своєю громадянською позицією та патріотичними переконаннями, вчинені в різні періоди часу, необхідно кваліфікувати за:

- ч. 1 ст. 111 КК України (з 24 лютого по 06 березня 2022 року);
- ч. 2 ст. 111 КК України (з 07 березня по 13 квітня 2022 року);
- ст. 111–2 КК України (з 23 квітня 2022 року).

Якщо ж в подальшому захоплена особа піддавалась жорстокому та нелюдському поводженню чи була вбита, дії суб'єкта, який надав інформацію по потерпілому представникам держави-агресора чи окупаційної влади, та в подальшому не брав безпосередньої участі в знущаннях чи вбивстві, необхідно кваліфікувати за ч. 5 ст. 27 та ст. 438 КК України.

III. Добровільний збір матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора.

Збір (збирання) передбачає процес отримання матеріальних ресурсів чи інших активів від фізичних або юридичних осіб та їх накопичення і тимчасове зберігання. В контексті ст. 111–2 КК України збір здійснюється для представників держави-агресора, її збройних формувань та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, тобто з метою передачі матеріальних ресурсів чи інших активів вказаним суб'єктам. Сама по собі передача є самостійною формою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 111–2 КК України.

Добровільний – це такий, що здійснюється з власного бажання, доброї волі, без насилля, примусу. Якщо збір матеріальних ресурсів чи інших активів здійснюється через примус чи загрозу життю, здоров'ю або іншим інтересам, його не можна вважати добровільним.

IV. Підготовка матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора.

Підготовка матеріальних ресурсів у контексті коментованої норми передбачає досить широкий спектр дій від їх створення з окремих частин, надання їм додаткових характеристик або функцій чи відновлення втрачених раніше, до їх підготовки до безпосереднього використання. Так, наприклад, із зібраних складових суб'єкт створює об'єкти із заданими функціями (створення захисного одягу із зібраної тканини та інших матеріалів), ремонтує або переобладнує техніку, озброєння чи інші засоби.

V. Передача матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора.

Необхідно зазначити, що вказана вище форма об'єктивної сторони пособництва державі-агресору є тотожною такій формі колабораційної діяльності, як передача матеріальних ресурсів чи активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням або окупаційній адміністрації держави-агресора (ч. 4 ст. 111–1 КК України). Разом з цим, для того, щоб визначитись, за якою статтею кваліфікувати вчинене, необхідно встановити всі ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення. Якщо, передаючи матеріальні ресурси або активи, суб'єкт мав на меті завдання шкоди Україні (на що можуть вказувати обставини вчиненого чи матеріали досудового розслідування), його дії необхідно кваліфікувати

за ст. 111–2 КК України. У разі ж відсутності такої мети вчинене має кваліфікуватись за ч. 4 ст. 111–1 КК України.

Передача передбачає безпосереднє надання зібраних суб'єктом чи іншими особами матеріальних засобів чи інших активів у відання представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора.

4. Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 111–2 КК України, є фізична осудна особа, якій на день вчинення злочину виповнилось 16 років з урахуванням змісту її громадянства. Диспозицією статті передбачено виключення з сукупності загальних суб'єктів громадян держави-агресора. Таким чином, суб'єктами пособництва державі-агресору можуть бути громадяни України, особи без громадянства, іноземні громадяни (крім громадян рф).

5. Суб'єктивна сторона пособництва державі-агресору виражається у формі прямого умислу, коли суб'єкт:

а) усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності). В контексті ст. 111–2 КК України суспільно небезпечний характер цього злочину полягає в його здатності спричинити шкоду охоронюваним законом інтересам, утвореним сукупністю суспільних відносин у сфері державного суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу, воєнної безпеки України та інших національних інтересів України;

б) передбачає суспільно небезпечні наслідки кримінального правопорушення, яке він вчиняє. В контексті ст. 111–2 КК України суспільно небезпечні наслідки можуть виражатись в негативних змінах у різних сферах суспільно політичного та економічного життя України;

в) бажає настання суспільно небезпечних наслідків.

Про те, що коментований злочин може бути вчинений тільки з прямим умислом, свідчить наявність обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони – мети злочину – завдати шкоди Україні. Завдання шкоди Україні означає спричинення певних негативних змін певній складовій національній безпеці України, під якою у ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» розуміється захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

У більшості ж випадків злочинне діяння буде спрямоване проти воєнної безпеки як складової національної безпеки.

2.4. Несанкціоноване поширення військово значущої інформації (ст. 114–2 КК України)

Стаття 114–2. Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану

1. Поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їх переміщення територією України, якщо така інформація не розміщувалася (не поширювалася) у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України, Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України чи Службою безпеки України або в офіційних джерелах країн-партнерів, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, –

карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

2. Поширення інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, за можливості їх ідентифікації на місцевості, якщо така інформація не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України або іншими уповноваженими державними органами, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, –

карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені за попередньою змовою групою осіб або з корисливих мотивів, або з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, за відсутності ознак державної зради або шпигунства –

караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.

1. Статтею 114–2 чинний КК України доповнено Законом України № 2160-IX від 24 березня 2022 року «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану».

Причинами впровадження кримінальної відповідальності за цей злочин є те, що, як зазначають автори вказаного вище Закону, низка «громадян України іноді необдумано та небезпечно здійснюють допомогу ворогу шляхом розповсюдження інформації про направлення, переміщення міжнародної військової допомоги в Україну, а також інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших військових формувань України. Більше того, на численні заклики Збройних Сил України певні особи, причетні до здійснення такої діяльності, продовжують таку діяльність, що є неприпустимим в умовах продовження збройної агресії та ведення бойових дій».

2. Ураховуючи, що передані зброя, озброєння та бойові припаси спрямовуються до України в межах досягнутих домовленостей з іншими державами чи суб'єктами з метою забезпечення обороноздатності та військової міцї нашої держави в умовах збройної агресії з боку російської федерації, інформація про сам факт передачі зброї, озброєння та бойових припасів, а також їх подальше логістичне переміщення як територією інших держав, так і територією України, утворює суспільні відносини, які мають бути поставлені під охорону кримінального права.

Родовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 114–2 КК України, є група суспільних відносин, які утворюють воєнну безпеку України, її військово міць та обороноздатність.

Основним безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, які утворюють інформаційну складову воєнної безпеки.

Додатковим безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини з охорони державної таємниці у сфері оборони.

Предметом злочину є:

І. Інформація про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їх переміщення територією України (ч. 1 ст. 114–2).

Згідно з п. 1.3 Інструкції про застосування зброї, бойової техніки, озброєння, кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України, затвердженої Наказом Адміністрації Державної прикордонної служби України 21.10.2003 № 200 **зброя** – предмети та пристрої, що призначені для уражен-

ня живих цілей, кораблів, літаків (вертольотів) та інших об'єктів і не мають іншого призначення.

Озброєння – усі види військової зброї та боєприпасів до неї, якими оснащується військова техніка та/або особовий склад військових формувань, засоби керування зброєю, засоби індивідуального бронезахисту, оптичні та електронно-оптичні прилади, запасні частини до усіх видів зброї.

Боєприпаси – технічні пристрої одноразового застосування (включаючи їх частини, елементи та вибухові речовини), що є видом озброєння, призначені для ураження живої сили противника, знищення його озброєння, військової і спеціальної техніки, руйнування об'єктів, а також виконання інших завдань (освітлення або задимлення місцевості тощо). Відповідно до п. 1 ч. 1 «Загальні положення» Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, затвердженого Наказом Центрального управління Служби безпеки України від 23 грудня 2020 року № 383, до боєприпасів відносяться: артилерійські та стрілецькі, бомби авіаційні та їх складові одиниці, гранати, бойові частини, боєголовки та вибухові компоненти керованих (некерованих) ракет та снарядів, міни наземні та фугаси, міни морські та їх компоненти, торпеди та їх компоненти, бомби глибинні та їх компоненти, військова піротехніка, пристрої підривні, речовини вибухові та порохи, піропатрони та пристосування приводні та їх складові одиниці, інструменти та обладнання спеціальні для знешкодження наземних та підводних боєприпасів, капсулі, підривники, вибухові компоненти та інше приладдя для боєприпасів, спеціальне обладнання для експлуатації та обслуговування боєприпасів.

Академічний словник української мови серед значень слова «направляти» виділяє наступні: спрямовувати, скеровувати кого-, що-небудь у певному напрямку, посилати, відправляти кого-небудь з якоюсь метою. В контексті ст. 114–2 КК України слово «*направлення*» необхідно розглядати як передачу, відправку конкретному адресатові.

Що стосується змісту слова «переміщення», то воно визначається як різниця між початковою і кінцевою точкою розташування людини або предмета в просторі після того, як був подоланий якийсь шлях. Інакше кажучи, *переміщення* в контексті ч. 1 ст. 114–2 КК України – це зміна місцезнаходження зброї, озброєння та бойових

припасів від суб'єкта, який їх передав, до кінцевої точки призначення на території України.

При цьому статтею, що коментується, охороняється як інформація про переміщення зброї, озброєння та боєприпасів територією країн-партнерів, так і територією України (від пункту пропуску через державний (митний) кордон України до пункту призначення на території України).

Йдеться як про вже здійснене переміщення, так і про те, яке тільки планується, за умови, що ця інформація відповідає дійсності, а не була поширена з метою дезорієнтації ворога чи введення його в оману. Якщо суб'єкт поширює викривлену інформацію про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їх переміщення територією України, вважаючи її достовірною, то в такому випадку має місце помилка в предметі і дії, які утворюють закінчений склад злочину, передбаченого ст. 114–2 КК України, необхідно кваліфікувати як замах на нього.

II. Інформація про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань за можливості їх ідентифікації на місцевості (ч. 2 ст. 114–2).

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Збройні Сили України» Збройні Сили України – це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності.

До структури ЗСУ входять:

- Генеральний штаб Збройних Сил України;
- Командування об'єднаних сил Збройних Сил України;
- види Збройних Сил України – Сухопутні війська, Повітряні Сили, Військово-Морські Сили;
- окремі роди сил Збройних Сил України – Сили спеціальних операцій, Сили територіальної оборони, Сили логістики, Сили підтримки, Медичні сили;
- окремі роди військ Збройних Сил України – Десантно-штурмові війська, Війська зв'язку та кібербезпеки;
- органи військового управління, з'єднання, військові частини, вищі військові навчальні заклади, військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, установи та організа-

ції, що не належать до видів та окремих родів військ (сил) Збройних Сил України.

Організаційно Збройні Сили України складаються з органів військового управління, з'єднань, військових частин, вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти, установ та організацій.

Згідно із абз. 13 ст. 1 Закону України «Про оборону України» військове формування – створена відповідно до законодавства України сукупність військових з'єднань і частин та органів управління ними, які комплектуються військовослужбовцями і призначені для оборони України, захисту її суверенітету, державної незалежності і національних інтересів, територіальної цілісності і недоторканності у разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій.

Можна дійти висновку, що обов'язковою ознакою військового формування, серед іншого, є його комплектування **військовослужбовцями**. Одними з основних документів, якими керуються у своїй повсякденній діяльності військовослужбовці, є **Статут Збройних Сил України**. Відповідно до абз. 4 Вступу до Закону України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України», крім ЗСУ дія Статуту поширюється на військовослужбовців **Служби зовнішньої розвідки України, Служби безпеки України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Управління державної охорони України**, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, органів спеціального призначення з правоохоронними функціями.

Можна дійти висновку, що це є найбільш повним переліком військових формувань, які на сьогоднішній день функціонують в Україні. В разі, якщо в ході кваліфікації дій особи має місце поширення інформації, визначеної в диспозиції ст. 114² КК України, стосовно інших підрозділів, які мають ознаки військового формування, то в кожному окремому випадку необхідно підтверджувати їх відношення до військових формувань на підставі чинного законодавства.

Переміщення в контексті ч. 2 ст. 114–2 КК України – це зміна місцезнаходження Збройних Сил України чи інших утворених

відповідно до законів України військових формувань від точки їх початкової дислокації до кінцевої точки призначення на території України.

Рух у науці визначається як зміна взаємного розташування тіл або їх частин у просторі з плином часу. В контексті ч. 2 ст. 114–2 КК України *рух* Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань – це зміна їх розташування в режимі реального чи недавнього часу територією України, що дозволяє приблизно чи точно вираховувати їх місцезнаходження. Доцільно зауважити, що рух пов’язаний з маршрутом руху, який дозволяє оперативно визначати місцезнаходження.

Відмінність руху від переміщення полягає в тому, що рух характеризує недавнє чи дійсне місцезнаходження Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а переміщення – напрямок їх направлення без детальної прив’язки до маршруту.

Розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань – це місце тимчасового (оперативного) чи постійного знаходження (дислокації), перебування будь-якого з підрозділів Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань.

Відповідно до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, від 23.12.2020 *дислокація* – це місце розташування (базування) із зазначенням географічних назв адміністративно-територіальних географічних об’єктів або географічних координат.

Згідно з Зводом *дислокація військ* (в особливий період, на воєнний час) – це розміщення у населених пунктах (аеродромах, військово-морських базах, пунктах базування, військових містечках, таборах тощо) органів військового управління, з’єднань, військових частин, військових кораблів, військових навчальних закладів, установ та інших військових формувань, які не входять до складу діючих військ (сил). Пункти постійної дислокації – це визначені відповідними наказами (директивами) військові містечка (фонди), призначені для забезпечення життєдіяльності військової частини (органу військового управління, з’єднання, військового корабля, військового навчального закладу, установи ЗС) у мирний час.

При цьому необхідно враховувати, що для кваліфікації дій суб’єкта за ч. 2 ст. 114–2 КК України необхідно встановити таку

ознаку предмета злочину, як **достатність поширеної інформації для ідентифікації** Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань на місцевості. Для того, щоб ідентифікувати певне переміщення, рух або розташування ЗСУ або військових формувань на певній місцевості, необхідна наявність у поширеній інформації певної кількості топографічних прив'язок, які окремо або в сукупності мають унікальні ознаки (координати, назви населених пунктів, будівлі, рельєф місцевості, водойми, лісосмуги тощо) для можливості визначення конкретної місцевості. Слідчо-судова практика свідчить про те, що в більшості випадків, поширюючи інформацію про розташування підрозділів ЗСУ, суб'єкт здійснює прив'язки до координат їх знаходження.

Прикладом наведеної вище сукупності можна навести обставини, встановлені судом у ході розгляду судового провадження 1-кп/202/475/2022. Так, у середині березня 2022 року (більш точна дата не встановлена) громадянин України ОСОБА 1, діючи умисно на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності України, достовірно усвідомлюючи, що військовослужбовці збройних сил рф шляхом збройної агресії, із застосуванням зброї незаконно вторглися на територію України через державні кордони України в Автономній Республіці Крим, Донецькій, Луганській, Харківській, Херсонській, Миколаївській, Сумській, Чернігівській та інших областях, та здійснили напад на державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, військові частини, інші об'єкти, які мають важливе народногосподарче та оборонне значення, житлові масиви та інші цивільні об'єкти, з метою окупації України добровільно погодився надавати інформацію щодо розташування та переміщення особового складу та техніки ЗС України представнику не передбачених законом збройних формувань окупаційної адміністрації рф, що діють в інтересах рф на тимчасово окупованій території Донецької області, тобто фактично є представниками іноземної держави – російської федерації, раніше невідомій йому особі – ОСОБА 2 у соціальній мережі «Однокласники» для проведення підривної діяльності проти України.

З цією метою ОСОБА 1 надав згоду ОСОБА 2 у соціальній мережі «Однокласники» та домовився про передачу останньому за допомогою поштового клієнта mail.ru самостійно зібраної інформації про дислокацію підрозділів ЗС України та інших військових формувань України, розташованих у містах Краматорськ та Слов'янськ Донецької області, маршрутів їх руху, з метою їх подальшої передачі іншим представникам не передбачених законом збройних формувань окупаційної адміністрації рф, що повинно було допомогти

вказаним формуванням здійснювати акти військової агресії на боці збройних сил рф на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканості України.

Зокрема, ОСОБА І надсилав цій людині інформацію про розташування військовослужбовців ЗСУ, а саме у своїх повідомленнях надав таку інформацію:

- 27.03.2022 о 01:01 – відображені у вигляді скрін-шотів програми Google Maps картографічні позначення розташування блок-постів на території м. Краматорськ: 1) біля заводу «Кондиціонер» з координатами 48.721513 37.503852; 2) у районі Красногорка з координатами 48.691537, 37.563354; 3) на вул. Астрономічній з координатами 48.694808, 37.597375; 4) на перетині автошляху Т0510 та вул. Шевченка з координатами 48.743233, 37.504263; 5) на вул. Магістральній у с. Ясногірка з координатами 48.772677, 37.566834; 6) на в'їзді до м. Слов'янськ з боку Краматорська з координатами 48.77304, 37.590530;
- 27.03.2022 о 05:03 – щодо розміщення блок-постів у м. Слов'янськ: 1) на перехресті вул. Літературної (з позначкою «На перехресті дежурять ВСУ») з координатами 48.891038, 37.565246; 2) між м. Слов'янськ та с. Мирне на перехресті з координатами «48.878279, 37.561541»; 3) у с. Мирне у точці з координатами 48.866084, 37.531863; 4) на перехресті вул. Заводська і Свободи у точці з координатами 48.838578, 37.626162; 5) на вул. Свободи перед мостом через р. Казенний Торець у точці з координатами 48.837139, 37.630123; 6) на автошляху Т0514 між містами Краматорськ та Слов'янськ у точці з координатами 48.805143, 37.613150 (із позначкою «Они то стоят, то их нет»); 7) на виїзді з м. Слов'янська по вул. Райгородоцькій у точці з координатами 48.872930, 37.666561; 8) на перехресті по вул. Сучасній у точці з координатами 48.846760, 37.676635.

Тобто ОСОБА І в умовах воєнного стану з метою надання такої інформації незаконним збройним формуванням поширював інформацію про переміщення, рух та розташування Збройних Сил України за можливості їх ідентифікації на місцевості, яка не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України. Відповідно до інформації офіційних осіб ЗСУ, за вказаними координатами (які передавались ОСОБА І іншій особі) перебували ЗСУ та розташовувались блок-пости, місця зберігання військової техніки ЗСУ, пункт охорони мосту через р. Казенний Торець, і передача вказаної інформації представникам спецслужб, збройних формувань рф та окупаційної адміністрації рф могла завдати шкоду державній безпеці України, підірвати стан боєготовності військових формувань України чи нести загрозу життю та здоров'ю їх військовослужбовців.

Інакше кажучи, для того, щоб притягнути особу до кримінальної відповідальності за ст. 114–2 КК України, набору відповідних ознак та прив'язок у поширеній інформації має бути достатньо для впевненого достовірного висновку щодо дійсного місцезнаходження Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань на місцевості. Якщо ж, наприклад, суб'єктом поширюється інформація про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які відбулись в минулому, з огляду на що ідентифікувати їх місцезнаходження на місцевості вже неможливо, така інформація не є предметом цього злочину.

Іншим зауваженням щодо поширеної інформації є те, що для встановлення в діях особи складу злочину, передбаченого ст. 114–2 КК України, не потрібно встановлювати, що суб'єкт власноручно виготовив таку інформацію чи взяв її з закритих джерел. Навіть інформація, вільно отримана з соціальних мереж, у приватному спілкуванні в месенджерах, в інформаційних інтернет-каналах тощо, проте та, що містить передбачені диспозицією вказаної статті ознаки, не може поширюватись у жодний спосіб. При цьому особисте ознайомлення з такою інформацією не утворює складу злочину, передбаченого ст. 114–2 КК України.

3. **Об'єктивна сторона злочину**, передбаченого ст. 114–2 КК України, полягає в несанкціонованому поширенні інформації, яка утворює предмет вказаного складу злочину. Відповідно до ст. 14 Закону України «Про інформацію» **поширення інформації** – це розповсюдження, обнародування, реалізація у встановленому законом порядку документованої або публічно оголошеної інформації. При цьому, враховуючи, що законодавцем при конструюванні вказаної форми об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 114–2 КК України, не використано такої ознаки, як «публічне», приватне поширення відповідної інформації у будь-який спосіб (під час телефонної розмови, шляхом надсилення відповідних фото- чи відеофайлів тощо) також є кримінально караним.

Безпосередньо в тексті статті несанкціоноване поширення розкривається як таке, що було здійснено до розміщення цієї інформації у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України чи Міністерством оборони України або в офіційних джерелах відповідних відомств країн-партнерів.

Розміщенням у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України чи Міністерством оборони України слід уважати розміщення на їх офіційних Інтернет сайтах (Генеральний штаб Збройних Сил України – <https://www.zsu.gov.ua/>, Міністерство оборони України – <https://www.mil.gov.ua/>), а також на сторінках у соціальних мережах, які визначені як офіційні на відповідних Інтернет сайтах.

Щодо офіційних відомств країн партнерів, то вони визначаються окремо в кожному випадку, з посиланням на відповідні офіційні ресурси країни-партнера.

Поширення інформації може вчинятись як шляхом її повідомлення іншим особам усно, письмово, відеофайлами, графічними зображеннями, так і розміщенням такої інформації в мережі Інтернет у спосіб, який дозволяє ознайомитись з нею іншим особам.

Крім цього, розміщенням у відкритому доступі можна вважати заяви офіційних представників, зазначених у диспозиції відомств, у друкованих засобах масової інформації (абз. 1 ст. 1 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні») та в аудіовізуальних (електронних) засобах масової інформації (абз. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»). При цьому доцільно в ході розслідування встановити факт озвучення цієї заяви представником відповідного відомства саме від його імені, скерувавши запит. У разі, якщо представник відомства не був уповноважений на такі заяви, доцільно розглядати наявність у його діях ознак складу злочину, передбаченого ст. 114–2 КК України.

Частини 1–2 ст. 114–2 КК України є злочинами з так званим формальним складом, тобто злочинами, які є закінченими з моменту вчинення дій, указаних у диспозиції статті. У злочинах з формальним складом за межі складу злочину виводяться не наслідки посягання, а лише їх розміри. Тому для визнання злочину, передбаченого ст. 114–2 КК України, закінченим необхідно встановити, що суб'єкт створив умови для ознайомлення з інформацією про:

- 1) направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їх переміщення територією України;
- 2) переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових

формувань, іншими особами, незалежно від того, чи встиг хтось із нею ознайомитись.

У коментованій статті як обов'язкові ознаки вказані воєнний стан та надзвичайний стан.

4. **Суб'єктом злочину**, передбаченого ст. 114–2 КК України, може виступати будь-яка фізична осудна особа, якій на час вчинення злочину виповнилось 16 років. Інакше кажучи, до кримінальної відповідальності за цей злочин можна притягти як громадян України чи осіб без громадянства, так і іноземних громадян, у тому числі громадян країни-агресора. Непрямо на це вказує диспозиція ч. 3 ст. 114–2 КК України, де умовою кримінально-правової оцінки вчиненого як несанкціонованого поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, є відсутність ознак державної зради або шпигунства.

5. **З суб'єктивної сторони** несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, може бути вчинене лише умисно, а саме з прямим умислом.

Мотиви та мета злочину можуть бути будь-якими. Згідно із вимогами ст. 91 КПК України мотив та мета злочину підлягають доказуванню поряд із винуватістю обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення та формою вини.

Разом з цим, якщо злочин, передбачений ст. 114–2 КК України, вчинено з корисливих мотивів або з метою надання відповідної інформації, яка утворює предмет злочину, державі, що здійснює збройну агресію проти України, чи незаконним збройним формуванням, дії суб'єкта необхідно кваліфікувати за ч. 3 ст. 114–2 КК України.

6. **Кваліфікуючі ознаки поширення військово значущої інформації.** Частина 3 ст. 114–2 КК України сконструйована з урахуванням уведення наступних кваліфікуючих ознак:

- попередня змова групою осіб;
- вчинення злочину з корисливих мотивів;

- вчинення злочину з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням за відсутності ознак державної зради або шпигунства;
- завдання тяжких наслідків.

Відповідно до ч. 2 ст. 28 КК України кримінальне правопорушення визнається вчиненим за **попередньою змовою групою осіб**, якщо його спільно вчинили кілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовилися про спільне його вчинення.

Корисливим мотивом у кримінальному праві вважається внутрішнє усвідомлене спонукання особи до отримання матеріальних благ або уникнення матеріальних витрат чи обов'язків унаслідок вчинення кримінального правопорушення.

Під **тяжкими наслідками** в контексті відповідної статті Особливої частини КК України розуміються ті суспільно небезпечні (майнові, фізичні, моральні та інші) зміни в об'єкті кримінально-правової охорони, що обумовлені вчиненими суспільно-небезпечними діями, але виходять за межі відповідного складу злочину. До тяжких наслідків судова практика відносить, зокрема, загибель людей, заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю людини, великий матеріальний збиток, порушення основних конституційних прав і свобод людини та громадянина, дезорганізацію діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, перешкоджання роботі підприємств, установ і організацій тощо. В контексті ст. 114–2 КК України під тяжкими наслідками також можна розуміти зрив постачання зброї та боєприпасів, їх знищення, завдання ударів по відповідних підрозділах Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань тощо.

7. Відмежування від схожих злочинів. Необхідно враховувати, що в деяких випадках, передбачених законом, інформація, яка поширюється суб'єктом, може містити державну таємницю різного ступеня. Так, наприклад, таємною інформацією є відомості:

- про дислокацію, систему охорони, оборони, організаційно-штатну структуру, чисельність особового складу військових частин (установ) в особливий період (на воєнний час) за окремими показниками в цілому щодо: виду, роду, спеціальних військ, оперативного (повітряного) команду-

вання, тактичної групи, військово-морської бази (до них прирівняних); за сукупністю всіх показників щодо: бригади, полку, окремого батальйону (до них прирівняних) та установи ЗС (крім військових комісаріатів, військових навчальних закладів, квартирно-експлуатаційних органів, військових представництв, закладів культури та спортивних закладів); Адміністрації ДССЗЗІ, її територіального органу, територіального підрозділу, Головного управління та підрозділу урядового фельд'єгерського зв'язку, закладу, установи ДССЗЗІ; за окремими показниками щодо системи охорони та оборони, або організаційно-штатної структури та чисельності в цілому щодо УДО (п. 1.4.3 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю);

- за сукупністю всіх показників про найменування, кількість озброєння (військової техніки, боєприпасів, спеціальних комплектувальних виробів, запасних частин та матеріалів до них), вартість, терміни (строки) постачання (проведення робіт, надання послуг з відновлення (ремонту) озброєння (військової техніки, боєприпасів, спеціальних комплектувальних виробів, запасних частин та матеріалів до них), місце поставки, що містяться в окремих договорах (контрактах), які укладаються для потреб військових формувань (правоохоронних органів, ДССЗЗІ) при їх функціонуванні в умовах правового режиму воєнного стану або особливого періоду (п. 1.4.14 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю).

Поширюючи вказану вище та іншу інформацію, що становить державну таємницю, суб'єкт, крім іншого, також вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 328 КК України. При цьому ці злочини можуть утворювати ідеальну сукупність.

Якщо ж відомості щодо направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, становлять державну таємницю та поширюються з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням, такі дії необхідно розглядати залежно від суб'єкта злочину як державну зраду у формі шпигунства або шпигунство.

З іншого боку, якщо відомості щодо направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, не становлять державну таємницю, проте надаються представникам іноземної держави в контексті здійснення ними підривної діяльності (наприклад, для знищення партії озброєння в місці тимчасового зберігання), такі дії містять склад злочину, передбаченого ч. 2 ст. 111 КК України, тобто державної зради у формі надання іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України.

2.5. Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436–2 КК України)

Стаття 436–2. Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників

1. Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань Російської Федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України, –

караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. *Виготовлення, поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань Російської Федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України, –*

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією майна або без такої.

3. *Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою, або вчинені повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації, –*

караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією майна або без такої.

1. Загальні положення. Законом України від 03 березня 2022 року № 2110-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» Кримінальний кодекс України було доповнено статтею 436–2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників».

Обґрунтовуючи доцільність змін до національного законодавства про кримінальну відповідальність, автори вказаного Закону зазначили, що необхідність розробки законопроекту обумовили нерозробленість законодавства та необхідність протидіяти ворожим інформаційним впливам засобами кримінально-правової політики. Прояви ворожої пропаганди, які негативно впливають на суспільну свідомість в Україні, були і залишаються вагомою складовою гібридної війни проти України. Серед елементів такої пропаганди особливу небезпеку становлять собою:

1) виготовлення та поширення в Україні інформаційних матеріалів, спрямованих на пряме чи опосередковане виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії рф проти України як «внутрішнього конфлікту», «громадянського конфлікту», «громадянської війни», заперечення тимчасової окупації частини території України;

2) глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію рф проти України, розпочату в 2014 році, представників як збройних формувань рф, так і іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих рф, а також представників окупаційної адміністрації рф, яку становлять її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних рф самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України, у тому числі шляхом їх визначення як «повстанці», «ополченці», «ввічливі військові люди».

Законодавчі ініціативи, спрямовані на криміналізацію публічного заперечення факту збройної агресії рф і тимчасової окупації частини території України, мали місце ще 2 роки тому, коли народним депутатом України О. А. Дундою було запропоновано доповнити КК України статтею 436–2, яка передбачала встановлення кримінальної відповідальності за публічне заперечення факту воєнної агресії рф до України, окупації російською федерацією частини території України і ведення російською федерацією гібридної війни проти України, а також виготовлення та розповсюдження матеріалів із таким запереченням. У пропозиціях Міністерства культури та інформаційної політики України щодо змісту законопроекту було зазначено, що криміналізація такого діяння є хибним кроком на шляху до розвитку громадянського суспільства та забезпечення свободи слова в Україні. Також автори пропозицій зазначили, що відсутність легального визначення понять «публічне заперечення» та «гібридна війна» у разі прийняття законопроекту у запропонованій редакції «створюватимуть ризики, що можуть потенційно спричинити переслідування значної кількості громадян, які проживають на території України та на тимчасово окупованих територіях України».

Якщо перший аргумент вказаних вище пропозицій в умовах воєнного стану виявив свою тотальну неспроможність, то другий щодо ризиків, які створює відсутність легального визначення термінів, що використовуються в статті Особливої частини КК України, є абсолютно слухним. Як вказувалось вище, наявність визначення поняття в правозастосовній практиці впливає на його зрозумілість і, як наслідок, на однаковість його застосування.

2. Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 436–2 КК України, є міжнародний правопорядок у частині забезпечення недопущення виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України як повноправного члена міжнародного співтовариства, розпочатої у 2014 році.

Обов'язковим додатковим об'єктом є відносини в інформаційній сфері, які стосуються забезпечення суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності нашої держави.

Головною причиною криміналізації дій, передбачених ст. 436–2 КК України, є те, що такі дії є частиною інформаційної війни рф проти України, спрямованої на нівелювання зовнішніх підстав для відбиття збройної агресії країни-терориста, а також недопущення гуртування суспільства навколо національної стратегії єднання для відсічі загрозам національній державності, територіальній цілісності і недоторканності України. Неприйняття очевидного факту розв'язування військово-політичним керівництвом рф агресивної війни проти нашої країни та окупації частини територій в умовах, коли цей факт встановлено та визнано на рівні держави та міжнародною спільнотою, в умовах воєнного стану є передумовою, з одного боку, до різних форм злочинної колаборації всередині держави, а з іншого боку – до підтримки злочину агресії представниками інших держав.

Предметом злочину, передбаченого ст. 436–2 КК України, є *інформація*, яка:

- 1) виправдовує, визнає правомірною, заперечує збройну агресію російської федерації проти України, розпочату у 2014 році;
- 2) представляє збройну агресію російської федерації, розпочату проти України в 2014 році, як внутрішній громадянський конфлікт;
- 3) виправдовує, визнає правомірною, заперечує тимчасову окупацію частини території України;

4) глорифікує осіб, які здійснювали збройну агресію російської федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань російської федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих російською федерацією, а також представників окупаційної адміністрації російської федерації, яку становлять її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних російській федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України.

Засобами злочину, передбаченого ч. 2 ст. 436–2 КК України, є виготовлені або поширені суб'єктом матеріали, в яких міститься інформація, перерахована вище.

3. Об'єктивна сторона. Специфікою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 436–2 КК України, є те, що законодавець:

- визначив конкретні форми об'єктивної сторони, а саме: а) виправдовування; б) визнання правомірною; 3) заперечення збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році;
- додатково виділив способи вчинення цього злочину як ті форми, в яких виразились суспільно небезпечні дії, ті прийоми і методи, що використав суб'єкт для вчинення злочину, а саме: а) представлення збройної агресії російської федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту; б) виправдовування; в) визнання правомірною; г) заперечення тимчасової окупації частини території України; д) глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію російської федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань російської федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих російською федерацією, а також представників окупаційної адміністрації російської федерації, яку становлять її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окуповани-

ми територіями України, та представників підконтрольних російській федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України.

Статтею 436–2 КК України запроваджено низку термінів, раніше невідомих кримінальному праву. Так, наприклад, дії, що полягають у «виправдовуванні», «визнанні правомірним» та «глюрифікації», були криміналізовані вперше. Така ж форма об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, як «заперечення», була запроваджена в той же день Законом України № 2108-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» у ст. 111–1 КК України. Незважаючи на те, що з часу прийняття вказаних законів вже сформувалась слідчо-судова практика притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за відповідні кримінальні правопорушення, все ж необхідно враховувати важливість зрозумілості норм кримінального права для однаковості їх застосування. З огляду на це визначимо відповідні форми об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 436–2 КК України, а також способи його вчинення, наступним чином.

Виправдовування. Автори Словника української мови визначають слово «виправдовувати» як: а) визнаючи кого-небудь невинним, правим, доводити це; б) допускати можливість чого-небудь, робити допустимим що-небудь; в) своїми діями, вчинками тощо відповідати чому-небудь, бути гідним чогось. Ураховуючи загальне значення наведеного слова, виділимо відповідні його складові в контексті ст. 436–2 КК України:

а) «виправдовування» використовується в «вузькому» сенсі, оскільки «визнання правомірним» є складовою виправдовування, застосованого в широкому сенсі;

б) предметом виправдовування є збройна агресія російської федерації проти України, розпочата у 2014 році, та тимчасова окупація частини території України;

в) суть виправдовування полягає у здійсненні інформаційного впливу на співрозмовника (аудиторію) з метою формування в останнього певного переконання.

Таким чином, уважаємо, що в контексті ст. 436–2 КК України під **виправдовуванням** збройної агресії рф проти України, розпо-

чатої у 2014 році, та тимчасової окупації частини території України слід розуміти наведення квазіаргументів (псевдоісторичного, соціального, демографічного, національно-культурного чи іншого характеру) чи публічне висловлення особистої думки, направлені на формування в адресата хибного переконання в тому, що збройна агресія РФ проти України, розпочата у 2014 році, та тимчасова окупація частини території України мають своє логічне пояснення та відповідні підстави, з яких держава-агресор діє вимушено (виправдано). З іншого боку, суб'єкт може наголошувати на тому, що збройна агресія РФ та подальша окупації окремих територій України була викликана неправомірними чи злочинними діями окремих державних, політичних чи громадських діячів, партій, рухів чи організацій, з огляду на що вона є виправданою. Зазначені дії також охоплюються ознаками складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 436–2 КК України.

Визнання правомірним. Що стосується другої форми об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 436–2 КК України, то необхідно відзначити, що правомірною є поведінка, яка забезпечує організованість і гармонійність громадського життя, стійкий правопорядок; служить найважливішим чинником вирішення завдань і функцій держави і суспільства; задоволення інтересів суб'єктів права, в той же час відповідаючи усталеному порядку, встановленому нормами права.

Зміст же слова «визнавати» визначається як: 1) вважати кого-, що-небудь дійсним, справжнім, законним; 2) давати позитивну оцінку кому-, чому-небудь, вважати кого-, що-небудь відповідним певним вимогам; 3) признаватися в чому-небудь, погоджуватися з чимсь, стверджувати істинність чогось.

У контексті ч. 1 ст. 436–2 КК України **визнавати правомірним** – це наводити аргументи на користь того, що збройна агресія російської федерації проти України, розпочата у 2014 році, та тимчасова окупація частини території України були чи є необхідними для задоволення потреб українського народу чи його окремої частини (етнічних, національних, соціальних чи інших груп), встановлення правопорядку, захисту прав людей, та відповідають нормам і стандартам міжнародного права, тобто є правомірними та законними.

Головною відмінністю між наведеними термінами є те, що виправдовування передбачає наведення аргументів на користь

того, що агресія рф та окупація окремих територій України, які, хоча й є неправомірними з погляду норм міжнародного права, проте були вимушеними з огляду на необхідність відновлення чи захисту прав та інтересів українського суспільства в цілому чи окремих його груп, а визнання правомірності вказаних актів агресії передбачає наведення аргументів на користь їх законності та відповідності міжнародним нормам чи стандартам.

Що стосується терміна «заперечувати», то він означає: 1) не погоджуватися з ким-, чим-небудь у чомусь, висловлювати протилежну думку або доказ проти чогось; 2) виражати незгоду з чим-небудь, рухом, поглядом тощо, спростовувати що-небудь; 3) не визнавати існування, значення, доцільності чого-небудь.

Таким чином, *заперечення збройної агресії* російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році, та тимчасової окупації частини території України передбачає висловлення незгоди з вказаними вище офіційно встановленими фактами, їх спростування та/або наведення аргументів чи публічне висловлення особистої думки, направлені на переконання адресата у тому, що збройна агресія російської федерації проти України, розпочата у 2014 році, та тимчасова окупація частини території України не мали місця та фактично не відбувались. Ураховуючи, що вказані вище факти встановлені міжнародною спільнотою та визначені законодавчо, будь-які псевдологічні інсинуації з цього приводу, висловлені чи виражені іншим адресатам, не можуть уважатись формою реалізації свободи слова, а в умовах воєнного стану розглядаються як дії, вчинювані в інтересах країни-агресора.

Одним із способів виправдовування або заперечення збройної агресії рф проти України, розпочатої у 2014 році, та тимчасової окупації частини території України є їх представлення як внутрішнього громадянського конфлікту. Відповідно до п. 40 Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої Наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164, *неміжнародний (внутрішній) збройний конфлікт* (збройний конфлікт неміжнародного характеру) – тривалі та інтенсивні збройні зіткнення на території держави між урядовими збройними силами і організованими збройними формуваннями або між організованими збройними формуваннями.

До неміжнародного (внутрішнього) збройного конфлікту належать такі ситуації, коли: 1) у межах території однієї держави

починаються чітко визначені воєнні зіткнення між збройними силами та іншими організованими збройними формуваннями або між організованими збройними формуваннями; 2) організовані збройні формування здійснюють контроль над частиною території держави, який дає їм змогу вести безперервні та узгоджені воєнні дії.

Означений спосіб вчинення злочину не може розглядатись як визнання правомірними збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році, та тимчасової окупації частини території України, оскільки вказаний спосіб передбачає згоду суб'єкта на існування означених фактів порушення міжнародного права. Представлення ж збройної агресії як внутрішнього громадянського конфлікту очевидно є способом її виправдовування або заперечення, оскільки в такому разі країна-агресор начебто виводиться з цього конфлікту чи виставляється миротворцем.

Дії громадянина України, які виражаються в публічному запереченні фактів збройної агресії РФ проти України та подальшої окупації агресором частини території нашої держави, можуть бути кваліфіковані як за ч. 1 ст. 111–1 КК України, так і за ч. 1 ст. 436–2 КК України. Тобто має місце конкуренція норм, яка в контексті слідчо-судової практики, що склалась останнім часом, поки що не призвела до негативних наслідків у вигляді незгоди судді з кваліфікацією, наведеною слідчим в обвинувальному акті, з подальшими процесуальними висновками.

Глорифікація в контексті норми, що аналізується, – це надання ореолу героїчності, підкреслено позитивне ставлення, вихвалання, патетичне наділення позитивними якостями з одночасним запереченням негативних (чи без такого) наступних адресатів:

- осіб, які здійснювали збройну агресію російської федерації проти України, розпочату у 2014 році;
- представників збройних формувань російської федерації;
- іррегулярних незаконних збройних формувань;
- озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих російською федерацією;
- представників окупаційної адміністрації російської федерації, яку становлять її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України;

- представників підконтрольних російській федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України.

Глорифікація може бути вчинена як в усній формі, так і шляхом виготовлення відповідних матеріалів, дописів в мережі Інтернет, відповідних аудіо/відеоматеріалів, зображень, творчих витворів. Так, наприклад, як глорифікацію представника збройних формувань російської федерації кваліфіковано наступні дії громадянина України.

30.05.2022 о 22 год. 46 хв. ОСОБА 1, перебуваючи у невстановленому в ході судового розгляду місці, використовуючи належний йому мобільний телефон «Xiaomi Redmi Note 9 Pro» з власного абонентського номера у месенджері «Telegram» надіслав своєму знайомому відеозапис з назвою «Шоу от фронтовой авиации. Экипажи вертолетов Ка-52 ВКС России после очередного выполнения задания устроили шоу для жителей Алчевска (ЛНР)», на якому зображено виконання фігур пілотажу гелікоптером «Ка-52» збройних сил російської федерації, та додав до нього текстове повідомлення: «Красава!!! Шалун».

Згідно з висновком експерта № 344/1 від 04.10.2022 в тексті повідомлень, які 30.05.2022 переслані користувачем ОСОБА 1 в месенджері «Telegram», міститься глорифікація представника збройних формувань російської федерації (особи, яка здійснювала збройну агресію російської федерації проти України, розпочату у 2014 році).

Вчинена в усній формі, глорифікація кваліфікується за ч. 1 ст. 436–2, всі інші форми можуть підпадати під ознаки ч. 2 ст. 436–2 КК України.

Також необхідно розуміти, що в більшості випадків глорифікація неможлива без заперечення, виправдовування чи визнання правомірними збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році, та тимчасової окупації частини території України, тому такі дії залежно від ситуації можна розглядати як ідеальну чи реальну сукупність злочинів.

Що стосується форм об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 436–2 КК України, то ними визначені виготовлення та поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році.

Під **виготовленням** у контексті ч. 2 ст. 436–2 КК України необхідно розуміти процес створення матеріалів, у яких міститься виправдо-

вування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році, що охоплює послідовність дій від змістовного формування відповідної інформації до її закріплення у формі, зручній для сприйняття та тиражування.

Інакше кажучи, термін «виготовлення» характеризує як інтелектуальний (авторство текстів, малюнків, фотографій, створення проєктів, проведення лекцій в аудіо- чи відеоформаті, у форматі онлайн заходів, блогерська діяльність тощо), так і технічний процес, спрямований на надання відповідним матеріалам форми, необхідної для сприйняття закладеної в них інформації (друк, художнє оформлення, технічне доопрацювання, транскрибація лекцій чи виступів, редагування тощо). Процес тиражування вже виготовлених матеріалів також охоплюється ознаками виготовлення.

Для характеристики такої форми об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 436–2 КК України, як поширення матеріалів, необхідно визначитись із тим, що саме можна вважати матеріалами. Так, аналіз інших складів злочинів, в яких законодавцем використовується така форма об'єктивної сторони складу злочину, як розповсюдження чи виготовлення матеріалів (ст. ст. 109, 110, 295, 436 КК України та ін.), дає підстави визначити *матеріали* як створені або виготовлені для вивчення чи ознайомлення витвори із змістовним наповненням, обумовленим характером інформації, що передається споживачу, та закріплені за допомогою матеріальних чи цифрових засобів збереження інформації. Форма матеріалу обумовлюється видом оформлення інформації (художній чи публіцистичний твір, зображення, схема, таблиця, тези виступу чи лекції тощо) та способом її закріплення (книга, газета, листівка, малюнок, фотографія, аудіо/відеозапис, файл в мережі Інтернет чи на цифровому носіїві). Види матеріалів утворюються поєднанням різних видів інформації та способів їх закріплення (аудіокнига, паперова газета, транскрибація аудіофайлу, цифрове зображення на сайті тощо).

Що стосується матеріалів, які є засобом вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 436–2 КК України, то крім загальних характеристик їх основною ознакою має бути здатність зберігати в собі та передавати споживачеві *інформацію*, яка:

1) виправдовує, визнає правомірною, заперечує збройну агресію російської федерації проти України, розпочату у 2014 році;

2) представляє збройну агресію російської федерації, розпочату проти України в 2014 році, як внутрішній громадянський конфлікт;

3) виправдовує, визнає правомірною, заперечує тимчасову окупацію частини території України;

4) глорифікує осіб, які здійснювали збройну агресію російської федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань російської федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих російською федерацією, а також представників окупаційної адміністрації російської федерації, яку становлять її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних російській федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України.

Ураховуючи, що виготовлення та розповсюдження Інтернет-матеріалів є швидким та порівняно невитратним, у більшості випадків вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 436–2 КК України, такі матеріали переважно є Інтернет-публікаціями. Слідчо-судова практика притягнення осіб до кримінальної відповідальності за вчинення вказаного вище злочину повністю підтверджує вказану тезу.

Що стосується терміна «поширення», то якщо взяти за аналогією визначення терміна «поширення інформації», надане у ст. 14 Закону України «Про інформацію», **поширення матеріалів** – це їх відчуження, розповсюдження, обнародування, реалізація у спосіб, обумовлений способом закріплення інформації в них. Поширення матеріалів є закінченим складом злочину з моменту, коли вони стали доступними іншим особам.

Разом з цим судова практика в окремих випадках обґрунтовано вважає поширенням не тільки дії з безпосереднього розповсюдження відповідних матеріалів, але й створення умов для того, щоб вони, хоча й не створені та не контролювані суб'єктом, були доступними для ознайомлення невизначеному значному колу осіб.

Так, Переяслав-Хмельницьким міськрайонним судом Київської області засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 436–2 КК України, громадянина України ОСОБА І. Усвідомлюючи тимчасову окупацію частини території України збройними формуваннями держави-агресора російської федерації, збройну агресію російської федерації проти України, розпочату

у 2014 році, у нествановленому досудовим розслідуванням часі та місці у громадянина України ОСОБА 1 виник злочинний умисел на поширення матеріалів, в яких міститься виправдовування, визнання правомірною збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році, виправдовування тимчасової окупації частини території України, а також на глорифікацію осіб, які здійснювали збройну агресію російської федерації проти України, розпочату у 2014 році.

Так, ОСОБА 1, будучи засновником та директором ТОВ «Мікс Медіа» (ЄДРПОУ 39805312, м. Київ, проспект Свободи, буд.26 «В»), перебуваючи на території Київської області (точний час досудовим розслідуванням не встановлено), діючи з прямим умислом, розробив, протестував та запустив для вільного завантаження та використання додаток «Utkatv» для систем «IOS», «Android» та інших операційних систем, направлений на трансляцію телеканалів Російської Федерації лише на території окремих районів Донецької області України – так званої «ДНР», які транслюють та поширюють матеріали, в яких міститься виправдовування, визнання правомірною збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, виправдовування тимчасової окупації частини території України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію російської федерації проти України, розпочату у 2014 році.

Розроблений додаток «Utkatv» працює та транслює російські телеканали та програми (програми передач телевізійних каналів т.зв. «ДНР» та рф: Оплот, Оплот 2, Новороссія, 1 Республиканский, Россия 24, Россия 1, Звезда тощо) лише на тимчасово окупованих територіях частини Донецької області, так званої «ДНР».

Програми вказаних телеканалів містять заклики до насильницької зміни конституційного ладу в Україні, викривлення реальних подій та агресивних дій і згідно з Законом України від 05.02.2015 № 159-VII «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору України», ухвали Окружного адміністративного суду міста Києва (№ 826/3456/14 від 25.03.2014) та рішень Національної ради з питань телебачення та радіомовлення обмежені і заборонені для розповсюдження на території України.

Таким чином, ОСОБА 1 31.05.2022 та 01.06.2022, перебуваючи на території м. Переяслав Київської області, за допомогою додатку «Utkatv» поширив нествановленому колу осіб інформацію, в якій міститься виправдовування, визнання правомірною збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році, виправдовування тимчасової окупації частини території України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію російської федерації проти України, розпочату у 2014 році, а саме відеосюжети телеканалу «Россия 1» від 31.05.2022, а також відеосюжет телеканалу «Звезда» від 01.06.2022.

4. Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 436–2 КК України, може виступати будь-яка фізична осудна особа, якій на час вчинення злочину виповнилось 16 років. Інакше кажучи, до кримінальної відповідальності за цей злочин можна притягти як громадян України чи осіб без громадянства, так і іноземних громадян, у тому числі громадян країни-агресора.

5. З суб'єктивної сторони виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії рф проти України, глорифікація її учасників може бути вчинене лише умисно, а саме з прямим умислом. При цьому суб'єкт має усвідомлювати суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачати їх суспільно небезпечні наслідки у вигляді завдання шкоди суспільним відносинам, що склались у міжнародний правопорядок у частині забезпечення недопущення виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії, а також суспільним відносинам у сфері суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності України. Оскільки злочин, передбачений ст. 436–2 КК України, є злочином з формальним складом, ставлення суб'єкта до суспільно небезпечних наслідків визначається його бажанням вчинити відповідне діяння.

Мотиви та мета злочину можуть бути будь-якими та не впливають на кваліфікацію. Разом з цим, необхідно враховувати, що оскільки виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії рф проти України, глорифікація її учасників, віднесені до форм злочинної колаборації, мотиви суб'єкта в більшості випадків є ворожими до існуючого устрою, державної влади і основних засад конституційного ладу та позитивними до держави-агресора, яка веде проти України повномасштабну війну, яка супроводжується актами міжнародного тероризму, геноциду, порушення законів та звичаїв війни.

6. Кваліфікуючі ознаки виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників. Частина 3 ст. 436–2 КК України сконструйована з урахуванням введення наступних кваліфікуючих ознак:

- вчинення злочину службовою особою;

- повторність;
- вчинення злочину організованою групою;
- використанням засобів масової інформації.

Відповідно до ч. 3–4 КК України *службовими особами* є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.

Відповідно до ч. 1 ст. 32 КК України *повторністю* кримінальних правопорушень визнається вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України.

Що стосується *вчинення злочину організованою групою*, то згідно ч. 3 ст. 28 КК України воно має місце у разі, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь кілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єдна-

них єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи. Отже, організована група, яка вчиняє злочин, передбачений ч. 1–2 ст. 436–2 КК України, характеризується низкою кількісних та якісних ознак.

Це наявність у складі такого стійкого об'єднання не менше трьох осіб, які до вчинення злочину досягли домовленості щодо реалізації своїх злочинних намірів та розподілили обов'язки, стійкий характер групи, тобто створення її для вчинення, як правило, цього та інших злочинів. Усвідомленням кожного із учасників організованої групи має охоплюватися факт того, що він бере участь разом з іншими особами у реалізації єдиного злочинного наміру, передбачає настання наслідків від спільних дій, а також бажає зробити свій внесок у спільну діяльність заради досягнення спільної злочинної мети.

Засоби масової інформації – матеріальні та інші носії інформації, органи та організації (юридичні особи), зареєстровані у встановленому законом порядку, які забезпечують публічне поширення друкованої та аудіовізуальної інформації.

Законом України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» під друкованими засобами масової інформації (пресою) в Україні розуміються періодичні і такі, що продовжуються, видання, які виходять під постійною назвою, з періодичністю один і більше номерів (випусків) протягом року на підставі свідчення про державну реєстрацію.

Відповідно до ч. 3 ст. 20 Закону України «Про інформацію» аудіо-візуальними засобами масової інформації є: радіомовлення, телебачення, кіно, звукозапис, відеозапис тощо. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» аудіовізуальний (електронний) засіб масової інформації – організація, яка надає для масового приймання споживачами аудіовізуальну інформацію, передану у вигляді електричних сигналів і прийняту за допомогою побутових електронних пристроїв. Засоби інформації, які використовує суб'єкт, можуть бути як вітчизняними, так і закордонними, що в принципі не впливає на кваліфікацію.

У пункті 3.10 Методичних рекомендацій щодо положень про управління (відділи) з питань взаємодії з засобами масової інформації та зв'язків з громадськістю апаратів центральних і місцевих ор-

ганів виконавчої влади є посилення на засоби комунікації, до яких, зокрема, віднесено прес-конференції, брифінги, тематичні зустрічі з журналістами, поширення інформаційних матеріалів тощо.

7. Практичні питання сукупності злочину, передбаченого ст. 436–2 КК України, з іншими кримінальними правопорушеннями. Досить поширеною є ситуація, коли поряд із виправдуванням, визнанням правомірною, запереченням збройної агресії РФ проти України, глорифікацією її учасників, суб'єкт для аргументації своєї позиції висловлює своє негативне ставлення до українців як нації, до законно обраної влади та до української культури в цілому. Прикладом зазначеної сукупності є обставини, встановлені судом у справі № 761/16599/22.

В ОСОБА 1 за невстановлених обставин, але не пізніше 08 квітня 2022 року виник та сформувався стійкий злочинний намір, направлений на вчинення кримінально каранних діянь, що полягають у поширенні матеріалів із виправдуванням, визнанням правомірною та запереченням збройної агресії російської федерації проти України, а також глорифікацією осіб, які здійснювали збройну агресію російської федерації проти України, представників збройних формувань російської федерації, груп найманців, створених, підпорядкованих та керованих російською федерацією. Усвідомлюючи протиправний характер своїх намірів, у тому числі сформованих в умовах швидкого розвитку інформаційного суспільства в Україні та глобального інформаційного простору, використання інформаційно-телекомунікаційних технологій у всіх сферах життя, де особливого значення набувають проблеми інформаційної безпеки як складової державної безпеки України, ОСОБА 1 у період з 08 квітня 2022 року по 14 квітня 2022 року, перебуваючи за місцем свого фактичного проживання, за допомогою під'єданого до мережі Інтернет ПЕОМ – ноутбуку марки «Samsung» (модель RV-408) на власному акаунт-профіль (інтернет-сторінці) загальнодоступного соціально орієнтованого ресурсу мережі Інтернет «Однокласники», з ідеологічних мотивів, спрямованих на поширення закликів із вказаними вище ідеями та змістом, прихильником яких він є, опублікував низку постів, а також висвітлив від свого імені низку особистих коментарів, серед яких були коментарі наступного змісту:

- *08 квітня 2022 року опубліковано коментар у новинній стрічці наступного змісту, дослівно: «Это ещё раз говорит! Заняли, освободили – уходит нельзя! Подставляет людей! Отошли от Киева, Чернигова, Броваров – что за маневры?! У России мощнейшая армия, плюс добровольцы – так раздавите гнид, тем более, что очаг заразы – Киев, Львов!... Или желаете оставить Киевский режим?!...»;*

- 08 квітня 2022 року опубліковано пост шляхом здійснення перепосту в новинній стрічці з акаунт-профілю (інтернет-сторінки) загальнодоступного соціально орієнтованого ресурсу мережі Інтернет «Однокласники», позначеному як «ОСОБА 28» із малюнком, поширеним на вказаному акаунт-профілі (інтернет-сторінці) 08 квітня 2022 року, на якому висвітлено текстовий напис наступного змісту, дослівно: «Позор фашистской Украине! Какой же тварью нужно быть, чтоб по приказу из- за моря, свои же города бомбить! Позор фашистской Украине! Что горе принесла в страну, чтобы хозяин был доволен, с народом развязать войну. Позор фашистской Украине! Стрелявшей в женщин и детей. Позор фашистской Украине! Позор кровавый наших дней!» із опублікованим 08 квітня 2022 року громадянином ОСОБА 1 власним текстовим коментарем, дослівно: «Выход. Украинский режим – предать этанази!!!»;
- 08 квітня 2022 року опубліковано пост шляхом здійснення перепосту в новинній стрічці з акаунт-профілю (інтернет-сторінки) загальнодоступного соціально орієнтованого ресурсу мережі Інтернет «Однокласники», позначеному як « ОСОБА 10 (ОСОБА 11)» із малюнком, поширеним на вказаному акаунт-профілі (інтернет-сторінці) у вигляді фотознімку особи, ідентифікованої як « ІНФОРМАЦІЯ 6» 08 квітня 2022 року, на якому висвітлено текстовий напис наступного змісту, дослівно: «После кадров из Мариуполя и Бучи, я окончательно осознал, что у х*лов не осталось ни сердца, ни мозгов. Конечная страна и конченый народишко»;
- 13 квітня 2022 року опубліковано пост шляхом здійснення перепосту в новинній стрічці з акаунт-профілю (інтернет-сторінки) загальнодоступного соціально орієнтованого ресурсу мережі Інтернет «Однокласники», позначеному як «ОСОБА 15» із фоновим малюнком до відеозапису (у тому числі відеозаписом формату «тр.4»), поширеним на вказаному акаунт-профілі (інтернет-сторінці) 12 квітня 2022 року (вівторок) об. 15 год. 23 хв., на якому висвітлено текстовий напис наступного змісту, дослівно: «ДНІПРО-1 ППСМОП» та наявним оцінюючим текстовим коментарем наступного змісту, дослівно: «Денацификация... Штаб украинского нацбата «Днепр» в селе Звонецкое уничтожен точечным ударом ВС России.»;
- 13 квітня 2022 року опубліковано коментар у новинній стрічці наступного змісту, дослівно: «Да ребята не цацкайтесь с бандеровцами! И скорее на Киев, Львов. Из этих схронов, идут безумные приказы, и вся гадость!!! Власть в Украине надо уничтожить!!!»;

- 13 квітня 2022 року опубліковано пост шляхом здійснення перепосту в новинній стрічці з акаунт-профілю (інтернет-сторінки) загальнодоступного соціально орієнтованого ресурсу мережі Інтернет «Однокласники», позначеному як « ОСОБА 17 « із малюнком, поширеним на вказаному акаунт-профілі (інтернет-сторінці) у вигляді фотознімку особи, ідентифікованої як «Військовий зі зброєю, георгієвською стрічкою та радянською символікою (червоною зіркою)» 11 квітня 2022 року об. 14 год. 13 хв., на якому висвітлено текстовий напис наступного змісту, дослівно: «1945–2022. Русский солдат снова освобождает Европу от нацизма!!!»;
- 14 квітня 2022 року опубліковано пост шляхом здійснення перепосту в новинній стрічці з акаунт-профілю (інтернет-сторінки) загальнодоступного соціально орієнтованого ресурсу мережі Інтернет «Однокласники», позначеному як « ОСОБА 19 « із малюнком, поширеним на вказаному акаунт-профілі (інтернет-сторінці) 14 квітня 2022 року об. 10 год. 35 хв., на якому висвітлено текстовий напис наступного змісту, дослівно: «Новороссия. Ожидание победы. Время пошло! Только физическое уничтожение бандеровского отребья приведёт к миру и национальному согласию. Чем быстрее это пойдёт каждый и встанет на вооружённую борьбу, тем быстрее Мир освободится от этой опасной заразы!»;
- 14 квітня 2022 року опубліковано пост шляхом здійснення перепосту в новинній стрічці з акаунт-профілю (інтернет-сторінки) загальнодоступного соціально орієнтованого ресурсу мережі Інтернет «Однокласники», позначеному як «ІНФОРМАЦІЯ_7» із малюнком, поширеним на вказаному акаунт-профілі (інтернет-сторінці) 14 квітня 2022 року об. 14 год. 58 хв., на якому висвітлено текстовий напис наступного змісту, дослівно: «Уничтожение военного и политического руководства Украины – это акт гуманизма и человеколюбия. И чем быстрее Россия его совершит, тем больше жизней украинских граждан и российских военнослужащих сохраним»;
- 14 квітня 2022 року опубліковано пост шляхом здійснення перепосту в новинній стрічці з акаунт-профілю (інтернет-сторінки) загальнодоступного соціально орієнтованого ресурсу мережі Інтернет «Однокласники», позначеному як « ОСОБА 22 « із малюнком, поширеним на вказаному акаунт-профілі (інтернет-сторінці) 10 квітня 2022 року (неділя) об. 00 год. 38 хв., на якому висвітлено текстовий напис наступного змісту, дослівно: «Ничего в мире не меняется. Русские воюют с нацистами, белорусы партизаныт, а бандеровцы убивают мирное население с одобрения Германии»;

- 14 квітня 2022 року опубліковано пост шляхом здійснення перепосту в новинній стрічці з акаунт-профілю (інтернет-сторінки) загальнодоступного соціально орієнтованого ресурсу мережі Інтернет «Однокласники», позначеному як «ІНФОРМАЦІЯ 7» із малюнком, поширеним на вказаному акаунт-профілі (інтернет-сторінці) 13 квітня 2022 року (середа) об. 00 год. 38 хв., на якому висвітлено текстовий напис наступного змісту, дослівно: «Оперативные сводки. Минобороны РФ: Видим попытки диверсий и нанесения ударов украинскими войсками по объектам на территории России. Если подобные диверсии продолжатся, ВС РФ будут нанесены удары по центрам принятия решений, в том числе в Киеве, от чего российская армия до сих пор воздерживалась» та наявним оцінюючим текстовим коментарем наступного змісту, дослівно: «А вот и последняя новость... Думаю – всё правильно...»;

У зазначених поширених ОСОБА 1 матеріалах містяться публічні виправдовування, визнання правомірною та заперечення збройної агресії російської федерації проти України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію російської федерації проти України, представників збройних формувань російської федерації, груп найманців, створених, підпорядкованих та керованих російською федерацією.

Продовжуючи свої злочинні дії, за нестворених обставин, але не пізніше 08 квітня 2022 року у ОСОБА 1 виник та сформувався стійкий злочинний намір, направлений на вчинення кримінально каранних діянь, що полягають у розпалюванні національної ворожнечі та ненависті, приниженні національної честі та гідності.

Так, 08 квітня 2022 року ОСОБА 1, усвідомлюючи протиправний характер власних намірів, в тому числі сформованих в умовах швидкого розвитку інформаційного суспільства в Україні та глобального інформаційного простору, використання інформаційно-телекомунікаційних технологій у всіх сферах життя, де особливого значення набувають проблеми інформаційної безпеки як складової державної безпеки України, перебуваючи за місцем свого фактичного проживання, за допомогою під'єданого до мережі Інтернет ПЕОМ – ноутбуку марки «Samsung» (модель RV-408) на власному акаунт-профілі (інтернет-сторінці) загальнодоступного соціально орієнтованого ресурсу мережі Інтернет «Однокласники» позначеному як «ОСОБА 2», з ідеологічних мотивів, спрямованих на поширення закликів із вказаними вище ідеями та змістом, прихильником яких він є, опубліковано пост шляхом здійснення перепосту в новинній стрічці з акаунт-профілю (інтернет-сторінки) загальнодоступного соціально орієнтованого ресурсу мережі Інтернет «Однокласники», позначеному як «ОСОБА 10 (ОСОБА 11)» із малюнком, поширеним на вказаному акаунт-профілі (інтернет-сторінці) у вигляді фо-

тознімку особи ідентифікованої як «ІНФОРМАЦІЯ 6» 08 квітня 2022 року, на якому висвітлено текстовий напис наступного змісту, дослівно: «После кадров из Мариуполя и Бучи, я окончательно осознал, что у х*лов не осталось ни сердца, ни мозгов. Конченная страна и конченный народишко», котрий після його публікації, був доступним для загального ознайомлення всіх користувачів вказаної соціальної мережі, які відвідували зазначену інтернет-сторінку (акаунт-профіль), належну громадянину ОСОБА 1, та автоматично надходив як сповіщення у стрічці новин всім користувачам соціально орієнтованого ресурсу мережі Інтернет «Одноклассники», які були додані до розділу «Друзі» вказаного акаунта.

У зазначених поширених ОСОБА 1 матеріалах містяться висловлювання, спрямовані на розпалювання національної ворожнечі та ненависті, приниження національної честі та гідності, а також заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади.

Дії обвинуваченого у вказаній вище справі правильно кваліфіковано за ч. 2 ст. 436–2, ч. 1 ст. 161, ч. 2 ст. 109 КК України.

ІІІ. ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО УТВОРЮЮТЬ ПІДІНСТИТУТ ЗЛОЧИННОЇ КОЛАБОРАЦІЇ

3.1. Розмежування кримінальних правопорушень, що утворюють підінститут злочинної колаборації між собою, та їх відмежування від інших кримінальних правопорушень

По-перше, необхідно зазначити, що підготовка, прийняття та внесення змін до статей КК України, які утворюють підінститут злочинної колаборації, відбувались в умовах збройної агресії з боку рф проти України. Стислість строків законотворення та намагання законодавця оперативного врахувати весь масив форм злочинної колаборації в умовах агресивної війни дещо позначились на чіткості їх розмежування. Разом з цим, необхідно погодитись, що, незважаючи на окремі спірні питання в кваліфікації, чіткий аналіз складів злочинів, передбачених ст. 111–111-2, 114–2, 436–2 КК України, свідчить про те, що така дискусійність викликана суб'єктивним сприйняттям окремих термінів та понять, запроваджених у нових складах кримінальних правопорушень, а не об'єктивними факторами.

Так, наприклад, з прийняттям ст. 111–1 КК України виникла потреба в чіткому відмежуванні державної зради у формі переходу на бік ворога в період збройного конфлікту, в умовах воєнного стану, від колабораційної діяльності у формі добровільної участі громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким

формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України.

Як вказувалось вище, під переходом на бік ворога необхідно розуміти добровільний контакт громадянина України з військовим противником України в період збройного конфлікту з наміром сприяти йому в спричиненні шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України шляхом ведення бойових дій на його боці або вчинення інших дій воєнного характеру в його інтересах. З набуттям чинності норми про кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність її положення створюють конкуренцію з положеннями ч. 1 ст. 111 КК України (в редакції Закону України № 2113-IX від 03.03.2022, який набрав чинності 15.03.2022). Варто зазначити, що питання чіткого розмежування дій, передбачених цими двома нормами, та вчинених з 15 березня 2022 року, є доволі проблематичним і може, на нашу думку, бути здійснено за обставинкою вчинення злочину – періодом збройного конфлікту.

Також необхідно зацентувати увагу на тому, що до криміналізації добровільної участі громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України (ч. 7 ст. 111–1 КК України) означені дії, вчинені до 15 березня 2015 року, мали кваліфікуватись як сукупність злочинів, передбачених ст. ст. 111 та 260 КК України. Наведемо для прикладу обставини, встановлені Октябрським районним судом м. Полтава у судовому провадженні № 1-кп/554/709/2022 щодо обвинувачення громадянина України ОСОБА 1 у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 260 та ч. 2 ст. 111 КК України.

ОСОБА І як громадянин України, який згідно із ст. 65 Конституції України має обов'язок здійснювати захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який відповідно до частин 2, 3 ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 № 2232-ХІІ, може бути реалізований шляхом проходження військової служби винятково у Збройних Силах України, інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях, а також правоохоронних органах спеціального призначення, посади в яких комплектуються військовослужбовцями, умисно з метою заподіяння шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності України, перейшов на бік ворога в період збройного конфлікту, в умовах воєнного стану.

Зокрема, ОСОБА І, який є громадянином України, свідомо порушуючи свій конституційний обов'язок щодо захисту Вітчизни, діючи в період збройного конфлікту, в умовах військового стану, усвідомлюючи характер своїх злочинних дій, передбачаючи суспільно-небезпечні наслідки таких дій та бажаючи їх настання, вирішив взяти участь у бойових діях на боці ворога (країни-агресора) – російської федерації, перейшов на територію, контрольовану ворогом та в місце дислокації його військ – збройних сил рф для сприяння в спричиненні шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній та інформаційній безпеці України.

У подальшому громадянин України ОСОБА І, будучи обізнаним про те, що зс рф, незаконні збройні формування так звані «ДНР», «ЛНР» своїми спільними та узгодженими діями здійснюють широкомасштабні бойові дії на всій території України, розумів, що його призов та подальша служба в незаконному збройному формуванні так званої «ДНР» передбачатиме участь у таких бойових діях. Така обізнаність особи впливає з того, що «визнання» російською федерацією самопроголошених республік «ДНР», «ЛНР» незалежними державами, здійснення російською федерацією та так званими «ДНР, «ЛНР» спільних бойових дій проти України, оголошення загальної мобілізації на території самопроголошених республік, широко висвітлювалась в засобах масової інформації та на відкритих Інтернет-ресурсах.

Усвідомлюючи це, з метою реалізації свого злочинного наміру ОСОБА І 25.02.2022 добровільно прибув за викликом до «військового комісаріату ДНР» (Донецька область, м. Горлівка), звідки був направлений до незаконного збройного формування «4-й ОМБ 119 полк НМ ДНР». Продовжуючи свої злочинні дії в період з 25–26.02.2022, точний час не встановлений, ОСОБА І прибув до місця дислокації незаконного збройного формування «1-ша окрема Слов'янська мотострілкова бригада Народної міліції ДНР» (військова частина НОМЕР 1) за адресою: АДРЕСА_2, для подальшої активної участі в діяльності незаконного збройного формування «4-й ОМБ 119 полк НМ ДНР»,

отримав військову форму та речове майно та був призначений на посаду стрільця 1 відділення 1 взводу 1 роти у званні рядовий. Таким чином, ОСОБА 1 25.02.2022, діючи з прямим умислом, розпочав участь у діяльності не передбаченого законом збройного формування «4-й ОМБ 119 полк НМ ДНР».

У період з 26.02.2022 по 02.03.2022 ОСОБА_1 на території с. Самсонове Новоазовського району Донецької області у складі підрозділу вказаного незаконного збройного формування пройшов навчання з вогневої підготовки (збирання і розбирання автоматичної зброї), отримав зброю – автомат Калашникова (АК-74) з комплектом боєприпасів, штик-ніж та ніс чергування в караулах та нарядах за місцем розташування цього підрозділу. 02.03.2022 ОСОБА 1, продовжуючи участь у діяльності вказаного незаконного збройного формування, передислокувався до залізничного вокзалу в м. Гловайськ Донецької області, звідки, з метою удосконалення військової та спеціальної підготовки та участі у воєнних діях проти України проїхав залізничним транспортом через Ростовську, Воронежську області та прибув до Белгородської області РФ.

Продовжуючи свої злочинні дії, в період з 05.03.2022 по 10.03.2022 ОСОБА 1 як учасник незаконного збройного формування «4-й ОМБ 119 полк НМ ДНР», перебуваючи на території белгородської області рф (м. белгород; смт. октябрський белгородського району; хутір крива роца рактянського району), у складі вказаного підрозділу під керівництвом військовослужбовців рф пройшов військові навчання та стрільби, копав окопи, чергував у нарядах та караулах на території військового табору у районі вказаного хутору белгородської області, рф.

11.03.2022 ОСОБА 1 на виконання наказу військового командування збройних сил рф у рамках виконання так званої «спеціальної військової операції» збройних сил рф проти України, доведеного йому командирами незаконного збройного формування «4 ОМБ 119 полку НМ ДНР», рухаючись у складі колони військової техніки збройних сил рф та незаконних збройних формувань так званої «ДНР» (4 автомобіля «Урал», 3 автобуси, 1 автомобіль «Волга», з нанесеними на них знаками у вигляді англійської літери «Z») з боку белгородської області рф перетнув державний кордон України на ділянці Сумської області та в'їхав на окуповану російськими військами територію Сумської області України.

При цьому ОСОБА 1 відкрито носив при собі вогнепальну та холодну зброю; був одягнений у військову польову камуфльовану форму зразка збройних сил рф з закріпленням на плечі правої руки відмітним розпізнавальним знаком у вигляді стрічки червоного кольору, який може бути розпізнаний на відстані. Вказані червоні стрічки на правій руці як розпізнавальні знаки фактично використовувались як військовослужбовцями збройних сил рф, так і членами незаконного збройного формування «4-й ОМБ 119 полк НМ ДНР».

У подальшому, в період з 11.03.2022 по 26.03.2022, ОСОБА_1, діючи на боці ворога – держави-агресора рф, у складі незаконного збройного формування «4 ОМБ 119 полку НМ ДНР» на окупованих збройними силами рф територіях с. Боромля Охтирського району Сумської області, с. Великий Вистороп Сумського району Сумської області, с. Стеблянки Сумського району Сумської області, вчиняв наступні дії:

- виконував вказівки та накази командирів з числа військовослужбовців збройних сил рф та осіб з числа учасників незаконних збройних формувань так званої «ДНР», які були за званням чи посадою вище;
- облаштовував та укріплював блокпости, ніс чергування на блокпостах, копав окопи;
- під час несення служби у військовій польовій камуфльованій формі зразка збройних сил рф із закріпленням на правій руці відмітним розпізнавальним знаком у вигляді стрічки червоного кольору, який може бути впізнаний на відстані, відкрито носив при собі вогнепальну та холодну зброю;
- здійснював перевірки у осіб, які рухались через цей блокпост, документів, що посвідчують особу, перевірку їх речей, догляд транспортних засобів, здійснював контрольні-пропускні функції та охорону блокпостів;
- брав активну участь у візуальному спостереженні за повітряним простором з метою виявлення та знешкодження безпілотних літальних апаратів ЗСУ з наявної в нього автоматичної зброї, в інших незаконних діях на боці рф.

26 березня 2022 року під час бойового зіткнення з Збройними Силами України на території Сумської області ОСОБА 1 був взятий у полон та його злочинні дії – участь у діяльності незаконного збройного формування були припинені.

Отже, ОСОБА 1 у період з 25 лютого по 26 березня 2022 року на території Донецької та Сумської областей України, Белгородської областей рф брав участь у діяльності не передбаченого законом збройного формування – «4-й окремий мотострілецький батальйон 119-го полку Народної міліції Донецької народної Республіки».

Тобто, ОСОБА_1, перебуваючи та діючи у складі незаконного збройного формування «4 ОМБ 119 полку НМ ДНР», усвідомлював, що в умовах введеного на території України воєнного стану, триваючої відкритої військової агресії рф проти України, здійснення її збройними силами спільно з незаконними збройними формуваннями «ДНР», «ЛНР» інтенсивних ракетно-бомбових ударів та артилерійських обстрілів по військових та цивільних об'єктах на всій території України, окупації її територій, він своїми умисними діями на боці РФ як держави-агресора бере активну участь у військовій агресії

проти України, діє на боці ворога на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній та інформаційній безпеці України.

Наведений вище приклад вказує на те, що фактично дії, які утворюють склад державної зради у формі переходу на бік ворога, та участь у не передбачених законом воєнізованих або збройних формуваннях – це по своїй суті різні дії і вони утворюють навіть не ідеальну, а реальну сукупність, що повинно враховуватись під час кримінально-правової оцінки дій суб'єкта, вчинених до 15 березня 2022 року.

Також існує конкуренція ст. 260 та ч. 7 ст. 111–1 КК України в частині участі громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України.

Уважаємо, що ст. 260 КК України та ч. 7 ст. 111–1 КК України співвідносяться як загальна та спеціальна норма. В науці визначається, що загальні – це норми, які застосовуються до всіх відносин певного роду. На відміну від них, спеціальні норми регулюють лише певний вид відносин цього роду. І дійсно, спеціальна норма (ч. 7 ст. 111–1 КК України) встановлює відповідальність лише для громадян України, і лише за участь і дії в складі чітко визначених незаконних воєнізованих та збройних формувань.

Ураховуючи викладене, вважаємо, що дії громадянина України по переходу на бік ворога в період збройного конфлікту та подальша колабораційна діяльність у вигляді участі громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора, утворюють реальну сукупність та в умовах воєнного стану мають бути кваліфіковані за ч. 2 ст. 111 та ч. 7 ст. 111–7 КК України.

Численні дискусії як в науці, так і серед практичних співробітників точаться щодо основних критеріїв відмежування колабораційної діяльності у формі передачі матеріальних ресурсів незаконним

збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора (ч. 4 ст. 111–1 КК України) від пособництва державі-агресору у формі добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора (ст. 111–2 КК України). Насправді така дискусія має поверхневий характер, оскільки критеріїв відмежування вказаних злочинів є більше, ніж достатньо. Так, перелічені вище злочини можливо відмежувати за такими ознаками:

- формами об'єктивної сторони. Якщо ч. 4 ст. 111–1 КК України передбачає кримінальну відповідальність лише за передачу матеріальних ресурсів, то ст. 111–2 КК України також за добровільний збір та підготовку;
- предметом вчинення злочину. Предметом злочину, передбаченого ч. 4 ст. 111–1 КК України, є лише матеріальні ресурси, а предметом пособництва держави-агресора – також інші активи;
- ознаками суб'єктивної сторони. В принципі, на нашу думку, цей критерій є найголовнішим, оскільки дії особи можна кваліфікувати за ст. 111–2 КК України лише за наявності у суб'єкта спеціальної мети – завдання шкоди Україні. У випадку відсутності такої мети дії особи, яка для передачі зібрала чи підготувала матеріальні ресурси, проте не встигла передати їх ворожому адресатові, залежності від обставин вчиненого, має кваліфікуватись як готування чи замах на вчинення злочину, передбаченого ч. 4 ст. 111–1 КК України;
- суб'єктом злочину. На відміну від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111–1 КК України, до кримінальної відповідальності за добровільний збір, підготовку та/або передачу матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора можливо притягнути осіб без громадянства та іноземних громадян (крім громадян держави-агресора).

За аналогією необхідно відмежовувати колабораційну діяльність у формі публічних закликів громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань

та/або окупаційної адміністрації держави-агресора (ч. 1 ст. 111–1 КК України) від пособництва державі-агресору у формі реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора (ст. 111–2 КК України).

Досить важливим питанням в практичній площині є **співвідношення складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 111–1 та ч. 1 ст. 436–2 КК України**. Зокрема, необхідно звернути увагу на таке.

Аналіз слідчо-судової практики свідчить про значну кількість кримінальних проваджень, внесених слідчими до ЄРДР щодо осіб, які публічно заперечують факт збройної агресії рф проти України, тобто за ознаками вчинення останніми кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 111–1 КК України. Так, наприклад, *Богунським районним судом м. Житомира у судовому провадженні № 1-кп/295/672/22 встановлено, що 23.03.2022 в період часу з 12 годин 00 хвилин по 14 годину 00 хвилин ОСОБА_1, перебуваючи в публічному місці, доступом до якого користується невизначена кількість людей, а саме в приміщенні методичного кабінету Житомирського дошкільного навчального закладу № 15, що за адресою: м. Житомир, вул. Старочуднівська, 4-а, будучи громадянином України, в присутності невизначеного кола осіб, а саме в присутності ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4 та інших, публічно заперечував здійснення збройної агресії російської федерації проти України, які виразилися, крім іншого, у різного роду висловлюваннях, а саме «...путін хоче врятувати нас від бандерівців та допомогти нашій країні у боротьбі з націоналістами. ...Участь збройних сил російської федерації в першу чергу спрямована на налагодження миру в Україні та боротьбу проти націоналістичних рухів...», а також не припиняючи своїх неприпустимих дій висловився на підтримку дій збройних формувань держави агресора, які виразилися у вкрай низькому, ганебному висловлюванні, – «... Українська армія не здатна нас захистити та російські війська наведуть лад в нашій країні. ...», зауваживши, що «... російські війська візьмуть під контроль частину території України. ...», тим самим вчинив колабораційну діяльність.*

Цим же судом у судовому провадженні 1-кп/295/663/22 встановлено, що з 22.03.2022 у період часу з 17 години 00 хвилин по 18 годину 00 хвилин громадянин України ОСОБА_1, перебуваючи в дворі будинку АДРЕСА_2, під час спілкування з мешканцями вказаного будинку та незнайомими людьми публічно заперечував здійснення збройної агресії проти України та публічно підтримував рішення та дії держави агресора, а саме заявляв присутнім, що російська федерація проводить спеціальну операцію на території України та дії

президента російської федерації володимира путіна є правильними. Крім того, ОСОБА_1 стверджував, що напад російською федерацією є превентивною дією, так як російська сторона не мала на меті здійснювати обстріли та скидати бомби на житлові квартали та об'єкти цивільної інфраструктури України. Дії обвинуваченого також кваліфіковано за ч. 1 ст. 111–1 КК України.

Частина 1 ст. 111–1 КК України передбачає кримінальну відповідальність за такі дії:

1. Публічне заперечення громадянином України:

- здійснення збройної агресії проти України;
- встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України.

2. Публічні заклики громадянином України до:

- підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора;
- співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора;
- невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України.

Частина 1 ст. 436–2 передбачає кримінальну відповідальність за:

1. Виправдовування, визнання правомірною, **заперечення збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році**, у тому числі шляхом представлення збройної агресії російської федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту.

2. Виправдовування, визнання правомірною, **заперечення тимчасової окупації частини території України.**

3. Глорифікацію осіб, які здійснювали збройну агресію російської федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань російської федерації, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих російською федерацією, а також представників окупаційної адміністрації російської федерації, яку становлять її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних російській федерації самопроголошених органів, які узурпува-

ли виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України.

Таким чином, дії громадянина України, які виражаються в публічному **запереченні фактів збройної агресії рф проти України та подальшої окупації** агресором частини території нашої держави, можуть бути кваліфіковані як за ч. 1 ст. 111–1 КК України, так і за ч. 1 ст. 436–2 КК України. Тобто має місце конкуренція норм, яка в контексті слідчо-судової практики, що склалась останнім часом, поки що не призвела до негативних наслідків у вигляді незгоди судді з кваліфікацією, наведеною слідчим в обвинувальному акті, з подальшими процесуальними висновками.

Разом з цим, тенденція щодо диференціації окремих дій як за ст. 111–1, так і за ст. 436–2 КК України вже намітилась, про що свідчать наступні вирокі:

1. Соснівського районного суду м. Черкаси у судовому провадженні І-кп/712/522/22 щодо обвинувачення громадянки України ОСОБА 1 у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 436–2 КК України та ч. 1 ст. 111–1 КК України. Так, судом встановлено, що ОСОБА 1 під час дії воєнного стану 22.03.2022 (більш точного часу встановити не було можливим), перебуваючи за своїм місцем проживання, що знаходиться за АДРЕСА_1, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, передбачаючи суспільно-небезпечні наслідки і бажаючи їх настання, в порушення вимог ст.ст.1, 2, 65, 68 Конституції України, з метою ослаблення національних інтересів України, сприяння російській федерації та її представникам у порушенні суверенітету України та тимчасовій окупації України, створення в суспільстві думки про виправданість та легітимність дій представників влади і службових осіб збройних сил російської федерації щодо вторгнення та окупації території суверенної держави України за допомогою власного ноутбука марки «VINGA» розмістила зі своєї сторінки в соціальній мережі «Фейсбук» коментар, що закликає до підтримки рішень та дій держави-агресора, збройних формувань, окупаційної адміністрації держави-агресора.

Зокрема, ОСОБА 1, будучи зареєстрованим користувачем соціальної мережі «Фейсбук» з нік-нейм «Викторія Хвиль», у своєму коментарі під дописом користувача «ОСОБА 3» у загальнодоступній спільноті «Золотоноша Live» зазначила, що на території України відбувається не війна, а спеціальна операція із знищення військових об'єктів.

Згідно з висновком спеціаліста Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького від 25.04.2022 встановлено, що досліджувані матеріали, а саме публікація користувача Інтернет-мережі «ОСОБА 4» під іменем «ОСОБА 5» від 22.03.2022 свідчить про розповсюдження матеріалів

із запереченням здійснення збройної агресії проти України та містить заклики до підтримки рішень і дій держави-агресора.

Отже, своїми умисними, протиправними діями ОСОБА 1 здійснила публічні заклики до підтримки рішень дій держави-агресора, збройних формувань окупаційної адміністрації держави-агресора.

Вона ж, перебуваючи у місці фактичного проживання за адресою АДРЕСА_1, за допомогою належного їй телефону марки «iPhone 6s» з IMEI НОМЕР_1 та ноутбука «Vinga» з накопичувачем інформації «IND-S3N80S/256G» у період з 17.03.2022 по 04.04.2022, умисно, повторно, з мотивів несприйняття діючої української влади та схвалення політики країни-агресора поширювала у соціальній Інтернет-мережі «Facebook» на своїй персональній сторінці «Викторія Хвиль» (<https://www.facebook.com/profile.php?id=100002058048295>) матеріали, в яких міститься виправдовування, визнання правомірною збройної агресії рф проти України, розпочатої у 2014 році, шляхом надання відкритого доступу до цих матеріалів необмеженому колу користувачів соціальної Інтернет-мережі «Facebook».

Згідно з висновком спеціаліста Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького від 13.04.2022 у вказаних публікаціях є виправдовування, визнання правомірною збройної агресії рф проти України, розпочатої у 2014 році.

Суд дав таку кваліфікацію діям ОСОБА 1:

- за ч. 1 ст. 111–1 КК України як публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України (колабораційна діяльність);
- за ч. 3 ст. 436–2 КК України як поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році, вчинене повторно.

Таким чином суд визнав тотожність діянь, передбачених названими статтями.

2. Красногвардійським районним судом м. Дніпропетровська у судовому провадженні 1-кп/204/441/22 щодо обвинувачення громадянина України ОСОБА_1 у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 161 та ч. 1 ст. 436–2 КК України, встановлено, що обвинувачений під час проведення релігійних обрядів 20 березня 2022 року та 27 березня 2022 року, точний час у ході досудового розслідування встановлено не було, доводив до прихожан, які перебували у храмі, що збройна агресія російської федерації проти України, яка сталась у лютому 2022 року, є громадянською війною, до якої жодним чином не причетний президент рф, а окупаційні дії агресора забезпечать пере-

бування України у складі єдиної держави з росією, у тому числі інформував громадян, що війна є карою Божою Україні за високу цінність понять «нація» та «культура», поширював переконання, що Україна сама винна у війні та покарана Господом, чим фактично заперечував збройну агресію російської федерації проти України.

Якщо аналізувати окремі елементи вказаних вище норм, то доходимо висновку, що вони співвідносяться як загальна (ч. 1 ст. 111–1 КК України) та спеціальна (ч. 1 ст. 436–2 КК України), оскільки ч. 1 ст. 111–1 КК України може бути застосована у випадку заперечення збройної агресії будь-якої країни проти нашої держави (наприклад, рб, яка згідно з міжнародними нормами є державою-агресором на боці рф, проте поки що не виступає стороною конфлікту), а ст. 436–2 КК України – лише у випадку заперечення збройної агресії рф проти України, розпочатої у 2014 році.

Крім того, ч. 1 ст. 111–1 КК України передбачає покарання, не пов'язане з позбавленням волі, тобто є кримінальним проступком, а ч. 1 ст. 436–2 КК України є нетяжким злочином (передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 3-х років).

Виходячи з вказаного вище, дії громадян України, які публічно чи в приватних розмовах заперечують збройну агресію рф проти України та факт окупації нею частини території нашої держави, мають бути кваліфіковані за ч. 1 ст. 436–2 КК України.

Разом з цим, необхідно враховувати, що злочинні дії суб'єкта у відповідних випадках можна одночасно кваліфікувати і за ч. 1 ст. 111–1 КК України, і за ч. 1 ст. 436–1 КК України. Прикладом такої ситуації можна навести наступні обставини.

Житомирським районним судом Житомирської області у судовому провадженні № 1-кп/278/293/22 щодо обвинувачення громадянина України ОСОБА_1 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111–1 КК України, встановлено наступне. Так, 17.03.2022 близько 14 год. ОСОБА_1, перебуваючи в публічному місці, а саме поблизу магазину «Зелений», що знаходиться за адресою: Житомирська область, Житомирський район, с. Сингури, вул. Шкільна, 5А, будучи громадянином України, в присутності невизначеного кола осіб, зокрема ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5, ОСОБА_6 та інших невстановлених осіб, які в той час перебували поблизу вказаного магазину, публічно заперечував здійснення збройної агресії російської федерації проти України, яке, зокрема, виразилось у здійсненні ним публічних висловлювань про те, що починаючи з 24.02.2022 Збройні Сили України само-

стійно здійснюють обстріли населених пунктів України, зокрема села Сінгури та смт Озерне Житомирського району, з метою подальшого звинувачення у цьому збройних сил російської федерації. При цьому російська федерація ніякої збройної агресії проти України та повномасштабне вторгнення не здійснює, а проводить винятково «спецоперацію». Крім цього, публічно закликав вказаних осіб до підтримки рішення держави-агресора, а саме рішення президента російської федерації про проведення на території України так званої «спеціальної військової операції».

Так, дії суб'єкта, які виразились у публічному запереченні здійснення рф збройної агресії щодо України, містять ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 436–2 КК України, а публічні заклики до підтримки рішень держави-агресора – ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111–1 КК України.

Окремо необхідно враховувати, що в деяких випадках вчинення злочину, передбаченого ст. 114–2 КК України, інформація, яка поширюється суб'єктом, може містити державну таємницю різного ступеня. Так, наприклад, таємною інформацією є відомості:

- про дислокацію, систему охорони, оборони, організаційно-штатну структуру, чисельність особового складу військових частин (установ) в особливий період (на воєнний час) за окремими показниками в цілому щодо: виду, роду, спеціальних військ, оперативного (повітряного) командування, тактичної групи, військово-морської бази (до них прирівняних); за сукупністю всіх показників щодо: бригади, полку, окремого батальйону (до них прирівняних) та установи ЗС (крім військових комісаріатів, військових навчальних закладів, квартирно-експлуатаційних органів, військових представництв, закладів культури та спортивних закладів); Адміністрації ДССЗЗІ, її територіального органу, територіального підрозділу, Головного управління та підрозділу урядового фельд'єгерського зв'язку, закладу, установи ДССЗЗІ; за окремими показниками щодо системи охорони та оборони або організаційно-штатної структури та чисельності в цілому щодо УДО (п. 1.4.3 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю);
- за сукупністю всіх показників про найменування, кількість озброєння (військової техніки, боєприпасів, спеціальних

комплектувальних виробів, запасних частин та матеріалів до них), вартість, терміни (строки) постачання (проведення робіт, надання послуг з відновлення (ремонт) озброєння (військової техніки, боєприпасів, спеціальних комплектувальних виробів, запасних частин та матеріалів до них), місце поставки, що містяться в окремих договорах (контрактах), які укладаються для потреб військових формувань (правоохоронних органів, ДССЗІ) при їх функціонуванні в умовах правового режиму воєнного стану або особливого періоду (п. 1.4.14 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю).

Поширюючи вказану вище та іншу інформацію, що становить державну таємницю, суб'єкт, крім іншого, також вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 328 КК України. При цьому ці злочини можуть утворювати ідеальну сукупність.

Якщо ж відомості щодо направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, становлять державну таємницю та поширюються з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, або її представникам, або іншим незаконним збройним формуванням, такі дії необхідно розглядати залежно від суб'єкта злочину як державну зраду у формі шпигунства або шпигунство.

З іншого боку, якщо відомості щодо направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань не становлять державну таємницю, проте надаються представникам іноземної держави в контексті здійснення ними підривної діяльності (наприклад, для знищення партії озброєння в місці тимчасового зберігання), такі дії містять склад злочину, передбаченого ч. 2 ст. 111 КК України, тобто державної зради у формі надання іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України.

3.2. Загальні засади притягнення до кримінальної відповідальності громадян держави-агресора за кримінальні правопорушення, пов'язані зі злочинною колаборацією з громадянами України

Практичний досвід притягнення громадян України, які під час збройної агресії вступили у злочинну колаборацію з представниками збройних формувань держави-агресора чи з представниками окупаційної влади, засвідчив головну проблему, що полягає у відсутності кримінально-правових норм, які б дозволяли притягнути до кримінальної відповідальності представників країни-агресора за вчинення конкретних суспільно-небезпечних діянь, безпосередньо не пов'язаних з веденням агресивної війни чи порушенням її законів та звичаїв.

Так, наприклад, якщо представники держави-агресора, які створили та очолили на окупованих територіях окупаційні адміністрації, вчиняють дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора в українських закладах освіти, то конкретно за назване діяння вони, на відміну від громадян України, не несуть кримінальної відповідальності. Означений приклад, на жаль, стосується більшості форм злочинної колаборації під час збройної агресії РФ проти нашої держави. Якщо, наприклад, рішення про передачу матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора (ч. 4 ст. 111–1 КК України) чи добровільний збір, підготовку та/або передачу матеріальних ресурсів чи інших активів з метою завдання шкоди Україні представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора (ст. 111–2 КК України) приймає керівник окупаційної адміністрації – громадянин держави-агресора, то за вказані дії він також не підлягає кримінальній відповідальності.

Ураховуючи вимоги ч. 2 ст. 4 КК України, де зазначено, що кримінальна протиправність і караність, а також інші криміналь-

но-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, який діяв на час вчинення цього діяння, можна стверджувати з впевненістю, що впровадження окремого виду відповідальності для іноземців за вчинення окремих видів суспільно небезпечних діянь, що є кримінально караними для громадян України, не вирішить питання притягнення до кримінальної відповідальності за злочини, вчинені під час збройної агресії РФ проти України і до моменту набрання чинності законом про впровадження такої відповідальності.

Разом з цим, в більшості випадків, як свідчить слідчо-судова практика, співробітниками правоохоронних органів, які здійснюють документування злочинної діяльності представників держави-агресора на окупованих територіях, не враховуються положення ст. ст. 332–1 та 332–2 КК України.

У 2014 році Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» КК України доповнено ст. 332–1 КК України, якою впроваджено кримінальну відповідальність за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї з метою заподіяння шкоди інтересам держави. Так, в'їзд іноземців та осіб без громадянства на тимчасово окуповану територію України та виїзд з неї здійснюються через контрольні пункти в'їзду-виїзду за паспортним документом та спеціальним дозволом, виданим територіальним органом ДМС або територіальним підрозділом ДМС у Новотроїцькому чи Генічеському районі Херсонської області (п. 3 Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 4 червня 2015 року № 367).

Автори пояснювальної записки до проєкту Закону України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне перетинання державного кордону» зазначили наступне:

«Відповідно до частини першої статті 17 Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави.

Саме суверенітет та територіальна цілісність нашої держави, після майже 23 років її незалежності, стали об'єктом посягання.

Окупація Криму, військова агресія на сході країни дали змогу переконатися у наслідках так званої «гібридної» війни.

Крім збройного втручання держава-агресор також намагається спричинити внутрішні суперечності та конфлікти на території України, веде пропагандистську та інформаційну війну тощо.

Наприклад, непоодинокими стають випадки, коли на територію України незаконно проникають громадяни держави-агресора, в тому числі, які є представниками військових та правоохоронних формувань, що також несе загрозу національній безпеці України.

Так, 30 червня 2017 року на адміністративній межі з анексованим Кримом у Херсонській області прикордонники спільно з військовослужбовцями Збройних Сил України затримали двох співробітників фсб російської федерації, які, за їхніми словами, нібито «виконували роль порушників кордону під час навчань, проте збилися з маршруту, втратили орієнтування» і, таким чином, опинилися на материковій частині України.

Очевидним є те, що незаконне проникнення на територію України представників держави-агресора вже саме по собі несе чималу суспільну небезпечність.

Разом з тим, чинне законодавство України передбачає за такі дії лише адміністративну відповідальність.

Розуміючи необхідність захисту охоронюваних законом інтересів держави також кримінально-правовими засобами, законодавцем криміналізовано перетинання державного кордону України з метою заподіяння шкоди інтересам держави або особою, якій заборонено в'їзд на територію України, або представниками підрозділів збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора у будь-який спосіб поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів, або за документами, що містять недостовірні відомості (ст. 332–2 КК України).

Ураховуючи сферу дії зазначених вище норм, а також характер суспільних відносин, поставлених під охорону засобами законодавства про кримінальну відповідальність, зазначимо, що спільним додатковим об'єктом як в ст. 332–1, так і в ст. 332–2 КК України, є інтереси нашої держави. Цей висновок підтверджується метою вчинення як першого, так і другого кримінального правопорушен-

ня – заподіяння шкоди інтересам держави, закріпленою в диспозиції цих статей.

Рішенням Конституційного Суду України від 08 квітня 1999 р. № 3-рп/99 визначено, що державні інтереси закріплюються як нормами Конституції, так і нормами інших правових актів, в основі яких завжди є потреба у здійсненні загальнодержавних (політичних, економічних, соціальних та інших) дій, програм, спрямованих на захист суверенітету, територіальної цілісності, державного кордону України, гарантування її державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, охорону землі як національного багатства, захист прав у всіх суб'єктів права власності та господарювання тощо. Закон України «Про національну безпеку» у п. 10 ч. 1 ст. 1 визначає національні інтереси України як життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян.

Ураховуючи, що діяльність громадян держави-агресора, які прибули як на неокуповані, так і на окуповані території України, в умовах збройної агресії та з намірами сприяти такій агресії шляхом ведення бойових дій проти України, так і шляхом впровадження окупаційного режиму, спрямовано на шкоду інтересам держави, дії таких громадян може бути кваліфіковано за вказаними вище статтями.

Очевидним недоліком такої кримінально-правової оцінки дій представників держави-агресора є те, що кримінальна відповідальність настає не за фактичні дії, пов'язані з організацією злочинної колаборації з громадянами України, а за порушення порядку перетину державного кордону України чи кордону з окупованими територіями. Проте це один із небагатьох робочих варіантів притягнення до кримінальної відповідальності громадян держави-агресора.

Другим варіантом, який відрізняється від першого тим, що передбачає кримінальну відповідальність за конкретні дії, пов'язані зі злочинною колаборацією з громадянами України, є притягнення громадян держави-агресора до кримінальної відповідальності за передачу або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю (ч. 1 ст. 114 КК України). Означене може мати місце у разі, коли громадянин іноземної держави вступає в злочин-

ну колаборацію з громадянином України та за його допомоги збирає відомості, що становлять державну таємницю.

Викладене дає підстави дійти висновку про те, що до початку збройної агресії і вже майже через рік після початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію нашої держави норми, на підставі яких можливо було б притягнути громадян держави-агресора за здійснення підривної діяльності, впровадження окупаційного режиму на тимчасово захоплених територіях відсутні. І, на жаль, принцип дії кримінального закону в часі унеможливує ретроспективні зусилля щодо такого кримінального переслідування.

Звичайно, в процесі продовжуваної збройної агресії на території України громадяни України можуть вчиняти у співучасті з громадянами держави-агресора й інші злочини загальнокримінального характеру, проте аналіз їх видів і форм в межах запропонованої тематики не є доцільним.

3.3. Підстави, умови і порядок звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду

Загальне поняття звільнення особи від кримінальної відповідальності міститься в постанові Пленуму Верховного Суду України № 12 від 23 грудня 2005 р. «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності», де у п. 1 зазначається, що звільнення від кримінальної відповідальності – це відмова від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України, у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України. Заохочувальні норми Особливої частини КК існують у вигляді приписів, що знайшли стале визначення як спеціальні підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Відповідно до ч. 3 ст. 111 КК України звільняється від кримінальної відповідальності громадянин України, якщо він на вико-

нання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників ніяких дій не вчинив і добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок з ними та про отримане завдання.

Передумовою звільнення громадянина України від кримінальної відповідальності за вчинення державної зради у всіх формах, за винятком шпигунства, вчиненого шляхом збирання відомостей, що становлять державну таємницю, з метою передачі їх іноземному представнику, є встановлення злочинного зв'язку із іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками та отримання від них злочинного завдання на:

- надання в інтересах військового супротивника України чи держави, воєнізовані формування якої вступили з Україною у збройний конфлікт, будь-якої допомоги з наміром сприяти йому в спричиненні шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України шляхом ведення бойових дій на його боці або вчинення інших дій воєнного характеру в його інтересах (перехід на бік ворога в період збройного конфлікту);
- сприяння в проведенні розвідувальної діяльності, тобто передачу або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю (шпигунство);
- сприяння в проведенні підривної діяльності проти України, тобто надання допомоги іноземній державі, іноземній організації або їх представникам у проведенні ворожих дій, які спрямовані на завдання шкоди національній безпеці України в цілому чи окремим її складовим.

При цьому необхідно зазначити, що на етапі встановлення зв'язку із представником іноземної держави чи іноземної організації та отримання від нього злочинного завдання жодна із форм державної зради (крім державної зради у формі шпигунства, вчиненої шляхом збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю) ще не є закінченим злочином, і в більшості випадків залежно від обставин містить ознаки готування до злочину, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 14 КК України готуванням до зло-

чину є підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину. Отже, підшукування співучасників державної зради та змова на вчинення дій, які утворюють будь-яку із форм державної зради, не є закінченим злочином і повинно кваліфікуватись лише як готування до державної зради до того моменту, поки громадянин України не приступив до реалізації дій, які стали предметом змови між ним та іноземним представником.

Таким чином, якщо дії суб'єкта утворюють закінчений склад злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111 КК України, незалежно від форми державної зради, спеціальна підстава звільнення від кримінальної відповідальності, передбачена у ч. 3 ст. 111 КК України, до нього не може бути застосована. Дії ж такого суб'єкта, які виразились у зверненні до правоохоронного органу із заявою про те, що він вчинив, та про особу іноземного представника, яка здійснює розвідувальну чи підривну діяльність проти України, необхідно оцінювати як дійове каяття – різновид активної поведінки суб'єкта злочину, яка має місце вже після закінчення злочину і свідчить про його прагнення згладити наслідки вчиненого ним суспільно небезпечного діяння (з'явлення із зізнанням, відшкодування завданої шкоди, сприяння розкриттю злочину та викриття інших осіб, які брали участь у вчиненні злочину).

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 66 КК України дійове каяття не розглядається як обставина, яка є підставою звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинення умисного злочину, а, в залежності від обставин справи, може таку відповідальність пом'якшувати.

Так, прикладом правильної кваліфікації дій суб'єкта необхідно вказати обставини, встановлені у ході розслідування кримінального провадження, внесеного до ЄРДР щодо громадянина України ОСОБА 1 за ознаками вчинення останнім злочину, передбаченого ч. 1 ст. 14 та ч. 1 ст. 111 КК України.

У ході досудового розслідування встановлено, що ОСОБА 1 в липні 2014 року виїжджав до м. Сімферополя АР Крим залізничним транспортом. Під час проходження прикордонного контролю невістановлені співробітники прикордонної служби федеральної служби безпеки російської федерації зняли з потягу та доставили до адміністративної будівлі прикордонної служби

м. Джанкою АР Крим для проведення поглибленого опитування щодо обставин та мети його в'їзду на територію АР Крим, під час якого ОСОБА І повідомив, що є активним членом «Євромайданівського» руху в м. Харкові, членом «Громадської самооборони» м. Харкова, а також що йому відомі деякі співробітники правоохоронних органів України.

24 липня 2014 р. ОСОБА І у м. Джанкою АР Крим невстановленим співробітником оперативно-розшукового підрозділу прикордонного управління фсб рф в Республіці Крим та м. Севастополі із військовим званням капітан було запропоновано здійснювати діяльність, спрямовану на надання допомоги фсб рф у проведенні підривної діяльності на території м. Харкова та Харківської області з метою нанесення шкоди суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, а саме здійснювати збір детальної інформації стосовно патріотично налаштованих громадян України та організацій в м. Харкові й інших регіонах України, інформації стосовно співробітників різних правоохоронних органів в м. Харкові, можливих місць для бойової підготовки осіб з метою здійснення підривної діяльності на території м. Харкова та Харківської області, на що ОСОБА І, перебуваючи в безпорадному стані з огляду на погрози та заходи фізичного впливу, змушений був надати свою згоду.

Далі ОСОБА І, маючи намір на готування до державної зради, а саме змову на надання представникам іноземної організації допомоги в проведенні підривної діяльності на території м. Харкова та Харківської області, на виконання злочинної домовленості, направленої на надання допомоги фсб рф, надав своє письмове зобов'язання про збереження у таємниці факту співробітництва та відомостей, що стануть йому відомі, і обрав собі оперативний псевдонім. При цьому ОСОБА І детально обговорив та встановив спосіб зв'язку із невстановленими під час слідства представниками фсб рф у вигляді адреси електронної пошти, куди він мав звітувати про виконання отриманих завдань.

Своїми умисними діями ОСОБА І вчинив готування до державної зради – діяння, умисно вчиненого громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній, інформаційній безпеці України, а саме змову на надання представникам іноземної організації допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, тобто злочин, передбачений ч. 1 ст. 14, ч. 1 ст. 111 КК України.

Разом з тим після прибуття до м. Харків ОСОБА І прийняв рішення про припинення своєї злочинної діяльності, спрямованої на надання представникам іноземної організації допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, а саме збирання детальної інформації щодо патріотично налаштованих громадян України та організацій в м. Харків та інших регіонах України,

інформації щодо співробітників різних правоохоронних органів в м. Харків, можливих місць для бойової підготовки осіб з метою здійснення підривної діяльності на території України. Про вказані обставини ОСОБА 1 добровільно повідомив органи державної влади в особі співробітників Управління СБ України в Харківській області, звернувшись до УСБУ в Харківській області із зізнанням про свій зв'язок із представниками іноземної спецслужби та отримав від них завдання.

Відповідно до ч. 2 ст. 14 КК України готування до злочину невеликої тяжкості не тягне за собою кримінальної відповідальності, що не може бути застосоване до державної зради, оскільки цей злочин є особливо тяжким, бо санкція ч. 1 ст. 111 КК України передбачає кримінальну відповідальність у виді позбавлення волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років.

Суб'єкт, який вступив у змову з іноземним представником, може мати із ним контакт тривалий час, може неодноразово отримувати від нього завдання, проте поки він не приступив до його виконання, за наявності відповідних умов він може бути звільнений від кримінальної відповідальності за спеціальною підставою звільнення, передбаченою ч. 3 ст. 111 КК України.

Ухвалою Деснянського районного суду м. Чернігова від 4 вересня 2015 р. у справі № 750/7713/15-к, провадження № 1-кп/750/342/15, на підставі ч. 2 ст. 111 КК України (в редакції Закону України № 1689-VII від 07.10.2014) звільнено від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111 КК України, громадянку України ОСОБА 1, яка у червні-липні 2012 року, знаходячись на території російської федерації, в районі населеного пункту Хоромне брянської області, з метою виявлення шляхів в Україну в обхід пунктів пропуску та прикордонних заслонів, була затримана російськими прикордонниками та доставлена у чуровську прикордонну заставу рф. При проведенні бесіди, з'ясувавши, що вона є жителькою населеного пункту Гірськ Щорського району Чернігівської області, знайома з місцевістю та мешканцями українського прикордоння, отримала від нествановленого співробітника федеральної служби безпеки російської федерації пропозицію про негласне співробітництво з ними. ОСОБА 1 було запропоновано надавати співробітникам фсб рф інформацію щодо оперативно-службової діяльності підрозділів Держприкордонслужби України, розвитку соціально-політичної ситуації в українському прикордонні, діяльності політичних партій та громадських об'єднань патріотичної спрямованості, релігійних установ тощо, тобто надавати їм допомогу у проведенні підривної діяльності проти України, на що вона погодилася під псевдонімом «Воскресенская». При цьому

ОСОБА 1 отримала завдання про збір інформації щодо виявлення фактів контрабанди та нелегальної міграції.

У подальшому, у 2014 році, після початку Антитерористичної операції на сході України, ОСОБА 1 контактувала зі співробітником фсб рф, який представився як «семен андрійович». Упродовж літа 2014 року «семен андрійович» ознайомлював та навчав ОСОБА 1 методам негласної роботи із збору інформації. Також між ними були обумовлені методи конспірації щодо місць зустрічі та передачі інформації.

Таким чином, ОСОБА 1 була підготовлена співробітником фсб рф «семеном андрійовичем» та виконувала завдання розвідувального характеру, які полягали у зборі інформації про оперативно-службову діяльність підрозділів Держприкордонслужби України, інформації щодо розвитку соціально-політичної ситуації в українському прикордонні, діяльності політичних партій та громадських об'єднань патріотичної спрямованості, релігійних установ тощо.

4 листопада 2014 р. ОСОБА 1 прибула на територію російської федерації. Під час зустрічі співробітник фсб рф «семен андрійович» повідомив ОСОБА 1 про те, що на територію України з російської федерації під виглядом українського прикордонного наряду буде переправлена група у кількості 3–4 осіб. На ОСОБА 1 покладаються обов'язки з розробки маршруту перетину державного кордону України в обхід пунктів пропуску і прикордонних заслонів та супровід групи вглиб території України, на що вона погодилася. Після повернення на територію України ОСОБА 1 добровільно з'явилася у відділ прикордонної служби «Гірськ» Чернігівського прикордонного загону та розповіла про свій контакт зі співробітниками фсб та отримане завдання.

При цьому досить вагомим аспектом на користь застосування спеціальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення державної зради є те, що фактично всі подальші дії суб'єкта, який вже повідомив про обставини своєї злочинної діяльності правоохоронні органи та вступив із ними у взаємодію, та які вчиняються під контролем співробітників цих правоохоронних органів, є суспільно корисними, оскільки дозволяють встановити об'єкти зацікавленості іноземних представників та в окремих випадках характер їхніх дій.

Поряд із передумовами звільнення громадянина України від кримінальної відповідальності за державну зраду чинне законодавство передбачає вичерпний перелік умов, за яких таке звільнення може бути застосоване. Так, суб'єкта може бути звільнено від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 14 або ч. 1 ст. 15 та ч. 1–2 ст. 111 КК України, якщо:

- суб'єкт на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників ніяких дій не вчинив;
- суб'єкт добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок з ними та про отримане завдання.

Із формулювання зазначених умов у ч. 3 ст. 111 КК України вбачається, що особу за наявності названих вище передумов може бути звільнено від кримінальної відповідальності лише за дотримання всіх умов спеціальної підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності. При цьому вичерпність цього переліку означає, з одного боку, що суб'єкт повинен виконати абсолютно всі умови для того, щоб бути звільненим від кримінальної відповідальності за спеціальною підставою, з іншого ж боку, співробітники правоохоронних органів не мають права вимагати виконання будь-яких інших умов, ніж ті, що передбачені у ч. 3 ст. 111 КК України.

1. Умова спеціальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності, яка полягає у невчиненні жодних дій на виконання злочинного завдання ноземної держави, іноземної організації або їх представників, є обов'язковою умовою добровільної відмови від вчинення державної зради. Добровільна відмова виражається у свідомому акті припинення особою злочинної діяльності. Так, відмовившись з власної волі, незалежно від мотивів доведення злочину до кінця, суб'єкт своєю відмовою вказує на те, що він уже не ставить перед собою суспільно небезпечної мети і відмовляється від її досягнення шляхом утримання від вчинення злочину, в його свідомості нейтралізується умисел на вчинення злочину, отже відсутня вина, відповідно і суб'єктивна сторона складу злочину.

Проте добровільна відмова від продовження злочинної діяльності, передбаченої ч. 1–2 ст. 111 КК України, із подальшим зверненням до органів державної влади та повідомлення їм про свій зв'язок із представником іноземної держави чи іноземної організації та про отримане від нього злочинне завдання відрізняється від загального поняття добровільної відмови при незакінченому кримінальному правопорушенні, яке передбачене у ч. 1 ст. 17 КК України, і визначає добровільну відмову як остаточне припинення особою за своєю волею готування до кримінального правопорушення або замаху на кримінальне правопорушення, якщо при цьому вона усвідомлю-

вала можливість доведення розпочатого кримінального правопорушення до кінця.

Перша принципова відмінність добровільної відмови при незакінченому кримінальному правопорушенні від спеціальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду полягає в тому, що за добровільної відмови при незакінченому кримінальному правопорушенні для звільнення особи від кримінальної відповідальності на неї не покладається обов'язок у встановленому порядку повідомити органи державної влади про готування до кримінального правопорушення чи замах на нього.

Друга принципова відмінність полягає в тому, що добровільна відмова при незакінченому кримінальному правопорушенні може полягати в пасивній поведінці особи (утримання від подальших дій, спрямованих на доведення кримінального правопорушення до кінця), а у випадку вчинення державної зради – для застосування спеціальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності особа повинна вчинити низку активних дій, прямо передбачених у законі.

Обов'язок особи повідомити про свою злочинну діяльність органи державної влади зумовлено необхідністю виявити та знешкодити представників іноземних держав чи організацій або їх співучасників, які здійснюють підривну діяльність проти України та втягують у таку злочинну діяльність інших осіб – громадян України. У разі своєчасного повідомлення суб'єктом про державну зраду завдяки оперативним діям можливо попередити настання значних суспільно небезпечних наслідків у сфері національної безпеки України. Щодо другої відмінності, то її можна пояснити таким чином, що в разі вчинення державної зради суб'єкт фактично створює сприятливі умови для настання шкідливих та суспільно небезпечних наслідків у сфері національної безпеки, тому своїми активними діями, передбаченими в ч. 3 ст. 111 КК України, він повинен вчинити всі дії, які від нього залежать (повідомити про іноземного представника та отримане від нього завдання, внаслідок чого, якщо відомий напрям зацікавленості іноземного представника, можливо здійснити дієвий комплекс недопущення реалізації його злочинних намірів та захисту відповідного об'єкта чи предмета злочинного посягання).

2. Більшість мотивів чи причин звернення особи із заявою чи повідомленням про злочинний зв'язок не є такими, які б свідчили

про те, що особа повністю змінила свої переконання щодо своєї попередньої діяльності, яка мала ознаки державної зради чи шпигунства (наприклад, особа глибоко розкаялась у своїх злочинних намірах, усвідомивши всю суспільну небезпеку і підвищений ступінь шкідливості зазначених злочинів для державної безпеки; особа оцінила потенційну загрозу, яку несе її співпраця з іноземною державою, іноземною організацією чи їх представниками, для зовнішньої безпеки України тощо). Отже, найбільша ймовірність з'явлення особи із зізнанням про свій зв'язок із ворожою іноземною організацією полягає не в розкаянні її та усвідомленні суспільної небезпечності своїх дій, а швидше за все в побоюванні суспільного осуду чи імовірності настання кримінальної відповідальності за вчинений злочин, а також у відсутності впевненості в надійності іноземного представника.

Законодавцю не важливо, з яких саме мотивів особа відмовилась від діяльності, пов'язаної із державною зрадою та шпигунством, проте така відмова, безперечно, повинна мати місце тоді, коли особа усвідомлює можливість досягнення злочинної мети шляхом продовження злочинної діяльності, тобто коли відмова особи викликана певними внутрішніми спонуканнями, а не зовнішніми факторами, які об'єктивно унеможливають продовження особою злочинної діяльності. Так, наприклад, особа, зібравши інформацію, яка містить державну таємницю, з метою передачі вказаної інформації представникам іноземної держави, в останній момент усвідомлює, що її діяльність може бути викрито, та, побоюючись кримінальної відповідальності, відмовляється від продовження злочинної діяльності – передачі зібраної інформації представникам іноземної держави, добровільно повідомляє органам державної влади про вчинене і своїми активними діями сприяє відверненню заподіяння шкоди інтересам України. В іншому випадку громадянин України, зібравши інформацію, яка містить відомості, що становлять державну таємницю, з метою передачі вказаної інформації представникам іноземної держави, на шляху слідування до обумовленого місця зустрічі та передачі її представникам іноземної держави затримується співробітниками правоохоронних органів, після чого повідомляє органи державної влади про вчинене і своїми діями сприяє відверненню заподіяння шкоди інтересам України. Зрозуміло, що у другому випадку спеціальна підстава звільнення від

кримінальної відповідальності за вчинення державної зради у формі шпигунства не може бути застосована, проте дії особи можна розглядати як дійове каяття.

Можливі ситуації, коли громадянин України змушений був надати згоду на співробітництво із іноземним представником через певні обставини, які позбавляли його можливості діяти за власним розсудом чи становили для нього загрозу. Так, громадянин України, який, опинившись у скрутному становищі, змушений надати згоду на співробітництво з іноземним представником, отримує від нього завдання на надання певної допомоги в проведенні розвідувальної чи підривної діяльності проти України, при першій нагоді повинен звернутись до правоохоронних органів України із інформацією про обставини свого вербування та отримане завдання. Безперечно, у такому випадку суб'єкт повинен бути звільнений від кримінальної відповідальності за державну зраду на підставі ч. 3 ст. 111 КК України. Прикладом подібної ситуації є такі обставини, встановлені у ході розслідування кримінального провадження.

Ухвалою Деснянського районного суду м. Чернігова від 29 вересня 2015 р. у справі № 750/7472/15-к, провадження № 1-кп/750/336/15, на підставі ч. 2 ст. 111 КК України (в редакції Закону України № 1689-VII від 07.10.2014) звільнено від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111 КК України, громадянку України ОСОБА І, яка 21 листопада 2014 р. після незаконного перетину державного кордону російської федерації з метою відвідування своєї матері, яка мешкає на території російської федерації, була затримана співробітниками прикордонного управління федеральної служби безпеки російської федерації по брянській області. Щодо ОСОБА І правоохоронними органами російської федерації було порушено кримінальну справу за незаконний перетин державного кордону і з 23 листопада 2014 р. по 17 грудня 2014 р. до винесення вироку погарським районним судом брянської області вона перебувала під вартою.

У подальшому, 19 грудня 2014 р., ОСОБА І після звільнення з місць тимчасового ув'язнення було запрошено до погарського відділення прикордонного управління федеральної служби безпеки російської федерації по брянській області для проведення бесіди, під час якої вона отримала від співробітників прикордонного управління фсб рф пропозицію про негласне співробітництво з ними. Вказані особи повідомили ОСОБА І, що їй на 3 роки заборонено в'їзд до російської федерації. В обмін на гарантії безперешкодного відвідування нею своєї матері на території російської федерації вказані співробітники прикордонного управління фсб рф поставили завдання щодо збирання та пе-

редачі їм інформації про місце розташування блокпостів, які знаходяться на території Новгород-Сіверського району, кількості особового складу відділу прикордонної служби «Грем'яч» Чернігівського прикордонного загону, Новгород-Сіверського райвідділу міліції Управління МВС України в Чернігівській області, установчі дані співробітників та їх номери телефонів, кількість та наявність озброєння та військової техніки у прикордонні.

На вказану пропозицію ОСОБА 1 погодилась. На підтвердження згоди на співпрацю зі співробітниками прикордонного управління фсб рф у ОСОБА 1 було відібрано підписку про згоду на конфіденційну співпрацю з органами фсб рф. У подальшому, перебуваючи на території України та частково володіючи зазначеною інформацією, ОСОБА 1, усвідомлюючи можливість доведення злочину до кінця, 8 червня 2015 р. звернулась із заявою про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111 КК України, в якій виклала зазначені вище обставини.

Таким чином, як випливає з наведеного вище, очевидно, що поряд із мотивами звернення особи до правоохоронних органів України із заявою про свій зв'язок із іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками, потрібно визначати мотиви встановлення такого зв'язку і дійсного умислу особи в момент отримання завдання від іноземного представника надавати реальну допомогу в проведенні розвідувальної чи підривної діяльності проти України.

У будь-якому випадку при вирішенні питання про те, чи було звернення добровільним, необхідно враховувати таке. Добровільна заява чи повідомлення про злочин можуть бути визнані з'явленням із повинною у випадках: 1) коли відповідним органам не відомо ні про вчинений злочин, ні про особу, яка його вчинила, і сама ця особа добровільно повідомляє про вчинене нею; 2) коли цим органам відомо про злочин, який мав місце, проте невідомо про те, хто його вчинив, і винна особа сама з'явилась в органи і добровільно виклала обставини злочину; 3) коли органам відомо про вчинений злочин та про особу, яка його вчинила, проте до затримання ця особа добровільно з'явилася з повинною, не знаючи про те, що її викрито.

Отже, добровільним повідомленням органам влади може визнаватися повідомлення чи заява особи органам державної влади про свій зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками та про отримане від них завдання (державна зрада) в тих випадках, коли особа, яка здійснила таке повідомлен-

ня чи заяву: повністю, з власної волі відмовилась від продовження злочинної діяльності, передбаченої ч. 1–2 ст. 111 КК України; усвідомлювала можливість продовження своєї злочинної діяльності з ознаками державної зради; виключала можливість свого викриття на кінцевому етапі своєї злочинної діяльності. Особливість останньої ознаки полягає в тому, що оскільки особа може усвідомлювати можливість свого викриття, тому одним із мотивів відмови від продовження злочинної діяльності може бути побоювання кримінальної відповідальності за державну зраду. Проте таке побоювання може мати характер передбачення абстрактної можливості, а не неминучості. Інакше кажучи, якщо особа розуміє, що її злочинна діяльність викрита співробітниками правоохоронних органів чи іншими особами та незабаром стане приводом для початку кримінального провадження, її дії, спрямовані на повідомлення органам державної влади про свою злочинну діяльність, не матимуть ознаки добровільності, а будуть викликані тиском зовнішніх обставин. Ці дії можуть бути розцінені як спроба уникнути кримінальної відповідальності за державну зраду за відсутності на те законних підстав. Таке припинення злочинної діяльності є намаганням приховати свої ворожі наміри з метою уникнути відповідальності за вчинення особливо тяжкого злочину, або намаганням «набути» обставин, які пом'якшують покарання.

Що ж стосується самої добровільної заяви чи повідомлення органам державної влади, то така заява чи повідомлення повинні бути спрямовані до компетентних органів державної влади, під якими слід розуміти: СБ України, інші правоохоронні органи, органи виконавчої та судової влади України, органи місцевого самоврядування, на службових осіб яких покладається обов'язок негайно після отримання заяви чи повідомлення особи передати зазначену інформацію відповідних правоохоронних органів для вжиття заходів щодо усунення шкідливих наслідків вчиненого діяння та проведення перевірки за наданою інформацією.

Зміст заяви повинен містити в собі всі наявні в особи відомості про те, з якою іноземною державою чи іноземною організацією або їх конкретними представниками мав зв'язок суб'єкт заяви, у чому конкретно такий зв'язок виражався, де, коли і яким способом, а також із ким був встановлений та підтримувався цей зв'язок; де, коли, від кого і яким чином було отримане завдання, у чому полягав зміст

цього завдання, способи та час його виконання тощо; поведінка особи після отримання завдання; мотиви зробленої заяви тощо. Приховування будь-якої інформації щодо зазначених обставин або формальна заява, розрахована не на сприяння правоохоронним органам, а на безпідставне набуття можливості скористатися спеціальною підставою звільнення від кримінальної відповідальності, унеможливує звільнення особи від кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 111 КК України.

При цьому таке звернення може бути вчинене як до внесення даних про виявлене кримінальне правопорушення до ЄРДР, так і після такого внесення. Головною умовою в останньому випадку є факт відсутності обізнаності суб'єкта із тим, що його злочинні дії (або дії його співучасників) стали підставою для відкриття кримінального провадження. Встановлення факту такої обізнаності, тобто якщо особа в момент звернення із зізнанням про вчинений злочин до правоохоронного органу усвідомлювала, що її злочинну діяльність викрито та незабаром її буде притягнуто до кримінальної відповідальності, виключає ознаку добровільності зізнання та унеможливує застосування до особи спеціальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності за вчинений злочин. Інакше кажучи, спроба особи уникнути кримінальної відповідальності, скориставшись спеціальною підставою, в умовах усвідомлення неминучості притягнення до кримінальної відповідальності не повинна розцінюватися як добровільне звернення до правоохоронного органу.

Відповідно до ст. 285 КПК України особі, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення та щодо якої передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності у разі здійснення передбачених законом України про кримінальну відповідальність дій, роз'яснюється право на таке звільнення. Таким чином, на стадії досудового розслідування питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності вирішується лише після повідомлення їй про підозру у вчиненні відповідного кримінального правопорушення.

Встановивши на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності та отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його

до суду. Перед направленням клопотання до суду прокурор зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. Якщо під час судового розгляду щодо провадження, яке надійшло до суду з обвинувальним актом, сторона кримінального провадження звернеться до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності обвинуваченого, суд має невідкладно розглянути таке клопотання.

Урахування думки прокурора при звільненні особи від кримінальної відповідальності у випадку, передбаченому ч. 4 ст. 286 КПК України, є цілком виправданим, оскільки, по-перше, відповідає засаді змагальності у кримінальному провадженні, по-друге, дає змогу заперечити щодо задоволення клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності в разі відсутності на те, на погляд прокурора, законних підстав. До того ж не слід забувати, що прокурор є стороною обвинувачення, а тому у випадку надходження відповідного клопотання від сторони захисту може ставити підстави, що містяться у ньому, під сумнів. Зокрема, це стосується таких елементів звільнення від кримінальної відповідальності, як добровільність, своєчасність тощо.

Відповідно до вимог ст. 287 КПК України у клопотанні прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності вказуються:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) анкетні відомості підозрюваного (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);
- 3) прізвище, ім'я, по батькові та займана посада прокурора;
- 4) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення та його правова кваліфікація з зазначенням статті (частини статті) Закону України про кримінальну відповідальність та формулювання підозри;
- 5) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та відомості про її відшкодування;
- 6) докази, які підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення;
- 7) наявність обставин, які свідчать, що особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, та відповідна правова підстава;

8) відомості про ознайомлення з клопотанням потерпілого та його думка щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності;

9) дата та місце складення клопотання.

До клопотання прокурора повинна бути додана письмова згода особи на звільнення від кримінальної відповідальності.

Утім не завжди таке клопотання надходить від прокурора. Відповідно до ч. 4 ст. 286 КПК України, якщо під час здійснення судового провадження щодо провадження, яке надійшло до суду з обвинувальним актом, сторона кримінального провадження (наприклад, обвинувачений або його захисник) звертається до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності обвинуваченого, суд має невідкладно розглянути таке клопотання.

Відповідно до вимог ст. 288 КПК України розгляд клопотання прокурора здійснюється у присутності сторін кримінального провадження та потерпілого в загальному порядку, передбаченому КПК України, із особливостями, встановленими цією статтею. Суд зобов'язаний з'ясувати думку потерпілого щодо можливості звільнення підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності.

Суд своєю ухвалою закриває кримінальне провадження та звільняє підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності у випадку встановлення підстав, передбачених законом України про кримінальну відповідальність. Відповідно до ч. 4 ст. 288 КПК України у разі встановлення судом необґрунтованості клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (наприклад, зроблена особою заява про вчинений нею злочин є не добровільною, а вимушеною; особа, яка вчинила злочин, вирішила звернутися до правоохоронних органів вже після повідомлення їй про підозру; завдані злочином збитки були відшкодовані не в повному обсязі; в особи мається непогашена або не знята судом в установленому законом порядку судимість за вчинення аналогічного злочину тощо) суд своєю ухвалою відмовляє в його задоволенні та повертає клопотання прокурору для здійснення кримінального провадження в загальному порядку. Якщо таке необґрунтоване клопотання надійшло після направлення обвинувального акта до суду, то він продовжує судове провадження у загальному порядку.

Ухвала суду про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності може бути оскаржена в апеляційному порядку.

ІV. РЕЗУЛЬТАТИ ОПРАЦЮВАННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ЧАСТИНІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ, ЯКІ УТВОРЮЮТЬ ПІДІНСТИТУТ ЗЛОЧИННОЇ КОЛАБОРАЦІЇ

Протягом 2022–2023 років Головним слідчим управлінням СБУ неодноразово надавались зауваження, пропозиції та роз'яснення до проєктів законів України, які стосуються складів кримінальних правопорушень, що утворюють підінститут злочинної колаборації. Для зручності наших читачів порівняльні таблиці, з яких легко зрозуміти суть змін, що пропонував законодавець, розміщені нижче за посиланням у qr-code. Маємо сподівання, що сконцентрована в одному місці позиція практичних підрозділів, які кримінально-правовими засобами протидіють злочинній колаборації, може стати у нагоді під час підготовки подальших законопроєктів.

ПРОПОЗИЦІЇ ГСУ СБУ
до проєкту Закону України «Про внесення змін
до Кримінального кодексу України та Кримінального
процесуального кодексу України щодо протидії російській
паспортизації» (реєстр. № 8057 від 19.09.2022)

Законопроєктом пропонується доповнити статтю 69 Кримінального кодексу України новою частиною 3, якою заборонити призначати більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, за вчинення в умовах дії правового режиму воєнного стану кримінальних правопорушень, передбачених розділами I, XX Особливої частини цього Кодексу. Однак при цьому підстави та обґрунтування не наводяться і тому виникає питання щодо необхідності застосування цієї норми до злочинів терористичної спрямованості (статті 258–258-5 КК України).

Також законопроєктом пропонується доповнити Кримінальний кодекс України новою статтею 111–3, якою передбачити кримінальну відповідальність за набуття в умовах воєнного стану громадянським України, який є особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, громадянства держави-агресора та/або отримання паспортних документів держави-агресора, за відсутності ознак державної зради.

Необхідно зазначити, що фактично вказане діяння є однією з форм колабораційної діяльності зі спеціальним суб'єктом, тому вважаємо, що виділяти його в окрему статтю недоцільно. На нашу думку, необхідно закріпити це діяння шляхом доповнення статті 111–1 КК України (Колабораційна діяльність).

Положення статті 111–1 КК України та відповідні категорії і поняття розтлумачено ГСУ СБУ та ПШОК для СБУ Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого у практичному параднику (електронна версія за посиланням в кінці листа).

Крім цього, конструкція об'єктивної сторони «набуття громадянства держави-агресора та/або отримання паспортних документів держави-агресора» в перспективі практичного застосування може призвести до притягнення до відповідальності осіб, у діях яких не міститься жодної форми вини, наприклад, коли особі без її відома чи проти її волі надали громадянство або паспортні документи держави-агресора.

З огляду на викладене у статті треба обов'язково додати вказівку на **добровільність** (умисну форму вину) набуття громадянства та/або отримання паспортних документів, оскільки ці діяння можуть бути вчинені без відома особи, тобто без застосування фізичного або психічного примусу (обставин, зазначених у статті 40 КК України, як підстави для звільнення від кримінальної відповідальності). Наприклад, особі без її відома надано громадянство на підставі підроблених документів, або за інших обставин (на тимчасово окупованій території АР Крим надавалося громадянство рф без відповідних заяв).

Крім того, запровадження криміналізації зазначеного діяння лише до спеціального суб'єкта не вирішує питання з таким негативним явищем, як масове оформлення громадянства держави-агресора населенню тимчасово окупованих територій.

Також виникає питання доцільності притягнення до кримінальної відповідальності за набуття громадянства країни-агресора громадян України, які у встановленому законодавством порядку відмовляються (відмовилися) від громадянства України, але ще не позбавлені його, оскільки відповідно до статті 25 Конституції України громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство.

Відповідно до статті 64 Конституції України зазначені вище конституційні права громадян не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Щодо запропонованого законопроектом доповнення Кримінального кодексу України новою статтею 438–1 (Примусова паспортизація) необхідно зазначити наступне.

Зміст диспозиції ст. 438 КК України має бланкетний характер, окремі категорії, використані під час конструювання вказаного складу злочину, такі як жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, можуть бути вичерпно охарактеризовані винятково після всебічного дослідження значної кількості міжнародно-правових актів.

Так, наприклад, тільки застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, включає застосування: 1) отрути або отруєної зброї; 2) зброї, яка використовує мікробіологічні чи

інші біологічні агенти чи токсини незалежно від їх походження чи методу виробництва; 3) зброї, основна дія якої полягає в заподіянні ушкоджень уламками, які не виявляються в тілі людини за допомогою рентгенівських променів; 4) лазерної зброї, спеціально призначеної для використання у бойових діях винятково або в тому числі для того, щоб спричинити постійну сліпоту незахищених органів зору людини; 5) задушливих, отруйних або інших подібних газів і будь-яких аналогічних рідин, матеріалів або засобів (у тому числі хімічної зброї); 6) зброї, бойових припасів і матеріалів, якщо з огляду на положення міжнародного гуманітарного права вони вважаються такими, що викликають надмірні страждання, або є невибірковими по своїй суті; 7) куль, які легко розриваються або сплющуються в тілі людини, таких як оболонкові кулі, тверда оболонка яких не покриває всього осердя чи має надрізи.

Насильницька паспортизація є незаконною та не визнається в Україні й у світі, оскільки суперечить принципам і нормам міжнародного права і є порушенням Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни.

Як вбачається, з огляду на розлогість окремих форм об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 438 КК України, необхідно всебічно розглянути питання щодо доцільності їх виділення в окремі кримінальні правопорушення, закріпивши способи їх вчинення відповідними формами об'єктивної сторони.

Цілком очевидно, що означені вище категорії повинні бути вичерпно розкриті в кримінально-правових нормах, що передбачають відповідальність за конкретний вид злочину (у вигляді переліку відповідних форм об'єктивної сторони чи у примітці до такої статті), для уникнення подвійних трактувань та помилок у кваліфікації.

Однак при цьому необхідно застосовувати комплексний підхід.

ПРОПОЗИЦІЇ ГСУ СБУ
до проєкту Закону України «Про внесення змін
до Кримінального кодексу України щодо удосконалення
відповідальності за колабораційну діяльність»
(реєстр. № 7647 від 08.08.2022)

Черговим, наданим для опрацювання законопроектом, пропонується виключити частину 4 статті 111–1 Кримінального кодексу України «4. Передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або **провадження господарської діяльності** у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора».

У пояснювальній записці до наданого законопроекту зазначається, що під дію вказаної частини статті 111–1 КК України підпадатиме цілком правомірна діяльність, зокрема заходи, спрямовані на розв'язування гуманітарних проблем, тощо. Звертається також увага, що Кримінальний кодекс України містить конкуренцію норм, а саме частини 4 статті 111–1 з частиною 1 статті 111–2 КК України. В частині вказаного підтримуємо зазначені висновки.

При цьому пояснювальна записка містить висновок про те, що з огляду на позиції теоретиків, а особливо практиків, за суб'єктивним складом та об'єктивною стороною діяння кримінальне правопорушення за частиною 4 статті 111–1 КК України охоплюється частиною 1 статті 111–2 КК України.

Зазначений висновок є помилковим та не може бути підтриманий з наступних підстав.

Так, аналіз змісту статті 111–2 КК України показує, що вона не охоплює таку об'єктивну сторону діяння кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 111–1 КК України, як **провадження господарської діяльності** у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора, насамперед тому, що господарська діяльність не обов'язково передбачає передачу матеріальних цінностей. При цьому необхідно враховувати, що зазначене у ст. 111–2 КК України

поняття «передача матеріальних ресурсів чи інших активів» є оцінним та трактується насамперед у площині надання матеріальних ресурсів чи інших активів. При цьому проведення будь-якої господарської діяльності не передбачається.

Криміналізація такого різновиду кримінально протиправної діяльності є характерною для кримінального законодавства низки європейських країн (територію яких не було окуповано).

Так, досить широко злочини зазначеної категорії розкриті у кримінальному кодексі Данії. Кодекс визначає, що будь-яка людина, яка під час ворожої окупації здійснює дію, націлену на стимулювання окупантів, або будь-якої організації або людини, пов'язаної з тією владою з метою послабити незалежність будь-якого датського державного органу, або хто користується незаконними перевагами будь-якого зв'язку з окупаючою державою або з будь-якою організацією або людиною, пов'язаним з тією владою, в цілях отримання для себе або для інших спеціальних привілеїв, а також що будь-яка особа, яка безпосередньо або через посередника співпрацює з ворожою силою в період окупації для досягнення комерційної мети.

Кримінально караною комерційну діяльність з ворогом або з окупованими територіями визнає і кримінальний кодекс Норвегії поряд із участю у діяльності адміністрації ворога на окупованій території Норвегії.

Відповідальність за вказані дії передбачена також кримінальним кодексом Іспанії (КК Іспанії є одним із «наймолодших» кодексів європейських держав).

У КК Грузії також передбачено кримінальну відповідальність за здійснення на окупованих територіях забороненої економічної діяльності.

З урахуванням цього вважаємо також, що встановлення кримінальної відповідальності за здійснення господарської діяльності із державою-агресором є важливим та обов'язковим кроком, у тому числі в площині адаптації законодавства України до європейських стандартів.

Оскільки запропонованими замінами фактично декриміналізується зазначена вище протиправна діяльність, це є неприпустимим, у зв'язку з чим вказаний законопроект не може бути підтриманим.

Аналіз практичної площини недовготривалого застосування слідчими СБ України частини 4 статті 111–1 КК України на цей час

свідчить про наявність дискусійних аспектів положень цієї норми та значні труднощі, що виникають у слідчих у процесі кваліфікації відповідних діянь.

Єдину змістовну практику застосування вказаної норми на сьогодні ще не сформовано, у зв'язку з чим розслідування кримінальних проваджень цієї категорії не може бути належним чином узагальнено.

На тимчасово окупованих територіях, на яких агресором вже створено незаконні органи влади, без взаємодії з такими органами неможливо проводити будь-яку господарську діяльність, наприклад, виготовлення на місцевих підприємствах хліба, інших продуктів харчування чи товарів першої необхідності та інших товарів народного вжитку, їх перевезення до торговельних закладів тощо.

З урахуванням викладеного необхідно зазначити, що під санкцію частини 4 статті 111–1 КК України підпадають практично всі особи, які здійснюють господарську діяльність на тимчасово окупованих територіях.

У той же час в ході розгортання державою-агресором широкомасштабної військової агресії неприпустимо залишати мешканців окупованих територій без належного забезпечення нормальних умов життя. Зазначене стосується насамперед сфери забезпечення населення окупованих територій питною водою, продовольчими товарами, предметами першої необхідності та відповідно інших сфер.

Встановлення кримінальної відповідальності за провадження господарської діяльності із державою-агресором в умовах правового режиму воєнного стану є на цей час необхідним.

З урахуванням чого, а також численних звернень від підприємств, організацій та державних органів щодо організації подальшої діяльності на окупованих територіях України в умовах широкомасштабної збройної агресії, безумовно констатуємо про необхідність удосконалення вказаної норми та всебічного її висвітлення всіма можливими засобами у формі, що передбачає однозначне її сприйняття та тлумачення, а також запровадження ефективних організаційних заходів режимного характеру.

Окупація території України державою-агресором не означає припинення дії законодавства нашої держави, на цю територію безумовно поширюється дія законів України. В умовах воєнного стану правовий режим тимчасово окупованої території визначається, змі-

нюється і скасовується рішенням Ради національної безпеки і оборони України, введеним у дію Указом Президента.

Відповідно до ст. 3 Господарського кодексу України господарською діяльністю є діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Тобто це може бути будь-яке виконання робіт, надання послуг чи постачання товару незаконним органам влади, створеним на тимчасово окупованій території, або державі-агресору.

Уважається за необхідне в умовах правового режиму воєнного стану криміналізувати шляхом внесення змін до ч. 4 ст. 111–1 КК України дії, спрямовані на здійснення підприємницької діяльності на тимчасово окупованій території України, що має на меті отримання прибутку, яка здійснюється у порушення визначеного Кабінетом Міністрів України та Радою національної безпеки і оборони України порядку.

Фактична реалізація зазначених пропозицій передбачає визначення урядом України відповідних видів господарської діяльності та встановлення порядку її ведення на тимчасово окупованій території, у тому числі системи розрахунків та платежів.

На цей час на законодавчому рівні вже здійснено окремі кроки щодо врегулювання цієї діяльності.

Так, відповідно до чинного законодавства здійснення господарської діяльності юридичними особами, фізичними особами підприємцями та фізособами, які провадять незалежну професійну діяльність, місцезнаходженням (місцем проживання) яких є тимчасово окупована територія, дозволяється винятково після зміни їх податкової адреси на іншу територію України.

Крім того, на тимчасово окупованій території забороняється діяльність, що підлягає держрегулюванню (ліцензування, отримання дозвільних документів, сертифікація та інша) господарська діяльність, увезення та/або вивезення товарів військового призначення, організація залізничних, автомобільних, морських, річкових, поромних, повітряних сполучень. Заборонено також користування державними ресурсами, в тому числі природними, фінансовими і кредитними, заборонено здійснення грошових переказів, а також фінансування або інше сприяння вище переліченої діяльності.

РОЗ'ЯСНЕННЯ ГСУ СБУ
до проекту Закону України «Про внесення змін
до Кримінального кодексу України щодо удосконалення
відповідальності за колабораційну діяльність»
(реєстр. № 7647 від 08.08.2022)

Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність» розроблено з метою приведення норм кримінального закону до фактичної реальності та завдань держави зі збереження контролю над фактично окупованими після 24.02.2022 територіями та забезпечення життєдіяльності мешканців таких територій.

Після 24 лютого 2022 року частина території України опинилася під військовою окупацією російської армії. Попри це державні органи, органи місцевого самоврядування та бізнес продовжили робити все, аби життя на цих територіях не зупинилось, а їхні мешканці відчували піклування Української держави.

Законом України від 03 березня 2022 року № 2108-IX Кримінальний кодекс України доповнено новою статтею 111–1, якою криміналізовано колабораційну діяльність. Частина четверта цієї статті передбачає кримінальну відповідальність за передачу матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора.

Проте під дію цієї статті підпадає цілком правомірна діяльність, зокрема заходи, спрямовані на розв'язання гуманітарних проблем, зокрема медичного обслуговування, діяльності у галузі трубопроводного транспорту, робота магазинів з продуктами харчування тощо.

Таким чином, після запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність та пособництво державі-агресору державні органи України почали отримувати тисячі звернень від громадян, органів місцевого самоврядування, комунальних установ

та бізнесу щодо того, в яких межах і як вони мають діяти, щоб їхня діяльність не підпадала під відповідні статті кримінального закону.

При цьому Україна не має покладатись суто на обов'язки держави-окупанта за міжнародним гуманітарним правом щодо забезпечення окупованих територій, а повинна максимально зберігати свою присутність на територіях, які фактично окуповані після 24.02.2022, таким чином демонструючи невідворотність деокупації, яка має відбутись у короткостроковій перспективі. Не забуваючи при цьому про неприпустимість пособництва державі-агресору, яке має переслідуватись та каратись.

З метою правового врегулювання зазначеного вище проблемного питання робочою групою, створеною при Мінінтеграції, за участю представників Головного слідчого управління СБ України було запропоновано законопроект (реєстр. № 7647), яким пропонується **частину четверту статті 111–1** Кримінального кодексу України викласти в такій редакції:

«4. Передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або **добровільне** провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора, **за винятком випадків, визначених законом** –...».

З метою визначення зазначених у вказаній вище частині статті 111–1 Кримінального кодексу України **заходів та діяльності, які можуть здійснювати на тимчасово окупованих територіях**, або у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами та окупаційною адміністрацією суб'єкти владних повноважень, юридичні особи публічного права та інші суб'єкти господарювання, робочою групою запропоновано проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» щодо особливостей діяльності на тимчасово окупованій території України» (реєстр. № 7646).

У цьому законопроекті пропонується уточнити частину четверту статті 9 та доповнивши новими статтями 9–1 та 9–2 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (далі – Закон), якими:

Визначити перелік видів діяльності та заходів, які можливо здійснювати на тимчасово окупованих територіях, якщо при цьому не вчиняється пособництво державі-агресору.

Так, відповідно до частини 2 статті 9–2 вказаного вище проекту Закону України на тимчасово окупованій території **може проводитись діяльність** суб'єктів господарювання, якщо при цьому не вчиняється пособництво державі-агресору з урахуванням обмежень, встановлених статтею 13 цього Закону, зі здійснення:

- 1) заходів із забезпечення прав і свобод людини і громадянина;
- 2) діяльності з виплати та доставки пенсій, грошової допомоги;
- 3) заходів, визначених Кодексом цивільного захисту України;
- 4) заходів, передбачених Конвенцією про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, Виконавчим регламентом та двома протоколами до неї;

- 5) заходів, спрямованих на розв'язання гуманітарних проблем, зокрема медичного обслуговування та надання медичних послуг, соціального обслуговування та надання соціальних послуг;

- 6) діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами;

- 7) благодійної діяльності, гуманітарної допомоги;

- 8) надання житлово-комунальних послуг з урахуванням особливостей та обмежень, визначених суб'єктами владних повноважень, що здійснюють регулювання господарської діяльності у зазначеній сфері;

- 9) діяльності у галузі трубопровідного транспорту, нафтогазовій та вугільній галузі, інших видобувних галузях, на ринках електричної енергії та природного газу, у сфері енергетики, якщо при цьому електрична енергія, енергетичні ресурси та корисні копалини не транспортуються (переміщуються) на територію держави-агресора;

- 10) освітньої діяльності, якщо при цьому не здійснюється пропаганда з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, або інші дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора;

- 11) заходів, спрямованих на виконання і відбування кримінальних покарань, реалізацію законних прав та інтересів засуджених, осіб, узятих під варту;

12) заходів, спрямованих на дотримання вимог ядерної та радіаційної безпеки ядерних установок, об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, уранових об'єктів, джерел іонізуючого випромінювання, заходів радіаційного захисту, захисту критичної інфраструктури та захисних гідротехнічних споруд, обслуговування таких об'єктів;

13) діяльності з поховання померлих;

14) заходів з охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

15) діяльності банків, небанківських фінансових установ та інших осіб, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги, регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Національний банк України з урахуванням особливостей та обмежень, визначених Національним банком України;

16) діяльності у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку з урахуванням особливостей та обмежень, визначених суб'єктами владних повноважень, що здійснюють регулювання господарської діяльності у відповідних сферах;

17) перевезення вантажів та пасажирів;

18) діяльності у сфері сільськогосподарського товаровиробництва;

19) діяльності у сфері виробництва товарів, виконання робіт і надання послуг, зокрема у сфері торгівлі та громадського харчування.

2. Наділити Кабінет Міністрів України, Національний банк України та незалежні регулятори повноваженнями визначати особливості та встановлювати обмеження здійснення суб'єктами господарювання визначеного переліку видів діяльності та заходів.

Це дозволить у разі змін ситуації оперативно реагувати на них та обмежувати певні види діяльності чи заходи.

**ПРОПОЗИЦІЇ ГСУ СБУ
до проєктів законів України**

«Про внесення змін до статті 111–1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність» (реєстр. № 8301 від 23.12.2022),

«Про внесення змін до статті 111–1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність» (реєстр. № 8301–1 від 05.01.2023),

«Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо уточнення відповідальності за деякі види кримінальних правопорушень на тимчасово окупованих територіях» (реєстр. № 8301–2 від 05.01.2023)

Безумовно підтримуючи законодавчі ініціативи щодо удосконалення норм кримінального законодавства в частині відповідальності за злочини, які утворюють підінститут злочинної колаборації (ст. ст. 111, 111–1, 111–2, 436–2 КК України), вважаємо за необхідне звернути увагу на окремі положення проєктів законів України №№ 8301 від 23.12.2022, 8301–1 від 05.01.2023, 8301–2 від 09.01.2023, які, на нашу думку, не відповідають інтересам кримінального судочинства та можуть суттєво знизити ефективність протидії злочинам проти основ національної безпеки та іншим кримінальним правопорушенням засобами кримінально-правового впливу.

Зокрема, найістотніші вади та недоліки зазначених законопроєктів доцільно висвітлити шляхом поділу на наступні категорії:

І. Ті, що створюють передумови до безпідставного звільнення осіб від кримінальної відповідальності

1.1. Пропозиція авторів законопроєкту № 8301–2 від 09.01.2023 обмежити суб'єктний склад кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 111–1 КК України, службовими особами суперечить ч. 1 ст. 17 Конституції України, яка визначає захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки найважливішими функціями держави, справою всього українського народу, а не тільки службових осіб. Безпідставне звільнення від кримінальної відповідальності громадян України, які не є службовими особами, за: *1) публічне запе-*

речення здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України; 2) публічні заклики до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України може призвести до початку безперешкодного проведення симпатиками російської агресії масованих інформаційних психологічних спеціальних операцій в інтересах держави-агресора або навіть вільного поширення ними наративів російської брехливої пропаганди.

1.2. Намагання обмежити суб'єктивну сторону складу кримінального правопорушення (законопроект № 8301–2 від 09.01.2023), передбаченого ч. 2 ст. 111–1 КК України, обов'язковою метою – утвердження тимчасової окупації частини території України в перспективі призведе до неможливості застосування вказаної норми на практиці, оскільки, наприклад, якщо метою суб'єкта було утвердження не «тимчасової», а «постійної» окупації частини території України, то, незважаючи на те, що така мета є навіть тяжчою за змістом, її встановлення формально виключатиме можливість притягнення суб'єкта до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 111–1 КК України.

1.3. Пропозиція обмежити предметом кримінального правопорушення (законопроект № 8301–2 від 09.01.2023), передбаченого ч. 3 ст. 111–1 КК України, тільки стандарти освіти держави-агресора, які полягають у «викривленні історичних та географічних фактів в інтересах держави-агресора» та/або програмі «зі схвалення дій збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, розпалювання ворожнечі щодо України, громадян України, Збройних Сил України», видається недоцільною, оскільки фактично призведе до неможливості доводити в процесі досудового розслідування вину підозрюваного, адже сформувавши методичку щодо встановлення викривлення історичного факту не видається за можливе, і процес розслідування перетвориться не на встановлення об'єктивних фактів виведення закладів освіти з-під освітнього простору України в освітній простір рф, а на процес доведення об'єктивності висвітлення історичних фактів минулого.

Також інформуємо, що позитивна судово-слідча практика, напрацьована слідчими підрозділами СБ України, була узагальнена та окремі аспекти, що стосуються кримінально-правової оцінки діяння з ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111–1 КК України, були поглиблені та конкретизовані впродовж останнього часу.

Так, на окупованих територіях рф намагається сформуванати вкрай негативне ставлення наших громадян до української влади та Збройних Сил України. Така стратегія є однією з складових агресії рф проти України і дозволяє забезпечити лояльність місцевого населення до окупаційного режиму та країни-агресора в цілому.

Зазначене ще у більшу міру обумовлює необхідність однозначно чіткого визначення межі між кримінально караним діянням з ознаками колабораційної діяльності та необхідністю забезпечення своєї життєдіяльності нашими громадянами на окупованих територіях, що з різних причин залишилися в окупації.

За повідомленнями освітнього омбудсмена Сергія Горбачова, було отримано понад 600 звернень від українських вчителів з тимчасово окупованих територій, яких самопроголошена влада змушувала працювати у школах. Серед вчителів приблизно 43 тис. (близько 10% від загальної кількості) тих, хто виїхав з окупації.

У контексті ч. 3 ст. 111–1 КК України колабораційною діяльністю визнається добровільна співпраця громадян України з представниками країни-агресора, що вчиняється в умовах збройної агресії та полягає у наданні допомоги у формах, визначених у диспозиції вказаної норми:

- здійснення у закладах освіти пропаганди з метою сприяння збройній агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України;
- дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти.

Дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, охоплюють будь-які дії, що входять до процесу відмови в закладах освіти України від вітчизняних стандартів освіти з одночасним чи поступовим переходом на стандарти освіти країни-агресора.

Аналіз проблемних аспектів застосування ч. 3 ст. 111–1 КК України засвідчив, що така форма вчинення колабораціонізму, як «впровадження у закладах освіти стандартів освіти держави-агресора» тлумачиться неоднаково, з огляду на що потребує окремих роз'яснень.

Зокрема, неоднаковим є тлумачення обсягу та характеру дій, купність яких є «впровадженням», а також визначення кола осіб, які є суб'єктами цього кримінального правопорушення. Означене породжує головне питання – чи охоплюється ознаками ч. 3 ст. 111–1 КК України безпосереднє викладання вчителями (викладачами) предметів на основі вже впроваджених стандартів освіти держави-агресора на окупованих територіях.

Оскільки диспозиція ч. 3 ст. 111–1 КК України містить поняття «стандарт освіти держави-агресора», його тлумачення викликає складну правозастосовчу проблему, адже, з одного боку, при визначенні цього поняття недоцільно посилатися на норми законодавства України, а з іншого боку, немає підстав посилатися і на законодавство держави-агресора, адже в Україні воно не діє.

Об'єктом колабораційної діяльності у вигляді впровадження стандартів освіти держави-агресора є відносини у сфері національної безпеки України, які стосуються формування національного освітнього простору. Зміст стандартів полягає в модернізації системи дошкільної та повної загальної середньої освіти, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти, приведенні освітніх стандартів до потреб суспільного розвитку України та до найкращих світових зразків.

Предметом цього кримінального правопорушення є стандарти освіти держави-агресора. Зауважимо, що поняття «стандарт освіти держави-агресора» не є видом поняття «стандарт освіти», визначеного у статті 32 Закону України «Про освіту», і становить собою визначені цією державою, формалізовані у вигляді програм, переліків, вказівок, доручень, рекомендацій тощо, вимоги до змісту навчання, обсягів навчального навантаження, інших складових навчання.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111–1 КК України, полягає у вчиненні дій, спрямованих на впровадження цих освітніх стандартів у закладах освіти. Такими є дії працівників та службових осіб незаконних органів вла-

ди у сфері освіти, керівництва закладів освіти, ініціативних груп педагогічних працівників щодо забезпечення навчання відповідно до стандартів освіти держави-агресора: розробка стандартів освіти для тимчасово окупованих територій, розробка типових освітніх програм, типових навчальних планів, їх затвердження, забезпечення контролю виконання цих стандартів, планів, програм. Інакше кажучи, впровадження стандартів освіти варто розуміти як діяльність із забезпечення реалізації певних вимог до змісту освітньої діяльності.

Тобто йдеться про забезпечення відповідності певного рівня освіти стандартам освіти держави-агресора **через участь у розробленні** навчального плану або/та освітньої програми (відповідних складників), **їх затвердження, надання вказівок щодо їх реалізації**. У зв'язку із цим потрібно звернути увагу на те, що суб'єктом впровадження у вказаних закладах стандартів освіти держави-агресора є не лише службові особи таких закладів, які виконують відповідні організаційно-розпорядчі функції (насамперед представники незаконних окупаційних органів, директори шкіл, ректори, завучі, проректори та інші уповноважені особи), але й ті вчителі та інші педагогічні працівники, які могли сприяти окупаційній владі у розробленні навчального плану або/та освітньої програми держави-агресора.

Суб'єктом цього кримінального правопорушення є громадяни України. Суб'єктивна сторона характеризується виною у формі прямого умислу.

Отже, на підставі зазначеного Головне слідче управління СБ України дійшло таких висновків:

1) вчителі (викладачі), які не виконують організаційно-розпорядчі обов'язки та за своїми функціональними обов'язками не залучені до впровадження освітніх стандартів, не можуть вважатися суб'єктами впровадження стандартів освіти держави-агресора;

2) безпосереднє викладання вчителями (викладачами) предметів на основі вже впроваджених стандартів освіти держави-агресора на окупованих територіях **не підпадає під ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111–1 КК України, у формі впровадження стандартів освіти держави-агресора.**

Таким чином, **безпосереднє викладання вчителями (викладачами) предметів на основі вже впроваджених відповідними**

службовими особами стандартів країни-агресора на окупованих територіях не утворює об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого частиною 3 статті 111–1 КК України, у формі «дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора». Викладання не є забезпеченням реалізації вимог до змісту освіти.

Водночас необхідно зауважити, що в окремих випадках дії викладачів, які з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, уникнення відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України цілеспрямовано та активно здійснювали пропаганду у закладах освіти, можуть утворювати склад іншої форми кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111–1 КК України. Зазначена позиція узгоджена в робочому порядку з керівництвом Міністерства освіти України.

1.4. Нелогічно вбачається законодавча ініціатива авторів законопроекту № 8301–2 від 09.01.2023 щодо обмеження суб'єктного складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111–2 КК України, винятково іноземцями чи особами без громадянства (крім громадян країни-агресора), які станом на 24 лютого 2022 року постійно проживали на території України. Означене може призвести до безпідставного звільнення від кримінальної відповідальності:

- громадян України за дії щодо реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; добровільного збору та підготовки матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, оскільки відповідальність за такі дії передбачена тільки у ст. 111–2 КК України;
- іноземців чи осіб без громадянства, які, хоча й не проживали постійно на території України до 24.02.2022, проте прибули після початку широкомасштабної збройної агресії РФ проти України на окуповані території та розпочали вчинення дій, кримінальну відповідальність за які передбачено ст. 111–2 КК України.

II. Ті, що створюють передумови до безпідставного притягнення осіб до кримінальної відповідальності

2.1. Законопроектом № 8301 від 23.12.2022 пропонується криміналізувати шляхом доповнення частини 5 статті 111–1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) **зайняття** громадянином України **посади**, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, **в установах, підприємствах та організаціях**, створених на тимчасово окупованій території.

Уважаємо, що вказані зміни взагалі суперечать зазначеній у пояснювальній записці меті законопроекту – удосконалення інституту кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність тому, що під дію статті 111–1 КК України може формально підпадати правомірна діяльність, зокрема заходи, спрямовані на розв'язування гуманітарних проблем на окупованій території, надання медичних послуг, діяльність у галузі трубопровідного транспорту, зв'язку, роботи продуктових магазинів тощо.

Проте, виходячи із запропонованих змін, законодавцем пропонується взагалі розширити сферу дії ч. 5 статті 111–1 КК України не лише щодо осіб, які зайняли посади в органах влади на тимчасово окупованій території, а й на осіб, які зайняли посади і в інших установах, підприємствах та організаціях.

На нашу думку, якщо йдеться про *сам факт обіймання посади* (без здійснення пропаганди або іншої діяльності, передбаченої іншими частинами цієї статті), то суспільно небезпечною є лише участь у незаконних органах *влади*, там де «авторитет посади» можна використати на шкоду інтересам України. Водночас посади в установах, підприємствах та організаціях (без вчинення конкретної колабораційної діяльності, що знову таки передбачена іншими частинами цієї статті) такого «авторитету» не мають, сам факт їх обіймання певними особами не здатний спричинити шкоду інтересам України.

Більше того запропоновані зміни можуть призвести до притягнення до кримінальної відповідальності начальників та головних інженерів житлово-експлуатаційних контор, водоканалів, тепломереж та інших подібних структур, що очевидно на цей час не віддзеркалює суспільних потреб. Однак у пояснювальній записці до законопроекту серед обґрунтування необхідності його

прийняття прямо зазначено, що тепер «під дію статті 111–1 КК України може формально підпадати цілком правомірна діяльність, зокрема заходи, спрямовані на розв’язання гуманітарних проблем на окупованій території, надання медичних послуг, діяльність у галузі трубопровідного транспорту, зв’язку, роботи продуктових магазинів тощо. Відтак мешканці окупованої території знаходяться під ризиком притягнення їх до кримінальної відповідальності за діяння, які не є суспільно небезпечними, однак можуть підпадати під статтю 111–1 КК України». У зазначених сферах є багато посад, пов’язаних із виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій. Тому аналізована пропозиція цілковито суперечить обґрунтуванню необхідності прийняття цього законопроекту, наведеному у пояснювальній записці.

2.2. Законопроектом № 8301 від 23.12.2022 запропоновано привести положення статті 111–1 КК України у відповідність до статті 40 КК України, виключивши таку обов’язкову ознаку колабораційної діяльності, як «добровільність».

Вказана пропозиція є дискусійною з наступних підстав. Так, вбачається, що таке виключення, по-перше, не покращить ситуацію на практиці, а лише збільшить обсяг порушених кримінальних проваджень за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених у ст. 111–1 КК України. Також виключення ознаки «добровільність» суперечитиме самій суті поняття «колабораційна діяльність», яка полягає у співпраці/взаємодії з ворогом, *тобто діяльності, яка є винятково добровільною*.

2.3. Законопроектом № 8301–2 пропонується доповнити частину 4 статті 111–1 КК України конкретними видами господарської діяльності, які заборонено проводити у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора.

Після запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність та пособництво державі-агресору державні органи України почали отримувати тисячі звернень від громадян, органів місцевого самоврядування, комунальних установ та бізнесу щодо того, в яких межах і як вони мають діяти, щоб їхня діяльність не підпадала під відповідні статті кримінального закону.

При цьому Україна не має покладатись суто на обов'язки держави-окупанта за міжнародним гуманітарним правом щодо забезпечення окупованих територій, а повинна максимально зберігати свою присутність на територіях, які фактично окуповані після 24.02.2022, таким чином демонструючи невідворотність деокупації, яка має відбутись у короткостроковій перспективі, не забуваючи при цьому про неприпустимість пособництва державі-агресору, яке має переслідуватись та каратись.

З метою правового врегулювання зазначеного вище проблемного питання робочою групою, створеною при Мінреінтеграції, за участю представників Головного слідчого управління СБ України було запропоновано законопроект (реєстр. № 7647), яким пропонується **частину четверту статті 111–1** Кримінального кодексу України викласти в такій редакції:

«4. Передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або **добровільне** провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора, **за винятком випадків, визначених законом** -...».

З метою визначення зазначених у вказаній вище частині статті 111–1 Кримінального кодексу України **заходів та діяльності, які можуть здійснювати на тимчасово окупованих територіях** або у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами та окупаційною адміністрацією суб'єкти владних повноважень, юридичні особи публічного права та інші суб'єкти господарювання, робочою групою запропоновано проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» щодо особливостей діяльності на тимчасово окупованій території України» (реєстр. № 7646).

На нашу думку, саме прийняття зазначених змін зможе вирішити проблемні питання застосування на практиці положень ч. 4 ст. 111–1 КК України та забезпечити належний захист конституційних прав громадян України на тимчасово окупованих територіях.

III. Ті, що за своїм змістом суперечать основам техніки нормотворчості чи містять недоліки технічного характеру

3.1. Щодо ініціативи впровадити в ст. 111 КК України додаткову підставу звільнення від кримінальної відповідальності за вимушені дії громадянина України, примусово мобілізованого на тимчасово окупованих територіях України до лав збройних сил держави-окупанта або незаконних збройних формувань (законопроект 8301–2 від 09.01.2023), повідомляємо про таке.

На нашу думку, в спеціальній підставі звільнення від кримінальної відповідальності також необхідно передбачити наступні умови:

- особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо у складі збройних формувань вона не вчинила воєнних злочинів чи інших злочинів проти основ національної безпеки України;
- задача в полон не може обмежуватись лише задачею Збройним Силам, правоохоронним органам або іншим військовим формуванням України, оскільки задача, наприклад, представникам органів державної влади унеможливить застосування цієї норми.

Крім того, вказівка в тексті на «незаконність» мобілізації є суперечливою, оскільки діяльність окупаційних сил та окупаційних адміністрацій, що суперечить нормам міжнародного права, є незаконною, а будь-який виданий у зв'язку з такою діяльністю акт є недійсним і не створює жодних правових наслідків, за винятком випадків, пов'язаних зі встановленням фактів народження, смерті, укладання та розірвання шлюбу на тимчасово окупованих територіях, а також конвалідації правочинів. Будь-яка мобілізація на окупованих територіях суперечить нормам міжнародного права і є незаконною за своєю суттю, незалежно від того, чи було особу мобілізовано примусово, чи вона вступила до лав збройних формувань рф добровільно. Як вбачається, в іншому випадку мобілізація була незаконною, проте не примусовою, що, на нашу думку, однозначно виключає звільнення особи від кримінальної відповідальності.

3.2. Безумовно підтримуючи ініціативу призначення більш суворого покарання за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених частинами 1, 2 ст. 111–1 КК України (законопроекти

8301 від 23.12.2022, 8301–1 від 05.01.2023, 8301–2 від 09.01.2023), звертаємо увагу щодо суперечності запропонованих змін положенням ч. 2 ст. 59 КК України в частині призначення покарання у вигляді конфіскації майна.

Так, у зазначеній статті вказується, що конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині цього Кодексу. При цьому зазначається, що конфіскація призначається за *злочини* проти основ національної безпеки України. Але необхідно враховувати, що діяння, зазначені у ч. ч. 1, 2 ст. 111–1 КК України, відносяться до *проступків*.

3.3. Автори законопроекту № 8301 від 23.12.2022 пропонують криміналізувати здійснення громадянином України на тимчасово окупованих територіях України і на підставі законодавства, відмінного від законодавства України, професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, шляхом доповнення статті 111–1 КК України новою частиною 8.

Однак зазначений у новій частині статті перелік осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, не відповідає вже існуючому в КК України переліку таких осіб (див. ч. 2 ст. 358, ст.ст. 365–2, 368–4 КК України).

Крім цього, відповідно до пункту 2 частини 1 статті 4–1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» цілями державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованій території є забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у передбаченому законом обсязі. Статтею 9 цього Закону визначено, що будь-які органи, їх посадові та службові особи на тимчасово окупованій території та їх діяльність уважаються незаконними, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені у порядку, не передбаченому законом. Будь-який акт (рішення, документ), виданий органами та/або особами, передбаченими частиною другою цієї статті, є недійсним і не створює правових наслідків, крім документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території, які додаються

до заяви про державну реєстрацію відповідного акта цивільного стану.

Також відповідно до статті 5 вказаного вище Закону Україна вживає всіх необхідних заходів щодо гарантування прав і свобод людини і громадянина, передбачених Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, усім громадянам України, які проживають на тимчасово окупованій території. Одним із основних напрямів захисту прав і свобод цивільного населення на тимчасово окупованих територіях є надання правової та гуманітарної допомоги, у тому числі із залученням міжнародної допомоги.

З урахуванням викладеного, на нашу думку, необхідно диференційовано підходити до визначення умов, за яких наступатиме кримінальна відповідальність за здійснення на тимчасово окупованій території діяльності, пов'язаної з наданням послуг аудитора, оцінювача, експерта, арбітражного керуючого, приватного виконавця, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, а також виконання повноважень нотаріуса або державного реєстратора чи суб'єкта державної реєстрації прав, або надання інших публічних послуг.

Уважаємо, що з метою виконання покладених на державу зобов'язань щодо забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України необхідно передбачити можливість здійснювати таку діяльність у встановленому на законодавчому рівні окремому порядку.

ПРОПОЗИЦІЇ ГСУ СБУ
до проєкту Закону України «Про внесення змін
до статті 111–1 Кримінального кодексу України
щодо вдосконалення кримінальної відповідальності
за колабораційну діяльність»
(реєстр. № 8077 від 26.09.2022)

Законопроектом пропонується доповнити статтю 111–1 Кримінального кодексу України новою частиною, якою передбачити кримінальну відповідальність за здійснення громадянином України на тимчасово окупованій території України і на підставі законодавства держави-агресора професійної діяльності, пов'язаної з наданням послуг адвоката, аудитора, оцінювача, експерта, арбітражного керуючого, приватного виконавця, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді, а також виконання повноважень нотаріуса або державного реєстратора чи суб'єкта державної реєстрації прав, або надання інших публічних послуг.

Підтримуючи напрям вдосконалення нової норми, введеної до Кримінального кодексу України 03.03.2022, зазначаємо про наступне.

Відповідно до пункту 2 частини 1 статті 4–1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» цілями державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованій території є забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у передбаченому законом обсязі. Статтею 9 цього Закону визначено, що будь-які органи, їх посадові та службові особи на тимчасово окупованій території та їх діяльність вважаються незаконними, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені у порядку, не передбаченому законом. Будь-який акт (рішення, документ), виданий органами та/або особами, передбаченими частиною другою цієї статті, є недійсним і не створює правових наслідків, крім документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території, які додаються до заяви про державну реєстрацію відповідного акта цивільного стану.

Також відповідно до статті 5 вказаного вище Закону Україна вживає всіх необхідних заходів щодо гарантування прав і свобод

людини і громадянина, передбачених Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, усім громадянам України, які проживають на тимчасово окупованій території. Одним із основних напрямів захисту прав і свобод цивільного населення на тимчасово окупованих територіях є надання правової та гуманітарної допомоги, у тому числі із залученням міжнародної допомоги.

З урахуванням викладеного, на нашу думку, необхідно диференційовано підходити до визначення умов, за яких наступатиме кримінальна відповідальність за здійснення на тимчасово окупованій території діяльності, пов'язаної з наданням послуг адвоката, аудитора, оцінювача, експерта, арбітражного керуючого, приватного виконавця, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, а також виконання повноважень нотаріуса або державного реєстратора чи суб'єкта державної реєстрації прав, або надання інших публічних usług.

Уважаємо, що з метою виконання покладених на державу зобов'язань щодо забезпечення **прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України, необхідно** передбачити можливість здійснювати таку діяльність у встановленому на законодавчому рівні окремому порядку та за умови її погодження з державними органами України (наприклад, Міністерством юстиції України). Тобто необхідно передбачити кримінальну відповідальність у випадку порушення вказаного порядку.

Водночас категорично заперечуємо необхідність внесення запропонованих змін до статті 111–1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) в частині приведення її положень у відповідність до статті 40 КК України шляхом виключення «добровільності» співпраці з державою-агресором як необхідної складової для кваліфікування діяння, як колабораціонізм, з наступних підстав.

Так, відповідно до статті 40 КК України не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду правохоронюваним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом фізичного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками. Питання про кримінальну відповідальність особи за заподіяння шкоди правохоронюваним інтересам, якщо ця особа зазнала фізичного примусу, внаслідок якого вона зберігала можли-

вість керувати своїми діями, а також психічного примусу, вирішується відповідно до положень статті 39 цього Кодексу.

З урахуванням зазначеного, якщо особа фактично здійснює якісь протиправні дії, які підпадають під ознаки кримінального правопорушення, передбаченого статтею 111–1 КК України (наприклад, публічного заперечення, пропаганди, передачі, здійсненні професійної діяльності, організації та проведенні), то в такому разі під час кримінально-правової оцінки цих діянь можливо застосовувати положення статті 40 КК України.

У той же час, на нашу думку, у частинах 2, 5, 7 статті 111–1 КК України (зайняття громадянином України посади, не пов'язаної (або пов'язаної) з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно господарських функцій, у незаконних органах влади, або посади в незаконних судових або правоохоронних органах влади, створених на тимчасово окупованій території) обов'язково повинна залишитися така ознака, як «добровільність», тому що її відсутність у перспективі практичного застосування може призвести до притягнення до відповідальності осіб, в діях яких не міститься жодної форми вини, наприклад, коли особу без її відома призначили на посаду у незаконно створеному органу влади або судовому чи правоохоронному органу держави-агресора.

З огляду на викладене вважаємо, що у статті 111–1 Кримінального кодексу України необхідно залишити таку обов'язкову ознаку, як **добровільність** (умисну форму вини).

**ПРОПОЗИЦІЇ ГСУ СБУ
за результатами опрацювання доручення
Прем'єр-Міністра України від 17.06.2022
про проведення разом с Офісом Генерального прокурора
наради щодо кримінальної відповідальності
за колабораційну діяльність та визначення
про необхідність удосконалення законодавства в цій сфері**

Зазначаємо, що ГСУ СБУ вже багаторазово опрацьовувалися різноманітні законопроекти, які стосуються внесення змін та доповнень до частини 4 статті 111–1 КК України. При цьому жодним законопроектом не було належним чином урегульовано зазначену сферу.

У зв'язку із зазначеним висловлюємо свою позицію щодо вказаного питання.

Криміналізація такого різновиду кримінально протиправної діяльності, як провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора, є характерною для кримінального законодавства низки європейських країн (територію яких не було окуповано).

Так, досить широко злочини зазначеної категорії розкриті у кримінальному кодексі Данії. Зокрема визначено, що будь-яка людина, яка під час ворожої окупації здійснює дію, націлену на стимулювання окупантів, або будь-якої організації або людини, пов'язаної з тією владою, з метою послабити незалежність будь-якого датського державного органу, або хто користується незаконними перевагами будь-якого зв'язку з окупаючою державою або з будь-якою організацією або людиною, пов'язаними з тією владою, в цілях отримання для себе або для інших спеціальний привілей, а також що будь-яка особа, яка безпосередньо або через посередника співпрацює з ворожою силою в період окупації для досягнення комерційної мети.

Кримінально караною комерційну діяльність з ворогом або з окупованими територіями визнає і кримінальний кодекс Норвегії поряд із участю у діяльності адміністрації ворога на окупованій території Норвегії.

Відповідальність за вказані дії передбачена також кримінальним кодексом Іспанії (КК Іспанії є одним із «наймолодших» кодексів європейських держав).

У Кримінальному кодексі Грузії також передбачено кримінальну відповідальність за здійснення на окупованих територіях забороненої економічної діяльності.

З урахуванням цього вважаємо також, що встановлення кримінальної відповідальності за здійснення господарської діяльності із державою-агресором є важливим та обов'язковим кроком, у тому числі в площині адаптації законодавства України до європейських стандартів.

Аналіз недовготривалого застосування слідчими СБ України частини 4 статті 111–1 КК України на цей час свідчить про наявність дискусійних аспектів положень цієї норми та значні труднощі, що виникають у слідчих в процесі кваліфікації відповідних діянь.

Єдину змістовну практику застосування вказаної норми на цей час ще не сформовано, у зв'язку з чим розслідування кримінальних проваджень цієї категорії не може бути належним чином узагальнено.

На тимчасово окупованих територіях, на яких агресором на цей час вже створено незаконні органи влади, без взаємодії з такими органами неможливо проводити будь-яку господарську діяльність, наприклад, виготовлення на місцевих підприємствах хліба, інших продуктів харчування чи товарів першої необхідності та інших товарів народного вжитку, їх перевезення до торговельних закладів тощо.

З урахуванням викладеного необхідно зазначити, що під санкцію частини 4 статті 111–1 КК України підпадають практично всі особи, які здійснюють господарську діяльність на тимчасово окупованих територіях.

У той же час у ході розгортання державою-агресором широкомасштабної військової агресії неприпустимо залишати мешканців окупованих територій без належного забезпечення нормальних умов життя. Зазначене стосується насамперед сфери забезпечення населення окупованих територій питною водою, продовольчими товарами, предметами першої необхідності та відповідно інших сфер.

Встановлення кримінальної відповідальності за провадження господарської діяльності із державою-агресором в умовах правового режиму воєнного стану є на цей час необхідним.

Виходячи з цього, з урахуванням численних звернень від підприємств, організацій та державних органів щодо організації подальшої діяльності на окупованих територіях України в умовах широкомасштабної збройної агресії, **безумовно констатуємо про необхідність удосконалення вказаної норми та всебічного її висвітлення всіма можливими засобами у формі, що передбачає однозначне її сприйняття та тлумачення, а також запровадження ефективних організаційних заходів режимного характеру.**

Окупація території України державою-агресором не означає припинення дії законодавства нашої держави, на цю територію безумовно поширюється дія законів України. В умовах воєнного стану правовий режим тимчасово окупованої території визначається, змінюється і скасовується рішенням Ради національної безпеки і оборони України, введеним у дію Указом Президента.

Відповідно до ст. 3 Господарського кодексу України господарською діяльністю є діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Тобто це може бути будь-яке виконання робіт, надання послуг чи постачання товару незаконним органам влади, створеним на тимчасово окупованій території, або державі-агресору.

Вважається за необхідне в умовах правового режиму воєнного стану криміналізувати шляхом внесення змін до ч. 4 ст. 111–1 КК України дії, спрямовані на здійснення підприємницької діяльності на тимчасово окупованій території України, що має на меті отримання прибутку, яка здійснюється у порушення визначеного Кабінетом Міністрів України та Радою національної безпеки і оборони України порядку.

Фактична реалізація зазначених пропозицій передбачає визначення Урядом України відповідних видів господарської діяльності, проведення якої буде дозволено на законодавчому рівні на тимчасово окупованій території, та встановлення порядку її ведення, у тому числі системи розрахунків та платежів.

На цей час на законодавчому рівні вже здійснено окремі кроки щодо врегулювання цієї діяльності.

Так, зміни у правовий режим господарської діяльності на тимчасово окупованих територіях впроваджено Законом України

№ 2217-ІХ від 21.04.2022 «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України».

Зокрема, встановлено, що здійснення господарської діяльності юридичними особами, фізичними особами підприємцями та фізособами, які провадять незалежну професійну діяльність, місцезнаходженням (місцем проживання) яких є тимчасово окупована територія, дозволяється винятково після зміни їх податкової адреси на іншу територію України.

ДОДАТКИ

Додаток 1

КОНВЕНЦІЯ

про захист цивільного населення під час війни
Женева, 12 серпня 1949 року
Витяг, ст. ст. 27–34, 47–78

Частина III

**СТАТУС ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ ПІД ЗАХИСТОМ,
ТА ПОВОДЖЕННЯ З НИМИ**

Розділ I

**ПОЛОЖЕННЯ, СПІЛЬНІ ДЛЯ ТЕРИТОРІЙ СТОРІН
КОНФЛІКТУ ТА ДЛЯ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ**

Стаття 27

Особи, що перебувають під захистом, мають право за будь-яких обставин, на особисту повагу, повагу до своєї честі, права на сім'ю, їхніх релігійних переконань та обрядів, звичок та звичаїв. До них завжди слід ставитися гуманно й захищати їх, зокрема, від будь-якого акту насильства чи залякування, від образ та цікавості натовпу.

Жінки потребують особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь, і, зокрема, захисту від згвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність.

З урахуванням положень стосовно здоров'я, віку та статі, сторона конфлікту, під владою якої є особи, що перебувають під захистом, має право поводитися з усіма ними однаково, без жодної дискримінації, зокрема стосовно раси, релігії або політичних переконань.

Проте сторони конфлікту повинні застосовувати до осіб, що перебувають під захистом, таких заходів контролю чи безпеки, які будуть визнані за необхідні під час ведення війни.

Стаття 28

Присутність будь-якої особи, яка перебуває під захистом, у будь-яких пунктах чи районах не може бути використана для захисту цих місць від воєнних операцій.

Стаття 29

Сторона конфлікту, під владою якої є особи, що перебувають під захистом, відповідає за поведження своїх представників із цими особами, причому це не знімає особистої відповідальності з таких представників.

Стаття 30

Особам, що перебувають під захистом, будуть надані всі можливості звертатися до держав-покровительок, до Міжнародного комітету Червоного Хреста, до Національного товариства Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева та Сонця) країни, у якій перебувають, а також до будь-якої іншої організації, яка зможе надати їм допомогу.

Власті сприятимуть цим організаціям в межах, які дозволяють умови війни або вимоги безпеки.

Крім візитів делегатів держав-покровительок та Міжнародного комітету Червоного Хреста, передбачених [статтею 143](#), держави, під владою яких є особи, що перебувають під захистом, або окупаційні держави сприятимуть, у міру можливого, відвідуванню представниками інших організацій, метою яких є надання духовної або матеріальної допомоги, осіб, що перебувають під захистом.

Стаття 31

Жодний примус фізичного чи морального порядку не може застосовуватися до осіб, які перебувають під захистом, зокрема з метою отримання від них або від третіх осіб якихось відомостей.

Стаття 32

Високі Договірні Сторони спеціально дають згоду на те, що їм забороняється застосування будь-яких заходів, які можуть завдати фізичних страждань або призвести до знищення осіб, що перебувають під захистом, які є під їхньою владою. Ця заборона поширюється не лише на вбивства, тортури, тілесні покарання, калічення та медичні чи наукові дослідження, які не викликані потребою лікування особи, що перебуває під захистом, а й на будь-яке інше бруталне поведження з боку як цивільних, так і військових властей.

Стаття 33

Жодну особу, що перебуває під захистом, не може бути покарано за правопорушення, якого вона не вчинила особисто. Колективні покарання, так само як і будь-які залякування чи терор, забороняються.

Пограбування забороняються.

Репресалії стосовно осіб, які перебувають під захистом, та їхнього майна забороняються.

Стаття 34

Захоплення заручників забороняється.

Розділ III ОКУПОВАНІ ТЕРИТОРІЇ

Стаття 47

Особи, що перебувають під захистом, які знаходяться на окупованій території не будуть у жодному разі та жодним чином позбавлені переваг цієї Конвенції у зв'язку з будь-якими змінами, запровадженими стосовно керівних установ чи управління цією територією внаслідок її окупації, або у зв'язку з будь-якою угодою, укладеною між властями окупованої території та властями окупаційної держави, або у зв'язку з анексією окупаційною державою всієї або частини окупованої території.

Стаття 48

Особи, що перебувають під захистом, які не є громадянами держави, територію якої окуповано можуть скористатися правом залишити цю територію за умови дотримання положень, передбачених статтею 35 і рішення пов'язані з цим повинні прийматися згідно з процедурою, яку встановить окупаційна держава відповідно до зазначеної статті.

Стаття 49

Забороняється, незалежно від мотивів, здійснювати примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію осіб, що перебувають під захистом, з окупованої території на територію окупаційної держави або на територію будь-якої іншої держави, незалежно від того, окупована вона чи ні.

Однак окупаційна держава може здійснювати загальну або часткову евакуацію з певної території, якщо це є необхідним для забезпечення безпеки населення або зумовлено особливо вагоми-

ми причинами військового характеру. Проведення таких евакуацій не може передбачати переміщення осіб, що перебувають під захистом, за межі окупованої території за винятком випадків, коли цього неможливо уникнути з матеріальних причин. Особи, яких було евакуйовано в такий спосіб, повинні бути відправлені додому відразу після припинення воєнних дій на цій території.

Окупаційна держава, що здійснює таке переміщення або евакуацію повинна в межах своїх можливостей максимально забезпечити розміщення осіб, що перебувають під захистом, у належних приміщеннях, а також забезпечити щоб власне переміщення відбувалось у задовільних умовах з погляду санітарії, здоров'я, безпеки та харчування, а також те, що члени однієї сім'ї не будуть розлучені.

Одразу після здійснення переміщень або евакуації, про них слід повідомити державі-покровительці.

Окупаційна держава не повинна затримувати осіб, що перебувають під захистом, на території, що є особливо небезпечною у зв'язку з веденням воєнних дій, за винятком випадків, коли це є необхідним для забезпечення безпеки населення або у зв'язку з особливо вагомими причинами військового характеру.

Окупаційна держава не повинна здійснювати переміщення або депортації частини свого громадянського населення на територію, яку вона окупує.

Стаття 50

Окупаційна держава повинна в співробітництві з державними та місцевими органами влади сприяти належному функціонуванню закладів, відповідальних за піклування про дітей і їхню освіту.

Окупаційна держава повинна вжити всіх необхідних заходів для полегшення процедури встановлення особи дітей та реєстрації їхніх сімейних зв'язків. Вона за будь-яких обставин не повинна змінювати їхнього громадянського статусу або вносити їх до списків підконтрольних їй формувань або організацій.

Якщо місцеві установи виявляться неспроможними забезпечити утримання та освіту дітей, окупаційна держава повинна вжити всіх необхідних заходів, щоб забезпечити ними дітей, які втратили батьків чи були з ними розлучені в результаті війни і які не мають можливості отримати необхідне піклування з боку близького родича або друга; навчання повинно здійснюватися по можливості особами їхньої національності, мови та релігії.

Спеціальний відділ бюро, створеного згідно зі [статтею 136](#) повинен вживати всіх необхідних заходів для встановлення особи дітей, якщо існують сумніви стосовно їхньої особи. Дані про їхніх батьків та інших близьких родичів, якими вони володітимуть необхідно також реєструвати.

Окупаційна держава не повинна перешкоджати реалізації будь-яких преференційних заходів стосовно надання харчування, медичної допомоги та забезпечення захисту постраждалих внаслідок війни, реалізація яких була затверджена до початку окупації з метою сприяння дітям віком до 15 років, вагітним жінкам та матерям дітей віком до 7 років.

Стаття 51

Окупаційна держава не має права примушувати осіб, що перебувають під захистом, служити в її збройних чи допоміжних силах.

Окупаційна держава може залучати до примусових робіт лише осіб, що перебувають під захистом, яким виповнилося 18 років, і лише до такої роботи, яка є необхідною для забезпечення потреб окупаційної армії або для належного забезпечення населення окупованої країни комунальними послугами, продуктами харчування, житлом, одягом, транспортом та медичними послугами. Особи, що перебувають під захистом, не можуть бути примушені виконувати будь-яку роботу, що передбачала б їхню участь у воєнних операціях. Окупаційна держава не може вимагати від осіб, що перебувають під захистом, застосовувати силу для забезпечення безпеки приміщень, де вони виконують доручену їм роботу.

Робота повинна виконуватись лише в межах окупованої території, на якій знаходяться ці особи. Кожна така особа, наскільки це дозволяють обставини, повинна бути залишена на своєму звичайному місці роботи. Робота повинна належним чином оплачуватись та відповідати фізичним та інтелектуальним можливостям робітників. Дія чинного в окупованій країні законодавства, яким регулюються умови та гарантії праці, зокрема що стосується зарплатні, робочих годин, обладнання, попередньої підготовки та компенсації за виробничі травми та хвороби поширюватиметься на осіб, що перебувають під захистом, залучених до роботи зазначеної в цій статті.

У жодному разі примусове залучення до праці не повинно передбачати участі робітників в організаціях військового або напіввійськового характеру.

Стаття 52

Жодний контракт, угода чи положення не можуть обмежувати права робітника добровільного чи недобровільного, де б він не знаходився, звертатися до представників держави-покровительки з проханням про її покровительство.

Будь-які заходи, що мають на меті спричинити безробіття чи обмежити можливості працевлаштування для робітників окупованої території, щоб примусити їх працювати на окупаційну державу, забороняються.

Стаття 53

Будь-яке знищення окупаційною державою рухомого чи нерухомого майна, що є індивідуальною або колективною власністю приватних осіб чи держави, або інших громадських установ чи соціальних або кооперативних організацій забороняється, за винятком випадків, коли це є необхідним для проведення воєнних операцій.

Стаття 54

Окупаційній державі забороняється змінювати статус посадових осіб чи суддів на окупованих територіях або вживати стосовно них будь-яких заходів примусу, якщо вони утримуватимуться від виконання своїх обов'язків з міркувань совісті.

Ця заборона не становить перешкоди для виконання абзацу другого статті 51. Вона не впливає на право окупаційної держави звільняти посадових осіб з посад, які вони обіймають.

Стаття 55

Окупаційна держава зобов'язана за допомогою усіх наявних засобів забезпечувати населення продуктами харчування та медичним матеріалами; зокрема, постачати необхідні продукти харчування, медичні матеріали та інші припаси, якщо ресурсів окупованої території виявиться недостатньо.

Окупаційна держава може реквізувати харчові та інші припаси, а також медичні матеріали, що знаходяться на окупованій території виключно для потреб окупаційних сил та співробітників адміністрації і лише враховуючи потреби громадянського населення. За умов дотримання положень інших міжнародних конвенцій, окупаційна держава повинна вжити заходів для забезпечення справедливої компенсації будь-якої реквізиції.

Держава-покровителька має право будь-коли здійснити перевірку стану постачання продуктів харчування та медичних мате-

ріалів на окупованій території, за винятком випадків, коли діють тимчасові обмеження, спричинені особливо важливими воєнними потребами.

Стаття 56

Окупаційна держава зобов'язана за допомогою всіх наявних засобів та в співробітництві з державними та місцевими органами влади забезпечувати та підтримувати діяльність медичних та лікарняних установ, а також забезпечити та підтримувати на окупованій території умови задовільні з погляду охорони здоров'я та санітарії, зокрема, вдаючись до вживання та проведення профілактичних та запобіжних заходів, необхідних для запобігання поширенню інфекційних захворювань та епідемій. Медичному персоналу усіх категорій буде дозволено виконувати свої обов'язки.

При створенні нових лікарень на окупованій території за відсутності тут компетентних органів, окупаційна влада повинна, якщо це необхідно, офіційно визнати ці лікарні згідно зі [статтею 18](#). За подібних обставин окупаційна влада повинна також офіційно визнати медичний персонал та транспортні засоби відповідно до положень [статей 20](#) та [21](#).

Ухвалюючи рішення про проведення заходів з охорони здоров'я та забезпечення задовільних санітарних умов та під час реалізації цих заходів окупаційна держава повинна враховувати моральні та етичні вимоги населення окупованої території.

Стаття 57

Окупаційна держава може реквізувати громадські лікарні лише тимчасово і лише в разі нагальної потреби в лікуванні поранених та хворих військовослужбовців за умови, що своєчасно буде вжито належних заходів стосовно забезпечення догляду та лікування пацієнтів, що знаходяться у цих лікарнях, а також для забезпечення потреби громадянського населення у лікарняному догляді.

Майно та запаси громадських лікарень не можуть бути реквізовані доти, доки вони є необхідними для потреб громадянського населення.

Стаття 58

Окупаційна держава повинна дозволити релігійним служителям надавати духовну підтримку їхнім одновірцям.

Окупаційна держава також прийматиме посилки, у яких містяться книжки та предмети, необхідні для задоволення релігійних

потреб, та сприятиме їхньому розповсюдженню на окупованій території.

Стаття 59

Якщо усе або частина населення окупованої території отримують недостатній обсяг постачань, окупаційна держава повинна погодитись вжити заходів, спрямованих на надання підтримки цьому населенню і повинна сприяти реалізації цих заходів усіма наявними у неї засобами.

Така допомога може надходити як з боку держав, так і з боку незалежних гуманітарних організацій, таких, як Міжнародний комітет Червоного Хреста, і повинна, зокрема, передбачати забезпечення посилками, що містять продукти харчування, медичні матеріали та одяг.

Усі Договірні Сторони повинні дозволити вільне перевезення таких посилок та забезпечити їхню охорону.

Держава, яка надає право на вільне ввезення посилок на територію, окуповану супротивною стороною, повинна, однак, мати право на огляд посилок та контроль за їхнім перевезенням відповідно до визначеного строку та маршруту, і за сприяння держави-покровительки пересвідчитись, що ці посилки використовуватимуться для надання допомоги населенню, яке її потребує, а не в інтересах окупаційної держави.

Стаття 60

Вантажі допомоги жодним чином не позбавляють окупаційну державу зобов'язань, що покладаються на неї відповідно до статей 55, 56 та 59. Окупаційна держава не повинна в жодному разі змінювати призначення цих вантажів, за винятком випадків, коли в цьому є особлива потреба, в інтересах населення окупованої території та за згодою держави-покровительки.

Стаття 61

Розповсюдження вантажів допомоги, зазначених у попередніх статтях повинно здійснюватись за сприяння та під контролем держави-покровительки. Цей обов'язок може бути передано нейтральній державі, Міжнародному комітету Червоного Хреста чи будь-якій іншій незалежній гуманітарній організації за згодою окупаційної держави та держави-покровительки.

Такі вантажі допомоги звільняються від усіх видів оплат, податків та митних зборів, за винятком випадків, коли це необхідно в інтересах економіки цієї території.

Усі сторони контракту повинні докладати всіх зусиль, щоб дозволити безоплатне перевезення та транспортування вантажів допомоги, що направляються на окуповані території.

Стаття 62

Коли це не суперечить особливим вимогам безпеки, особи, що перебувають під захистом, зможуть також отримувати допомогу, що надсилається їм особисто.

Стаття 63

За умов дотримання тимчасових та виняткових заходів, які запроваджуються окупаційною державою з особливо важливих міркувань безпеки:

а) визнані національні Товариства Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева та Сонця) матимуть змогу продовжувати свою діяльність, яка відповідає принципам Червоного Хреста, визначеним на міжнародних конференціях організації Червоного Хреста. Іншим організаціям з надання допомоги буде дозволено продовжувати їхню гуманітарну діяльність за таких самих умов;

б) Окупаційна держава не має права вимагати будь-якої зміни персоналу чи структури цих організацій, що може негативно позначитись на згаданій вище діяльності.

Таким самим принципам повинна відповідати діяльність персоналу чи спеціальних організацій невійськового характеру, які вже існують або можуть бути засновані з метою забезпечення умов життя громадянського населення шляхом сприяння функціонуванню основних служб громадського користування, розподілення допомоги та організації рятувальних операцій.

Стаття 64

Кримінальне законодавство окупованої території залишається чинним, за винятком випадків, коли дія його скасовується або призупиняється окупаційною державою, якщо це законодавство становить загрозу безпеці окупаційної держави або є перешкодою виконання цієї Конвенції. Враховуючи згадане вище, та з огляду на необхідність забезпечення ефективного судочинства, суди окупованої території продовжуватимуть виконувати свої функції стосовно розгляду правопорушень, визначених цим законодавством.

Окупаційна держава, однак, може поширювати на населення окупованої території дію положень, які є необхідними для виконання нею зобов'язань, що покладаються на неї відповідно до цієї Кон-

венції, підтримання ефективного управління територією, забезпечення безпеки окупаційної держави, особового складу та власності окупаційних сил та адміністрації, а також об'єктів та комунікаційних ліній, які ними використовуються.

Стаття 65

Положення про кримінальну відповідальність, які ухвалюються окупаційною державою можуть набирати чинності лише після того, як їх опубліковано та доведено до відома населення їхньою рідною мовою. Ці положення не повинні мати зворотної сили.

Стаття 66

У разі порушення положень про кримінальну відповідальність, ухвалених окупаційною державою на підставі абзацу другого статті 64, окупаційна держава може передавати обвинувачених своїм неполітичним військовим судам, які належним чином організовані за умови їхнього розташування на окупованій території. Апеляційні суди повинні функціонувати переважно на території окупованої держави.

Стаття 67

Суди повинні діяти лише відповідно до тих законодавчих положень, які були чинними до моменту скоєння правопорушення і які відповідають загальним принципам права, зокрема принципу відповідності покарання правопорушенню.

Стаття 68

Якщо особи, що перебувають під захистом, скоюють правопорушення з метою завдання шкоди виключно окупаційній державі і якщо це правопорушення не є замахом на життя чи фізичну недоторканість представників особового складу окупаційних військ чи адміністрації, не становить серйозної колективної загрози й не завдає великої шкоди майну окупаційних військ або адміністрації чи об'єктам, які ними використовуються, то такі особи підлягають інтернуванню або ув'язненню, за умови, що строк цього інтернування або ув'язнення є відповідним ступеню важкості скоєного ними правопорушення. Крім того, інтернування або ув'язнення повинні бути єдиними видами покарання, що передбачають позбавлення волі, які застосовуватимуться до осіб, що перебувають під захистом, у разі скоєння ними згаданих вище правопорушень. Суди, дія яких передбачена статтею 66 цієї Конвенції мають право на власний розсуд замінити ув'язнення інтернуванням на той самий строк.

Положення про кримінальну відповідальність, ухвалені окупаційною державою згідно зі статтями 64 та 65 можуть передбачати покарання осіб, що перебувають під захистом, через смертну кару лише у разі визнання їх винними у шпіонажі, здійсненні серйозних актів диверсії проти військових об'єктів окупаційної держави або скоєнні умисних правопорушень, які призвели до смерті однієї чи більше осіб, та за умови, що законодавство окупованої території, яке було чинним до початку окупації передбачало покарання через смертну кару за скоєння таких злочинів.

Смертний вирок особі, що перебуває під захистом, може бути призначений лише тоді, коли суд приділив особливу увагу тому, що обвинувачений не є громадянином окупаційної держави, а отже, – не є пов'язаним з нею жодними зобов'язаннями вірності.

У жодному разі смертної кари не може бути призначено особі, що перебуває під захистом, яка на момент скоєння злочину не досягла 18-річного віку.

Стаття 69

У всіх випадках строк попереднього ув'язнення буде зараховуватися до будь-якого строку тюремного ув'язнення, до якого було засуджено особу, що перебуває під захистом.

Стаття 70

Окупаційна держава не має права здійснювати арешт, переслідування або висувати обвинувачення проти осіб, що перебувають під захистом, за вчинки або переконання скоєні або виражені ними до початку окупації або протягом періоду її тимчасового припинення, за винятком випадків порушення законів або звичаїв війни.

Арешт, переслідування, висунення обвинувачень та депортація за межі окупованої території громадян окупаційної держави, які до початку конфлікту шукали притулок на окупованій території можуть здійснюватись лише в разі скоєння ними злочину після початку воєнних дій, або за кримінальні злочини, скоєні до початку воєнних дій, за які згідно із законодавством окупованої держави передбачалась би видача злочинця у мирний період.

Стаття 71

Компетентні судові органи окупаційної держави не мають права виносити будь-якого вироку без розгляду справи відповідно до встановленого процесуального порядку.

Особам, проти яких висунуто обвинувачення з боку окупаційної держави, слід негайно повідомити про це в письмовій формі, зрозумілою для них мовою з викладом усіх подробиць обвинувачення, яке проти неї висувається та притягнути її до судової відповідальності у найкоротший строк. Державі-покровительці повинно бути повідомлено про будь-яке переслідування, розпочате окупаційною державою проти особи, що перебуває під захистом, у зв'язку із скоєнням ними злочинів, за які передбачається покарання через смертний вирок або ув'язнення на строк понад два роки; окупаційна держава повинна мати змогу будь-коли отримувати інформацію про стан проведення таких переслідувань. Крім того, держава-покровителька матиме право отримати на її вимогу усі дані про ці судові справи або інші переслідування, розпочаті окупаційною державою проти особи, що перебуває під захистом.

Повідомлення державі-покровительці, як це передбачено в абзаці другому цієї статті, повинно бути надіслане негайно й у будь-якому разі держава-покровителька повинна отримати його за три тижні до початку першого слухання справи. Слухання справи не може розпочатись, якщо до його початку не було надано доказів про повне виконання положень цієї статті. Це повідомлення повинно містити такі дані:

- a) дані про особу обвинуваченого;
- b) місце перебування або ув'язнення;
- c) детальна інформація про висунуті обвинувачення (із зазначенням постанов про кримінальну відповідальність, на яких базується обвинувачення);
- d) найменування суду, де буде проходити слухання справи;
- e) місце та дата першого слухання.

Стаття 72

Обвинувачені мають право надати докази, необхідні для їхнього захисту, зокрема викликати до суду свідків. Вони повинні мати право на допомогу кваліфікованого правозахисника за власним вибором, який повинен мати змогу вільно відвідувати обвинуваченого та повинен бути забезпечений усіма необхідними засобами для підготовки захисту.

Якщо обвинувачений не обирає захисника сам, то держава-покровителька може йому його надати. Коли проти особи висувається обвинувачення у скоєнні серйозного злочину і за відсутності дер-

жави-покровительки, окупаційна держава за згодою обвинуваченого повинна надати йому захисника.

Обвинуваченому повинні бути надані послуги перекладача як під час попереднього розслідування, так і під час слухання справи в суді, за винятком випадків, коли обвинувачений добровільно відмовляється від таких послуг. Вони мають право у будь-який момент відмовитися від послуг перекладача або попросити його замінити.

Стаття 73

Засуджений має право на подання апеляції у порядку визначеному законодавством згідно з яким діє суд. Він повинен бути цілком поінформований про своє право на подання апеляції або оскарження, а також про строк, протягом якого він може скористатися цим правом.

Кримінально-процесуальна процедура, передбачена цим розділом, повинна застосовуватись, наскільки це можливо, до процедури оскарження. Якщо в законодавстві, відповідно до якого діє суд, немає положень, якими регулюється процедура оскарження, засуджений матиме право на оскарження вироку у відповідних органах окупаційної держави.

Стаття 74

Представники держави-покровительки мають право бути присутніми на будь-якому засіданні суду, де розглядається справа особи, що перебуває під захистом, окрім виняткових випадків, коли слухання проходитиме за зачиненими дверима в інтересах безпеки окупаційної держави, про що вона повинна повідомити державі-покровительці. Повідомлення про місце та дату проведення слухання повинно бути надіслане державі-покровительці.

Про всі вироки, якими передбачається смертна кара або ув'язнення строком понад два роки, слід у найкоротший строк повідомляти державі-покровительці із зазначенням підстав, на яких було винесено вирок. У повідомленні повинно міститись посилання на повідомлення, зроблене відповідно до статті 71, а в разі винесення вироку, яким передбачається ув'язнення, також бути зазначене місце відбування строку ув'язнення. Записи про інші вироки, крім тих, які зазначено вище, повинні зберігатись у суді та надаватись для перегляду представникам держави-покровительки. Строк, установлений для подання оскарження в разі винесення вироку,

яким передбачається смертна кара або ув'язнення строком на два роки й більше не повинен розпочинатися доти, доки держава-покровителька не отримає повідомлення про винесення вироку.

Стаття 75

У жодному разі людина, що була засуджена до смертної кари, не повинна бути позбавлена права звертатися з проханням про помилування.

Жодного смертного вироку не буде виконано до завершення шестимісячного періоду з моменту, коли держава-покровителька отримає повідомлення про остаточне рішення суду, що підтверджує смертну кару чи рішення про відмову стосовно помилування.

В окремих випадках, коли через надзвичайні обставини виникає підготовлена загроза для безпеки чи для збройних сил окупаційної держави, шестимісячний період до виконання вироку про смертну кару може бути зменшено. Державі-покровительці буде завжди повідомлено про таке скорочення строку, та вона завжди буде мати достатньо часу та можливість звернутися з пропонуванням до компетентних окупаційних органів.

Стаття 76

Особи, що перебувають під захистом, що обвинувачі в скоєнні злочину, повинні знаходитися в окупованій країні, а в разі засудження повинні там само відбувати строк покарання. Вони повинні бути, якщо це можливо, відділені від інших ув'язнених, причому для них повинно бути встановлено санітарний та харчовий режими, що є достатніми для підтримання їхнього здоров'я та відповідають режимам в'язниць окупованої країни.

Вони повинні отримувати таку медичну допомогу, яку вимагає стан їхнього здоров'я.

Їм буде дозволено користуватись духовною підтримкою, яка б могла їм допомогти.

Жінки будуть утримуватись в окремих приміщеннях та за ними будуть наглядати безпосередньо жінки.

Буде взято до уваги запровадження спеціального режиму для неповнолітніх.

Особи, що перебувають під захистом і є в'язнями, будуть мати право отримувати візити від делегатів держави-покровительки та Міжнародного комітету Червоного Хреста, згідно з положеннями статті 143.

Такі особи мають право отримувати, принаймні, одну посилку з предметами допомоги на місяць.

Стаття 77

Особи, що перебувають під захистом, які були обвинувачені або визнані судом винними та які знаходяться на окупованій території, після закінчення строку окупації повинні бути передані відповідним органам на визволеній території разом з заведеними на них справами.

Стаття 78

Якщо окупаційна держава через причини збереження безпеки визнає необхідним вжити заходів стосовно осіб, що перебувають під захистом, найбільше, що вона може застосувати – це змушено поселити їх у визначеному місці чи інтернувати.

Рішення стосовно вимушеного переселення чи інтернування повинні бути ухвалені згідно з нормативною процедурою, яка повинна бути визначена окупаційною державою згідно з положеннями цієї Конвенції. Ця процедура повинна передбачати право на апеляцію з боку заінтересованих сторін. Рішення стосовно апеляції будуть прийматися в якомога швидші строки.

Якщо рішення залишатимуться в силі, вони стануть предметом періодичного перегляду, по можливості через кожні шість місяців компетентними органами, що створює держава.

Особи, що перебувають під захистом, яких вимушено переселяють, а отже змушують покинути місця їхнього проживання, будуть користуватися всіма перевагами, що згадані в статті 39 цієї Конвенції.

Додаток 2

IV КОНВЕНЦІЯ про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі

Дата підписання: 18.10.1907

Дата набрання чинності для України: 24.08.1991

Гаага, 18 жовтня 1907 року

Витяг, ст.ст. 42–56

Частина III ВІЙСЬКОВЕ КЕРІВНИЦТВО НА ТЕРИТОРІЇ ДЕРЖАВИ-СУПРОТИВНИКА

Стаття 42. Територія визнається окупованою, якщо вона фактично перебуває під владою армії супротивника.

Окупація поширюється лише на ту територію, де така влада встановлена і здатна виконувати свої функції.

Стаття 43. З фактичним переходом до рук окупанта повноважень легітимної влади він вживає всіх залежних від нього заходів для того, щоб, по можливості, відновити і забезпечити громадський порядок і безпеку, дотримуючись існуючих у країні законів, за виключенням, коли це абсолютно неможливо.

Стаття 44. Будь-якій воюючій стороні забороняється примушувати жителів окупованої території надавати інформацію про армію іншої воюючої сторони чи про її засоби оборони.

Стаття 45. Забороняється примушувати жителів окупованої території присягати на вірність державі-супротивнику.

Стаття 46. Сімейна гідність і права, життя фізичних осіб і приватна власність, а також релігійні переконання і обряди повинні поважатися.

Приватна власність не підлягає конфіскації.

Стаття 47. Мародерство офіційно забороняється.

Стаття 48. Якщо на окупованій території окупант стягує визначені такою державою податки, мита і збори, він здійснює це,

по можливості, відповідно до чинних правил оподаткування та їхньої сфери дії, в наслідок чого, на нього покладається обов'язок нести витрати по управлінню окупованою територією у тій самій мірі, як це був зобов'язаний робити законний уряд.

Стаття 49. Якщо на додаток до згаданих у попередній статті податків, окупант збирає інші грошові внески на окупованій території, це має вчинятися лише для потреб армії або управління зазначеною територією.

Стаття 50. Жодне загальне стягнення і грошове або інше, не може застосовуватися до всього населення через дії окремих осіб, за які не може бути передбачена солідарна відповідальність населення.

Стаття 51. Жодні внески не збираються інакше, ніж на підставі письмового наказу та під відповідальність верховного головнокомандувача.

Збір зазначених внесків здійснюється, по можливості, лише згідно з чинними правилами оподаткування і сферою дії податків.

За кожний внесок вкладникам видається розписка в отриманні.

Стаття 52. Реквізиції у негрошовій формі та у формі послуг не вимагаються від муніципалітетів і жителів, окрім як для потреб окупаційної армії. Вони повинні бути пропорційними ресурсам країни та мати такий характер, щоб не накладати на населення обов'язок брати участь у військових діях проти своєї країни.

Такі реквізиції і послуги можуть вимагатися лише на підставі рішення командира окупованої місцевості.

Внески у негрошовій формі, по можливості, оплачуються готівкою. В іншому випадку видається розписка в отриманні, а оплата належної суми здійснюється якнайшвидше.

Стаття 53. Окупаційна армія може заволодіти лише грошима, фондами та цінними паперами, які виключно є власністю держави, складами зброї, транспортними засобами, виробничими запасами та, загалом, всією рухомою власністю держави, що може бути використана для військових дій.

Вся техніка, призначена для передачі новин як на суші, так і на морі чи у повітрі, або для перевезення осіб чи речей, за винятком випадків, які регулюються морським правом, склади зброї та, загалом, всі види військового спорядження, навіть якщо вони належать приватним особам, можуть бути захоплені, але повинні бути

повернені з визначеним відшкодуванням після укладення миру.

Стаття 54. Підводні кабелі, які сполучають окуповану територію з нейтральною територією, не захоплюються і не знищуються, крім випадку крайньої необхідності. Вони повинні бути таким самим чином повернені з визначеним відшкодуванням після укладення миру.

Стаття 55. Держава-окупант розглядається лише як управляючий і узуфруктуарій адміністративних будівель, нерухомості, лісів та сільськогосподарських угідь, які належать державі-супротивнику і знаходяться на окупованій території. Держава-окупант повинна зберігати капітальну цінність цих майнових об'єктів і управляти ними згідно з правилами узуфрукту.

Стаття 56. Власність муніципалітетів, релігійних, благодійних, освітніх, мистецьких і наукових установ, навіть якщо вона належить державі, визнається як приватна власність.

Будь-яке захоплення, знищення чи навмисне пошкодження установ такого типу, історичних пам'яток, творів мистецтва та науки забороняється та повинно підлягати судовому переслідуванню.

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 26, ст. 892)

{Із змінами, внесеними згідно із Законами № 1237-VII від 06.05.2014, ВВР, 2014, № 27, ст. 905 № 1635-VII від 12.08.2014, ВВР, 2014, № 39, ст. 2011 № 1636-VII від 12.08.2014, ВВР, 2014, № 43, ст. 2030 № 1706-VII від 20.10.2014, ВВР, 2015, № 1, ст. 1 № 119-VIII від 15.01.2015, ВВР, 2015, № 10, ст. 61 № 189-VIII від 12.02.2015, ВВР, 2015, № 16, ст. 112 № 685-VIII від 15.09.2015, ВВР, 2015, № 46, ст. 417 № 1038-VIII від 17.03.2016, ВВР, 2016, № 16, ст. 167 № 1774-VIII від 06.12.2016, ВВР, 2017, № 2, ст. 25 № 1838-VIII від 07.02.2017, ВВР, 2017, № 11, ст. 104 № 2019-VIII від 13.04.2017, ВВР, 2017, № 27–28, ст. 312 № 2147-VIII від 03.10.2017, ВВР, 2017, № 48, ст. 436 № 2268-VIII від 18.01.2018, ВВР, 2018, № 10, ст. 54 № 2293-VIII від 27.02.2018, ВВР, 2018, № 19, ст. 180 № 2581-VIII від 02.10.2018, ВВР, 2018, № 46, ст. 371 № 2745-VIII від 06.06.2019, ВВР, 2019, № 30, ст. 119 № 113-IX від 19.09.2019, ВВР, 2019, № 42, ст. 238 № 720-IX від 17.06.2020, ВВР, 2020, № 47, ст. 408 № 1319-IX від 04.03.2021, ВВР, 2021, № 24, ст. 203 № 1618-IX від 01.07.2021, ВВР, 2021, № 45, ст. 361 № 1916-IX від 30.11.2021 № 2138-IX від 15.03.2022 № 2217-IX від 21.04.2022 № 2764-IX від 16.11.2022 № 2834-IX від 13.12.2022}

Витяг, ст.ст. 1–19

Стаття 1. Правовий статус тимчасово окупованої території України

1. Тимчасово окупована Російською Федерацією територія України (далі – тимчасово окупована територія) є невід’ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України.

Правовий статус тимчасово окупованої території, а також правовий режим на тимчасово окупованій території визначаються цим Законом, іншими законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, принципами та нормами міжнародного права.

Тимчасова окупація Російською Федерацією територій України, визначених частиною першою статті 3 цього Закону, незалежно

від її тривалості, є незаконною і не створює для Російської Федерації жодних територіальних прав.

За державою Україна, територіальними громадами сіл, селищ, міст, розташованих на тимчасово окупованій території, органами державної влади, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами публічного права зберігається право власності, інші речові права на майно, у тому числі на нерухоме майно, включаючи земельні ділянки, що знаходиться на тимчасово окупованій території.

2. Датою початку тимчасової окупації Російською Федерацією окремих територій України є 19 лютого 2014 року.

Окремі об'єкти нафтогазовидобування в межах континентального шельфу України є окупованими Російською Федерацією з 19 лютого 2014 року. Перелік таких об'єктів визначається Кабінетом Міністрів України.

Автономна Республіка Крим та місто Севастополь є тимчасово окупованими Російською Федерацією з 20 лютого 2014 року.

Окремі території України, що входять до складу Донецької та Луганської областей, є окупованими Російською Федерацією (у тому числі окупаційною адміністрацією Російської Федерації) починаючи з 7 квітня 2014 року. Межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях з цієї дати, визначено Президентом України за поданням Міністерства оборони України, підготовленим на основі пропозицій Генерального штабу Збройних Сил України

3. Дата початку і дата завершення тимчасової окупації територій, передбачених пунктом 3 частини першої статті 3 цього Закону, визначаються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 1–1. Визначення термінів

1. У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються в такому значенні:

1) адміністративна межа – умовна лінія на поверхні землі між тимчасово окупованою територією та іншою територією України, на прилеглих територіях до якої не ведуться бойові дії;

2) гуманітарний коридор – тимчасово демілітаризована за домовленістю між уповноваженими представниками України та представниками збройних формувань Російської Федерації та/або оку-

паційної адміністрації Російської Федерації зона, призначена для забезпечення безпечного транзиту гуманітарної допомоги на тимчасово окуповану територію та/або надання медичної допомоги цивільному населенню та пораненим на тимчасово окупованій території та/або евакуації цивільного населення, поранених та загиблих з тимчасово окупованої території;

3) деокупація – комплекс заходів державної політики, наслідком яких є повна відсутність на території України, що була тимчасово окупована, збройних формувань Російської Федерації і окупаційної адміністрації Російської Федерації та встановлення загального ефективного контролю України на цій території (повернення тимчасово окупованої території під загальну юрисдикцію України та відновлення конституційного ладу України на цій території);

4) збройні формування Російської Федерації – регулярні з'єднання і підрозділи, підпорядковані Міністерству оборони Російської Федерації, підрозділи та спеціальні формування, підпорядковані іншим силовим відомствам Російської Федерації, їхні радники, інструктори та іррегулярні незаконні збройні формування, озброєні банди та групи найманців, створені, підпорядковані, керовані та фінансовані Російською Федерацією, а також за допомогою окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та підконтрольні Російській Федерації самопроголошені органи, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України;

5) лінія зіткнення – умовна лінія на поверхні землі між тимчасово окупованою територією та іншою територією України, на прилеглих територіях до якої ведуться бойові дії;

6) окупаційна адміністрація Російської Федерації – сукупність державних органів і структур Російської Федерації, функціонально відповідальних за управління тимчасово окупованими територіями та підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних повноважень на тимчасово окупованих територіях та які виконували чи виконують властиві органам державної влади чи органам місцевого самоврядування функції на тимчасово окупованій території України, в тому числі органи, організації, підприємства та установи, включаючи право-

охоронні та судові органи, нотаріусів та суб'єктів адміністративних послуг;

7) тимчасово окупована Російською Федерацією територія України (тимчасово окупована територія) – це частини території України, в межах яких збройні формування Російської Федерації та окупаційна адміністрація Російської Федерації встановили та здійснюють фактичний контроль або в межах яких збройні формування Російської Федерації встановили та здійснюють загальний контроль з метою встановлення окупаційної адміністрації Російської Федерації.

Стаття 2. Мета Закону

1. Цей Закон визначає статус території України, тимчасово окупованої внаслідок збройної агресії Російської Федерації, встановлює особливий правовий режим на цій території, визначає особливості діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій в умовах цього режиму, додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб.

Стаття 3. Тимчасово окупована територія

1. Для цілей цього Закону тимчасово окупованою територією визначається:

1) сухопутна територія тимчасово окупованих Російською Федерацією територій України, водні об'єкти або їх частини, що знаходяться на цих територіях;

2) внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого до узбережжя континентального шельфу України, внутрішні морські води, прилеглі до сухопутної території інших тимчасово окупованих Російською Федерацією територій України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України;

3) інша сухопутна територія України, внутрішні морські води і територіальне море України, визнані в умовах воєнного стану тимчасово окупованими Кабінетом Міністрів України;

4) надра під територіями, зазначеними у пунктах 1, 2 і 3 цієї частини, і повітряний простір над цими територіями.

2. Адміністративна межа між тимчасово окупованою територією та іншою територією України визначається Кабінетом Міністрів України.

На адміністративній межі між тимчасово окупованою територією та іншою територією України Кабінетом Міністрів України може запроваджуватися тимчасовий прикордонний контроль.

3. Лінія зіткнення між тимчасово окупованою територією та іншою територією України визначається Кабінетом Міністрів України за поданням Міністерства оборони України, підготовленим на основі пропозицій Генерального штабу Збройних Сил України.

Стаття 4. Правовий режим тимчасово окупованої території

1. На тимчасово окупованій території на строк дії цього Закону поширюється особливий правовий режим перетину адміністративної межі та лінії зіткнення між тимчасово окупованою територією та іншою територією України, вчинення правочинів, проведення виборів та референдумів, реалізації інших прав і свобод людини і громадянина.

2. Правовий режим тимчасово окупованої території передбачає особливий порядок забезпечення прав і свобод громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території.

3. Правовий режим тимчасово окупованої території може бути визначено, змінено чи скасовано законами України.

В умовах воєнного стану правовий режим тимчасово окупованої території, передбаченої пунктом 3 частини першої статті 3 цього Закону, визначається, змінюється і скасовується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 4–1. Цілі державної політики на тимчасово окупованій території

1. Цілями державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованій території є:

- 1) деокупація тимчасово окупованої території;
- 2) забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у передбаченому законом обсязі;
- 3) забезпечення незалежності, єдності та територіальної ціліс-

ності України.

2. Правовою підставою для відсічі збройної агресії Російської Федерації та відновлення територіальної цілісності України є Конституція України, законодавство України та стаття 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй.

3. Для забезпечення державного суверенітету України, національної безпеки, відсічі збройної агресії Російської Федерації органи державної влади, в тому числі органи сектору безпеки і оборони, їх посадові особи, діючи на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України:

1) здійснюють відповідно до Конституції України та законів України заходи для відновлення територіальної цілісності України;

2) вживають заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі збройної агресії Російської Федерації;

3) вживають заходів для захисту прав і свобод цивільного населення;

4) здійснюють із додержанням міжнародних зобов'язань України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, принципів і норм міжнародного права політико-дипломатичні, санкційні та інші заходи з метою відновлення територіальної цілісності України у межах міжнародно визнаного державного кордону;

5) розвивають із залученням ресурсів держави та міжнародної допомоги оборонний і безпековий потенціал України з метою відсічі збройній агресії Російської Федерації;

6) забезпечують комплексний розвиток безпекової, економічної, інформаційно-телекомунікаційної, соціальної та гуманітарної інфраструктури на територіях, прилеглих до тимчасово окупованих територій;

7) реалізують відповідно до документів стратегічного оборонного планування заходи зі зміцнення оборонних і безпекових спроможностей України;

8) використовують механізми двосторонньої міжнародної співпраці, міжнародних організацій та міжнародних судових інстанцій з метою збереження та посилення санкцій, що застосовуються до Російської Федерації членами міжнародного співтовариства, притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за воєнні злочини, злочини геноциду, проти миру, безпеки людства

та міжнародного правопорядку, відбудови та відновлення знищеної внаслідок збройної агресії Російської Федерації інфраструктури України.

Стаття 5. Захист прав і свобод людини і громадянина на тимчасово окупованій території

1. Україна вживає всіх необхідних заходів щодо гарантування прав і свобод людини і громадянина, передбачених Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, усім громадянам України, які проживають на тимчасово окупованій території.

2. Основними напрямками захисту прав і свобод цивільного населення на тимчасово окупованих територіях є:

1) захист основоположних політичних і громадянських, економічних, соціальних, культурних та інших прав і свобод людини;

2) вжиття заходів для звільнення всіх незаконно затриманих чи утримуваних Російською Федерацією або окупаційною адміністрацією Російської Федерації громадян України, а також іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебували на момент їх затримання на території України;

3) сприяння забезпеченню відновлення порушених матеріальних прав;

4) сприяння забезпеченню соціально-економічних, екологічних та культурних потреб, зокрема шляхом реалізації заходів, визначених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань тимчасово окупованих територій, на виконання відповідних рішень Кабінету Міністрів України;

5) надання правової та гуманітарної допомоги, у тому числі із залученням міжнародної допомоги, зокрема надання медичних та соціальних послуг на контрольованих Україною територіях;

6) сприяння підтриманню культурних зв'язків;

7) забезпечення доступу до закладів освіти та засобів масової інформації України.

3. За фізичними особами незалежно від перебування їх на обліку як внутрішньо переміщених осіб чи від набуття ними спеціального правового статусу та за юридичними особами зберігається право власності, інші речові права на майно, у тому числі на неру-

хоме майно, включаючи земельні ділянки, що знаходиться на тимчасово окупованій території, якщо таке майно набуте відповідно до законів України.

4. Україна зобов'язується підтримувати і забезпечувати економічні, фінансові, політичні, соціальні, інформаційні, культурні та інші зв'язки з громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, сприяти їх залученню до процесів утвердження української національної та громадянської ідентичності.

5. Російська Федерація як держава-окупант відповідно до IV Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатка до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року, Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року та Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року несе відповідальність за порушення захисту прав цивільного населення.

6. Примусове автоматичне набуття громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, громадянства Російської Федерації не визнається Україною та не є підставою для втрати громадянства України.

7. Кабінет Міністрів України здійснює постійний моніторинг стану дотримання прав і свобод людини і громадянина на тимчасово окупованій території, за результатами якого оприлюднює та надає відповідну інформацію міжнародним організаціям у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина та вживає необхідних заходів (у тому числі через міжвідомчий координаційний орган) для узагальнення правової позиції держави у питанні відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та підготовки і супроводження консолідованої претензії України до Російської Федерації щодо реалізації її міжнародно-правової відповідальності за збройну агресію проти України.

8. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина на тимчасово окупованих територіях та, у разі необхідності, представляє Верховній Раді України спеціальну доповідь про стан додержання прав і свобод людини і громадянина на цих територіях.

9. Відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації державі Україна, юридичним особам, громадським об'єднанням, громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, у повному обсязі покладається на Російську Федерацію як на державу, що здійснює окупацію.

Держава Україна всіма можливими засобами сприяє відшкодуванню матеріальної та моральної шкоди Російською Федерацією.

10. Держава Україна не несе відповідальності за незаконні дії Російської Федерації чи її окупаційної адміністрації на тимчасово окупованих територіях або за прийняті ними незаконні рішення.

11. Особливості реалізації інших прав і свобод цивільного населення та вчинення правочинів на тимчасово окупованій території визначаються цим та іншими законами України.

12. Громадяни України, які проживають на тимчасово окупованій території, мають право на безоплатну вторинну правову допомогу з питань, пов'язаних із захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб (у тому числі про відшкодування шкоди, завданої внаслідок обмеження у здійсненні права власності на нерухоме майно або його знищення, пошкодження) у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації та тимчасовою окупацією території України, в порядку, встановленому Законом України «Про безоплатну правову допомогу».

Стаття 5–1. Захист культурної спадщини на тимчасово окупованій території

1. Відповідальність за охорону культурної спадщини на тимчасово окупованій території покладається на Російську Федерацію як на державу, що здійснює окупацію, відповідно до норм і принципів міжнародного права.

Стаття 6. Забезпечення права осіб, які проживають на тимчасово окупованій території, на отримання документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, або документів, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус

1. Оформлення, обмін документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, або документів, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус, вклеювання у визначених законодавством випадках фотокартки при до-

сягненні відповідного віку в паспорт громадянина України особам, які мають зареєстроване місце проживання на тимчасово окупованій території, здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів, за місцем звернення особи.

2. Внесення відомостей про зареєстроване місце проживання на тимчасово окупованій території до документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, або документів, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус, під час їх оформлення, обміну здійснюється на підставі документів, що підтверджують реєстрацію місця проживання, або відомостей, внесених до документів особи, які підлягають обміну.

Для внесення відомостей про зареєстроване місце проживання осіб, визначених частиною першою цієї статті, може використовуватися інформація з Державного реєстру виборців, Єдиного державного демографічного реєстру, Державного реєстру актів цивільного стану громадян, Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб.

3. Внесення відомостей про зареєстроване місце проживання до документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, або документів, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус, неповнолітнім особам, які мають зареєстроване місце проживання на тимчасово окупованій території, здійснюється на підставі:

документа, що підтверджує право на проживання в житлі, що знаходиться на тимчасово окупованій території, неповнолітньої особи або її законних представників чи одного з них, з ким проживає дитина, та заяви такого законного представника; або

відомостей про зареєстроване місце проживання законних представників або одного з них, внесених до документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, або документів, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус.

Дата внесення інформації про зареєстроване місце проживання неповнолітньої особи визначається за заявою одного з її законних

представників у письмовій формі. У разі якщо місце проживання законних представників неповнолітньої особи зареєстроване за різними адресами, подається письмова заява законного представника, з ким зареєстрована неповнолітня особа. Зазначена дата не може передувати даті складання органами державної реєстрації актів цивільного стану актового запису про народження дитини, даті реєстрації місця проживання законних представників або одного з них, даті отримання дитиною дозволу на імміграцію чи визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту (для іноземців та осіб без громадянства).

4. Внесення відомостей про зареєстроване місце проживання особи на тимчасово окупованій території до документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, або документів, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус, здійснюється в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 7. Забезпечення реалізації прав осіб, які проживають на тимчасово окупованій території, на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту

1. Для громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території, реалізація прав на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, на надання соціальних послуг здійснюється відповідно до законодавства України.

2. Виплата пенсій громадянам України, які проживають на тимчасово окупованій території, здійснюється в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

3. Громадяни похилого віку, особи з інвалідністю, діти з інвалідністю та інші громадяни України, які перебувають у складних життєвих обставинах та проживають на тимчасово окупованій території, мають право на отримання соціальних послуг відповідно до законодавства України.

Порядок надання соціальних послуг громадянам, які проживають на тимчасово окупованій території, визначається Кабінетом Міністрів України.

4. Бездомні особи, які перебувають на тимчасово окупованій території, мають право на соціальний захист відповідно до законодавства України.

12. Громадяни України, які проживають на тимчасово окупованій території, у населених пунктах на лінії зіткнення, мають право на здобуття або продовження здобуття певного освітнього рівня на території інших регіонів України за рахунок коштів державного бюджету з наданням місць у гуртожитках на час навчання.

Іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, особи, яким надано статус біженця в Україні, особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту, та особи, яким надано статус закордонного українця, які перебувають в Україні на законних підставах та проживають на тимчасово окупованій території, а також у населених пунктах на лінії зіткнення, мають право на здобуття або продовження здобуття певного освітнього рівня на території інших регіонів України в порядку, визначеному законами України «Про вищу освіту» і «Про фахову передвищу освіту».

Особи, зазначені в абзацах першому і другому цієї частини, мають право на здобуття дошкільної, позашкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти за будь-якою формою здобуття освіти, визначеною законодавством.

Особи, зазначені в абзацах першому і другому цієї частини, які не завершили здобуття повної (базової) загальної середньої освіти в закладах освіти на тимчасово окупованій території, у населених пунктах на лінії зіткнення, з метою отримання документа державного зразка про повну (базову) загальну середню освіту мають право продовжити навчання та пройти державну підсумкову атестацію у відповідних закладах освіти на території інших регіонів України.

Особи, зазначені в абзацах першому і другому цієї частини, здобувають на конкурсних засадах вищу, фахову передвищу та професійну (професійно-технічну) освіту за кошти державного бюджету, зокрема на умовах державного замовлення, у порядку та в межах квот, визначених центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Особи, зазначені в абзацах першому і другому цієї частини, які завершили здобуття вищої освіти на тимчасово окупованій території, мають право на проходження атестації для визнання здобутих

кваліфікацій, результатів навчання та періодів навчання у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки, за винятком осіб, які здобуття вищої освіти на тимчасово окупованій території почали після дати початку тимчасової окупації відповідної території.

Стаття 8. Захист виборчих прав громадян України на тимчасово окупованій території

1. Під час проведення виборів Президента України, народних депутатів України, всеукраїнського референдуму голосування громадян України на тимчасово окупованій території не організовується і не проводиться.

2. Громадянам України, які проживають на тимчасово окупованій території, створюються умови для вільного волевиявлення під час виборів Президента України, народних депутатів України та всеукраїнського референдуму на іншій території України.

3. Громадяни України, які проживають на тимчасово окупованій території, мають право реалізувати своє право голосу на виборах або референдумі, передбачених частиною другою цієї статті, шляхом зміни місця голосування без зміни виборчої адреси згідно з частиною третьою статті 7 Закону України «Про Державний реєстр виборців».

4. У разі дострокового припинення повноважень народного депутата України, обраного в одномандатному виборчому окрузі, утвореному на тимчасово окупованій території, проміжні вибори народного депутата України в цьому окрузі не проводяться.

5. На тимчасово окупованій території вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад, сільських, селищних, міських голів, будь-які інші вибори і референдуми не проводяться.

6. Органи ведення Державного реєстру виборців, утворені на тимчасово окупованій території, ведення Державного реєстру виборців не здійснюють. Порядок доступу до записів про виборців, виборча адреса яких відноситься до території, на яку поширюються повноваження цих органів ведення Державного реєстру виборців, а також актуалізації цих записів встановлюються Центральною виборчою комісією.

Стаття 9. Незаконні органи, їх посадові та службові особи

1. Державні органи та органи місцевого самоврядування, утворені відповідно до Конституції та законів України, їх посадові та службові особи на тимчасово окупованій території діють лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

2. Будь-які органи, їх посадові та службові особи на тимчасово окупованій території та їх діяльність вважаються незаконними, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені у порядку, не передбаченому законом.

3. Будь-який акт (рішення, документ), виданий органами та/або особами, передбаченими частиною другою цієї статті, є недійсним і не створює правових наслідків, крім документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території, які додаються до заяви про державну реєстрацію відповідного акта цивільного стану.

4. Встановлення зв'язків та взаємодія органів державної влади України, їх посадових осіб, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб з незаконними органами (посадовими особами), створеними на тимчасово окупованій території, допускається виключно з метою забезпечення національних інтересів України, захисту прав і свобод громадян України, виконання міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, сприяння відновленню в межах тимчасово окупованої території конституційного ладу України.

5. Вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад, сільських, селищних, міських голів, будь-які інші вибори і референдуми, проведені на тимчасово окупованій території, у тому числі за сприяння чи за участю державних органів і органів місцевого самоврядування, утворених відповідно до Конституції та законів України, є недійсними і не створюють правових наслідків.

Стаття 10. Порядок в'їзду осіб на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї

1. Громадяни України мають право на вільний та безперешкодний виїзд з тимчасово окупованої території на іншу територію України. Такий виїзд може здійснюватися:

1) через адміністративну межу у випадку, передбаченому частиною третьою статті 3 цього Закону, – через контрольні пункти в'їзду-виїзду, на яких здійснюється тимчасовий прикордонний контроль, за умови пред'явлення будь-якого документа, визначеного статтею 5 Закону України «Про громадянство України» або статтею 2 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України»;

2) через лінію зіткнення – через гуманітарні коридори, організовані представниками державних органів, а також у будь-який інший доступний для них спосіб.

2. Громадяни України мають право на в'їзд на окуповану територію у випадку, передбаченому частиною третьою статті 3 цього Закону, – через контрольні пункти в'їзду-виїзду, на яких здійснюється тимчасовий прикордонний контроль, за умови пред'явлення будь-якого документа, визначеного статтею 5 Закону України «Про громадянство України» або статтею 2 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України».

У разі проведення на окупованій території бойових дій в'їзд громадян України на тимчасово окуповану територію у зв'язку із загрозою їх життю та здоров'ю обмежується на період проведення бойових дій.

3. Іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах, в'їжджають на тимчасово окуповану територію та виїжджають з неї в порядку, встановленому частинами першою та другою цієї статті, за умови пред'явлення паспортного документа іноземця (документа, що посвідчує особу іноземця або особу без громадянства) та спеціального дозволу з урахуванням положень Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»;

4. Норми міжнародних договорів України, укладених між компетентними органами України та інших держав, про в'їзд, виїзд і пересування фізичних осіб територією договірних сторін, не поширюються на тимчасово окуповану територію.

5. Виїзд з тимчасово окупованої території іноземців та осіб без громадянства може здійснюватися у випадках та за процедурою, передбаченими Конвенцією Організації Об'єднаних Націй про статус біженців 1951 року.

6. Порядок в'їзду громадян України, іноземців та осіб без громадянства на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Стаття 11. Гарантування права власності та правовий режим майна на тимчасово окупованій території

1. Положення цієї статті застосовуються до тимчасово окупованої території, передбаченої пунктами 1 і 2 частини першої статті 3 цього Закону, надр під територіями, зазначеними у пунктах 1 і 2 частини першої статті 3 цього Закону, і повітряного простору над цими територіями.

В умовах воєнного стану рішенням Кабінету Міністрів України положення цієї статті можуть бути поширені на тимчасово окуповані території, передбачені пунктом 3 частини першої статті 3 цього Закону, надра під територіями, зазначеними у пункті 3 частини першої статті 3 цього Закону, і повітряний простір над цими територіями.

2. На тимчасово окупованій території право власності охороняється згідно із законодавством України.

3. За державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами, у тому числі територіальною громадою міста Севастополя, державними органами, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами публічного права зберігається право власності та інші речові права на майно, у тому числі на нерухоме майно, включаючи земельні ділянки, що знаходиться на тимчасово окупованій території.

4. За фізичними особами, незалежно від набуття ними статусу біженця чи іншого спеціального правового статусу, підприємствами, установами, організаціями зберігається право власності та інші речові права на майно, у тому числі на нерухоме майно, включаючи земельні ділянки, що знаходиться на тимчасово окупованій території, якщо воно набуто відповідно до законів України.

5. Набуття та припинення права власності на нерухоме майно, яке знаходиться на тимчасово окупованій території, здійснюється відповідно до законодавства України за межами тимчасово окупованої території. У разі неможливості здійснення державним реєстратором повноважень щодо державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень на тимчасово окупованій території орган державної реєстрації визначається Кабінетом Міністрів України.

6. На тимчасово окупованій території будь-який правочин щодо нерухомого майна, у тому числі щодо земельних ділянок, вчинений

з порушенням вимог цього Закону, інших законів України, вважається недійсним з моменту вчинення і не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю.

7. Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони, які є об'єктами права власності Українського народу, військове майно, майно державних органів, державних підприємств, установ та організацій, що знаходяться на тимчасово окупованій території і є власністю держави Україна, не можуть переходити у власність інших держав, юридичних або фізичних осіб в інший спосіб, ніж передбачений законами України.

Стаття 11–1. Забезпечення реалізації права на спадкування

1. Положення цієї статті застосовуються до тимчасово окупованої території, передбаченої пунктами 1 і 2 частини першої статті 3 цього Закону, надр під територіями, зазначеними у пунктах 1 і 2 частини першої статті 3 цього Закону, і повітряного простору над цими територіями.

В умовах воєнного стану рішенням Кабінету Міністрів України положення цієї статті можуть бути поширені на тимчасово окуповані території, передбачені пунктом 3 частини першої статті 3 цього Закону, надра під територіями, зазначеними у пункті 3 частини першої статті 3 цього Закону, і повітряний простір над цими територіями.

2. У разі якщо останнім місцем проживання спадкодавця є тимчасово окупована територія, місцем відкриття спадщини є місце подання першої заяви, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні спадкового майна, або вимоги кредиторів.

3. Якщо місце проживання спадкодавця невідоме, а нерухоме майно або основна його частина, у разі відсутності нерухомого майна – основна частина рухомого майна знаходиться на території, передбаченій частиною першою цієї статті, місцем відкриття спадщини є місце подання першої заяви, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, заінтересованих в охороні спадкового майна, або вимоги кредиторів.

4. Спадкова справа підлягає реєстрації у Спадковому реєстрі в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України.

5. Вчинення нотаріальних дій щодо спадкових справ, які були зареєстровані у Спадковому реєстрі до початку тимчасової окупації, але не закінчені, здійснюється будь-яким нотаріусом на підконтрольній Уряду України території за зверненням спадкоємця.

Стаття 12. Заходи правового реагування на тимчасово окупованій території

1. У разі неможливості здійснення правосуддя судами, розташованими на тимчасово окупованих територіях, територіальна підсудність судових справ, що розглядаються у таких судах, визначається в порядку, передбаченому частиною сьомою статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Справи, що перебувають у провадженні судів, розташованих на тимчасово окупованих територіях, розгляд яких не закінчено ухваленням судового рішення, передаються іншим судам відповідно до встановленої законом підсудності, з урахуванням положень частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», протягом двадцяти робочих днів з дня встановлення такої підсудності або в інший розумний строк.

2. Підслідність кримінальних правопорушень, вчинених на тимчасово окупованій території, визначається Генеральним прокурором або першим заступником чи заступником Генерального прокурора, який виконує обов'язки Генерального прокурора. Матеріали досудового розслідування щодо кримінальних правопорушень, кримінальні провадження щодо яких знаходяться на стадії досудового розслідування, повинні бути передані у розумний строк органам досудового розслідування, визначеним Генеральним прокурором або першим заступником чи заступником Генерального прокурора, який виконує обов'язки Генерального прокурора.

3. Порядок вручення повістки про виклик особи, стосовно якої існують достатні підстави вважати, що така особа виїхала та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, а також правові наслідки ухилення від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді, суду (неприбуття на виклик без поважної причини більш як два рази) підозрюваним, обвинуваченим, який виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території

України, визначаються Кримінальним процесуальним кодексом України.

4. Суди згідно із встановленою цим Законом підсудністю та відповідно до вимог процесуального законодавства здійснюють розгляд справ та вирішують процесуальні питання, які виникають після ухвалення судового рішення.

Стаття 12–1. Порядок виклику в суд та повідомлення про судові рішення

1. Якщо остання відома адреса місця проживання (перебування), місцезнаходження чи місця роботи учасників справи знаходиться на тимчасово окупованій території, суд викликає або повідомляє учасників справи, які не мають офіційної електронної адреси, про дату, час і місце першого судового засідання у справі через оголошення на офіційному веб-сайті судової влади України, яке повинно бути розміщене не пізніше ніж за двадцять днів до дати відповідного судового засідання.

Суд викликає або повідомляє таких учасників справи про дату, час і місце інших судових засідань чи про вчинення відповідної процесуальної дії через оголошення на офіційному веб-сайті судової влади України, яке повинно бути розміщене не пізніше ніж за десять днів до дати відповідного судового засідання або вчинення відповідної процесуальної дії.

З опублікуванням такого оголошення відповідач вважається повідомленим про дату, час і місце розгляду справи.

2. Учасники справи, остання відома адреса місця проживання (перебування) чи місцезнаходження яких знаходиться на тимчасово окупованій території і які не мають офіційної електронної адреси, повідомляються про ухвалення відповідного судового рішення шляхом розміщення інформації на офіційному веб-порталі судової влади з посиланням на веб-адресу такого судового рішення в Єдиному державному реєстрі судових рішень або шляхом розміщення тексту відповідного судового рішення на офіційному веб-порталі судової влади України, з урахуванням вимог, визначених Законом України «Про доступ до судових рішень», у разі обмеження доступу до Єдиного державного реєстру судових рішень.

З моменту розміщення такої інформації вважається, що особа отримала судові рішення.

3. Передбачений цією статтею порядок виклику в суд та повідомлення про судові рішення може застосовуватися стосовно інших учасників судового процесу, адреса місця проживання (перебування), місцезнаходження чи місця роботи яких знаходиться на тимчасово окупованій території, якщо від цього залежить реалізація ними своїх процесуальних прав і обов'язків.

Стаття 13. Особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території

1. Положення цієї статті застосовуються до тимчасово окупованої території, передбаченої пунктами 1 і 2 частини першої статті 3 цього Закону, надр під територіями, зазначеними у пунктах 1 і 2 частини першої статті 3 цього Закону, і повітряного простору над цими територіями.

В умовах воєнного стану рішенням Кабінету Міністрів України положення цієї статті можуть бути поширені на тимчасово окуповані території, передбачені пунктом 3 частини першої статті 3 цього Закону, надра під територіями, зазначеними у пункті 3 частини першої статті 3 цього Закону, і повітряний простір над цими територіями.

2. Здійснення господарської діяльності юридичними особами, фізичними особами – підприємцями та фізичними особами, які провадять незалежну професійну діяльність, місцезнаходженням (місцем проживання) яких є тимчасово окупована територія, дозволяється виключно після зміни їхньої податкової адреси на іншу територію України.

Правочин, стороною якого є суб'єкт господарювання, місцезнаходженням (місцем проживання) якого є тимчасово окупована територія, є нікчемним. На такі правочини не поширюється дія положення абзацу другого частини другої статті 215 Цивільного кодексу України.

3. Під час режиму тимчасової окупації платіжний режим діє з урахуванням того, що система електронних платежів Національного банку України та внутрішньодержавні платіжні системи, платіжними організаціями яких є резиденти України, не застосовуються на тимчасово окупованій території.

На тимчасово окуповану територію поширюються норми Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Украї-

ні» з урахуванням того, що електронні платіжні засоби, емітовані на тимчасово окупованій території, у тому числі мобільні платіжні інструменти, не можуть використовуватися на іншій території України з метою ініціювання переказу коштів.

4. Державні гарантії за внутрішніми та зовнішніми місцевими за позиченнями (позиками) відповідних адміністративно-територіальних одиниць, а також осіб, які мають місцезнаходження (проживання, перебування) на тимчасово окупованій території, не надаються. Порядок сплати (списання, продажу) раніше гарантованого державою боргу відповідних адміністративно-територіальних одиниць або осіб, які перебувають на тимчасово окупованій території, та заборгованості відповідних адміністративно-територіальних одиниць перед державним бюджетом за бюджетними позичками і кредитами з державного бюджету, що залишаються непогашеними станом на дату початку окупації, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

5. Залучення на території України вкладів (депозитів) та/або надання позик (кредитів), виражених у валюті держави-окупанта, забороняється.

6. Переказ коштів між тимчасово окупованою територією та іншою територією України забороняється.

7. Тимчасово, на період дії особливого правового режиму тимчасової окупації, Національний банк України має право встановлювати порядок транскордонного переміщення готівкової валюти держави-окупанта та/або порядок здійснення операцій з готівковою валютою держави-окупанта на території України.

8. Під час режиму тимчасової окупації норми регуляторного законодавства на тимчасово окупованій території не застосовуються.

9. Ліцензії, надані суб'єктам господарювання до набрання чинності цим Законом (а для територій України, що були тимчасово окуповані Російською Федерацією після набрання чинності цим Законом – до тимчасової окупації цієї території України) відповідно до закону про ліцензування видів господарської діяльності, документи (включаючи сертифікати), видані відповідно до закону до 1 січня 2018 року, та документи про відповідність, надані відповідно до Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», документи дозвільного характеру, надані згідно із Законом України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності»:

- а) вважаються недійсними на тимчасово окупованій території;
- б) можуть використовуватися для проведення господарської (підприємницької) діяльності на іншій території України до закінчення строку їх дії, у випадку перереєстрації таких суб'єктів на іншій території України, у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову політику;
- в) не можуть бути продовженими відповідно до законодавства України, крім випадків, коли до закінчення строку дії таких ліцензій (дозволів) здійснено деокупацію відповідної тимчасово окупованої території.

На товари, вироблені на тимчасово окупованій території, не може бути видано сертифікат українського походження.

10. На тимчасово окупованій території забороняється будь-яка діяльність операторів державних лотерей та організаторів азартних ігор.

11. На тимчасово окупованій території особа не несе юридичної відповідальності за невиконання або за затримку виплати заробітної плати працівникам, передбаченої законодавством України, якщо така невиконання (затримка) виникла внаслідок тимчасової окупації (обставин непереборної дії).

Стаття 13–1. Особливості переміщення товарів на/з тимчасово окупованої території

1. Положення цієї статті застосовуються до тимчасово окупованої території, передбаченої пунктами 1 і 2 частини першої статті 3 цього Закону, надр під територіями, зазначеними у пунктах 1 і 2 частини першої статті 3 цього Закону, і повітряного простору над цими територіями.

В умовах воєнного стану рішенням Кабінету Міністрів України положення цієї статті можуть бути поширені на тимчасово окуповані території, передбачені пунктом 3 частини першої статті 3 цього Закону, надра під територіями, зазначеними у пункті 3 частини першої статті 3 цього Закону, і повітряний простір над цими територіями.

2. На період тимчасової окупації переміщення товарів (робіт, послуг) з тимчасово окупованої території на іншу територію України та/або з іншої території України на тимчасово окуповану територію усіма видами транспорту, в тому числі автомобільним,

залізничним, повітряним та трубопровідним транспортом, а також лініями електропередач та гідротехнічними спорудами, заборонено, за винятком випадків, передбачених частинами третьою та четвертою цієї статті.

Переміщення товарів, маркування (етикетування) яких свідчить про вироблення таких товарів на тимчасово окупованій території, забороняється, крім речей, які віднесені до особистих речей, що переміщуються у ручній поклажі та/або супроводжуваному багажі відповідно до частин третьої та четвертої цієї статті.

Контроль в'їзду-виїзду з метою виявлення, запобігання переміщенню товарів на тимчасово окуповану територію та з такої території в межах контрольних пунктів в'їзду-виїзду, а також поза межами контрольних пунктів в'їзду-виїзду проводять уповноважені службові особи Державної прикордонної служби України.

3. Переміщення товарів фізичними особами через адміністративну межу може здійснюватися у випадку, передбаченому частиною третьою статті 3 цього Закону, через контрольні пункти в'їзду-виїзду, в яких здійснюється тимчасовий прикордонний контроль.

Фізичним особам дозволяється переміщення через адміністративну межу на тимчасово окуповану територію та з тимчасово окупованої території особистих речей у ручній поклажі та супроводжуваному багажі.

Громадяни, у разі необхідності евакуації з тимчасово окупованої території на іншу територію України, мають право вивезення з тимчасово окупованої території на іншу територію України через адміністративну межу особистих речей та майна, що були у вжитку, які, на їхній розсуд, необхідні для облаштування на новому місці проживання, включаючи меблі, побутову техніку та інші предмети домашнього вжитку.

Порядок в'їзду осіб, переміщення товарів на тимчасово окуповану територію України і виїзду осіб, переміщення товарів з такої території затверджується Кабінетом Міністрів України.

Перелік і обсяги (вартість/вага/кількість) обмежених або заборонених до переміщення через адміністративну межу товарів, а також товарів, які можуть бути віднесені до особистих речей, затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань тимчасово окупованих територій.

4. Фізичні особи при здійсненні евакуації через лінію зіткнення по гуманітарному коридору мають право вивезення з тимчасово окупованої території на іншу територію України особистих речей та майна, обсяг яких визначається організатором гуманітарного коридору залежно від способу евакуації.

При здійсненні евакуації через лінію зіткнення на власний розсуд фізична особа самостійно визначає обсяг переміщуваних через лінію розмежування особистих речей та майна.

5. Переміщення товарів через лінію зіткнення на окуповану територію можливе лише для надання гуманітарної допомоги для захисту цивільного населення, що перебуває на окупованій території.

6. Здійснення водопостачання на тимчасово окуповану територію Автономної Республіки Крим та міста Севастополь забороняється до відновлення на цій тимчасово окупованій території конституційного ладу України.

Стаття 14. Особливості призупинення військової служби у військових формуваннях та служби в правоохоронних органах України, пов'язані з тимчасовою окупацією території

3. Громадяни, які проходять військову службу в утворених відповідно до законів України військових формуваннях чи службу в правоохоронних органах України, і щодо яких отримано документальне підтвердження про їх зарахування до збройних формувань Російської Федерації або спеціальних служб чи правоохоронних органів Російської Федерації, виключаються із списків особового складу відповідного військового формування чи правоохоронного органу України, а їх служба призупиняється в установленому порядку.

Стаття 15. Приватизація об'єктів державної та комунальної власності, розташованих на тимчасово окупованій території, та іпотечні кредити.

1. На період тимчасової окупації приватизація об'єктів державної та комунальної власності, розташованих на тимчасово окупованій території, забороняється, крім випадків приватизації жилих приміщень, що знаходяться на тимчасово окупованій території, військовослужбовцями військових формувань та правоохоронних органів України.

2. Військовослужбовці військових формувань, утворених відповідно до законів України, та правоохоронних органів України, які проходили службу на території України, що була визнана відповідно до цього Закону тимчасово окупованою територією, до початку тимчасової окупації, та члени їх сімей мають право на приватизацію жилих приміщень для постійного проживання, відомчих жилих приміщень, службових жилих приміщень та жилих приміщень у гуртожитках, отриманих ними в установленому порядку, в яких вони проживали до початку окупації відповідної території.

Положення абзацу першого цієї частини поширюється на військовослужбовців військових формувань та правоохоронних органів України, які продовжують проходження військової служби в інших регіонах України або звільнені до початку окупації відповідної території з військової служби відповідно до частини першої статті 14 цього Закону.

3. Приватизація займаних військовослужбовцями військових формувань та правоохоронних органів України та членами їх сімей жилих приміщень, зазначених у частині першій цієї статті, здійснюється безоплатно незалежно від розміру загальної площі жилих приміщень, що приватизуються, а також незалежно від реалізації ними в установленому законом порядку права на приватизацію житла до набрання чинності цим Законом.

4. Порядок приватизації жилих приміщень, зазначених у частині другій цієї статті, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

5. Набуття права приватної власності на жилі приміщення, зазначені у частині другій цієї статті, що знаходяться на тимчасово окупованій території, військовослужбовцями військових формувань та правоохоронних органів України та членами їх сімей не позбавляє їх права на приватизацію житла, що знаходиться на іншій території України, відповідно до Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду».

6. Упродовж строку тимчасової окупації особи, які проживають на тимчасово окупованій території або перемістилися з неї, звільняються від обов'язку погашення основної суми іпотечного кредиту та нарахованих відсотків за ним, якщо об'єктом іпотеки є майно, розташоване (zareєстроване) на території, що після укладення такого іпотечного договору була тимчасово окупована. Національний банк України приймає рішення про зміну класифікації таких іпо-

течних кредитів або інші рішення з метою недопущення погіршення ліквідності (фінансового стану) кредитора.

Положення цього пункту не поширюються на об'єкти житлової нерухомості, загальна площа якого перевищує показники, встановлені статтею 266 Податкового кодексу України.

Стаття 16. Переведення суддів

1. Суддям, які працювали в судах України, розташованих на тимчасово окупованій території України, і виявили бажання переїхати у зв'язку з її тимчасовою окупацією Російською Федерацією, гарантується право на переведення на посаду судді до суду на іншій території України.

Стаття 17. Зобов'язання державних органів України

1. У разі порушення положень цього Закону державні органи України застосовують механізми, передбачені законами України та нормами міжнародного права, з метою захисту миру, безпеки, прав, свобод і законних інтересів громадян України, які перебувають на тимчасово окупованій території, а також законних інтересів держави Україна.

2. Україна зобов'язується вживати всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, нормами міжнародного права, для якнайшвидшого звільнення території України від окупації, відновлення цілісності та суверенності держави, відновлення порушених внаслідок окупації прав і свобод людини і громадянина на всій території України.

3. У разі неможливості здійснювати діяльність на тимчасово окупованій території місце розташування державних органів, утворених відповідно до Конституції та законів України, визначається Кабінетом Міністрів України.

Стаття 18. Гарантії прав і свобод громадян України, які виїхали за межі тимчасово окупованої території

1. Громадянам України гарантується дотримання у повному обсязі їхніх прав і свобод, передбачених Конституцією України, у тому числі соціальних, трудових, виборчих прав та права на освіту, після залишення ними тимчасово окупованої території.

2. Гарантії прав, свобод та законних інтересів осіб, які переселилися з тимчасово окупованої території України та перебувають

на території України на законних підставах, визначаються Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

3. Витрати на заходи, передбачені цим Законом, здійснюються з Державного бюджету України у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Стаття 19. Відповідальність

1. Особи, винні у порушенні вимог цього Закону, несуть відповідальність, передбачену законом.

Виконуючий обов'язки
Президента України,
Голова Верховної Ради України

О.ТУРЧИНОВ

м. Київ
15 квітня 2014 року
№ 1207-VII

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 21 липня 2022 р. Одеса: ОДУВС, 2022. 116 с.
2. Буряк О. О. Колабораційна діяльність: загальні засади кримінально-правової кваліфікації: практич. порадник / О. О. Буряк, О. І. Букреєв, Д. О. Олейніков, М. В. Членов / за заг. ред. засл. юриста України А. З. Швеця. Харків: Право, 2022. 98 с.
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року, № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
4. Деякі питання формування переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2022 року, № 1364. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/postanovi-km-ukraini/77814.html>.
5. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини, підслідні органам безпеки: кримінально-правові та кримінальні процесуальні аспекти: навч. посіб. / Ю. В. Луценко та ін. Харків: Право, 2018. 160 с.
6. Кравчук О. О., Бондаренко М. С. Колабораційна діяльність: науково-практичний коментар до нової статті 111-1 КК. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. Вип. 3. С. 198-204. URL: http://lsej.org.ua/3_2022/45.pdf.
7. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
9. Кузнецов В. В., Сийплові М. В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як виклик сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2022. Вип. 70. С. 381-388. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/259064/255759>.

10. Науково-методичні рекомендації «Особливості документування та розслідування злочинів, учинених на території проведення антитерористичної операції, а також на тимчасово окупованих територіях» / О. О. Юхно та ін.; за заг. ред. доктора юридичних наук, професора О. О. Юхна. Серія «Бібліотечка слідчого і детектива: проблеми кримінального процесу». Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2018. 64 с.
11. Науково-практичний коментар до Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України) / В. В. Сичевський, Є. І. Харитонов, Д. О. Олейніков. Харків: Право, 2016. 232 с.
12. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану: наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк та ін.; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернея. Київ: Норма права, 2022. 278 с.
13. Олейніков Д. О., Сердечна А. Ю. Науково-практичний аналіз термінів, використаних в диспозиції статті 436–2 КК України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2022. Вип. 74. Ч. 2. С. 110–118.
14. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
15. Пояснювальна записка до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції». URL.: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/555691>.
16. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
17. Про визнання приватної військової компанії «Вагнер» міжнародною злочинною організацією: Постанова Верховної Ради України від 30 січня 2023 року № 8397. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41247>.
18. Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність): Закон України від 3 березня 2022 року № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>.

19. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: Закон України від 03.03.2022 № 2110-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text>.
20. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за публічне заперечення факту збройної агресії Російської Федерації і тимчасової окупації частини території України: проєкт Закону України від 05.10.2020 № 4189. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ЛІ03365А?an=3>.
21. Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків»: Постанова Верховної Ради України від 21 квітня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19#Text>.
22. Про Заяву Верховної Ради України у зв'язку з визнанням Російською Федерацією незалежності незаконних самопроголошених утворень на тимчасово окупованих територіях окремих районів Донецької та Луганської областей України: Постанова Верховної Ради України від 22 лютого 2022 року № 2093-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2093-20#Text>.
23. Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором: Постанова Верховної Ради України від 27 січня 2015 року № 129-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-19#Text>.
24. Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейської Комісії, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, урядів та парламентів іноземних держав щодо невизнання незалежності незаконних утворень на тимчасово окупованих територіях окремих районів Донецької та Луганської областей: Постанова Верховної Ради України від 15 берез-

- ня 2022 року № 2039-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2141-20#Text>.
25. Про межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях: Указ Президента України від 07 лютого 2019 року № 32/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/322019-26050>.
 26. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
 27. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18 січня 2018 року № 2268-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text>.
 28. Про підтримку окремих категорій населення, яке постраждало у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 квітня 2022 року № 457. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-2022-%D0%BF#Text>.
 29. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
 30. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 14 березня 2022 року № 133/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2022#Text>.
 31. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 17 травня 2022 року № 341/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573/2022#Text>.
 32. Про судову практику у справах про хабарництво: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text>.
 33. Про часткову мобілізацію: Указ Президента України від 17 березня 2014 року № 303/2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303/2014#Text>.
 34. Пропозиції Міністерства культури та інформаційної політики України до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення кри-

мінальної відповідальності за публічне заперечення факту збройної агресії Російської Федерації і тимчасової окупації частини території України». URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/bills_documents/document-1942827.pdf.

35. Словник української мови у двадцяти томах. Том 2 /ред. В. Русанівський. [Київ, 2012. 976 с.
36. Словник української мови у двадцяти томах. Том 5. / ред. В. Русанівський. Київ, 2014. 992 с.

ВИРОКИ СУДУ ТА МАТЕРІАЛИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

1. Вирок Путивльського районного суду Сумської області від 27 травня 2022 року у справі № 584/313/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104534680>.
2. Вирок Житомирського районного суду Житомирської області від 11 травня 2022 року у справі № 278/844/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104248125>.
3. Вирок Октябрського районного суду м. Полтава від 28 липня 2022 року у справі № 554/6099/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105618638>.
4. Вирок Богунського районного суду м. Житомира від 03 травня 2022 року у справі № 295/3825/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104146944>.
5. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 23 травня 2022 року у справі № 712/2951/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104409643>.
6. Вирок Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 13 червня 2022 року у справі № 204/3352/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105060826>.
7. Вирок Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 21 квітня 2022 року у справі № 274/1699/22. *Єди-*

- ний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104032922>.
8. Вирок Богунського районного суду м. Житомира від 22 червня 2022 року у справі № 295/5493/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105060826>.
 9. Вирок Путивльського районного суду Сумської області від 29 червня 2022 року у справі № 584/368/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105006793>.
 10. Вирок Богунського районного суду м. Житомира від 10 травня 2022 року у справі № 295/3993/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104226998>.
 11. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 24 жовтня 2022 року у справі № 761/6168/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106935618>.
 12. Вирок Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 26 грудня 2022 року у справі № 202/7404/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108115704>.
 13. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 20 жовтня 2022 року у справі №№ 761/16599/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106942323>.
 14. Вирок Новозаводського районного суду м. Чернігова від 12 грудня 2022 року у справі № 751/5377/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107914805>.
 15. Вирок Гощанського районного суду Рівненської області від 31 березня 2022 року у справі № 557/60/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103825829>.
 16. Вирок Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 14 жовтня 2022 року у справі № 373/1323/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106753071>.

17. Матеріали кримінального провадження
№ 2202208000000XXXX / СВ УСБУ в Запорізькій області.
18. Матеріали кримінального провадження
№ 2202208000000XXX2 / СВ УСБУ в Запорізькій області.
19. Матеріали кримінального провадження
№ 2202208000000XXXX / СВ УСБУ в Миколаївській області.

Навчальне видання

ЗЛОЧИННА КОЛАБОРАЦІЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

*Практичний poradnik
з кримінально-правової оцінки
та розмежування*

*За загальною редакцією
кандидата юридичних наук
В. В. МАЛЮКА*

Відповідальний за випуск
Комп'ютерна верстка
Обкладинка

О. В. Діордійчук
Д. М. Алексєєв
В. С. Жиборовський

Підписано до друку **.**.2023 р. Формат 60 x 84^{1/16}.
Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Друк офсетний. Умовн.-друк. арк. 18,14.

Видавництво «Алерта»
04210, м. Київ, а/с 112.

Тел.: (044) 223-15-25, (099) 607-97-62.

E-mail: alerta.ppravovaednist@gmail.com, веб-сайт: alerta.kiev.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 788 від 29.01.2002 р.